



Venedik Tüzüğü'nün 60. Yılında Korumanın Genişleyen Kapsamına İlkesel Metinler Üzerinden Bir Bakış

Koray Güler • Zeynep Eres • Zeynep Ahunbay • Pınar Aykaç • Melis Bilgiç Elmas
Aylin Akçabozan Taşkiran • Özgün Özçakır • Ebru Omay Polat • H. İlke Alatl
Demet Ulusoy Binan • Özlem Karakul • Zeynep Ece Atabay • Zeynep Gül Ünal
İşıl Polat Pekmezci • Zeynep Günay • Emine Çiğdem Asrav

Kentsel dönüşüm kendi afetini üretiyor...

Sanayi-î Nefise Mektebi'nden Mimar Sinan
Güzel Sanatlar Üniversitesine: Şehircilik ve
Kentsel Tasarım Olgusunun Tarihsel Kökleri



2024/3



ORKA

Dokunmatik sensörlü
LED ayna

Yarı gömme
seramik lavabo

Doğal
mermer tezgah

Gövde ve çekmece
mat lake MDF

Yavaş kapanan
çekmeceler

MOLINO

BANYOLARDA MODERN
ESTETİĞİ KEŞFEDİN!



ARADIĞINIZ KİTAPLAR

Mimarlık Vakfı Kitabevi'nde



MİMARLIK VAKFI
FOUNDATION FOR ARCHITECTURE-TURKEY

MİMARLIK VAKFI İKTİSADİ İŞLETMESİ
MUMHANE CADDESİ NO: 4 BEYOĞLU - İSTANBUL
T: (0212) 244 86 87 / F: (0212) 244 86 88

www.mivkitabevi.com



TK KAMMERLANDER® **SYSTEMKRAN**

Türkiye

Yeni Mah. Pamukkale Sokak
Kent Plus Residence C Blok
K. 10 D. 62 Soğanlık
34880 Kartal / İstanbul

Tel : +90 216 623 12 48

Faks : +90 216 623 12 43

TMMOB Mimarlar Odası 70. Yılına Kutluyor...

Bildiğiniz gibi, TMMOB Mimarlar Odası 6235 Sayılı Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Kanunu ile 1954 yılında kuruldu ve 2024 Aralık ayında 70. yılını kutlamaya hazırlanıyor. Meslek Odamız kuruluşundan bu yana çalışmalarını kamu yararı anlayışına öncelik veren, bilimsel, çağdaş gelişmelere açık, nitelikli mesleki üretim süreçlerini destekleyen yaklaşımıyla sürdürüyor. Ülkemizin deneyimli, başarılı mimarlarından, Mimarlar Odası'na kuruluşundan bugüne destek ve emek veren meslektaşların aktardıklarından bu meslek politikasının dünden bugüne tavizsiz sürdürüldüğünü biliyoruz. Mimarlığı bilimi ve sanatı buluşturan bir kültür süreci olarak gören, teori ve uygulama alanlarını birbirinden ayırmadan mesleğimize yaraşan, uygar yaşam çevrelerinin üretilmesi ve korunması adına sürdürülen bu kararlılık uluslararası platformlarda da ülke adına değerli bir gurur kaynağı.

Bugün doğal ve kültürel değerleri sorgusuzca tüketen, çevresel, toplumsal krizler üreten politikaların sergilediği yaşam ortamlarımızda meslek odasının üstlendiği sorumlulukların önemini bir kez daha vurgulamaya gerek yok. Ülkede yaşanan hızlı yapılaşma, rant tutkusuyla yok edilen değerler, doğal kaynaklar, bilimsellik dışı tutum ve ayrıcalıkların egemenliği hepimizin her gün izlediği gibi geri dönüşü olmayan kayıplar ve zararları beraberinde getiriyor. Çevremiz, yaşam mekânlarımız giderek kamusal haklardan, hukuktan, güvenlikten ve estetikten uzak ilkel görünümlere bürünüyor, afetlere ve tehditlere açık hale geliyor. Uluslararası Mimarlar Birliği (UIA) her yıl Ekim ayının ilk Pazartesi gününü bir tema çerçevesinde Dünya Mimarlık Günü olarak kutluyor. Bu yıl için belirlenen tema "Katılımcı kentsel tasarım için gelecek kuşakları hazırlamak" oldu. Temayla verilmek istenen mesaj, kentsel planlama ve mimari tasarımda genç kuşakların rolünün belirleyici önemi. Günümüzde alarm veren küresel ısınma, enerji ve iklim krizi, çevre sağlığı ve neo-liberal tüketim politikaları çerçevesinde daha fazla farkındalık yaratılabilmek ve gelecek kuşaklara bu sorumluluğu duyurabilmek temanın ana hedefi. UIA'nın bu dönemki çalışma başlıkları arasında da kamusal mekânın geleceği, toplumsal ve çevresel krizlere yanıt aramada genç kuşaklara yaratıcı roller biçilebilir. UIA'nın Dünya Mimarlık Günü mesajlarını dergimizin Haber-Etkinlik sayfalarında da bulabilirsiniz.

Bu sayımızın dosyası, tarihi binaların korunması, restorasyonu ve yaşatılması alanında uluslararası 1964 Venedik Tüzüğü'nün 60. yılı olmasından esinlenilerek hazırlandı. Koruma bağlamında üretilen ilkesel metinleri, uluslararası yaklaşımları, farklı bakışları ve deneyimleri bir araya getiren içeriği dosya sayfalarımızda okuyabilirsiniz. Dosya sayfalarında aktarılanların, değerli uzman yazarlarımızın birikimlerinden süzülen bilgilerin konuya ilişkin önemli, ufuk açıcı bir kaynak oluşturmalarını diliyoruz.

Son dönemde yitirdiğimiz kıymetli meslektaşlarımızı ve Danışma Kurulumuzun değerli üyesi Afşar Tımuçin Hocamızı "Anma" sayfalarımızda bir kez daha saygıyla, sevgiyle anıyor, derin üzüntümüzü sizlerle paylaşıyoruz. Derginin diğer başlıklarında da özenle seçtiğimiz yazıları, güncel yorumları ve bakışları sunuyoruz sizlere. Deprem ve kentsel dönüşüm gibi ülke gündeminin ön sıralarında yer alan konulara meslek odası deneyimiyle bakarak değerlendirmelerini paylaşıp yazarlarımızdan önemli irdelemeler Görüş sayfalarımızda yer alıyor. İnceleme başlığında ise mimarlık, planlama ve tasarım eğitimi süreçlerine ve tarihçelerine dair değerlendirmelere, geçmişten günümüze gelen kurumsal birikimlere dair özel araştırmaları okuyabilirsiniz. Yayın ve Danışma Kurulumuzun, değerli yazarlarımızın özverili katkılarıyla ve destekleriyle hazırlanan içeriği severek ve yararlanarak okuyacağınızı ümit ediyorum.

Gelecek sayımızda ise başlarken de belirttiğim gibi, meslek odamızın 70. yılı dolayısıyla hazırlayacağımız bir mini dosya ile yine bir ek dosya olarak planladığımız "Mimarlık Tercümleri" başlıklı araştırmalardan, incelemelerden bir kesit sunmayı planlıyoruz.

Meslek insanları olarak yaratacağımız dönüşümleri insanın, toplumun, çevrenin yararına kılmayı öneren ve bu bağlamda yaşamlarımızın anlamına değinen sevgili Afşar Tımuçin Hoca'mızın anma yazısından bir alıntıyı burada tekrarlayarak sözlerimi tamamlamak istiyorum: "İnsan için yaşamak gerçek anlamda adanmaktır. Özgeçelik insan olmanın temel koşuludur. İnsan kendini yaratarak insanlığa dönüştürücü bir güç olarak katılır. Sorumluluk ancak ölümlerle son bulur." Mimarlar Odası'nın 70 Yılı kutlu ve umutlu olsun..

Saygılarımla,

Deniz İncedayı



Mimar.ist Kasım 2024/3
ISSN 1302-8219

4

GÜNDEM

Gezi Davası sebebiyle 2,5 yıldır hapiste tutulan Can Atalay hakkındaki AYM kararlarını uygulayacak mahkeme bulunamıyor / Canan COŞKUN 4

6

HABER - ETKİNLİK

Dünya Mimarlık Günü Ekim ayında kutlanıyor 6
17. "Kent Düşleri Atölyesi"nin ardından / Alper ÜNLÜ 6
İstanbul'un Cumhuriyet Yüzyılına Mimarlar Odası'nın Perspektifinden Bakmak / Selin AKMAN GÜLER 7
İstanbul'da Kentsel Dönüşüm ve Yitirilen Cumhuriyet Dönemi Mimarlık Mirası
Sempozyumu Gerçekleştirildi / İsrail KIRMIZI 9
Türkiye'nin Deprem Gerçeği: 17 Ağustos Depreminin 25. Yılında Marmara Bölgesinde Mimarlık,
Planlama ve Afet Yönetimi Sempozyumu / Canan COŞKUN 11
Trakya Bölgesinde Planlama, Mimarlık ve Yaşam Kalitesi Sempozyumu Gerçekleştirildi / Beyza ZİHAR 13
TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi'nin düzenlediği XVIII. Uluslararası Mimarlık ve Kent Film
Festivali 7-13 Ekim tarihleri arasında gerçekleşti / Derin ÖNCEL 15
Binanın İhlalleri: Kalıntılar, Düzenekler, Tesadüfler, Oyuklar ve Ayrılışlar 15
TürkSMD 16. Mimarlık Ödülleri Sahiplerini Buldu: 16'ncı TürkSMD Büyük Ödülü Kaya Arkoğlu'nun 16
Kentsel Yenileme / Dönüşüm Uygulamaları Süreci / Handan DÜLGER TÜRKOĞLU - Mehmet OCAKÇI -
Shaylan OUDEH 18

20

ANMA

Afşar Timuçin için / Sabahat TÜZER 20
Akademili Bir Mimar: Adnan Kazmaoğlu / Aykut KÖKSAL 22
Prof. Mete Ünal'ın Ardından / Kaya SÖNMEZLER – F. Gülşen GÜLMEZ - Nezi R. AYSEL 24
Levent Aksüt (ve Yaşar Marulyalı) için / Pelin DERVİŞ 26
Akademi Hocası-Mimar-Çok Yönlü Bir Tasarımcı Fatih Gorbun'u Kaybettik /
Figen KAFESCİOĞLU - Derin ÖNCEL 28

29

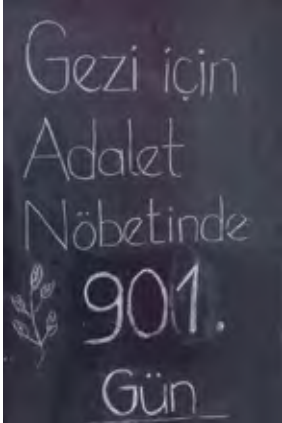
KÜTÜPHANE

Mimarlar Odası Tarihinden Portreler / Zeynep AHUNBAY 29
Tasarım Dünyasına Yolculuk Rehberi / Behiç AK 30
Prof. Dr. Tevfik Balcıoğlu'na Saygı / Miheik Taşları Sergisi / Murad BABADAĞ 30
"Cumhuriyet'in 100. Yılında İstanbul - Mimarlık ve Yerleşme Kültürü" / Gülşen ÖZAYDIN 32
Cumhuriyetin 100 Yılına Armağan: "Cumhuriyetin 100. Yılında Mimarlık" / Bekir ATEŞ 34
Evi Anlamak / Esra AKBALIK 35

38

GÖRÜŞ

Kentsel dönüşüm kendi afetini üretiyor / Eyüp MUHCU 38
Unutulmayan Bir Felaket: 17 Ağustos Depreminin Yıldönümünde
Hatırlamak ve Ders Çıkarmak / Ahmet ERKAN 41





44 DOSYA: VENEDİK TÜZÜĞÜ'NÜN 60. YILINDA KORUMANIN GENİŞLEYEN KAPSAMINA İLKESEL METİNLER ÜZERİNDEN BİR BAKIŞ

Arkeolojik Mirasın Korunmasına Yönelik Uluslararası İlkeler / Zeynep AHUNBAY	45
İnsan Hakları Odaklı Kültürel Miras Yaklaşımının Gelişimini Uluslararası İlkesel Metinler Üzerinden Okumak / Pınar AYKAÇ	50
Dünya Barışı için Kültürel Miras: Uluslararası İlkesel Metinlerde Paylaşılan/ Ortak Miras Kavramı / Melis BİLGİÇ - Aylin AKÇABOZAN	56
Yeniden İşlevlendirme Praksisini Venedik Tüzüğü'nden Günümüze Uluslararası Belgeler Üzerinden Okumak / Özgün ÖZÇAKIR	65
Venedik Tüzüğü Sonrası Modern Mimarlık Mirasının Korunmasına Yönelik Tartışmalar ve İlkesel Metinlere Özgünlük ve Bütüncül Koruma Bağlamında Bir Bakış / Ebru OMA Y POLAT	72
Yakın Geçmişin Mirasının Korunmasına Yönelik Güncel Kuramsal Tartışmalar / H. İlke ALATLI - Demet BİNAN	78
Venedik Tüzüğü'nden Günümüze Somut ve Somut Olmayan Kültürel Mirasın Bütüncül Korunmasına Yönelik Kavramsal Gelişim / Özlem KARAKUL	83
21. Yüzyılın Değişen Tehdit ve Risk Ortamında Afet ve Çatışmalarda Kültürel Mirasın Korunmasına Yönelik İlkesel Yaklaşımlara Yeniden Bakış / Z. Ece ATABAY - Z. Gül ÜNAL	89
Venedik Tüzüğü'nden Günümüze Kültürel Mirasın Korunmasında Malzemenin Önemi ve Korunması Üzerine İlkesel Açılımlar / Işıl POLAT PEKMEZCİ	94
Venedik Tüzüğü'nün 60. Yıldönümünde Mirasın Metalaştırılmasına Karşı Koruma Kuramının Açılımları / Zeynep GÜNAY	100
Venedik Tüzüğü'nden Günümüze Tarihi Kırsal Peyzajların Korunmasına Yönelik İlkelerin Gelişimi / Emine Çiğdem ASRAV	105

110 İNCELEME

Sanayi-i Nefise Mektebi'nden Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'ne: Şehircilik ve Kentsel Tasarım Olgusunun Tarihsel Kökleri / Gülşen ÖZAYDIN	110
20.yy Başında Müslüman Çocuklar İçin Bir Okul: Tekirdağ Menba-i İrfan Mektebi Nuriye Sündüz ERŞEN – Deniz MAZLUM	125

132 ÇİZGİ

Behiç AK	132
----------------	-----



Gezi Davası sebebiyle 2,5 yıldır hapiste tutulan Can Atalay hakkındaki AYM kararlarını uygulayacak mahkeme bulunamıyor

Gezi Parkı Davası sebebiyle 25 Nisan 2022'den bu yana hapiste tutulan TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi'nin eski avukatı Can Atalay, 2023 yılındaki seçimde milletvekili seçildi ve dokunulmazlık kazandı. Yargıtay'ın bu gelişmeden sonra Gezi Parkı davasında yargılanan kişilerden beşi hakkındaki mahkûmiyet kararını onaması Türkiye tarihinde eşi benzeri görülmemiş hukuki gelişmelerin yaşanmasına sebep oldu.

Can Atalay, Gezi Parkı Davası kapsamında birlikte yargılandığı diğer kişilerle beraber 25 Nisan 2022'de İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından hapis cezasına mahkûm edilerek tutuklandı. Mahkûmiyet hükmüne karşı yapılan itirazlar İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi tarafından 28 Aralık 2022'de reddedildi ve dosya Yargıtay 3. Ceza Dairesi'ne taşındı. Atalay, hakkında henüz kesinleşmiş bir yargı kararı yokken Mayıs 2023'te yapılan seçimlerde Türkiye İşçi Partisi'nden Hatay milletvekili seçildi.

Bunun üzerine Yargıtay 3. Ceza Dairesi, Can Atalay'ın milletvekili seçilmesi nedeniyle kazandığı yasama dokunulmazlığına dayanarak hakkındaki yargılamanın durdurulması talebini ve tahliye edilmesi yönündeki talebi 13 Temmuz 2023'te reddetti. Atalay'ın avukatları bu karara itiraz etse de Yargıtay 4. Ceza Dairesi itirazı kesin olarak reddetti.

Can Atalay, Yargıtay'ın durma ve tahliye talebinin reddine dair kararının da hak ihlaline yol açtığı gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi'ne (AYM) başvurdu. Bu başvuru henüz inceleme aşamasındayken Yargıtay 3. Ceza Dairesi, 28 Eylül 2023'te yerel mahkemenin mahkûmiyet hükmünü onadı, kesinleşen hükmün bir örneği de Anayasa'nın 84. maddesinin ikinci fıkrası uyarınca gereğinin takdiri için TBMM'ye gönderildi.

AYM, 25 Ekim 2023'te Can Atalay'ın "seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakkı" ile "kişi hürriyeti ve güvenliği hak-

kı'nın ihlal edildiğine hükmetti. Yüksek Mahkeme, tespit edilen hak ihlallerinin ortadan kaldırılması için kararın bir örneğinin yeniden yargılanmaya başlanması, mahkûmiyet hükmünün infazının durdurulması, ceza infaz kurumundan tahliyesinin sağlanması ve yeniden yapılacak yargılamada durma kararı verilmesi işlemlerinin yerine getirilmesi için İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesi'ne gönderdi.

İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesi'nin başkanı 30 Ekim 2023'te Yargıtay 3. Ceza Dairesi'ne müzekkere yazarak AYM'nin ihlal kararının Dairenin Atalay'ın milletvekili seçilmesi nedeniyle durma kararı verilmesi talebinin reddine dair kararıyla ilgili olduğunu belirtti ve bireysel başvuru inceleme aşamasındayken mahkûmiyet hükmünün onandığını, oluşan bu yeni durumla ilgili Daire'nin yeni bir değerlendirme yapmasının zorunlu olduğunu aktardı. Daire, bu talebin mahkeme heyeti tarafından alınan bir kararla Yargıtay'a gönderilmesini belirterek dosyayı 1 Kasım 2023'te yerel mahkemeye iade etti. Yerel mahkemenin heyeti de aynı gün ek bir kararla müzekkeredeki gerekçelerle dosyayı tekrar Yargıtay'a gönderdi.

Yargıtay 3. Ceza Dairesi, 8 Kasım 2023'te AYM'nin ihlal kararına "hukuki değer ve geçerlilik izafe edilemeyeceği, ortada Anayasa'nın 153. maddesi kapsamında uygulanması gereken bir karar bulunmadığı" gerekçesiyle "AYM kararına uyulmamasına" hükmetti. Daire'nin kararında, Atalay'ın milletvekilliğinin düşürülmesine yönelik işlemlerin başlatılması için kararın bir örneğinin TBMM'ye gönderilmesine, "anayasal hükümleri ihlal eden ve kendisine verilen yetki sınırlarını aşarak hak ihlali yönünde oy kullanan Anayasa Mahkemesi üyeleri hakkında gereğinin takdir ve ifası için Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığına suç duyurusunda bulunulması-na" karar verdi.

Can Atalay, AYM kararına uyulmaması ve Yüksek Mahkeme üyeleri hakkında suç duyurusunda bulunmasına yönelik Yargıtay 3. Ceza Dairesi'nin kararının hak ihlaline neden olduğu gerekçesiyle bir kez daha AYM'ye başvurdu. AYM, 21 Aralık 2023 tarihli kararında ihlal kararının uygulanmaması nedeniyle Atalay'ın bireysel başvuru hakkının, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakkı ile kişi hürriyeti ve güvenliği hakkının ihlal edildiğine karar verdi. Hak ihlallerinin ortadan kaldırılmasına yönelik olarak yeniden yargılamanın başlaması, mahkûmiyet hükmünün infazının durdurulması, Atalay'ın tahliyesinin sağlanması ve yeniden yapılacak yargılamada durma kararı verilmesi için kararın bir örneğinin İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesi'ne gönderilmesine hükmetti.

İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesi, 27 Aralık 2023 tarihli kararla dosyayı bir kez daha Yargıtay'a yolladı. Yargıtay, 3 Ocak 2024 tarihinde daha önce verdiği AYM kararına uyulmamasına yönelik kararını yineledi ve Atalay'ın milletvekilliğinin düşürülmesine yönelik işlemlerin başlatılması için kararın bir örneğinin TBMM'ye gönderilmesine hükmetti. TBMM'nin 30 Ocak 2024 tarihli birleşiminde Yargıtay'ın kararı okunarak Atalay'ın milletvekilliği düşürüldü.

Can Atalay'ın TBMM'de Yargıtay'ın kararının okunarak milletvekilliğinin düşürülmesiyle ilgili CHP milletvekilleri de Anayasa Mahkemesi'ne başvurdu. AYM, bu başvuruyla ilgili oluşturulan bu fiili durumun Anayasa'nın 84. maddesinin ikinci fıkrasının kapsamına giren bir yasama işlemi olarak değerlendirilmesine imkân bulunmadığını belirterek "karar verilmesine yer olmadığına" hükmetti.

Bu gelişmelerden sonra CHP, DEM Parti, CHP, DEM Parti, Gelecek Partisi, Demokrat Parti, DEVA Partisi, Saadet Partisi, Türkiye İşçi Partisi ve EMEP 9 Ağustos'ta, AYM'nin Atalay ile ilgili verdi-



Adalet Nöbeti'nin 901. gününden bir görünüm (Kaynak: Şener Özler Arşiv ve Dokümantasyon Merkezi)

ği karar nedeniyle Meclis'in olağanüstü toplanmasını istedi. Oturumda önce AKP sıralarındaki milletvekilleri TİP milletvekili Ahmet Şık'ın konuşmasına müdahale etti, daha sonra AKP'li Alpay Özalan'ın Şık'a yumruk atması üzerine arbede yaşandı.

Can Atalay'ın avukatlarından Deniz Özen, Atalay ile ilgili hukuki durumu Mimar.ist'e şöyle değerlendirdi:

"Ortada hukuki bir mesele yok. Ortada Anayasa'ya uyulmaması, Anayasal düzenin fiilen askıya alınması gibi bir mesele var. Meselenin artık Can Atalay ile de bir ilgisi kalmamış durumda. En son TBMM'de yapılan olağanüstü toplantıda yaşananlarda gördük ki karşımızda ne olursa olsun AYM kararlarını uygulamamak yönünde bir irade var. Bunun için gerekirse işi milletvekili dövmeye kadar götüren bir cesaret var.

Dolayısıyla mevzunun Can Atalay ile bir alakası kalmamış durumda. Olayın hukukla da hiçbir bağı kalmamış durumda. Anayasal düzen hala yürürlükte mi değil mi bunu tartışıyoruz ve Anayasal düzenin fiilen askıya alındığını görüyoruz. Can Atalay açısından da hukuki pozisyon açısından da durum şöyle: AYM'nin verdiği iki tane ihlal, bir tane de milletvekilliğinin düşürülmesinin yok sayılmasına ilişkin olmak üzere üç tane karar var. Bu kararları uygulayacak bir mahkeme ya da makam bulamıyoruz. AYM iki ayrı ihlal kararı verdi, bu iki kararında da Can Atalay'ın milletvekilliği dokunulmazlığına kavuşmuş olduğunu söyledi, dolayısıyla İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesi'nde yapılan yargılamada durma kararı verilmesi gerektiğini söyledi ve bu gerekçeyle dosyayı İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesi'ne gönderdi. Her

ikisinde de hem Yargıtay, hem de İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesi bu kararlara uymadı. Bir adım ileri gittiler, Yargıtay Türkiye tarihinde ilk defa... Anayasa Mahkemesi kararlarına uyulmamasına... diye hüküm kurdu. Şu anda AYM önünde iki ayrı başvurumuz duruyor. Bunlardan bir tanesi Yargıtay'ın AYM kararına uymamasının da bir hak ihlali olduğuyla ilgili. Diğeriyse Gezi Davası'nın esasıyla ilgili. Ayrıca Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin önünde Yargıtay'ın Anayasa Mahkemesi kararına uymamasıyla ilgili süren başka bir başvurumuz var. Ancak mesele, lehe mahkeme kararı almakta değil, bunları uygulamakla ilgili bir problem yaşanıyor. Bu da Türkiye'de artık hiçbir yurttaşın hukuk güvencesinin kalmadığını gösteriyor."

Canan Coşkun

Dünya Mimarlık Günü Ekim ayında kutlanıyor

Uluslararası Mimarlar Birliği (UIA) tarafından 1985 yılından bugüne kutlanan Dünya Mimarlık Günü, her yıl Ekim ayının ilk Pazartesi günü düzenleniyor. Bu gün, mimarlık camiasının çabalarını küresel kentsel gelişim hedefleriyle uyumlu hale getiren Birleşmiş Milletler Dünya Habitat Günü'ne denk geliyor.

2024 Dünya Mimarlık Günü'nün teması, genç mimarların kentsel planlama ve gelişimdeki rolünü vurgulayan "Katılımcı Kentsel Tasarımda Gelecek Nesli Güçlendirmek" olarak belirlendi. UIA, genç mimarları katılımcı süreçlere katılmaya teşvik ederek sürdürülebilir kalkınma için gerekli olan yeni bakış açılarına katkıda bulunuyor.

Şehirlerin yenilikçi ve sürdürülebilir uygulamalar yoluyla büyümeyi ve iyileşmeyi teşvik ettiği dirençli kentsel ekonomilerin desteklenmesine özel önem veriliyor. Bu yılın odaklanılan temel alanları arasında enerji verimliliği, atık yönetimi, sürdürülebilir malzemelerin kullanımı ve sürdürülebilir hareketliliğin des-

teklenmesi yer alıyor. Bu çabalar, dış kaynaklara bağımlılığı azaltan çevre dostu şehirler yaratmayı amaçlıyor. Genç mimarlar toplumun karar alma süreçlerine katılımını artırabileceği, toplulukları tasarım sürecine dahil edebileceği ve kamusal mekanların sahiplenilmesini ve önemsenmesini teşvik edebileceği için özel önemi hakediyor.

Genç mimarların,

Dayanıklı ve sürdürülebilir kentsel çevrelerin şekillendirilmesi;

Toplumsal adaleti ve sürdürülebilir uygulamaları savunmak;

Kentsel planlama süreçlerinde yer almak;

Mevcut yapıların yeniden kullanımı ve canlandırılmasını teşvik etmek; Döngüsel ekonomi ilkelerini ve sürdürülebilir inşaat uygulamalarını birleştirmek

konularında önemli rolleri bulunuyor.

Genç mimarların aktif katılımı, kentlilerin ve gezegenin refahını ön planda tutan, gelecek nesiller için sürdürülebilir

bir gelecek sağlayan şehirler inşa etmek için yaşamsaldır.

2024 Dünya Mimarlık Günü kutlamaları kapsamında, katılımcı kentsel tasarımın önemi vurgulanarak toplulukları dönüştüren ve kentsel yaşam koşullarını iyileştiren, gençlerin öncülük ettiği başarılı projeler sergilenecek. Şehirlerin, genç zihinleri dahil ederek sürdürülebilir ve dirençli kentsel çevreler için yenilikçi fikirlerden yararlanabileceği düşünülüyor.

Ayrıca, UIA'nın Kasım ayı içinde Kuala Lumpur'da yapacağı olağanüstü Genel Kurul'da genç mimarları UIA'ya dahil edebilmek için hazırlanan stratejiler üye kesimlerle paylaşılacak. Bununla birlikte yine Kuala Lumpur'da kentlerin çeşitliliğini masaya yatıracak olan "diverscity" başlıklı UIA Forumu da düzenlenecek.

(UIA'nın basın bülteninden)

17. "Kent Düşleri Atölyesi"nin ardından

Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi'nin 2005 yılından beri düzenlediği "Kent Düşleri Atölyeleri"nin 17'ncisi 2 Ağustos 2024 Cuma günü sertifika töreni ve kapanış kokteyli ile tamamladık. Kent Düşleri atölyeleri Karaköy'deki Merkezimizde üç gün süren seminer programının ardından kalan günlerde yoğun bir şekilde Anadolu ve Trakya BKB'T'lerinde gerçekleştirildi. 19 gün süren bu atölye programına, 33 öğrenci ve 15 yürütücü mimar ve akademisyen katıldı.

17. Kent Düşleri Atölyesi'nin bu yıl konusu "Mimarlık ve Sınırlar" idi. Sınırlar, her ne kadar mimarlık ortamının temel unsurlarından birisi olarak görünmüyor olsa da, bu kavram insan yaşamına mekân ile birlikte girmiş psikolojik, sosyal, ekonomi ile ilgili bir kavram. Bunun

da ötesinde psiko-sosyal alan (territorialite) ile birlikte oldukça politik bir kavram. 1960'lı yıllardan bugüne değin, mimarlık bilim alanının coğrafya, psikoloji, antropoloji, ekonomi ve politik bilimlerden elde ettiği "sınır" kavramı, mimarların mekânsal analizinde önemli düzeyde kuramsal bağlantılar kurmasına neden olmuştur. Özellikle coğrafya alanında Golledge, Relph'in coğrafi sınır, ekonomi-politik içerikli psiko-sosyal alan kavramları, Piaget'nin "bilişsel gelişim" kuramında gelişim eşikleri ve egosentrik mekân algısı, "mekânsal çeper gelişim kuramı." Yine Kevin Lynch'in beş imgesel parametreden birisi olan "sınır" kavramının ve onun kuramsal bileşenleri, mimarların analitik dünya bakışında, kuramsal bağlamda yardımcı dayanak noktaları olmuştur.

Günümüzde sınır kavramı mekânsal bağlamda ekonomi ve politik göstergelerin simgesi haline, tüketim toplumunun "para" ve "özgürlük" gibi birbiriyle hem çelişen hem de bütüneleşen göstergelerinin en önemli unsurları haline dönüşmüştür. Tüketim, para ve satın alınan özgürlük, satın alınamayan özgürlük, doğa, kamusal haklar, bugün dünyamızın mimarlık ve mekân ilişkileri içerisinde en çok tartışılan konulardır. Bu haliyle bu yılın teması olan "mimarlık ve sınırlar" konusu, kuramsal anlamda geniş bir çalışma alanıdır. Özellikle bugün kentlerimizin konut alanlarını içeren bölen, kentleri "parçacıl" yapıya sürükleyen "kapılı-kapalı yerleşmeler" (gated communities) aynı zamanda kent halkını da ekonomi-politik ve sosyolojik bağlamda bölmektedir. Bu durum gittik-

çe zayıflayan reaktif kamu hakları mücadelesini de daha kırılgan yapmakta, doğa ve kamu hakları bağlamında kent-sel mücadelenin de direncini zayıflatmaktadır.

Tüm bu tartışmaların ışığında “sınır” ve “sınırsızlık” kavramlarını toplumsal düzenin yapısal uzantıları olarak mimarlık öğrencilerini düşünsel bir noktaya çektiğimiz için, bu birlikteliğe değerli

akademisyenler ve mimar yürütücüleri-mizle birlikte katkı verdiğimiz için 48. Dönem İstanbul Mimarlar Odası Yönetim Kurulu olarak çok mutluyuz.

19 gün hiç bitmeyen bir enerji ile, 17. Kent Düşleri atölyelerine katkı veren, tüm akademisyenlere, öğrencilere, grup yöneticilerine ve emeği geçen tüm yönetim kurulu üyelerimize ve idari personelimize yönetim kurulumuz adına

teşekkürü bir borç bilirim,
Saygılarımla,

*Alper Ünlü, Prof.Dr., Özyeğin
Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım
Fakültesi, Mimarlık Bölümü.
TMMOB Mimarlar Odası, İstanbul
BK Şubesi Yönetim Kurulu Başkanı*

İstanbul'un Cumhuriyet Yüzyılına Mimarlar Odası'nın Perspektifinden Bakmak

29 Ekim 2023'te ilk kez ziyaretçilerle buluşan “Mimarlar Odası'nın Perspektifinden İstanbul'un Cumhuriyet Yüzyılı Sergisi” gördüğü yoğun ilgi üzerine 7-30 Haziran 2024 tarihleri arasında TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Karaköy Binası'nda sergilenmek üzere yeniden açıldı. Serginin yeniden açıldığı 7 Haziran 2024'te serginin kurgusunu oluşturan dört tarihsel döneme referans veren konuşmaları içeren “Mimarlar Odası'nın Perspektifinden İstanbul'un Cumhuriyet Yüzyılı Sergisi Açılış Paneli” gerçekleştirildi.

Panelin açılışında düzenleme komitesi adına söz alan Doç. Dr. Koray Güler, serginin kurgusu, içeriği ve amacı hakkında bilgi vererek sergiye ve eşlikçisi panele gösterilen ilgi nedeniyle duydukları mutluluğu belirterek, ilgilileri devamında düzenlenecek sempozyuma da davet etti.

İstanbul Büyükkent Şubesi Yönetim Kurulu Sekreter Üyesi Ahmet Erkan açılış konuşmasında serginin İstanbul'un Cumhuriyet Dönemi boyunca geçirdiği tarihsel süreci anımsatmak ve geleceğe dair umutları tazelemek adına sunduğu fırsata dikkat çekti. İstanbul'un Cumhuriyet devrimleri ve modernleşmenin mimari yansımalarını barındıran önemli bir kent olduğunu ancak Cumhuriyet kazanımları ve eserlerinin günümüzde sistematik bir yıkım ile karşı karşıya olduğunu belirtti. Mimarlar Odası'nın bu yıkım politikalarına karşı kenti ve mirasını korumak için verdiği mücadeleye ve üstlendiği öncülüğe değindi.

TMMOB Mimarlar Odası Genel Başkanı Doç. Dr. Zeynep Eres Özdoğan açılış konuşmasında İstanbul Büyükkent Şubesi'nin öncül olduğu sergi ile geçmiş yüzyılın birikiminin değerlendirilerek ikinci yüzyıl için bir vizyon oluşturulması adına önemli bir katkı sunulduğunu aktardı. Serginin “Mimarlar Odası'nın Perspektifinden” bağlamının önemini vurgulayarak, Mimarlar Odası'nın kuruluşundan önce ve sonra kentte yaşanan köklü değişikliklere yönelik mimarların hangi tepki, görüş ve önerileri ortaya koyduğunun izlenebildiğini ifade etti. Ayrıca serginin bir yandan bir Cumhuriyet kutlaması iken diğer yandan da içinde bulunulan senenin Mimarlar Odası'nın 70. kuruluş yıldönümünün kutlandığı sene olduğunu ve serginin Oda'nın örgütlülüğü ile Türkiye'nin her yerinde yürüttüğü kentsel mücadelelerin ve geleceğe yönelik geliştirdiği vizyonun ortaya konacağı çalışma dönemi için bir izlek olacağını belirtti.

Panelin moderatörü Prof. Dr. Deniz İncedayı, Cumhuriyet devriminin önemi-ne ve kent, mimarlık ve eğitim alanına getirdiği açılımlara dikkat çekti. Sergiyi kurgularken bunları vurgulamayı ve tartışmaya açmayı hedeflediklerini aktaran İncedayı, serginin yeniden açılmasının ve içeriğinin konunun uzmanı hocalarla tartışılacağı bir panel ve sempozyumla desteklenmesinin önemini belirtti. Bununla birlikte ortaya çıkan değerli birikimin yayına dönüşmesi temennisinde bulundu.



Panelden bir görünüm

Panelin ilk konuşmacısı Doç. Dr. Gül Cephaneçigil, “Erken Cumhuriyete İstanbul'dan Bakmak” başlıklı bir sunuş gerçekleştirdi. Benzer bir retrospektif bakışın Cumhuriyet'in 50. yılı dolayısıyla 1970'lerde söz konusu olduğunu aktararak, bu yıllarda ve devamında Cumhuriyet Dönemi kent ve mimarlığını konu alan çalışmaları gerçekleştiren öncü isimler, değindikleri konular ve etkilerinden örnekler vererek sunuşuna başladı. İlk nesil tarih yazımı literatürünün bilgi üretiminin artırılması, yeni yorumlara açılması ve kapsayıcılığının artmasının takip eden yıllarda daha sıradan denilebilecek uygulamalar, kentsel ve kırsal yerleşimler, yapı üretim süreçleri, kişiler ve kurumlar hakkında yapılan çalışmaların eklenmesi ile gerçekleştiğini aktardı. 2000'li yılların başından itibaren ise “ulus devlet” kavramının Cumhuriyet Dönemi mimarlığını okumada yaygın kullanılan kavramsal bir araç olduğunu, bu kavramın yalnızca yapı çevre ile değil mimarlık kültürü ile olan ilişkisinin de bu okumada önemli bir yeri olduğunu belirtti.

İstanbul'un Cumhuriyet Dönemi mimarlık tarihi için özel bir yeri ve potansiyeli olduğunu, başlangıcının plan yapılması için teşebbüs, Prost Planı ve uygulaması ile gerçekleştiğini ve bunu kentin büyük dönüşümlere uğradığı bir dönemin izlediğini aktardı. Devlet eliyle ve bürokratik seçkinlerce hayata geçirilen bir modernleşme süreci bakışının baskın olduğunu aktaran Cephaneçigil, sunuşunun devamında başka aktör ve mekanizmaların da varlığını sorgulamaya davet etti. Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren yapılan düzenlemeler ve hayata geçirilen uygulamalardan örnekler verirken bunların yalnızca teknokratik ve bürokratik süreçler olmadığını, dönemin süreli yayınları, raporları ve hatta tiyatro oyunlarından da takip edilebildiği üzere yerli ve yabancı mimarlar, yazarlar, gazeteciler, yerel yöneticiler ve temsilciler, tüccarlar, sanayiciler ve sıradan kişiler gibi çok sayıda aktörün kente dair fikir ve pratikleri önerip müzakere ettiğinin anlaşılabilirliğini aktardı. Dönemin süregelen tartışmalarından örnekler vererek modernleşme arzusu kadar İstanbul'a özgü olanın kaybının yarattığı huzursuzluk, şehrin kimlik arayışı ve bunu inşa ederken gerekli ekonomik imkânı şehrin kendisinin nasıl yaratabileceğine dair arayışlar gibi farklı başlıklarda getirilen öneriler, itirazlar, araçlar ve aktörleri dinleyicilerin tanınmasına fırsat verdi.

Panelin ikinci konuşmacısı "Cumhuriyet Yüzylında İstanbul'da Koruma Uygulamaları" başlıklı sunuşu ile Prof. Dr. Zeynep Ahunbay'dı. İstanbul'un çok katmanlı bir kent olduğunu, Galata ve Tarihi Yarımada'daki yoğunluğun yüzyıllar boyu sürdüğünü ve hem erken dönem hem Osmanlı Dönemi'nin yan yana bulunduğu; bunun yanı sıra kentin Üsküdar, Boğaz, Bakırköy, Yeşilköy, Kadıköy, Göztepe, Maltepe, Adalar gibi tarihi katmanlarla dolu alanları olduğunu belirterek konuşmasına başladı.

Osmanlı Dönemi'nde farklı bir kültür mirası yönetimi olduğunu, Cumhuriyet'e geçişte yasaların değiştiğini ve daha

farklı bölünmeler olduğunu, ayrıca medrese gibi bazı yapıların işlevini yitirdiğini ve yeni işlevlerde değerlendirildiğini aktardı. Ayrıca geç Osmanlı Dönemi'nde savaşlar ve ekonomik sıkıntılar nedeniyle ihmal edilmiş olan ancak simge değeri taşıyan yapıların Cumhuriyet Dönemi'nde ele alındığını ve restorasyonlarının yapıldığını belirterek önemli projelerden örnekler verdi.

Ahunbay, Cumhuriyet projeleri arasında ilk büyük sultan külliyesi olan Fatih Külliyesi'ndeki medrese, Üsküdar'daki Şemsi Paşa Medresesi ve Gazanfer Ağa Medresesi'nin restore edilerek yurt, kütüphane, müze gibi yeni işlevlerde değerlendirilmesini; seküler bir devlet olması dolayısıyla önemini anlatmak ve bazı unsurların kolaylıkla sergilenmesini sağlamak amacıyla önemli freskleri ve mozaikleri olan Ayasofya ve Kariye'nin müzeye çevrilmesini; ihmal edilmiş ve harap durumda olan Rumeli Hisarı'nın ele alınarak yıllar süren çalışmalarla bir sergileme düzeni yapılması ve kültürel kullanıma açılmasını; şehrin içindeki ve dışındaki çeşmeler, sebiller ve su kemerleri gibi su yapılarının belediyeye verilmesi ve onarımlarının yapılmasını; yine surlar ile meydanlarda yer alan dikilitaşların bakım-onarım sorumluluğunun belediyeye verilmesini; Osmanlı saraylarının bakım-onarımlarının Milli Saraylar tarafından üstlenilmesini ve 1973'ten sonra toplu tescillerle tarihi mahallelerin korunması için yürütülen çalışmalarını örnek gösterdi.

Konuşmasına büyük bir kısmı özel mülke geçen hamamlardan çok azının Çemberlitaş Hamamı gibi restore edilerek hamam olarak kullanıldığını, çoğunun terk edildiğini ya da depo olarak kullanıldığını; yine bu dönemde Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'ne verilen Çifte Saraylar (günümüzde MSGSÜ), Teknik Üniversite'ye verilen Taşkılla, Maçka ve Gümüşsuyu'ndaki yapılar gibi birçok saray ya da askeri yapının eğitim amaçlı kullanılmak üzere üniversitelere ve eğitim kurumlarına tahsis edildiğini aktararak, Cumhuriyet Dönemi'nde

farklı işlevlerdeki kültür varlıkları hakkında gerçekleşen olumlu ve olumsuz gelişmelerden örnekler vererek devam etti.

Şehrin çeşitli sorunlarına cevap vermesi ve modernizasyonu için hazırlanan Prost Planı ve devamında Vatan Caddesi, Millet Caddesi, Atatürk Bulvarı, Eminönü Meydanı, Karaköy'den Beşiktaş'a uzanan yol üzerinde yapılan düzenlemeler ve imar faaliyetleri sırasında yıkılan, taşınan ya da restore edilen anıtlardan örneklerle konuşmasını sürdürdü. Simkeşhane ve Theodosius Takı kalıntılarının ortaya çıkması, Eminönü Meydanı düzenlemesi ve Hünkar Kasrı restorasyonu, Ahi Çelebi Camisi ve Rüstem Paşa Camisi restorasyonları, Galata Surları ve Kulesi'nin ele alınışı, Tophane Meydanı'nın açılması ve yıkımlar, II. Abdülhamit Çeşmesi gibi yer değiştiren çeşme ve sebiller, Molla Çelebi Külliyesi'ndeki yıkım ve onarımlar, İstanbul'un Tarihi Alanları'nın dünya mirası olarak kabulü, Belgrad Kapı restorasyonu ve rekonstrüksiyonlar, deniz surlarındaki onarımlar, Ayasofya restorasyonu, Süleymaniye Külliyesi restorasyonu, KUDEB tarafından yürütülen ahşap ev onarımları ve kursları, Siyavuş Paşa Medresesi çalışmaları, Zeyrek Camisi çalışmaları, Edirnekapi Mihrimah Sultan Camisi onarımları, Kapalıçarşı koruma çalışmaları, Fatih Kütüphanesi çalışmaları, Atik Valide Külliyesi'nin ele alınması, Beylerbeyi Camisi restorasyonu, Nakilbent Samancı uygulamaları, Kılıç Ali Paşa Hamamı restorasyonu, Terkos Pompa İstasyonu uygulamaları, Rumeli Hisarı'nda yeniden yapılan mescit, Boğaziçi'ndeki ahşap yapılar hakkındaki çalışmalar ve Yenikapı/Marmaray kazıları gibi ses getiren projelerde farklı kişi ve kurumların da dahil olduğu ve kimi zaman onaylanan kimi zaman eleştirilen süreçleri aktararak İstanbul'da Cumhuriyet Dönemi'nde kültür mirasına olan kuramsal ve pratik yaklaşımların çerçevesini çizdi.

Panelin son konuşmacısı "Yüzyılın Son Çeyreği: Neoliberalizm ve Siyasal İslam Kışkacında Mimarlık ve Kent" başlıklı

sunuşuyla Doç. Dr. Bülent Batuman'dı. Konuşmasına son çeyreğin başladığı, Cumhuriyet'in 75. yılının kutlandığı 1998 yılını hatırlatarak başlayan Batuman, 90'lı yıllar boyunca siyasette yaşanan krizler, etkinliğini arttıran siyasal İslam, neoliberalizmin yarattığı toplumsal yıkım, yoksullaşma, 99 depreminin getirdiği çöküş ve milenyum ile yeni bir dönemin başladığını belirtti. Ancak kırılmalar kadar sürekliliklerin de bu dönemi tariflediğini, neoliberalleşmenin ve siyasal İslam'ın bir güç olarak kentleri ve yapıyı çevreyi şekillendirme sürecinin 90'larda başladığını, 1994 yılında Refah Partisi'nin büyükşehir belediyelerinin yönetimlerine gelerek daha önceki dönemlerde başlayan ancak kullanımı kavranamayan yeni yönetim mekanizmalarının yetki, sorumluluk ve bütçe olanaklarını arkasına alarak, bir ideolojik program çerçevesinde kentleri dönüştürdüğünü aktardı. Bu sürecin en önemli örneklerinden birinin eski gecekondu sahiplerinin imar aflarıyla elde ettiği sermayeyi aktarabileceği bir alanın yaratıldığı ve oldukça talep gören "konut üretimi" ve "Başakşehir" olduğunu anlatarak, yerel siyaset ile taban örgütlenmesi ve kentsel bir tabanın inşa edildiğini söyledi. Ayrıca yine bu dönemde sosyal yardımların önemli bir kentsel politika aracına dönüştüğünü ancak bunun sosyal

belediyecilik olmadığını, güç sahibi bir özne olmaya izin vermeyen, yukarıdan aşağıya inayet olarak sunulan bir yardım modeli olduğunun anlaşıldığını belirtti.

İstanbul'da Refah Partisi'nin ve sonrasında AKP'nin devralacağı küresel kent projesi sürdürülürken İslam'ın pazarlama stratejisi olarak işlev gördüğünü; İstanbul'un oryantalist imge ile süslenmiş, mega projelerin ortaya çıktığı bir kent olarak dünya sistemiyle bütünleştirilmeye çalışıldığını anlattı.

Son çeyreğin öne çıkan unsurları olarak TOKİ ve kentsel dönüşümüne de değinen Batuman, İstanbul ve Ankara deneyimlerinden bahsederken kentsel dönüşümün öncelikle çeperlerde gecekondu mahallerinin dönüşümü ile başladığını, daha sonra merkezlerdeki tarihi alanların ihyası ile devam ettiğini hatırlattı. Kentsel dönüşümün meşrutiyetini sağlayan referanslardan birinin de deprem olduğunu, 99 depremiyle birlikte her an olması beklenen İstanbul depreminin gündeme yerleştiğini ancak kentsel dönüşümün depreme dayanıklılığı arttırmak yerine daha fazla kâr elde etmek için kullanıldığını ve bu afet kentleşmesinin olası bir depremde gerçekleşecek kayıpları arttıracığını anlattı.

Son çeyrekte kırdan kente göç, metropolitenleşme ve kentsel dönüşüm olarak üç başlık altında tarif edilebilecek bir

dönüşüm ve kentsel devrim yaşandığını ve bunun kanıtlarından birinin hem konusu hem de yeri bakımından "Gezi Direnişi" olduğunu aktardı. Kentlerde hoyratça süren talan, kamusal alanların tahribi ve sönmüş gibi görülen mücadelelerin Gezi'de patlak verdiğini anlatarak herkesin kendi bulunduğu yerdeki memnuniyetsizliğini Türkiye'nin kamusal mekânında, Taksim Meydanı'nda ifade ettiğini söyledi.

Son olarak, son 25 yılda kentlerin nasıl dönüştüğü meselesinin son yerel seçim sonuçları üzerinden de okunması gerektiğini, kent ve kentsel siyaset rezonansı'nın seçimlerde etkisinin görüldüğünün, büyükşehirlerin hinterlandının genişlemesiyle çeperden etki eden muhafazakarlık vektörünün yanı sıra merkezden çepere bir modernleşme etkisinin de yayıldığının altını çizdi. Konuşmasını son 25 yılın kentleşme sürecinin, bütün olumsuzluklarının yanı sıra bizleri kentsel siyasal dinamikler açısından beklenmeyen yeni potansiyeller barındıran bir eşiğe getirmiş olabileceğini söyleyerek bitirdi. Panel dinleyicilerin soru ve katkıları ile son buldu.

Selin Akman Güler, Arş. Gör. İTÜ, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü.

İstanbul'da Kentsel Dönüşüm ve Yitirilen Cumhuriyet Dönemi Mimarlık Mirası Sempozyumu Gerçekleştirildi

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi tarafından kentsel dönüşüm kışkıracı cumhuriyetin mimarlık mirasının koruma değerleri, envanter çalışmaları, strüktür ve malzeme ölçeğinde açılımlar ile koruma uygulamalarında müellif mimarın rolü gibi konuların ele alındığı "İstanbul'da Kentsel Dönüşüm ve Yitirilen Cumhuriyet Dönemi Mimarlık Mirası" Sempozyumu, 12 Haziran 2024 tarihinde düzenlendi.

Sempozyum, TMMOB Mimarlar Odası Yönetim Kurulu Başkanı Zeynep Eres Özdoğan ve Mimarlar Odası İstanbul

Büyükkent Şubesi başkanı Alper Ünlü'nün açılış konuşmalarıyla başladı.

Alper Ünlü, kentsel dönüşüm, mimarlık mesleğinin Türkiye'nin kültürel sürekliliğindeki rolü ve mimarlığın kültürel bir varlık olarak korunması gerektiğine dikkat çekti. Mimarlığın sadece bir sanat değil, aynı zamanda teknik bir disiplin olduğu ve kültürel süreçlerin sürekliliğinde önemli bir yer tuttuğu vurguladı. Ancak, 2005 yılından bu yana çıkan yasalarla, özellikle 5366 sayılı Kanunun tarihi çevrelerin korunması konusundaki politikaları zayıflattığı, kentsel dönüşümün tarihi ve kültürel değeri olan yapıların yıkımına neden olduğuna değindi.

Tercüman Gazetesi binası ve Zeki Sayar'ın evi gibi değerli yapılar için çıkarılan yıkım kararlarının örnek olarak gösterilebileceğini söyleyen Ünlü, Mimarlar Odasının bu durum karşısında mimarlık ile kültür arasındaki bağı güçlendirmek ve kültürel mirası korumak için çaba gösterdiğini, mimarlık camiasını ve ilgili tüm paydaşları, kültürel mirası korumak için daha etkin politikalar üretmeye ve uygulamaya davet ederek konuşmasını tamamladı.



Sempozyumun üçüncü oturumundan bir görünüm
(Fotoğraf: İ. Kırmızı).

Zeynep Eres Özdoğan, İstanbul Büyükşehir Şubesi tarafından hazırlanan “Mimarlar Odası’nın Perspektifinden İstanbul’un Cumhuriyet Yüzyılı” sergisi ve bu bağlamda gerçekleştirilen sempozyumun hem geçmişi değerlendirmek hem de geleceğe yönelik bir vizyon belirlemek amacıyla gerçekleştirildiğini vurgulayarak konuşmasına başladı. Cumhuriyet dönemi modern mimarisinin, Türkiye’nin modernleşme sürecinin önemli bir göstergesi olarak görüldüğünü ve bu nedenle korunmasının büyük önem taşıdığını vurgulayan Eres, bu mimari mirası, Cumhuriyet devriminin kentlerdeki somut yansıması olarak değerlendirdi.

Birinci oturum Koray Güler’in moderatörlüğünde Esra Kudde, Ebru Omay Polat, Yıldız Salman ve Gül Köksal’ın katılımıyla başladı. Oturumun ilk konuşmacısı olan Esra Kudde, İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından yürütülen envanter çalışmasıyla, şehirdeki kültür mirasları ve özellikle de Cumhuriyet dönemi mimari yapılarının belgelendiğini aktararak sunumuna başladı. Envanter çalışmasının amacı ve kapsamını, İstanbul’un tüm kültürel varlıklarını belgelemek/tespit etmek, Cumhuriyet dönemi mimarisini ayrıntılı olarak incelemek, bu yapıların korunması için gerekli adımları atmak, tescil edilmemiş ancak tescile değer görülen yapıları tescil sürecine dahil etmek ve bu verileri bir veri tabanında toplayarak ilgili kurumlarla paylaşmak olduğuna vurguladı. Sunumda sayısal verilere de değinen Kudde, İstanbul’da tescilli kültür varlığı sayısının 35829 olduğunu ve bu yapıların yüzde 4’ünün Cumhuriyet dönemine ait olduğunu belirtti. Cumhuriyet dönemi yapılarının Beyoğlu bölgesinde yoğunlaştığını vurgulayarak bu yapıların büyük bölümünün sivil mimarlık örnekleri olduklarını sayısal verilerle gösterdi. Çemberlitaş Palas, Halit Ziya Bey Apartmanı, Çelik Palas ve İMÇ gibi bir çok modern mimarlık yapısına değinen konuşmacı bu yapıların bazılarının envanter çalışması sayesinde tescil başvurusunun yapıldığını aktardı.

Oturumun ikinci konuşmacısı Ebru Omay Polat, Modern Mirasın Patinası’na değinerek konuyu örneklerle açıkladı. Patina’nın kültür varlığı yapılar da neyi ifade ettiği ve hangi değerlerle ifade edilebileceğini açıklandıktan sonra Perret, Reigl ve Tschumi’den alıntılar yaparak konuyu genişletti. Atatürk Bulvarı, liman dizgesi, Zincirlikuyu-Levent aksı, Taksim Meydanı ve E-5 karayolu gibi İstanbul’un modern katman ve akslarını vurgulandıktan sonra bu akslar ve bölgedeki yapılardan örnekler verdi. İstanbul’un farklı katmanlarını farklı ölçeklerde ve bağlamlarda inceleyerek olumlu örnekler oluşturulmasının gereği üzerinde duran Omay, modern mimarlık mirasının korunmasının yalnızca yapının kendisi değil, aynı zamanda hikayesi, mimarının kimliği ve geçirdiği değişimler üzerinden bütüncül olarak ele alınması gerektiğini vurgulayarak sunumunu tamamladı.

Daha sonra Yıldız Salman, “Kentsel Dönüşüm ve Modern Konut Mirası” konulu sunumuyla modern konut mirasına odaklandı. Konut yapılarını apartman, tek konut, konut grubu, mahalle, sosyal konut, lojman ve yazlık konut başlıkları altında inceleyerek örnekler verdi. Bağdat Caddesi, Kadıköy-Moda bölgesinde, Koşuyolu, Balmumcu ve Nişantaşı mahalleleri, Tarihi yarımada, Bakırköy ve Ataköy semtlerinde bulunan Melih Koray, Necip Uzman, Seyfi Aşuroğlu, Seyfi Arkan, Behruz Çinici gibi mimarların yapıları üzerinden kentsel dönüşüm nedeniyle yıkılan veya yıkılma

baskısı altında yapıları aktardı. Yaşanan bu sorunların sadece Türkiye’ye özgü olmadığı, neoliberal ekonomi politikalarının dünyanın her yerinde benzer tehditler oluşturduğunu aktardıktan sonra miras kabulüyle ilgili sorunlar, yapıların yeterince “eski” kabul edilmemesi gibi meselelerin sadece yasal değil, aynı zamanda zihniyetle ilgili olduğunu vurguladı.

Oturumun son konuşmacısı Gül Köksal İstanbul’daki endüstri mirası üzerinden kentsel dönüşüm konusuna değindi. Öncelikle endüstriyel yapıların korunması ve dönüştürülmesi konuları, küresel bir perspektifte ele alındıktan sonra sanayileşme, sanayisizleşme ile bu süreçlerin ardından yaşanan dönüşümler, tarihsel ve kuramsal bir çerçevede değerlendirdi.

Sempozyumun ikinci oturumu Umut Almaç moderatörlüğünde Onur Karahan, Işıl Polat Pekmezci, Bekir Pekmezci ve Eda Uğur Kılınc’ın konuşmalarıyla devam etti.

Onur Karahan Türkiye’deki ilk betonarme yapılardan bahsetmeden önce betonarmenin tarihinden ve gelişiminden bahsederek betonarmenin ilk olarak nerede kullanıldığı, patentlerinin nerede ve ne zaman alındığından bahsettikten sonra dünyadaki ilk örnekleri aktardı. Mesadet Han, Abbas Halim Paşa konutu, Posta ve Telgraf Nezareti Binası, Perpignani Apartmanı, Büyükkada Yat Kulübü gibi pek çok örnek üzerinden ülkemizdeki miras değeri taşıyan yapıları vurguladı. Kentsel dönüşüm baskısı altında olan bu yapıların korunması için neler yapılması gerektiğini ve nasıl bir yol izlenmesi gerektiğini ICOMOS tüzükleri ve bildirgelerinden alıntılar yaparak sunumunu tamamladı.

Oturumun ikinci sunumunda Işıl Polat Pekmezci ve Bekir Pekmezci yakın dönem mirasının korunmasında malzeme boyuta değinerek beton ve betonarme malzemeye dikkat çekmişlerdir. Beton ve betonarmenin dünyadaki ilk örnekleri aktarıldıktan sonra Türkiye’de ilk örnekleri gösterildi. Daha sonra beto-

nun nasıl bir yapısı olduğu anlatıldıktan sonra bu malzemenin problemlerinin neler olduğu sebepleriyle açıklandıktan sonra genel onarım yöntemleri detaylı bir şekilde aktarıldı.

Oturumun son konuşmacısı olarak Eda Uğur Kılıncı duvar mozaikleri ve ülkemizdeki örneklerini sunmuştur. İMÇ'deki Bedri Rahmi Eyüpoğlu ile Eren Eyüpoğlu mozaik duvar panoları ve 4. Levent duvar mozaikleri belgelenmesi ve korunma sorunlarına değindi. Ferruh Başağa, Nurullah Berk, Sabri Berkel, Ercüment Kalmık, Bedri Rahmi Eyüpoğlu ve Eren Eyüpoğlu tarafından yapılan 4. Levent duvar mozaiklerinin belgelenmesi, tescil edilmesi ve daha sonra restorasyon projelerinin onay süreçleri detaylı bir şekilde aktarıldı.

Sempozyumun üçüncü ve son oturumu Deniz İncedayı moderatörlüğünde Doğan Tekeli, Neslinur Hızlı Erkilic ve Ebru Şevkin'in konuşmalarıyla tamamlandı.

Doğan Tekeli, "İMÇ'nin Rehabilitasyonunda Müellif Mimarın Koruma ve Güç-

lendirme Önerileri" sunumunda ilk olarak Manifaturacılar Çarşısı'nın inşa edildiği ortamdan ve inşa sürecinden bahsetti. Çarşının, İstanbul'un tarihi dokusu içindeki yeri, Süleymaniye Külliyesi ile olan ilişkisi ve Atatürk Bulvarı'na yakınlığı vurgulandıktan sonra, çevresindeki dokuya uyumu, kullanılan malzemeler, yapısal özellikleri ve çağdaş mimari anlayışıyla harmanlanan geleneksel Türk mimarisinden izler taşıması gibi özelliklerini anlattı. Çarşının açılışından günümüze kadar geçen süreçte yaşanan değişimler, karşılaştığı sorunlar ve bu sorunların nedenleri üzerinde durduktan sonra özellikle, yapı malzemesi kalitesi, kullanım amaçlarındaki değişiklikler ve bakımsızlık gibi konulara dikkat çekti. Sunumun son bölümünde çarşının geleceği ve korunması için yapılması gerekenleri anlattıktan sonra restorasyon sürecinde dikkat edilmesi gereken noktalar ve olası çözüm önerilerini sunarak anlatımını tamamladı.

Oturumun ikinci konuşmacısı olan Neslinur Hızlı Erkilic modern mimari

miras kapsamında İstanbul Üniversitesi Botanik Bahçesi ve içinde yer alan biyoloji enstitüsünün tarihi, mimari özellikleri, günümüzdeki durumu ve geleceği hakkında detaylı bir inceleme sunarak özellikle yapının İstanbul'un kültürel ve akademik hayatındaki yeri, modern mimarinin ülkemizdeki ilk örneklerinden biri olması ve günümüzde karşı karşıya kaldığı tehditleri vurguladı.

Oturumun son konuşmacısı Ebru Şevkin 80'li yıllarda belediyecilik ve kent morfolojisinin dönüşümünü aktardı. 80'li yıllarda Türkiye'de yaşanan ekonomik dönüşümün, İstanbul'un çehresini kökten değiştirdiğini, 24 Ocak Kararları ile başlayan neoliberal politikaların ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların etkisiyle, İstanbul'un büyük ölçekli bir kentsel dönüşüm sürecine girdiğini aktardı.

İsrafil Kırmızı, Arş. Gör. İTÜ, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü.

Türkiye'nin Deprem Gerçeği: 17 Ağustos Depreminin 25. Yılında Marmara Bölgesinde Mimarlık, Planlama ve Afet Yönetimi Sempozyumu

17 Ağustos 1999'te İzmit depreminin 25'inci yılında beklenen İstanbul depreminde mevcut yapılara ve tarihi yapılara yönelik riskin azaltılması ve alınan önlemlerin değerlendirilmesiyle ilgili "Türkiye'nin Deprem Gerçeği: 17 Ağustos Depreminin 25. Yılında Marmara Bölgesinde Mimarlık, Planlama ve Afet Yönetimi Sempozyumu" 16 Ağustos 2024 tarihinde TMMOB Mimarlar Odası Balıkesir, Bursa, Çanakkale, İstanbul Büyükşehir, Kocaeli ve Sakarya şubelerinin katılımıyla gerçekleştirildi. Sempozyumda afetlere karşı sağlıklı ve güvenli kentleşme ve yaşam çevrelerinin oluşturulması ve kültürel, tarihi ve mimari mirasın korunarak gelecek nesillere aktarılması için alınması gereken önlemler ele alındı. İstanbul'da Kadıköy Belediyesi Evlendirme Dairesi'nde gerçekleştirilen sempozyumun açılış konuşmalarını

TMMOB Mimarlar Odası Başkanı Zeynep Eres ve Kadıköy Belediye Başkanı Mesut Köseadağı yaptı. Ardından programdaki sırayla konuşmacıların sunuşlarına geçildi.

Prof. Dr. Şükrü Ersoy, "İstanbul ve Deprem" başlıklı konuşmasında İstanbul'un bir "tedarik köprüsü" olduğunun altını çizerek Marmara'da gerçekleşecek bir depremin sadece İstanbul'u değil bütün dünyayı ilgilendireceğini aktardı. "Deprem olacak" tartışmasının anlamsız olduğunu belirten Prof. Dr. Ersoy, "İstanbul'un 20 ve üzeri katlı yüksek binalarının sorunları var. Yakın zamanlara kadar bunların yönetmelikleri bile yoktu. Bunların bir kere salınması için geçen süre iki saniye. Dolayısıyla bunlar uzak depremlerden de etkilenir. Örneğin Eskişehir veya Bursa'daki bir deprem İstanbul'da zemine uygun yapılmayan bir gökdeleni

yıkabilir. İstanbul değil Türkiye'deki yüksek yapılar henüz depreme karşı bir sınav vermedi, verecekler" sözleriyle önemli bilgiler paylaştı. Avrupa yakasında Haliç'in güneyinde Fatih, Bağcılar, Esenler, Güngören, Bakırköy, Zeytinburnu, Küçükçekmece, Büyükçekmece ve Silivri'ye doğru olan kesimlerdeki zeminlerde depremle birlikte oluşacak heyelan tehlikesinden bahseden Prof. Dr. Ersoy, "Heyelan karada değil, denizde meydana gelirse tsunami olur. Zaten beklediğimiz tsunami depremin kendisinden değil, onun tetikleyeceği heyelanlardan oluşabilir" diye konuştu. Kıyıların mekânsal olarak tekrar gözden geçirilmesi ve planlanması gerektiğini belirten Ersoy, tsunami duvarı yapmak yerine tsunaminin gücünü zayıflatması için ağaç dikmek gerektiğine dikkat çekti. Cumhuriyet tarihinde 20'nin üzerinde imar barışı



Sempozyumun ilk oturumundan bir görünüm. (Kaynak: Şener Özler Arşiv ve Dokümantasyon Merkezi)

uygulanması yapıldığını anımsatan Ersoy, “2023'teki Kahramanmaraş depremleri olmasaydı bir af daha çıkıyordu” diyerek bu tür uygulamaların bilimsel tabana oturması gerektiğini vurguladı.

Prof. Dr. Haluk Eyidoğan ise “Deprem Gerçeğimiz; Büyüyen Kentler, Artan Riskler” başlıklı sunumunda Birleşmiş Milletler Afet Risklerini Azaltma Ofisi'nin ve Prof. Dr. Murat Balamir'in tespitlerine atıfta bulundu. Prof. Dr. Eyidoğan, Birleşmiş Milletler Afet Risklerine Azaltma Ofisi'ne göre afetin doğal bir şey olmadığı, doğal olanın tehlike olduğunu aktararak, “İnsanlar bu tehlikelerin farkına varmadığında ve önlemler almadığında deprem, sel, tayfun, heyelan gibi doğa olayları insanlar için afete dönüşüyor. Dolayısıyla afet bir sonuçtur” dedi. Türkiye'de 1950'de başlayan göç olaylarının şehirlerde insan ve konut yığılmasına neden olduğuna dikkat çeken Eyidoğan, afet risklerini azaltmaya odaklanmış bütünsel bir afet yönetim ve yönetişime ihtiyacımız olduğunu belirtti. Merkezi yönetimle yerel yönetimin işbirliği yapması gerektiğine vurgu yapan Eyidoğan, “Birleşmiş Milletler yerel toplulukların, mahalle meclislerinin, sivil toplum kuruluşlarının alınacak yerel yönetim kararlarında ağırlığının olması gerektiğini belirtiyor. Dolayısıyla afet risklerini azaltma basıncının toplumsal olarak tabandan yukarı taşınması lazım” diye konuştu. Prof. Dr. Balamir'e göre risk azaltma planı yapılması gerektiğini belirten Eyidoğan, açık alanlar ve uzun süreli barınma altyapısının oluşturulması, haberleşme ağı ve ulaşım sisteminin geliştirilme-

si ve acil durum teçhizat ve stokları gözden geçirilmesi, tarihi ve kültürel miras dahil yapıların güçlendirilmesi ve iyileştirilmesi çalışmalarının ivedi olarak başlaması, mahalle örgütlenmeleri ve depreme hazırlıklı toplum yaratma yolunda eğitim ve örgütlenme çalışmalarına ağırlık verilmesi, yapı müteahhitliği ve yetkin mühendislik yasalarının, mesleki sorumluluk sigortasının mutlaka çıkarılması, AFAD yasaının güncellenip risk yönetimi ağırlıklı olması, kentsel güçlendirme ve yenileme çalışmalarında önceliğin orta ve alt gelir grubuna yönelik olması gerektiğini anlattı.

Diğer uzman bir konuşmacı olan Prof. Dr. Alper İlki de “1999 Marmara Depremlerinden 2023 Kahramanmaraş Depremlerine Mevcut Yapıların Deprem Riski, Önceliklendirme ve Riskin Azaltılması” başlıklı sunumunda yapılardaki hasar dağılımlarını, betonarme, prefabrik ve tarihi yapıların performanslarını ve saha gözlemlerini aktardı. Sunumda, başta 2000 yılı öncesi inşa edilmiş binalar dahil olmak üzere çok sayıda binanın depreme dayanıklı yapı tasarımı ilkelerine göre inşa edilmediği sonucuna varıldı. Deprem ile baş etme yeteceğinin artması için binaların güçlendirilmesi gerektiğini belirten İlki, hatalı onarım ve güçlendirmenin önüne geçilmesi gerektiğini belirterek sunumunu tamamladı.

Ardından Mücella Yapıcı da “Mimarlar Odası Perspektifinden İstanbul'un 17 Ağustos'tan Günümüze Deprem Hazırlığını Değerlendirmek” başlıklı sunumunu yaptı. Yapıcı, İstanbul'un eski belediye başkanlarından Ali Müfit Gürtuna'nın 1999 Marmara depreminden sonra yayınlanan “İstanbul 2023 Vizyonu ve Stratejik Eylem Planı” kitabından bahsederek, “Gürtuna'dan ilk defa dönüşüm lafını duyduk. Prestij vadileri ve bilişim merkezleri, kuzeyden güneye yeşil koridor dedi, ama biz güneyden kuzeye gri bir koridor açtık” dedi. Yapıcı, Gürtuna'nın “Dünyadaki dönüşümü dikkate alarak gerekli düzenlemeler yapılacak” dediğini aktardı ve şöyle devam etti:

“Kalkınma planları ülkeye dairdir. İlk

defa ‘İstanbul küresel bir kent olacaktır’ lafı kalkınma planına girdi. Bunların hepsi depremden sonra hazırlandı. Clinton'un burnunu bebek tuttuktan sonra o akşam Sheraton Otel'de Marmara Depremi ve Küresel İş Fırsatları toplantısı vardı. Çünkü deprem sonrası bir işti, savaş sonrası nasıl bir işse...”

Yapıcı, 1999 Marmara depremlerinden sonra Gürtuna'nın kentsel dönüşümünün revize edildiğini, Gürtuna'dan sonraki başkan Kadir Topbaş'ın bölgesel gelişim planı ve stratejisine uygun olarak kentsel dönüşüm projelerinin kalkınma modelleriyle birlikte yürütülmesini kararlaştırdığını hatırlattı. Yapıcı, Kadıköy Belediye Başkanı Köseadağ'ın ilçedeki dönüşümle ilgili sözlerine atıfta bulunarak “Kadıköy Belediye Başkanı da ne kadar dönüşüm yaptığını açıkladı. Aslında gerçek öncelikli alanlardaki güçlendirmeler, iyileştirmeler değil ki yapılanlar. Ne yapıldı biliyor musunuz? Fikirtepe yapıldı. 1999 depremini de atlattı, şimdi mi tehlikeli oldu orası?” sorusunu sordu.

Sempozyumun ikinci oturumunda ise Prof. Dr. Zeynep Ahunbay, “Kültür Varlıklarının Depreme Hazırlanması: 1999 Depremi Sonrası Gözlemler” başlıklı sunumunu gerçekleştirdi. Ahunbay, İstanbul'un tarihi yarımadasındaki kültür mirasından örnekler vererek, bu yapıların deprem sonrası ve mevcut durumlarını anlattı. Tarihi yarımada ve Üsküdar'da bulunan bazı kültürel varlıkların şahıs mülkiyetinde olduğunu ve sebeple koruma sorumluluğu bulunan Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün koruma ve bakım önlemleri almakta zorlandığını aktaran Ahunbay, kara surlarının da durumundan bahsetti. Ahunbay, geçmişte kara surlarının Marmara ucuna yakın olan bölümünde bir sene çalışıp proje hazırladıklarını anlattı ve şöyle devam etti:

“Proje kuruldun geçti, fakat o sırada belediye seçimi oldu ve seçimde Recep Tayyip Erdoğan başkan oldu ve surlardaki çalışmaları durdurdu. 1990'lardan bu yana cephesinde diyagonal çatlağı olan bir yapı. Taşıyıcı sistem raporunu yazan Prof. Müfit Yorulmaz rahmetli



Sempozyumun kapanışından bir görünüm (Kaynak: Şener Özler Arşiv ve Dokümantasyon Merkezi)

oldu, fakat onun raporunda bu diyagonal çatlağın riskli olduğu yazıyor.”

Prof. Dr. Ahunbay, geçmiş depremlerden hasarlar taşıyan Topkapı'daki Kara Ahmet Paşa Camii'yle ilgili Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün restorasyon projesi hazırladığını, fakat bu sene para olmadığı için gelecek yıl uygulamaya geçeceklerini de söyledi. Ahunbay'ın sunumundan sonra Doç. Dr. Emre Kishalı, “1999 VE 2023 Depremleri ve Mimari Miras: Yapısal Müdahaleler Üzerine Genel Değerlendirme” başlıklı sunumunu, daha sonra da Prof. Dr. Binur Öktem Ünsal “Mekânsal Planlamanın Gündemi ve Deprem Tehlikesi Altın-

da Sıkışan Kentler” başlıklı sunumunu yaptı. Sempozyumun son oturumunday- sa Prof. Dr. Eser Çaktı, Prof. Dr. Ufuk Hancılar ve Dr. Karin Şeşetyan “Olası İstanbul Depreminde Beklenen Kayıplar” başlıklı sunumu, Prof. Dr. Handan Türkoğlu “Dayanıklı ve Sağlıklı Kentler için Planlama” sunumunu, Doç. Dr. Ali Tolga Özden de “17 Ağustos'tan 6 Şubat'a Felaketlerin Çeyrek Asırlık Sürecinde Türkiye'de Dirençli Kent Yaklaşımının Değerlendirilmesi” sunumunu gerçekleştirdi.

Sempozyumun ardından TMMOB Mimarlar Odası Merkez Yönetim Kurulu tarafından açıklanan bildiride, afet yöne-

timi ve afet risklerinin azaltılması için gerekli hukuki düzenlemelerin, eylem programlarının hazırlanması, gerekli koordinasyonun ve toplum katılımının sağlanması için bir an önce adımlar atılması gerektiği aktarıldı. İmar düzeni, yapı üretim ve denetim sisteminin; sağlık yapı ve güvenli yaşam çevreleri üretmek için bilim, kamu yararı ve kamu denetimi esas alınarak tümüyle yeniden düzenlenmesi gerektiği vurgulandı.

Bildiride yapı denetim sürecine ilişkin gerekliliklere de değinildi. Yapı denetim sürecinde mimarlık, mühendislik ve planlama eğitiminin niteliğinin geliştirilmesi ve ülke genelinde eşdeğerlik sağlanması gerektiği ifade edilerek, meslek odalarının mesleğe kabul sürecinden başlayarak mesleğin uygulanmasına, yapı denetimine ve mesleğin her alanında etkin bir şekilde yer alması için gerekli yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi gerektiği belirtildi.

Canan Coşkun

Trakya Bölgesinde Planlama, Mimarlık ve Yaşam Kalitesi Sempozyumu Gerçekleştirildi

21 Eylül 2024 tarihinde Çorlu Ünal Baysan Kültür Merkezinde düzenlenen “**Trakya Bölgesinde Planlama, Mimarlık ve Yaşam Kalitesi**” başlıklı sempozyum, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi'nin organize ettiği etkinlikler arasında önemli bir yer aldı. Sempozyum, katılımcıların yoğun ilgisi ve değerli katkılarıyla başarıyla tamamlandı. Trakya bölgesinde sanayi kentlerindeki mimarlık ve kentsel yaşam kalitesini ele alan oturumlar, sürdürülebilir tasarım stratejileri ile doğal ve yapı çevre arasındaki ilişkiyi, Trakya Bölgesinde gelişen sanayi ile yaşam kalitesi arasındaki dinamiği masaya yatırdı.

Sempozyum, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi Çorlu Temsilcilik Başkanı Yurdanur Özsoy, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi Yönetim Kurulu Başkanı Prof. Dr. Alper Ünlü, TMMOB Mimarlar Odası Genel Başkanı Doç. Dr. Zeynep Eres Özdoğan ve Çorlu Belediye Başkanı Ahmet Sarıkurt'un açılış konuşmaları ile başladı. Açılış konuşmalarının ardından; gazeteciler, akademisyenler, mimarlar ve şehir planlamacıları gibi farklı perspektiflerden mimarlık ve planlamaya dair önemli konuların işlendiği iki ana oturum gerçekleştirildi.

Birinci Oturum: “Sanayi Kentlerinde Mimarlık”

Oturum başkanlığını TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi Yönetim Kurulu Sekreteri Ahmet Erkan'ın yaptığı bu oturumda, sanayi kentlerinin karşı karşıya kaldığı çevresel problemler ve mimarlık disiplininin bu kentlerdeki rolü tartışıldı. Trakya Bölgesindeki sanayileşmenin kentler üzerindeki etkisine dikkat çekildi.

Bu oturumda, ilk sunum TMMOB Mimarlar Odası Genel Başkanı Zeynep Eres Özdoğan tarafından gerçekleştirildi. Doç. Dr. Eres, Trakya bölgesinin kaybolan kırsal mimarlık mirasını ve bu mirasın korunmasına yönelik stratejileri

detaylı bir şekilde ele aldı. Trakya'nın zengin kırsal mimarlık geçmişinin, sanayileşme ve kentleşme süreçlerinde nasıl yok olduğuna dair örnekler sundu. Eres, bu mirasın korunmasının bölgenin kültürel ve mimari zenginliğinin sürdürülebilmesi adına büyük önem taşıdığını vurguladı.

Gazeteci Bahadır Özgür, sanayinin İstanbul'dan kaçışı ve bölge kentlerindeki yatırımların çevre kirliliği üzerindeki etkilerini ele alan bir sunum gerçekleştirdi. Özgür, İstanbul'dan kaçan sanayi tesislerinin, özellikle Trakya'da yoğunlaşarak bölgenin kentsel ve çevresel yapısını nasıl dönüştürdüğünü çarpıcı görseller ile gözler önüne serdi.



Sempozyumdan bir görünüm (Kaynak: Şener Özler Arşiv ve Dokümantasyon Merkezi)

Birinci oturumun devamında, Çevre Mühendisi Prof. Dr. Füsun Ekmekyapar, Ergene Havzası'ndaki yoğun endüstriyel faaliyetlerin doğal varlıklar üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çekti. Ergene Nehri ve çevresinde yıllardır süregelen kirlilik, bölgenin ekolojik yapısını tehdit ederken, çevresel sürdürülebilirlik açısından alınması gereken önlemler dile getirildi.

İnşaat Mühendisi Dr. Öğretim Görevlisi Ahmet Bal, kentlerde depreme dirençli yapılaşma için binaların güçlendirilmesine dair alternatif çözümler sundu. Özellikle eski sanayi yapılarının, modern teknolojilerle güçlendirilerek nasıl depreme dayanıklı hale getirilebileceği üzerine bilgi aktarımında bulundu.

İkinci Oturum: “Kentlerimizin Yaşam Kalitesi ve Mimarlık”

Oturum başkanlığını TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi Yönetim Kurulu Üyesi Aynur Savaş Uluğtuğ'un yaptığı bu oturumda ise, kentsel yaşam kalitesi ve sürdürülebilir kentleşme stratejileri üzerinde yoğunlaşarak, Trakya bölgesindeki sanayileşmenin mimarlık ve kentsel planlama üzerindeki çeşitli boyutları tartışmaya açıldı.

İkinci oturumun ilk konuşmacısı, Prof. Dr. Handan Dülger Türkoğlu, sürdürülebilir gelişme kapsamında kentsel yaşam kalitesinin nasıl değerlendirilebileceğini ele aldı. Trakya'nın sanayi merkezli kentleşme sürecinde, halkın yaşam kalitesinin korunması adına sürdürülebilir kentsel gelişim planlarının nasıl yapılandırılması gerektiğine dair stratejiler sundu.

Doç. Dr. Pınar Kısa Ovalı, dirençli tasarımın sürdürülebilir kentler için gerekliliğini vurguladı. Küresel iklim krizinin etkileri dikkate alındığında, kentlerin bu etkiler karşısında nasıl dayanıklı hale getirilebileceği üzerine örnekler ve çözüm önerileri sundu.

İkinci oturumun son sunumunda, Mehmet Bozkurt imar hukuku konusunda bilgi aktarımında bulunurken, kentsel yenileme alanındaki son gelişmeleri ve yönetmelikler hakkında bilgi aktarımında bulundu.

Son oturum ve “Forum”

Forumun yürütücülüğünü TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi Yönetim Kurulu Başkanı Prof. Dr. Alper Ünlü gerçekleştirdi. Bu oturumda, mimarlık ve şehir planlamasının geleceği üzerine interaktif tartışmalar yapıldı. Forumda, sempozyumun sonuçları değerlendirildi ve bölgenin geleceğine yönelik yeni yol haritaları çizildi. Ek olarak, Trakya'nın mimarlık ve şehir planlaması açısından sürdürülebilir bir geleceğe hazırlanması için yapılması gerekenler tartışıldı. Katılımcılar, bölgedeki mimarlık mirasını koruma, çevresel sürdürülebilirlik, sanayi ve kentleşme süreçlerinde dengeli bir gelişim sağlama adına önemli öneriler sundu.

Sempozyum Sonuçları

Sempozyum, Trakya bölgesinin mimarlık ve planlama sorunlarına dair kapsamlı bir tartışma platformu sundu. Özellikle sanayi kentlerinde çevresel kirlilik, depreme dirençli yapılar çevre ve binalar, sürdürülebilir tasarım stratejileri gibi konular; mimarlar, şehir plancıları, mühendisler ve yerel yönetim temsilcileri tarafından çok yönlü olarak ele alındı. Trakya'nın kültürel ve mimari mirasını koruma çabalarının, bölgenin kalkınma politikalarıyla nasıl bütünleştirilebileceği üzerine verimli tartışmalar yapıldı.

Katılımcılar, sürdürülebilir kent tasarımı, kentsel yaşam kalitesi ve toplumun mimarlık ile olan ilişkisi üzerine değerli bilgi ve deneyimlerini paylaştı.

Sempozyumun sonunda, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi Yönetim Kurulu Başkanı Prof. Dr. Alper Ünlü, sempozyumun gerçekleşmesinde emeği geçen tüm katılımcılara, konuşmacılara ve organizasyon ekibine teşekkürlerini iletti.

Beyza Zihar, Y. Mimar, Özyeğin Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Doktora Programı.

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi'nin düzenlediği XVIII. Uluslararası Mimarlık ve Kent Film Festivali 7-13 Ekim tarihleri arasında gerçekleşti

Mimarlık ve kent konusunu odağına alan belgesel ve animasyon alanlarında olmak üzere iki kategoride üretilmiş filmleri desteklemeyi ve bu alanda üretilecek yeni çalışmalarını teşvik etmeyi amaçlayan Uluslararası Mimarlık ve Kent Film Festivali 2007 yılından bu yana yapılmaktadır. Festivalde bu iki alanda verilen ödüllerin yanında bir de 2018 yılında yaşamını yitiren Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Eski Başkanı Mimar Sami Yılmaztürk'ün anısına ulusal kategoriden olmak üzere bir filme de "Sami Yılmaztürk Özel Ödülü" verilmektedir. Festival süresince dünyanın birçok farklı ülkesinden gelen belgesel ve animasyon filmler arasından jüri tarafından belirlenen seçki seyirciyle buluşmakta ve festivalin son günü bu seçki arasından ödül alan yapımların ilan edildiği ödül töreni düzenlenmektedir.

Bu yıl festivale 850 eser katılmış ve ön elemelerde seçilen 61 filmin jüri tarafından yapılan değerlendirmesi sonrasında 31 belgesel ve 6 animasyon gösterim için seçilmiştir. Türkiye ile beraber 17 ülkeden eserlerden oluşan bu seçki 7-13 Ekim 2024 tarihleri arasında Beyoğlu Sinemasında seyircilerle buluştu. Gösterim için seçilen filmler ve Festival Programına Mimarlar Odası İstanbul Büyük Kent Şubesi web sayfasından ulaşılabilir.

*Derin Öncel, Prof. Dr., MSGSÜ,
Mimarlık Bölümü.*



TMMOB Mimarlar Odası Başkanı Zeynep Eres festivalin açılış konuşmasını yaptı



Mimarlık ve Kent Film Festivali açılışından bir görünüm

Binanın İhlalleri: Kalıntılar, Düzenekler, Tesadüfler, Oyuklar ve Ayrılışlar

Versus Art Project, 15 mimar-sanatçının çalışmalarını bir araya getiren **'Binanın İhlalleri: Kalıntılar, Düzenekler, Tesadüfler, Oyuklar ve Ayrılışlar'** başlıklı sergiye 5 Eylül – 29 Eylül 2024 tarihleri arasında ev sahipliği yaptı.

İngilizce **unbuilt** kelimesi, inşa edilmemiş mimari tasarımlar, yıkılmış ya da imha edilmiş binalar için kullanılan bir ifade. Bina cismine ulaşmamış, bina cisminden mahrum edilmiş ya da binası meçhul, binası parçalanmış, binası yok edilmiş bir mimarlık. Bu sergi, **'Binanın İhlali'** ya da **'Binasız Mimarlık'** şeklinde Türkçe'ye çevrilebilecek 'Unbuilding' kavramını tartışmaya açarak, mimarlığı bina yapımı üzerinden meşrulaştıran genel kabul görmüş mimarlık tanımını sorgulamayı hedefliyor. 15 mimarın, salnat ve mimarlık

arasında konumlanan bir dizi spekülasyon ve eleştirel mimari çalışmasını bir araya getiriyor. Sergi birbiri ile geçişken üç ana kavram çerçevesinde kurgulanıyor: **Ritüelistik, Şiirsel ve Eleştirel.**

Ali Artun'un alışagelmedik birliktelikleriyle oyuna sürülen ve ait oldukları gösterge sisteminden ayrılarak işlevsizleşen aletleri, **Bahar Avanoğlu**'nun çizim ile çizer arasındaki baba-oğul ilişkisini eleştiren batını çizim masaları, **Adrianos Efthymiadis**'in Hejdukian ağıtları, **Marc Leschelier**'in mimarlık yapma biçimlerini sorguladığı "otomatik mimarlık"ları serginin ritüelistik perspektifine vurgu yapıyor. **Charlotte Erckrath**'in kartezyen düşünme biçimine atfedilen çizim aletlerinin tekensiz bedenselliklerini keşfeden çizim düzenekleri, **Fırat Erdim**'in atmosferin görünmez bedensel katmanlarıyla etki-



Bihter Almaç, Büşra Balaban ve Mert Zafer Kaya - Peeling Off, 2024, Installation

leşime geçen enstrümanları, **Andreas Nonneman**'in çizim ile inşa arasındaki karşılıklı ilişkiyi ve çizim ile inşa arasındaki sınırın muğlaklığını tartışan konstrüksiyonları serginin şiirsel perspektifine vurgu yapıyor. **Bihter Almaç, Büşra Balaban ve Mert Zafer Kara**'nın evin tekensiz hallerine dair hatırlamak ile unutma arasında salınan özel anlatıları, **Melike Beşik**'in eve dair hafıza ve mekân ilişkilerinin metinsel ve imgesel



irdelemeleri, **İpek Avanoğlu**'nun bağlanma eylemini mekânsal pratik olarak araladığı çizim ve materyal deneyleri, **Ece Duran**'ın geleneksel biçimde deneyimleyemediğimiz beden içsellğine dair okumaları, **Sam Lynch**'nin yerin çoklu ve kaygan zamansallığını açığa çıkaran çizimleri, **Setareh Roozbahani**'nin İran protestolarında kamusal dış mekân ile domestik iç mekân arasındaki sınırın belirsiz mekânsallığını

irdelediği dokümantasyonlar serginin eleştirel perspektifine vurgu yapıyor.

(Sergi Tanıtım Bülteninden)

TürkSMD 16. Mimarlık Ödülleri Sahiplerini Buldu: 16'ncı TürkSMD Büyük Ödülü Kaya Arıkoğlu'nun...

Türk Serbest Mimarlar Derneği (TürkSMD) tarafından iki yılda bir verilen Mimarlık Ödülleri belli oldu. 4 Ekim Cuma Akşamı Ankara Sheraton Otel'de düzenlenen törende, beş dalda verilen 12 ödül sahiplerini buldu. Geceye ödül alan kıymetli isimler, jüri üyeleri, mesleğin önde gelen isimleri, törene destek veren tüm firmalar katıldı.

Ödül töreni için düzenlenen gecenin açılış konuşmasını TürkSMD Yönetim Kurulu Başkanı Ali Osman Öztürk yaptı. Öztürk, derneğin ve ödül programının tarihçesinden bahsederek, son iki yılda gerçekleştirilen projeleri ve yapılan çalışmalarını özetledi. Yeni kurulan serbest mimarlar dernekleri ile güç birliği oluşturduklarına da değinen Öztürk, tüm derneklerin bir çatı altında toplandığını ve Serbest Mimarlar Dernekleri Federasyonu kurulduğunu belirtti. Öztürk, bu federasyonun Türkiye genelinde diğer şehirlerde kurulacak derneklerle birlikte serbest mimarlık hizmetlerinin daha güçlü şekilde faaliyetlerine devam etmesini sağlayacağını ifade etti. Jüri üyelerine ve ödülleri gerçekleştirmesine katkı sağlayan tüm destekçi firmalara teşekkürlerini sunan Öztürk, ödül sahiplerini başarılarından ötürü tebrik etti.

16. TürkSMD Ödülleri'nde Jüri Başkanlığını üstlenen Prof. Dr. Namık Erkal da bir konuşma yaptı. Erkal, projeler ve seçim sürecinde hangi kriterleri göz önünde bulundurduklarını paylaştı. Bu dönemde özellikle metropol dışındaki mimarlık üretimlerinin öne çıktığını, bunun da kaliteli mimarlık hizmetlerine yalnızca büyük şehirlerde değil, ülkenin farklı bölgelerinde de yoğun talep olduğunu gösterdiğini belirtti. Prof. Dr. Erkal ayrıca, koruma ve kentsel tasarım gibi yapı dalı dışında kalan mimarlık üretimlerinin, jüri özel ödülü kategorisinde değerlendirildiğini belirtti ve tüm kategorilerde ödül kazananları tebrik etti.

TÜRKİYE'DE YENİ DÖNEMİN ÖDÜL ALAN YAPI, KİŞİ VE PROJELERİ BELLİ OLDU

Büyük Ödül, Basın-Yayın Ödülü, Mimarlığa Katkı Ödülü, Yapı Ödülü ve Jüri Özel Ödülü ile beş kategoride ödül verilirken, Büyük Ödül'e **Kaya Arıkoğlu** layık görüldü. Yapı Ödülleri'nde üç farklı proje, Basın Yayın alanında iki kişi ve bir topluluk, yine jüri özel ödülü üç ayrı projeye verilerek toplamda 12 ödül sahiplerine teslim edildi.

BEŞ KATEGORİDE 12 ÖDÜL SAHİPLERİNE TESLİM EDİLDİ

1.Büyük Ödül: Kaya Arıkoğlu: Kaya Arıkoğlu, 50 yılı aşkın sürede sadece serbest meslek pratiği ile değil, akademik üretimi ile de mimarlık mesleğine katkı sunmuş, mimarlık teorisi ve pratiğini etkileşim halinde tutmayı başarmıştır. Yaşadığı coğrafya ile kurduğu bağ ve mimarlık pratiğini Adana'da sürdürmeyi tercih etmesi, dikkate değer tercihlerdir. Arıkoğlu, mimarlığın temel kavramlarını taviz vermeden, sakin bir yaklaşımla ve abartıdan uzak bir dille ele almıştır. Eserlerinde yerel olan ile kurduğu diyalog, modern mimarlığın ileri sürdüğü fikirleri yapı üzerinden bir uzlaşma zemininde yeniden değerlendirmesine ve kendine özgü bir dille yeniden üretmesine olanak verir. Fonksiyon ile estetiği, yapının tektonik elemanlarını gözeterek birleştirmesinin yanı sıra sadelik ve yalınlık, tasarımın her noktasında esas belirleyici olarak karşımıza çıkmaktadır. Plan kurgusu, cephe dili ve malzeme seçimi dengeli bir bütün oluşturur. Meslek yaşamı boyunca sergilediği tutarlı duruş, meslek etiği ve değerlerinden taviz vermemesi, yaşadığı şehir ve mimarlık ortamına sunduğu değerli katkılar ve barındırdığı özgünlük nedeniyle TürkSMD 16. Mimarlık Ödülleri'nde Büyük Ödül'e layık görülmüştür.

2. Yapı Ödülleri:

- Karapınar GES Merkezi Kontrol Binası (Bilgin Mimari Tasarım Ofisi)
- Çanakkale Belediyesi "Yeşil" Yerel Yönetim ve Kültür Merkezi Binası ve Yakın Çevresinin Düzenlenmesi Projesi (SCRA Mimarlık ve CBN Mimarlık)
- Sille İlkokulu (Teğet Mimarlık)

3. Basın Yayın Ödülleri

- Yedi Yapım Belgeselleri
- Çizgilerle Modern Türkiye Mimarlığı

4. Mimarlığa Katkı Ödülleri

- Sibel Bozdoğan
- Pelin Derviş
- Ankara Aks

5. Jüri Özel Ödülü

- ODTÜ Mimarlık Bölümü Acil Tasarım Stüdyosu ve ARCH190 Yaz Stajı Ekibi
- Beyazıt Meydanı (Urbar Kentleşme ve Mimarlık Ofisi)
- Seddülbahir Kalesi (Arzu Özsavaşçı Mimarlık ve KOOP Mimarlık)

Jüri başkanlığını **Prof. Dr. Namık Erkal**'ın üstlendiği **2023–2024 Dönemi 16. Mimarlık Ödülleri**'nde; diğer jüri üyeleri **Sinan Erbuğ, Orçun Ersan, Dr. Heves Beşeli Özkoç, Nevzat Sayın, Semra Teber Yener, Ekin Çoban Turhan ve Gül Güven** oldu.

Ödül törenine Bien Ana Sponsor, Şişecam Gold Sponsor, Zivella Silver Sponsor ve Altınbölme İletişim sponsorluğu ile destek oldular.

(Basın Bülteninden)



Ödül töreninden bir görünüm



Çanakkale Belediyesi "Yeşil" Yerel Yönetim ve Kültür Merkezi Binası ve Yakın Çevresinin Düzenlenmesi Projesi



Karapınar GES Merkezi Kontrol Binası



Sille İlkokulu

Kentsel Yenileme / Dönüşüm Uygulamaları Süreci



Seminer sırasında salondan bir görünüm.

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi'nin düzenlediği "Kentsel Yenileme/Dönüşüm Uygulama Süreçleri" seminer dizisi 16-18 Eylül 2024 tarihleri arasında Karaköy Binası'nda gerçekleştirildi.

Prof. Dr. Alper Ünlü'nün açılış konuşmasının ardından Prof. Dr. Mehmet Ocakçı tematik sunuşunu gerçekleştirdi. Kentsel yenileme/dönüşüm sürecinin çok boyutlu bir yapı olduğunu ve bu süreçte, alanın büyüklüğü, nüfus taşıma/altyapı kapasitesi, yeni ekonomi yaratma gücü, sosyal dokuya etkisi, yeşil, sosyal ve kültürel donatı alanları ile teknik altyapı ve ulaşım sistemlerinin yeterliliği, kentsel mekânın yaşanabilirlik standartları, doğal yapı ve kaynaklarda sürdürülebilirlik, yerel mimarının korunması, mahalle ölçeğinin yeniden kazandırılması, konut çeşitliliği ve kent kimliğini öne çıkaran stratejiler gibi konuların bütünlük olarak ele alınması gerektiğini vurgulayarak kentsel yenileme/dönüşümün, çok yönlü aktör ve paydaşlar ile yürütülmesi gereken ve onların beklentilerinin planlama sürecine aktarılmasının önem arz ettiği katılımcı bir süreç olması gerektiği belirtti. Prof. Dr. Ocakçı daha sonra kentsel dönüşümün planlama, tasarım, ulaşım-altyapı, iletişim-katılım, sosyal-ekonomik yapı, finans, hukuk-organizasyon, çevre-ekoloji temalarının oluşturduğu sekiz boyutuna ilişkin açıklamalarda bulundu.

Seminer dizisinin "Kentsel Dönüşümün Planlama Boyutu" olarak belirlenen ilk oturumunun moderatörü Prof. Dr. Mehmet Ocakçı'ydı. Oturumun ilk konuşmacısı, Prof. Dr. Nuran Zeren Gülersoy, "Mevcut Kentsel Dokularda Çevre ve Yaşam Kalitesinin Yükseltilmesi: Kentsel Planlama ve Tasarım Uygulamaları" konulu sunumunda kentsel planlama ve tasarımın eskimiş ve yıpranmış, işlevini yitirmiş mevcut bir kent dokusunun yaşamsal sorunlarına çözüm üretmek amacıyla vurgulanan kapsamlı bir planlama türü olarak uygulandığı alanın çevresel niteliğini yükseltmek, yöreyi kullanan insanların sağlıklı ve güvenli bir ortamda yaşamalarını sağlamak, yaşam kalitelerini yükseltmek anlamına geldiğini aktardı. Oturum, İBB Kentsel Dönüşüm Başkanlığı'ndan İnşaat Y. Mühendisi Rahmi Hızır'ın "İstanbul'da Kentsel Dönüşüm Uygulamaları" ve mimar Serkan Albayrak'ın "Bir Şehrin Cürufu" konulu konuşmaları ile tamamlandı.

Prof. Dr. Handan Dülger Türkoğlu moderatörlüğünde gerçekleşen "Kentsel Dönüşümün Tasarım Boyutu" konulu oturumunda mimar Erol Türkmen tarafından yapılan ilk konuşma "Kentsel Dönüşüm Uygulamalarında Karşılaşılan Hatalar" üzerineydi. Türkmen bir mimari üretimin başarısının "uygun yer seçimi, projelendirme, malzeme seçimi, uygulama ve denetim"e bağlı olduğunu belirtti. İkinci konuşmacı Y. Mimar Doğu Kaptan ise "Bir Kentsel Dönüşüm Modeli Olarak Maltepe Başbüyük Sosyal Konutları" konulu sunumunda yöneticisi olduğu ATELYE 70 tarafından gerçekleştirilen dönüşüm projesini aktardı. Oturum, Doç. Dr. Emre Kishalı'nın "Kentsel Dönüşüm ve Mimari Mirasa Olan Etkileri: Kocaeli" konulu sunumuyla tamamlandı.

Doç. Dr. Koray Güler'in moderatörlüğünde gerçekleştirilen "Kentsel Dönüşümün Çevre ve Ekoloji Boyutu" konulu ilk günün son oturumunda Doç. Dr. Duygu Erten ve Prof. Dr. Üner Çolak söz aldı. Erten, "Kentsel Dönüşümünde İklim

Değişikliği ile Mücadelede Fırsatlar" konulu sunuşunda dönüşüm kavramını "iyileştirici alanlar yaratmak" olarak tanımlarken, "Toplularımızı ve ruh sağlığımızı korurken herkes için yaşanabilir bir dünya nasıl yaratırız?" sorusuna dikkat çekti. Prof. Dr. Çolak ise "Enerji ve Sürdürülebilirlik Açısından Dönüşüm" konusunu ele aldığı sunumunda enerjinin sürdürülebilir ortamlar için önemini ve dönüşüm süreçlerinde ele alınması gerektiğini vurguladı.

Seminerin ikinci gününün ilk oturumunda "Kentsel Dönüşümün Hukuk ve Organizasyon" boyutu ele alındı. Oturumun moderatörlüğünü üstlenen Y. Mühendis Mimar Mücella Yapıcı, dönüşüm kavramının, alanın özelliklerine göre bir müdahale turu olarak, "iyileştirme", "sağlıklaştırma" terimleriyle eş anlamlı olduğunu vurguladı. Oturumun ilk konuşmacısı Prof. Dr. Şevkiye Şence Türk, "Kentsel Dönüşümün Değişen Yasal İçeriği ve Pratiğe Yansımaları" konulu sunumunda kentsel dönüşümün hukuk normlarının açıklanmasında "esneklik" durumuna karşı, "kesinlik" durumunun önem kazandığını öne sürdü. İlk dönemlerde devlet eliyle kentsel dönüşüm kapsamında büyük ölçekli projeler ağırlıktayken, ikinci dönemde risk azaltıcı parça parça dönüşümlere rastlandığını, bu nedenle, farklı dönemlerde farklı sonuçlar ortaya çıktığını belirtti. Ancak Prof. Dr. Türk'e göre her iki dönem de Türkiye'deki kentsel dönüşüm sorunlarını çözmekten uzaktı. Oturumun ikinci konuşmacısı Doç. Dr. Pelin Pınar Giritlioğlu "Kentsel Dönüşüm Mevzuatında Barınma Hakkı Perspektifinden Bir Bakış" konulu sunumunda bir insan hakkı olan barınma hakkı çerçevesinde kentsel dönüşüm pratiğini ele almıştır. Oturumun son konuşmacısı Şehir Plancısı Ceyhan Çilgin'in konuşması "Rezerv Yapı Alanlarından Kalıcı Konut Uygulamaları: Kentsel Dönüşümün Olağanüstüleşmesi" üzerineydi.



Değerlendirme ve Kapanış Oturumu.

“Kentsel Dönüşümün Ulaşım ve Altyapı Boyutu” konulu beşinci oturumun moderatörü Prof. Dr. Alper Ünlü idi. Oturum da Prof. Dr. Haluk Gerçek, “Kentsel Dönüşüm Uygulamalarında Ulaşım Planlaması: Fikirtepe Örneği”, Y. Şehir Plancısı Orhan Demir “Kamu Arazilerinin Dönüşümü ve Ulaşım” başlıklı sunuşları gerçekleştirdiler.

Y. Mimar Almira Yılmaz Çetinkaya’nın moderatörlüğünde gerçekleşen “Kentsel Dönüşümün Sosyo-Ekonomik Boyutu” konulu altıncı oturumun konuşmacıları Prof. Dr. Asuman Türkün ve siyaset bilimci Cihan Uzunçarşılı Baysal’dı.

Prof. Dr. Asuman Türkün, “Kentsel Dönüşümün Toplumsal ve Mekânsal Sonuçları”, başlıklı konuşmasında dönüşüm sürecinde sosyal sürdürülebilirliğin ihmal edildiğini ve yoğunlukla kentsel yenileme/dönüşüm projelerinin kar

odaklı olmaya yöneldiğini aktardı. Konunun barınma amacı dışında alınıp satılabilen ekonomik bir değere dönüştüğünü, bu çerçevede sosyal boyutun çoğunlukla ihmal edildiğini ya da sosyal sürdürülebilirliğin etkisinin kabul edilen koşullara göre değişebildiğini vurguladı. Son dönemlerde mülk ve kiralık konutlara ödenen bedellerin ciddi bir biçimde artmasının neoliberal kent ve konut politikalarının yol açtığı barınma krizini yeniden gündemimize taşıdığını vurguladı.

Oturum, Cihan Uzunçarşılı Baysal’ın “İstanbul’un İlk Geniş Kapsamlı Kentsel Dönüşümü: Ayazma - Tepeüstü Projesinden Ülke Sathına Dönüşümün Cebr ve Şiddeti” konulu bildirisiyle tamamlandı.

Seminer serisinin son günü iki oturum ve forum/ değerlendirme bölümlerinden oluşmaktaydı. Mimar Ahmet Erkan’ın

moderatörlüğünü üstlendiği “Kentsel Dönüşümün Finans Boyutu” konulu yedinci oturumda Prof. Dr. Ali Hepşen’in “Kentsel Dönüşümde Finansal Kaynak Çözümleri: Sermaye Piyasası Uygulamaları”, ve Dr. Ahmet Büyükduman “Kentsel Dönüşümde Klasik Finansman Yöntemleri” başlıklı bildirileri sundu.

“Kentsel Dönüşümün İletişim, Katılım ve Uzlaşma Boyutu”nun ele alındığı sekizinci oturumun moderatörlüğünü mimar Toprak Erduvan üstlendi. Oturumda mimar Engin Akgün, “Kentsel Dönüşüm Sürecinde Bilgilendirme ve Ömer Kiriş, “Tozkoparan nasıl Tozkoparant Yapıldı?” konulu sunuşlarını yaptılar.

Seminer serisi Prof. Dr. Alper Ünlü, Prof. Dr. Mehmet Ocakçı ve Prof. Dr. Handan Dülger Türkoğlu tarafından yapılan değerlendirmelerle tamamlandı.

Handan Dülger Türkoğlu, Prof. Dr., E. Öğr. Üyesi, İTÜ, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü.

Mehmet Ocakçı, Prof. Dr. Arel Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Dekanı, İTÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü, emekli öğretim üyesi.

Shaylan Oudeh, Y. Mimar, İTÜ, Şehir ve Bölge Planlama Doktora Programı.

AFŞAR TİMUÇİN İÇİN ...



Yaşamı boyunca kendini insanı araştırmaya adanmış gerçek bir aydınımızı, ülkemizin çok yönlü bir kültür adamını seksen beş yıl süren yaşamının sonunda yitirdik: Afşar Timuçin 31 Ağustos 1939'da sabah saatlerinde gözlerini açtığı dünyaya 26 Temmuz 2024'te sabahın çok erken saatlerinde veda etti. O gecesini gündüzüne katarak kendini yarattı, kendi bilincini dönüştürürken başka bilinçlerin dönüşmesine de katkıda bulundu.

Afşar Timuçin içimizden biriydi. Ünü unvanı makamı önemsemedi, hiç ödün vermeden yaşadı. Sıradan bir yaşamın üretken olmaya engel olmadığını hatta ancak gösterişsiz bir yaşamın insanı gerçek anlamda verimli kılabilirdiğini somut olarak gösterdi bize. O emekle kendini kurdu ve etkin bir aydın yaşamı sürdürdü. Kendine emek verirken başkalarına da emek vermekten kaçmadı, kendini hem kendinden hem başkalarından sorumlu duydu. Afşar Timuçin insanı araştırıyordu, yaşamı boyunca yarın yaratacak insanı, kendini sürekli yeniden kuran insanı aramaya yöneldi, tüm çabasını o insanı oluşturmaya adanmıştı. Hep arayan hep tartışan, bugünden yarına uzanan yolu açmaya çalışan biri oldu her zaman. Gazeteciler Cemiyeti'nin yayımladığı *Bizim Gazete*'deki *Gönül Gözüyle* köşesinde çıkan yazılarını bir araya getiren *Gönül Gözüyle* dizisinin dördüncü

kitabı *Yaşasın Düşlerimiz*'deki *Yaşlanmanın anlamı* yazısında şöyle diyordu: *"İnsan için yaşamak gerçek anlamda adanmaktır. Özgecilik insan olmanın temel koşuludur. İnsan kendini yaratarak insanlığa dönüştürücü bir güç olarak katılır. Sorumluluk ancak ölümle son bulur."*

Afşar Timuçin yaşamı boyunca bu sorumluluğu duyarak aydın kişiliğini oluşturmıştır. O çok erken yaşlarında gelişiminin kendi çabasıyla olabileceğini kavramıştır diyebiliriz. İlkokula babasının o yıllardaki görev yeri olan Gaziantep'in Fevzipaşa bucağında başlar. Okumaya meraklı bir babanın kitaplığında bulduğu ilgisini çeken kitaplar onun edebiyatla ilk bağlarını kurar. Her zaman ilk edebiyat eğitimini kitap okumayı seven babasından ve babasının kitaplığındaki kitaplardan aldığını söylemiştir. Çocukluk yıllarında ilk şiirlerini yazar ve yazdıklarını beğenmeyip yırtar. Ortaokula başlayacağı sırada başka bir yere atanmayı bekleyen babası emekliye ayrılınca Adana'ya giderler. Afşar Timuçin ortaokulu Adana'da okur. Ortaokul yıllarında roman yazmaya heveslenir, yazdıkları istediği gibi olmayınca roman defterlerini de yırtar atar. Liseye Adana'da başlar, bir yıl Adana Erkek Lisesi'nde okur. Babasına öğrenimini üniversitede sürdürmek istediğini söyler. O zamanlar Adana'da üniversite olmadığı için İstanbul'a yerleşirler. İstanbul Erkek Lisesi'ne kaydolar ve bu okulda çok değerli öğretmenlerin öğrencisi olur. Roman yazmaya ara verse de bu arada önce öyküye sonra şiire yönelir. 1956'da lise ikinci sınıf öğrencisiyken daktilosu olmadığı için elle yazıp gönderdiği *Heykel* adlı öyküsü *Vatan* gazetesinde yayımlanır. *Yelken* dergisine gönderdiği iki şiirden biri de dergide basılınca *Yelken* dergisiyle kurduğu bağ onu edebiyat

dünyasıyla tanıştırır. Lise yıllarında babasının emekli aylığına destek olmak için okul çıkışında çalışmaya da başlar.

Liseden sonra İstanbul Üniversitesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne yazılır. Felsefe Bölümü'nden de dersler alır. O yıllarda *Yelken* dergisinin yazarı ve *Ataç* dergisinin yazı işleri sorumlusudur. *Ataç* Kitabevi'nin temizlik işlerinden de dağıtım işlerinden de o sorumludur. Üniversitedeki eğitim düzeni ona çok çekici gelmese de eğitimini sürdürür. Felsefe Bölümü'nün derslerini bitirir, Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü'ndeki öğretmenlerinin onu asistan almak istediklerini öğrenir. O günlerde Kanada'nın Fransız bölgesinde çalışmak için Fransızca dersi almak isteyen psikiyatri uzmanı bir hekimle tanışır. Kısa süre birlikte Fransızca çalışırlar. Daha sonra Kanada'ya giden Yüksel Pozantı adlı bu hanımla bir süre mektuplaşırlar. Yüksel Pozantı uçak biletini göndererek Afşar Timuçin'i Kanada'ya çağırır. O da Kanada'ya gider ve 1965 yılının ocak ayında Kanada'nın Montréal kentinde Yüksel Pozantı'yla evlenir. Afşar Timuçin Kanada'da Quebec eyaletinde Montréal Üniversitesi Felsefe Fakültesi'ne yazılır. İlk yıl uyum sorunları nedeniyle başarısız olsa da ikinci yılın sonunda başarılı olur. 1959-1960 öğretim yılında İstanbul Üniversitesi'nde başladığı yükseköğrenimini 1967'de Montréal Üniversitesi'nde tamamlar. 1967 yılının güzünde yurda döner.

Afşar Timuçin'in ilk şiir kitabı *Çöl* 1968'de yayımlanır. Aynı yıl Prof. Dr. Macit Gökberk'in danışmanlığında *Descartes'çı Bilgikuramının Temellendirilişi* konulu doktora çalışmasına ve Erzurum Atatürk Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde Fransızca okutmanlığına başlar. Doktora çalışmasını

1970'de tamamlayarak pekiyi dereceyle felsefe doktoru payesini alır. Erzurum Atatürk Üniversitesi'ndeki görevinden ayrılır, İstanbul'a döner. 1975'e kadar yayınevlerinde çevirmenlik yapar. Bu yıllarda A. Kadir'le şiir antolojileri de çevirir. 1975'de İstanbul Devlet Konservatuvarı'nda ücretli öğretmenliğe başlar: felsefe ahlak ruhbilim dersleri verir. 1976'da Eray Canberk'le Kavram Yayınları'nı kurar, konservatuardaki ücretli öğretmenlik görevinden ayrılır.

1978'de konservatuara kadrolu olarak atanınca Kavram Yayınları'ndan ayrılır, konservatuarda düşünce tarihi estetik eğitimbilim dersleri vermeye başlar. Konservatuar Mimar Sinan Üniversitesi'ne bağlanınca derslerini hem konservatuarda hem de üniversitenin bazı bölümlerinde sürdürür. 1981'de "dışarıdan" doçentlik sınavına girer, batı felsefesi tarihi doçenti unvanını alır. 1992'de de profesörlüğe yükseltilir. 2001'de Kocaeli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'ne bölüm başkanı olmak üzere çağrılır. Yeni kurulmakta olan bölümde üç yıl kadar bölüm başkanı olarak görev yaptıktan sonra bölüm başkanlığından ayrılır. 2006'da yaş haddinden emekli oluncaya kadar Felsefe Bölümü'nde öğretim üyeliğini sürdürür.

Afşar Timuçin 1972-1985 arasında üç aylık *Felsefe Dergisi*'ni aralıklı olarak 16 sayı çıkarır. UNESCO öncülüğünde kurulan Dünya Şiir Akademisi'ne kurucu üye olarak çağrılır, 2001'de Şiir Akademisi'nin İtalya'nın Verona kentindeki ilk toplantısına seçilmiş kurucu üye olarak katılır. Afşar Timuçin'in şiir, inceleme ve dil alanlarında pek çok ödülü vardır.

Afşar Timuçin'in 1968-2020 arasında yayımlanmış 90 kadar kitabı var. 2020'de yayıma hazır olan üç kitabı yayımlanamadı. 2020'den sonra üzerinde çalıştığı altı kitabından ikisine de son biçimini vererek bıraktı bize. Öbür dört kitabı üzerinde

yaşamının son günlerine kadar çalışmayı sürdürdü. Böylece bize şiirler öyküler romanlar, araştırmalar incelemeler denemeler, çeviriler ve ortak çalışmalar olarak 100 kadar kitap bıraktı.

Doktora çalışmasında araştırdığı Descartes'in "*İnsan bilgisi bir bütündür*" anlayışı ona tüm çalışmalarında yol göstermiştir" dersek yanlış olmaz. O insanı araştırırken her zaman kültürün üç alanı olan bilimin felsefenin sanatın sağladığı bilginin bütünsel olarak ve tarihsel bakış açısıyla ele alınmasını önemsendi. İnsanı ilgilendiren her konuya felsefeyle bilimle sanatla yöneldi, insanla ilgili her sorunu yıllar boyu yılmadan yorulmadan tartıştı. Toplumun kültür açısından neyi gereksindiğini değerlendirerek tasarladığı her çalışmasının insanlara ulaşmasını istedi. Yaşamı boyunca nasıl daha yalın bir dille anlatabileceğini aramaktan ve bilincinin gelişimini başkalarıyla paylaşmaktan vazgeçmedi.

Afşar Timuçin yaşama tutkuyla bağlıydı. Bu yüzden yaşamı da ölümü de enine boyuna düşündü değerlendirdi. *Eski dergisinde* 2004'de çıkan bir yazısında "*Ölümün ne olduğunu kavrayamayanlar yaşamın değerini anlayamazlar*" der. *Özgür Prometheus* adlı kitabındaki *Ölüm duygusu ve Montaigne* yazısında da şu satırları okuruz: "*Öleceğini bilen tek varlık insandır. İnsan ölümlü olduğunu bilir ama ölümün ne olduğunu bilemez. (...) Varlığını oya işler gibi oluşturan bilincini buna göre sürekli olarak geliştiren insan bir gün bir anda bir hiç olma durumuyla karşı karşıya gelecektir. (...) Ölüm tam anlamında yaşamın karşısı olan şeydir, o bir sondur ya da bir yokluktur, bilinç açısından bir hiçliktir.*" Afşar Timuçin eşi Yüksel Timuçin'in ölümü üzerine yazdığı *Gönül Gözüyle* dizisinin ilk kitabı *İçimizdeki Deprem*'deki *Bir Veda* yazısında şunları söyler: "*Ölüm uslu bir çocuktur, çok zaman gece gelir,*

gündüz geldiği de olur. Haydi giydirin de onu alıp gideyim, gitsin biraz dirlensin çok yoruldu der. Birden her şey düz ve ıssız bir dinginlikte, bir çöl genişliğinde kalakalır."

Afşar Timuçin bize ölüm karşısında bilgece bir tutum almayı önerir: ölüm bize ürküntü verse de ölümün olmadığı bir yaşam olamayacağına göre ölüm korkusuyla yaşamı karartmanın anlamı yoktur. İnsan yaşamını verimli geçirdiyse ölüm ona bir şey yapamaz. Yaşadığımız dünya ölümümüzden sonra da bizizdir, ölümümüzden sonra insanlığa kattıklarımızla başkalarında yaşamayı sürdüreceğiz, bu da bizi ölümsüz kılacak. *Gönül Gözüyle* dizisinin üçüncü kitabı *Ölümü Kapıda Bekletmek*'teki *Ölümü Konuştuk* yazısında şöyle der: "*Bana göre ölüm doğanın bir armağanıdır, bir mürüvettir. İyi ve doğru yaşamış bir yaşamı bitiren bir güzelliştir.*" Şiirlerinde de ölüm teması sık sık çıkar karşımıza. *Bulutlar Deniz Koka*'da *Ölüm ne ki* şiirinde şu dizeleri okuruz: "*Ölüm dediğin akıp akıp / Bir denize varmaktır / Ladenler çamlar gürgenler arasından*". *Arınmalar*'da *Geçip giderken* ben şiirinde de "*Ölüm beyaz bir zambak / Göğsümün üstüne koy*" der. *Bir Yaz Güzelleme*'nde *Büyücünün kaygısı* şiirinde sorar kendine: "*Nereye kadar sevda / Nereye kadar özlem / Yerimiz aynalarda nereye kadar*".

Afşar Timuçin yaşamı değerlendirirken insanın geçmişi şimdisi ve geleceği olan bir varlık olduğunu söyler, insanın geleceğe açık oluşuyla umut eden ve tasarlayan varlık olduğuna dikkatimizi çeker. Ona göre yaşamak insani etkinlikler ortaya koymaktır. Dünyaya doğru bakmak ve yaşamı doğru kavramak önemlidir. *Özgür Prometheus* adlı kitabındaki *İnsan ve yazgı* yazısında şunları söyler: "*Ancak bitmiş yaşamlar paranteze alınabilirler; ancak tümüyle yaşamış bir yaşamı tam olarak yargılayabiliriz. Her yaşam son noktası kesin*

çizilene kadar bir sürerliktir, olmuş bitmiş bir şey değildir, oluşmakta olan bir şeydir. (..) Yaşama sıkı sıkı sarılmak ve onunla kavga etmek gerekir. (..) Yaşam dönüştürülebildiği sürece yaşamdır, olduğu gibi benimsemiştiği sürece acılar ortamıdır. (..) Güçlü bir yaşam güçlü bir bilinç temeline oturacaktır." Bu bakış onun dizelerine *Böyle Söylenmeli Bizim Türkümüz*'de *Gökdeyiş* şiirinde şöyle yansır: "Biz umut biz kavga / Biz böyle gökler gibi // Bugün dalda yarın çiçekte öbür gün rüzgarda / Biz sonsuzluk gibiyiz yaşamakta // Biz / Işık-

ların ışıklara karışması gibiyiz".

Afşar Timuçin altmışlı yaşlarının başlarında *Gönül Gözüyle* dizisinin ilk kitabı *İçimizdeki Deprem*'deki *Sonbahar* yazısında hiçbir zaman gerçekleştiremeyeceğini düşündüğü bir istekten söz ediyordu: "Deniz kıyısında küçücük bir ev olacaktı. Arkada meyva bahçesi. Önde çiçek bahçesi. Ben bir şezlonga oturup denizi gözleyecektim. (..) Ve bir gün denizi gözlerken derin bir uykuya dalacaktım, o dönülmez güzelim uykuya." Yaşamının son haftasını iki oğluyla geliniyle torunuyla bir deniz kıyısında geçirmiş

olması güzel bir rastlantıyla onun bu isteğinin gerçekleştiğini duyuruyor bana.

Onu tanımış olmam yaşamın bana bir armağanıdır. O bilincimi aydınlatan ışığıyla hep yanımdaydı, son soluğuma kadar da benimle olacak. Afşar Ağabey'i sonsuzluğa uğurlarken neredeyse yarım yüzyıllık dostluğumuzun onurunu ve sevincini yaşamamın güzelliğinde onun yüreğimi ısıtan anısını en içten duygularıyla selamlıyorum.

Sabahat Türier

Akademili Bir Mimar: Adnan Kazmaoğlu



2000'li yılların başları olmalı, Kadıköy'de, Çifttehavuzlar'da yürürken, beni şaşırtan çok katlı bir konut yapısına rastladım. O yıllarda henüz Kadıköy "kentsel dönüşüm"ün ürünü sayısız kule konutla dolmamıştı, ama dikkatimi çeken çok katlılığı değil, umulmadık yüksek bir mimari kalitenin ilk bakışta kendisini göstermesiydi. Bir parça araştırınca karşıma iki mimarın adı çıktı: Mutlu Çilingiroğlu ve Adnan Kazmaoğlu. Çilingiroğlu'nu tanıımıyordum ama Kazmaoğlu, hem Akademi yıllarından, hem de eşi Mine Kazmaoğlu dolayısıyla yakından tanıdığım bir mimardı. Bu denli parlak bir çalışmada onun da imzasını görmek doğrusu hoşuma gitmişti.

Adnan Kazmaoğlu, benim için -bu anma yazısının başlığına da taşıdığım gibi- öncelikle "Akademili" bir mimardır. Kazmaoğlu, 1968'de girdiği

Güzel Sanatlar Akademisi'nden 1975'de mezun olur. Başarılı bir mimarlık öğrencisi için öğrenim süresinin en az 7-8 yıl olduğu bir dönemdir. Kazmaoğlu'nun Akademi'ye girdiği tarih, Türkiye'deki tüm üniversitelerde öğrenci hareketlerinin başladığı bir döneme denk gelir. Üniversitelerdeki öğrenci işgalleri adım adım tüm ülkeye yayılır, en sonunda, 1969'da, Akademi de işgale sahne olur. Ne var ki Akademi işgali öteki okullardaki işgal hareketlerinden epey farklıdır. Bu hareketin başta gelen sonucu, öğrencilerin dönüşüm taleplerine sahip çıkan dönemin Akademi başkanı Hüseyin Gezer'in öncülüğünde, Akademi tarihinin en önemli kırılma noktasını oluşturan 1969 Akademi Reformu olur.¹ İşte bu reformun ana çizgilerini belirleyen alternatif eğitim programını hazırlayan öğrenciler arasında Adnan Kazmaoğlu da vardır.²

Kazmaoğlu sadece öğrenci hareketi içinde aktif rol almakla kalmaz, eğitim sürecinde gerçekleştirdiği projeleri de önemser, konvansiyonel kabullerin ötesine ulaşan ve tüm yaşamı boyunca belirleyici olacak araştırmacılığını gösteren çalışmalar yapar. Reform sonrasında "araştırma projesi" olarak tanımlanan "1. proje" için Kazmaoğlu'nun çalışması, "Hare-

ketli Arkeolojik Araştırma İstasyonu" olur.³ Bu araştırmacı yönü sonraki projelerinde de kendini sürdürür.⁴ Üçüncü projeyi Asım Mutlu'nun yönetiminde hazırlar; projenin konusu "Sinema ve Televizyon Okulu"dur. Bu proje konusunun seçimi de yine Akademi'deki reform süreçleriyle ilgili: Akademi içinde bir dernek gibi var olmaya çalışan Türk Film Arşivi, 1969 reformunun ardından yasal bir statüye kavuşarak "İDGSA Film Arşivi" adını almış, böylece 1970'lerde Sinema Televizyon Enstitüsü'nün kuruluşuna kadar giden süreç başlamıştı. Kazmaoğlu'nun üçüncü proje konusu olarak Sinema ve Televizyon Okulu'nu seçmiş olmasının da bu süreçle bir ilgisi olmalıdır. Dönemin *high-tech* mimarlık eğilimlerine koşut bir araştırmacının ürünü olan çalışma son derece başarılı bulunmuş, Arki-tekt dergisinde yayımlanan ender öğrenci projelerinden biri olmuştur.⁵

Kazmaoğlu, 1976-1980 yılları arasında Yıldız Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehircilik Kürsüsü'nde asistan olarak görev yapar. Bu yıllarda kürsünün döner sermaye grubunda kent planlama ve kentsel tasarım projelerinde yer alır. 1977 yılında Emre Aysu ile birlikte İzmit Metropoli-ten Alanı Fuar ve Rekreasyon Alanları

Planlama Yarışması'nda 2'ncilik ödülü alır. 1981-1987 arasında Nejat Erem ile birlikte Park Otel'in ilk öneri projesini tasarlar. Bu dönemde serbest mimar olarak çalışır, otel, turizm kompleksi, konut yerleşmesi gibi projeler üretir.

1988'den 2000 yılına kadar, Mutlu Çilingiroğlu'yla birlikte kurdukları MİAR Mimarlık'taki çalışmaları yine geniş bir alana yayılan projeler olur. İşte ilk başta sözünü ettiğim Çiftehavuzlar'da bulunan 1996-1998 tarihli Beyazıt-Eston Katlı Villaları bu birliktelik sürecinde gerçekleşen çalışmalardan biridir. 12 dubleks daire ile toplam 25 kattan oluşan bina, dubleks yerleşimin getirdiği olanaklarla konvansiyonel apartman dairelerinden farklı, zengin bir mekânsal yaşantı sunan yüksek bir konut yapısıdır. Dubleks dairelerin büyük bir ustalıkla cephe düzeninde doğurucu öge olması ve planimetrideki yalın brütalist çözüm, bu çok katlı konut yapısını yüksek bir mimari niteliğe taşır. "Kentsel dönüşüm"le birlikte çok sayıda yüksek konut birimlerinin inşa edilmiş olmasına karşın, tüm Kadıköy'de hâlâ bu yapı erişilememiş bir düzeyi gösteriyor.⁶

Kazmaoğlu'nun, 2000 yılında, kendi adını taşıyan *Adnan Kazmaoğlu Mimarlık Araştırma Merkezi*'ni kurduktan sonraki mimari üretimine baktığımızda, ancak Batı'daki büyük bürolarda görülebilecek nicelikte bir toplamla karşılaşırız. Projelerin ağırlıklı bölümü konut yapılarıdır. Bunu işyeri yapıları ve alışveriş merkezleri izler. Projelerin önde gelen ayırıcı özelliği, yine araştırmacı kimliği gösteren çeşitliliğidir. Onun için her proje bir sıfır noktadan başlar. Projelerinde, tekil bir mimari dil ya da kişisel söze indirgenmiş bir "üslup" görülmez. Her projesi, adeta bir Akademi öğrencisinin öğrenmeye açık çalışmasıdır.

Bu dönemin başlarında tasarladığı, Altunizade'deki Selçuklu Konakları, o



Eston Villaları

yıllarda hâlâ geçerliliğini sürdüren post-modernist sözlüğe başvururken, planimetrinin yetkinliği, sonraki çalışmalarında da hep kendini gösteren ustalığının bir göstergesidir.⁷ Bu projeden 11 yıl sonra tasarlanmış Arkvısta Villaları, bu kez tam karşıt bir anlayışla, fazlalıklarından arınmış yalın bir mimarlıkla biçimlenmiştir. Projenin yer aldığı Vitra Çağdaş Mimarlık dizisinde bu konut yerleşimi şu sözlerle tanıtılmış: "Konutların, içinde konumlandıkları doğaya karşı tavırları nettir: Ortogonal kütleler içinde çözülen konut birimleri, kütsel olarak doğaya açılmaya, hemhal olmaya çabalamaz. Konutların pencere ve kapı açılımları yine kutular içinde çözülür ve balkon, teras, rüzgârlık gibi ara geçişler olarak mekânsallaştırılır. Kutuları ayırtıran griden beyaza yakın tonlu taş kaplamalar, ritmi ve ahengi kurar, yalın dilin önemli öğelerinden biri olur."⁸

Adnan Kazmaoğlu'nun inatla direndiği bir üretim bağlamını, önemli bir toplama ulaşan, ancak pek azı hayata geçmiş cami projeleri oluşturur. Toplam 18 cami projesi içinde yalnızca 2'si inşa edilmiştir. Kazmaoğlu'nun, mimari üretiminin araştırmacı yönünü özellikle cami projelerine yöneltmiş olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu projelerin tümü, planimetriden örtü sistemine ve kütle çözümüne dek farklı anlayışlarla



Arkvısta Villaları

biçimlenmiştir. Burada bir çeşitlemeden yani varyasyondan da söz edilemez, çünkü her biri ayrı bir çıkış noktasından hareketle biçimlenmiştir. Kazmaoğlu, Türkiye mimarlığının en problematik alanına el atarken, umutsuz bir çözümün peşine düşmüş gibidir. İlginç olan, hayata geçmiş üretimi içinde çok küçük bir yer tutmasına karşın, söz alarak düşüncelerini açıkladığı tek alanın cami mimarlığı olmasıdır. Kazmaoğlu, 1. Ulusal Cami Mimarisi Sempozyumu'nda gerçekleşen panelde, daha ilk başta, çağdaş cami mimarlığına ilişkin bir konvansiyon tanımlamanın olanaksız olduğunu söyler ve "caminin esas belirleyicisinin minare olduğunu" belirtir; üzerinde durduğu bir başka özellik ise caminin "ışıklı bir dünyevilik" taşıması gerektiğidir.⁹ Nitekim Kazmaoğlu'nun tasarladığı camilerin iki ortak noktası vardır: Minarenin varlığı ve ibadet mekânının bol ışık alması.

İnşa edilmiş camilerinden en tanınmış olanı Ümraniye'deki Yeşilvadi Camisi'dir. Kazmaoğlu bu camide, klasik Osmanlı camisinin iki öğesini alarak soyutlar: yarım kubbe ve minare. İki yarım kubbe, örtü ile tek bir bütün oluşturan ana kütleli oluşturur. Farklı çaplardaki iki yarım kubbenin birleşimiyle ortaya çıkan açıklık ve yarım kubbelerin zemine oturan eteklerine açılan pencereler iç mekânı ışığa boğar. Zemine oturan iki yarım kubbe, farklı çaplarda iki yarım çemberin birleşiminden oluşan daire-sel bir plan tanımlar. Camilerdeki ibadetin temel belirleyicisi olan saf düzeninin talep ettiği geometri ile daire-sel planın uyumsuzluğu Kazma-

oğlu'nun cesur yaklaşımı karşısında önemini yitirir. Minare de, külahı, şerefesi, gövdesi ve kürsü bölümü ile Osmanlı minaresini yineler, ne var ki Kazmaoğlu bu öğeleri tanınmaz kılmadan soyutlayarak kendi sözlüğünü oluşturur. Klasik Osmanlı minaresinde şerefeyle gövde arasındaki geçiş öğesi olan mukarnas da, Kazmaoğlu'nun soyutlamasıyla yerini düşey çubuklardan oluşan bir istife bırakır. Bu istif mukarnasın işlevini yerine getirmekle kalmaz, külahın konik geometrisinin temsili yüklenir. Bu caminin çok ilgi görmüş olmasını, Kazmaoğlu'nun, geleneksel cami formunu ve yerleşik bir tip oluşturmuş Osmanlı minaresini tanınmaz kılmadan soyutlamış olmasına bağlamak yanlış olmayacaktır.

Adnan Kazmaoğlu'nu çok genç bir yaşta yitirdik. Kısa sayılabilecek bir yaşama bu denli çok sayıda proje sığdırmış olmasında, işverenlerle kurduğu ilişkideki başarısının da bir rolü olmalı. Bu bağlamda doğrudan tanıklığımla şu özelliğinin altını çizmek isterim: Kazmaoğlu, hiçbir işine tanımlı ön kabulleri, saplantıları olan, önceden belirlendiği doğrultuda yol

almaya peşinen kararlı bir duruşla başlamaz. İşvereni dinler, proje sürecinde, makul bulduğu noktalarda projesini elden geçirir ama yeri geldiğinde işvereni eğitmekten de geri durmaz. İşveren de, karşısında, starlık savında *snoob* bir kişi değil, hem dinleyen, hem de kendini dinleten bir



Yeşilvadi Camisi

mimar bulur. Tüm bu özellikler olumlu bir kişilik ve hiç yok olmayan bir güler yüzle birleştiğinde karşımıza bir Adnan Kazmaoğlu portresi çıkacaktır.

Aykut Köksal

Notlar

1: Bkz. "Bülent Erkmen ile Söyleşi", *Akade-mi'ye Tanıklık 3*, edit.: Ahmet Öner Gezgini, İstanbul 2003, s. 415-429.

2: Kazmaoğlu ile yaptığı görüşmeden aktaran Uğur Tanyeli, bkz. *Mimarlığın Aktörleri*, Türkiye 1900-2000, İstanbul 2007, s. 339.

3: Akademi'de öğrenciler proje konularını kendileri seçiyordu. Kazmaoğlu'nun 1. proje çalışması için bkz. *Mimarlığın Aktörleri*, s. 342-343.

4: Kazmaoğlu'nun araştırmacı kimliği 2000 yılında kurduğu mimarlık bürosunun adına da yansiyacaktır: *Adnan Kazmaoğlu Mimarlık Araştırma Merkezi*.

5: Bkz. Adnan Kazmaoğlu, "Sinema ve Televizyon Okulu Projesi, Şişli", *Arkitekt*, 1975/2, s. 73-75.

6: Bkz. Mutlu Çilingiroğlu, Adnan Kazmaoğlu, "Beyazıt-Eston Katlı Villaları", *Mimarlık Yıllığı 1, Türkiye'de Mimarlık 2000*, edit.: Mine Kazmaoğlu, İstanbul 2000, s. 46-49.

7: Bkz. Adnan Kazmaoğlu, "Selçuklu Konakları", *Mimarlık Yıllığı 2, Türkiye'de Mimarlık 2004*, edit.: Mine Kazmaoğlu, İstanbul 2004, s. 64-67.

8: "Arkivista Villaları", *Vitra Çağdaş Mimarlık Dizisi 5, Konut Yapıları*, edit.: Banu Binat, Neslihan Işık, İstanbul 2016, s. 152-157.

9: "Panel: Çağdaş Camiler, Oturum başkanı Aykut Köksal", *1. Ulusal Cami Mimarisi Sempozyumu, Gelenekten Geleceğe Cami Mimarisinde Çağdaş Tasarım ve Teknolojiler*, 2-5 Ekim 2012, İstanbul 2013, s. 287-310.

Prof. Mete Ünal'ın Ardından



Kendi çizimleri ile Prof. Mete Ünal

10 Aralık 1935 tarihinde Bursa'da doğan Mete Ünal, 1954 yılında bitirdiği İstanbul Erkek Lisesinin ardından girdiği Güzel Sanatlar Akademisi Mimarlık Şubesi'nden 1960 yılında mezun oldu. 1965 yılında Arif Hikmet

Holtay, Asım Mutlu, Muammer Onat, Affan Kırımlı, Muhlis Türkmen, Ayhan Aytöre ve Esad Suher'den kurulu Bina Bilgisi Kürsüsü ve Proje Atölyesine asistan olarak katıldı. Holtay, Mutlu, Onat ve Türkmen'in Bina Bilgisi derslerini ve Mimari Proje Atölyesini izleme fırsatı buldu. Üyesi olduğu Bina Bilgisi Kürsüsü'nün başlıca ilgi alanını oluşturan konut kavramının ve kimliğinin, yeni kanunlar ve sosyal politikalar bağlamında evrildiği ve yoğun olarak tartışılmaya başlandığı dönemde hazırladığı *"İstanbul'da Apartmanın Tarihsel Gelişimi ve Konut Sorunu İçindeki Rolü Üzerine Bir Araştırma"* başlıklı derinlikli çalışması ile Doçent (1973), Muhlis Türk-

men ile katıldığı ve 1'incilik Ödülü kazandıkları İzmir *Agamemnon Sıcak Su Tedavi Merkezi Mimari Proje Yarışması* (1966) ile başlayan termal banyolar araştırmalarını geliştirerek *"Termal Yapılar ya da Şifalı Banyolar"* konulu çalışması ile Profesör unvanı aldı (1981).

YÖK Yasası ile oluşan yeni akademik yapılanmada Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nin kurulmasında rol aldı ve Fakülte'nin ilk Dekan Yardımcısı olarak görev yaptı (1982-87). Bu dönemde Bina Bilgisi Bilim Dalı'nın yeniden şekillenmesinde Muammer Onat, Esad Suher, Ataman Demir ve Nursel Onat ile çalıştı ve bugünkü Bina Bilgisi

Bilim Dalı'nın akademik kadrosunun oluşturulmasında ve yetişmesinde etkin rol üstlendi.

Profesör Mete Ünal, emekliliğine dek (10.12.2002) geçen yaklaşık 40 yıllık sürede, İDGSA / MSÜ / MSGSÜ Mimarlık Bölümünde, Bina Bilgisi Atölyesi ve Mimari Proje Atölyesinde öğretim üyesi olarak görev yaptı, çok sayıda mimarın yetişmesine katkı verdi. Mimar ve eğitimci kimliğinin yanı sıra çeşitli idari ve temsil görevleri de üstlendi; Senato Üyeliği (1992-95/2000-02), Üniversitelere-rası Kurul Üyeliği (1991-96), Mimarlık Fakültesi Dekanlığı (2000-02), Bina Bilgisi Bilim Dalı Başkanlığı (1994-97), Bina Bilgisi Anabilim Dalı Başkanlığı (1997-2002) ile kısa bir süre Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü (1997) görevlerini liyakatle yürüttü. 1998-2000 yılları arasında İstanbul İl No.lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Üyeliği ve Başkanlığı yapan Profesör Mete Ünal, 1999-2000 yıllarında Anıtlar Yüksek Kurul Üyesi (Ankara) olarak görev yaptı.

Emekliliği sonrasında, tüm dünyayı etkisi altında bırakan pandemi sürecine dek Mimarlık Eğitimine katkı vermeyi 55 yıl aralıksız olarak sürdüren Profesör Mete Ünal'ın bu uzun soluklu çalışması, kendisinin yetişmesine olanak veren ülkeye bir vefa niteliğindedir.

Profesör Mete Ünal'ın mimar kimliği, daha mesleki hayatının ilk yıllarında idealist bir yaklaşımla başlayan ulusal mimari proje yarışmaları ile büyük ölçüde şekillenmiştir. Katıldığı proje yarışmalarında, ikisi satınalma, dokuzu mansiyon, sekizi derece olmak üzere 19 ödül kazanmıştır. Karadeniz Teknik Üniversitesi Akademik Merkez Proje Yarışması (1968), Ankara Gölbaşı Polis Eğitim Sitesi Mimari Proje Yarışması (1968), Akşehir Nasrettin Hoca Kültür Merkezi ve Çevre Düzenleme Proje Yarış-

ması (1973), İstanbul Taksim Meydanı Uluslararası Sınırlı Kentsel Tasarım Proje Yarışması (1987), Beyazıt Meydanı ve Çevre Düzenleme Kentsel Tasarım Proje Yarışması (1988), İstanbul Beşiktaş Meydanı ve Çevresi Ulusal Kentsel Tasarım Proje Yarışması (1990), Kültür Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü Gelenekten Geleceğe Evimiz Proje Yarışması (1991) gibi birçok yarışma projesinde Ünal'ın yalın ve modern mimari tasarım anlayışı içinde geleneksel ve kültürel mirası yeniden yorumlama ve gelecek kuşaklara taşıma endişesini yansıtmaya çabası gözlemlenir. Bu bağlamda, koruma felsefesi Profesör Ünal'ın yaşamının ana eksenini oluşturur. Eski ile yeni ilişkisinde ustalıklı üretilmiş bir mimarlığın yaratılması ve onurlandırılması bu yaklaşımın özüdür. Pragmatik ve muhafazakâr bir kuşağın temsilcisi olarak tanımlayabileceğimiz Ünal için, kaynakların bilinçli kullanılması, korunması, doğanın ve insanın nitelikli ve sürdürülebilir yaşamı için öncelikli ve önemli konuların başında gelir.

Özgün ve yenilikçi bir mimarlık arayışına olan tutkusunun yanı sıra, insan ve doğa ilişkisine duyarlı bir mimarlığı benimseyen Profesör Mete Ünal'ın, mesleki çalışmalarında yapının yer ile ilişkisini önceleyen bir tutum içinde olduğu izlenir. Bilgiye önem veren bu mimarlık anlayışı, mimarlık bilgisi ile pratik dünya ilişkisini felsefi bir tartışma içinde yeniden yorumlar. Bilgi, yere ve duruma göre her seferinde yeniden sentezlenir. Ünal'a göre mimar; bir anlamda somut olanı önce soyutlayan, özünden kopmadan formüle eden ve ardından yeniden kuran, somutlaştıran kişidir. Ünal'ın bu yaklaşımının izlerini mesleki çalışmalarında ve atölye öğretilerinde görmek mümkündür.

Yerel, kültürel değerlerin modern bir anlayışla sentezlenmesi Ünal mimarlığının biçim dilini oluşturur.

Örneğin Profesör Ünal'ın, Bursa Armutlu Nusretiye Çiftliği Tatil Evleri ve Sosyal Tesisler Projesi (1988) gibi konut projelerinde, insan-mekân ilişkisi, geleneksel konut ölçeği ve doğayla bütünleşen yaratıcı çözüm arayışları gözlemlenir. Diğer yandan, kentsel ölçekte ele aldığı çeşitli kentsel düzenleme ve yerleşke tasarımlarında ise parça bütün ilişkisinin her zaman insan ölçeğinden başladığı ve yapı kümeleri ile oluşturduğu mekânsal dizgilerden bütüne ulaştığını görmek mümkündür.

Ünal tasarıma yönelik eskizlerinde insan ölçeği, mekânsal ilişkiler ve süreklilik temasını incelikli bir desen ve kompozisyon bütünlüğü içinde yorumlar. Bu yaklaşım, Ünal'ın proje ve uygulamalarında, doğa, kültür, insan ve mekân ilişkisinde tasarımın bütününden detaya uzanan tüm ölçeklerde tamamlayıcı bir süreklilik içinde gelişir. Nusretiye Çiftliği Tatil Evleri projesinde görülebileceği üzere eskiz yoluyla geleneksel Türk Evi'ne temel geometriyi kullanarak farklı ve çağdaş bir yorum getirir. Eskiz aynı zamanda bir hafıza ve belgeleme aracıdır. Akademik ve mesleki her toplantıda önündeki kâğıtlara çizgi yoluyla aktardığı düşünceler, o sırada çalıştığı aklına takılan projelerin çözümlerini arar ya da bulunduğu ortamı gözlemler, belgeler. Eskiz, gezilerinde en az fotoğraf kadar önem bir belgeleme aracıdır. Gördüğü detayların işlendiği, notların alındığı bu gezi eskizlerinden İspanya (Katalunya) çizgilerinde, doğayı ve kentin sokaklarını yorulmaksızın, tutkuyla gezen, gözlemleyen, eskizlerle belgeleyen ve özümsemeye, anlamaya çalışan bir mimar izlenir.

Bilginin peşinde koşan, üreten, tartışan öğrenci Hoca için değerli bir cevherdir. Mete Hoca'nın deneyim ve paylaşım üzerine kurulu olan Proje Atölyesi, mimarlığın özüne dair felsefi bir bakış içerir ve zamansızdır. Öğrenciye bir mimarlık kültürü

kazandırmayı önceler. Proje bunun aracıdır. Kültür, yer ve mimarlık bilgisi burada her öğrenci için her seferinde yeniden kurulur. Hoca, özellikle atölyeye katılımda devamlılık gösteren öğrenciye alan yaratır, izler, müdahale etmez. Tashihler proje konusu merkezinde olmak üzere, doğrudan ya da dolaylı olarak edebiyat, tarih, gündelik hayat vb. konuları içeren uzun sohbetler üzerine kurulur. Atölye, aynı zamanda bir paylaşım alanıdır. Hoca için mimarlık; sadece iyi çizmek ya da çok çizmekten ibaret değildir, yaşam ve onu oluşturan bütündür, her yerde ve her şeydedir.

Anısına saygıyla.

*Dr. Kaya Sönmezler
F. Gülşen Gülmez, Prof. Dr.,
MSGSÜ, Mimarlık Bölümü.
Nezih R. Aysel, Prof. Dr.,
MSGSÜ, Mimarlık Bölümü.*



Mete Ünal atölyesinde proje asistanı Kayahan Türkantoz ve öğrencileri (2002)

Levent Aksüt (ve Yaşar Marulyalı) için

Arşivlerin varlığı, iyi koşullarda tutulması ve paylaşımına açık olması bir ülkenin kültürü açısından belirleyici önemdedir; buna mimarlık kültürü de dahil elbette. Arşiv varsa bir değer var demektir; farklı açılardan sağlıklı, üretken değerlendirmeler yapmak ancak arşivlerle mümkün olabilir. İşte bu düşüncelerle ben de yaşamımın önemli bir bölümünü arşivler üzerinde çalışarak, onların belirli bir sistem içinde kayda alınmasına ve paylaşılmasına önayak olarak geçirdim.

Levent Aksüt ve Yaşar Marulyalı'yı uzaktan tanıyor, mimarlık kültürümüze sıradışı katkılarından dolayı onlara özel bir saygı duyuyordum. Yerleri farklıydı, UMO Mimarlık'ta yürüttükleri mimarlık faaliyetlerinin yanı sıra uzay kafes sistem ve çelik yapı konusunda ciddi emekler vermiş, USKON ve Çelik Yapı adlı şirketleri kurmuş-

lardı. Yeni teknolojileri öğrenmeye, öğrendiklerini paylaşmaya ve en nitelikli şekilde uygulamaya yönelik değerli çabaları vardı. Onların bu yönünün, tuhaftır, açıkça dile getirilmese de bir kısım mimarlık camiası tarafından farklı değerlendirildiğini, onları âdeta mimarlık dışı, salt ticari faaliyetler içinde bulunan mimarlar olarak konumlandıklarını gözlemliyordum. Bu etiketlenmenin ne kadar sınırlayıcı ve sıkıcı bir bakış açısı olduğunu en iyi nasıl ifade edebilirim, bilmiyorum. Bense onların üretimlerinin kayıt altına alınmasını, tam da bu sıradışı yönlerinden dolayı özellikle gerekli buluyordum.

Güzel bir tesadüf sonucu, Mayıs 2022'de Marulyalı Ailesi benimle temasa geçti. UMO Mimarlık için bir kitap yapmak istediklerini söyleyerek beni bu sorumluluğu almaya davet ettiler. Elbette ve memnuniyetle kabul

ettim. Levent Aksüt ve Yaşar Marulyalı ile hemen bir araya geldik ve kitap için kolları sıvadık.

Önce arşivin durumunu tespit etmek gerekiyordu. Hem Aksüt hem de Marulyalı çok sayıda tekil yayın yaparak düşüncelerini, bilgi birikimlerini ve projelerini paylaşmışlar, ancak, belli ki bir gün, mesleki pratiklerini paylaşacakları kapsamlı bir yayın yapmayı düşünmemişlerdi. Arşivin tasniflenmesi ile içeriğin oluşturulması eşzamanlı olarak ilerledi ve yaklaşık iki sene boyunca mimarlarla bir arada olmanın, onların öykülerini dinlemenin ayrıcalığını yaşadım. Mimarların, mesleki yaşamlarının sonuna geldikleri bir dönemde, geleceğe bir iz bırakma düşüncesiyle başlattıkları bu süreç ayrıca ele alınmayı hak eden bir konu.

Bir mimarlık kitabı çalışması içinde olmak, bir yanıyla mimarlık kültürüne anlamlı bir katkı sunma sorumluluğunu üstlenmek; diğer yandan da mimarları birer birey olarak daha yakından tanımak demek. Bu da farkında bile olmadan oluşan duygusal bağa karşın, tarafsız bir yerde durma halini koruyacak bir denge kurmak anlamına geliyor. Böyle bir atmosfer içinde, her gün biraz daha fazla tanıdığım Levent Aksüt ve Yaşar Marulyalı'nın birbirine zıt karakterlerine karşın bu özelliklerini anlamlı bir sonuca ulaşmak üzere kullanan özgür ve üretken tavırları dikkatimi çekiyordu. Bu özelliklerinin, 1955 yılında başlayıp bugünlere kadar süren mesleki ortaklıklarının nüvesini oluşturduğu anlaşılıyor. Kuşkusuz, her ikisi de birer centilmen. Levent Aksüt ayrıca bir sportmen. Kışın ortasında bile yüzmeyi yaşamının sonuna dek sürdüren Aksüt'ün çalışma masası onun spordaki, bilhassa yüzmedeki başarılarının nişanesi ödüllerle dolu. Ve tabii, masasının yanı başında duran nota sehпасı ve kemani da onun sanatçı yönüne işaret ediyor.

Her kitap çalışmasında olduğu gibi UMO Mimarlık kitabında da, çalışma tamamlanıp kitap matbaadan geldikten sonra, biraz hüzünlü bir bitiş, ayrılık duygusu yaşadım. Tabii ki bir arşiv toparlanmış, Salt Araştırma bu arşivi kataloglama ve çevrimiçi erişime açma sorumluluğunu üstlenmiş ve somut bir belge olarak kitabı elimize almış olmanın onurunu da yaşıyordum. En güzel bitiş, ikisinin de doğum ayı olan Mart'ta, Salt'ın oditoryumunda gerçekleşen kitap tanıtım toplantısında yaşadık. Mimarlık camiası, Aksüt ve Marulyalı'nın aileleri, şirketlerinin yöneticileri, eski/yeni çalışanları ile birlikte kitabın tanıtıldığı, mesleki yaşamlarının paylaşıldığı ama daha önemlisi varlıklarının kutlandığı bir akşamdı. Arzu edenler bu buluşmayı Youtube'dan izleyebilirler.¹

Bu güzel günden sadece birkaç ay sonra, bu olağan ayrılık acısına, ne yazık ki, Levent Bey'in ani kaybı eklendi. Tek tesellim, dostluğunuzun 76'ncı yılında mimarlık camiasına, bilhassa gençlere hediye etmek istediğiniz kitabınızı görmüş, yaşamınızı kutlamış olmanız.

Mimarlık kültürümüze katkılardan dolayı Aksüt ve Marulyalı'ya içten teşekkürlerimi sunuyorum; yazıyı sonlandırırken sözü yine onlara vererek, kitabın önsözü için kaleme aldıkları metinden bir alıntı paylaşıyorum.

"Bizler genç Cumhuriyet'in yetiştirdiği ilk nesiliz. Eğitim gördüğümüz İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi 1944 yılında kuruldu. 1941 yılında açılan Uluslararası Anıtkabir Yarışması'nda Orhan Arda ile birlikte birincilik ödülünü kazanan Ord. Prof. Emin Onat ve arkadaşları fakültemizin kurucu hocalarıydı. Mimarlık eğitiminizi 1948-1953 yılları arasında, yani fakültemizin kuruluş yıllarında aldık. Emin Onat modern mimarlık yolunu işaret ediyordu. Biz de hiçbir izm'in etkisine girmeden hocalarımızın gösterdiği yolda devam ettik; UMO'yu kurduğumuz 1955 yılından itibaren, fakültede bize öğretilen ilkelerden ve prensiplerimizden asla vazgeçmedik. Gelişen, büyüyen, sanayileşen ülkemizde, değişen teknolojiye ve malzemelelere göre işlevsellik, yapılabirlik ve estetik prensiplerine uyarak yapı üretmeye devam ettik. 1979 yılında uzay kafes sistem üzerine faaliyet gösteren USKON'u; 2000 yılında da Çelik Yapı'yı hayata geçirdik. Nihayetinde, Cumhuriyet'imizin yüzüncü yılına geldiğimiz 2023'te, İTÜ'den mezuniyetimizin yetmişinci yılını kutladık. Bu yayını hazırlamaktaki amacımız, biz nasıl yetiştirildik, nasıl bir mimarlık eğitimi ve kültürü aldık, yetmiş yıllık meslek hayatımızda neler yaptık, yapı teknolojisi nereden nereye geldi ve biz

mimarlığımızı nasıl ve hangi koşullarda güncel tuttuk gibi soruların cevaplarını bizden sonraki nesillere aktarmaktır.

Kitabımızı, tüm yol arkadaşlarımıza, başarı dileklerimizle yeni nesillere ve bizi yetiştiren hocalarımızın anısına ithaf ediyoruz."²

- Levent Aksüt – Yaşar Marulyalı

Pelin Derviş, Mimar, bağımsız araştırmacı, yazar ve editör.



Salt Galata, kitap tanıtım günü, 14 Mart 2024, Fotoğraf: Mustafa Hazneci Kaynak: Salt Araştırma



Levent Aksüt = Yaşar Marulyalı | UMO Mimarlık – USKON – Çelik Yapı. Pelin Derviş (ed.). İstanbul: Pelin Derviş Yayın Projesi, USKON işbirliğiyle, Mart 2024. Bkz.: <https://www.pelindervis.com/tr/publications/levent-aksut-yasar-marulyali-umo-mimarlik-uskon-celik-yapi>.

Notlar

1: Yayın için bkz.: Youtube, Uskon Uzay Sistem kanalı, "Levent Aksüt = Yaşar Marulyalı | UMO Mimarlık - USKON - Çelik Yapı" kitabı lansmanı", . <https://www.youtube.com/watch?v=FHyL260wAqs>.

2: Levent Aksüt = Yaşar Marulyalı | UMO Mimarlık - USKON - Çelik Yapı. Pelin Derviş (ed.). İstanbul: Pelin Derviş Yayın Projesi, USKON işbirliğiyle, Mart 2024. Bkz.: <https://www.pelindervis.com/tr/publications/levent-aksut-yasar-marulyali-umo-mimarlik-uskon-celik-yapi>.

Akademi Hocası-Mimar-Çok Yönlü Bir Tasarımcı Fatih Gorbon'u Kaybettik



Prof. Dr. Fatih Gorbon (solda) MSGSÜ'de uzun yıllar Mekân Organizasyonu ve Donatımı Bilim Dalında birlikte çalıştığı Prof. Muhlis Türkmen ile (1989)

Fatih Gorbon İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yüksek Mimarlık Bölümünü 1970 yılında bitirdikten sonra 1973 yılında asistan olarak girdiği Mimarlık Tarihi Kürsüsü ve hemen ardından 1977 yılında yeni kurulan İç Mekân Düzenleme Kürsüsündeki öğretim üyeliğini ve yine 1974 yılından itibaren kesintisiz devam ettirdiği Mimari Proje Atölyesi hocalığını 2005 yılına kadar sürdürmüş ve bu tarih aralığında yetişen mimar nesillerin çok değer verdiği, önemseydiği ve sevdiği Fatih Hocası (Ağabey'i) olmuştur.

Fatih Gorbon Türkiye'de Mimarlık Eğitimi alanında Akademi geleneğinin son figürlerinden; eğitimci kimliğinin yanında üretken bir mimar, tasarımın farklı ölçeklerine ilgi duyan ve emek veren, sanatla barışık, aydın bir İstanbul Beyefendisiydi. Fatih Gorbon'un yine Akademi hocası olan Babası Rebii Gorbon'un da etkisiyle oluşan Akademi odaklı eğitim anlayışı ve mütevazı kimliği altında geliştirdiği bu önemli özellikleri, meslektaşları ve öğrencileri tarafından sevilmesine, kişiliği ve mimarlığına değer verilmesine vesile oldu.

Gorbon, meslek hayatında proje yarışmalarından aldığı ödüller ve gerek akademisyen gerekse profes-

yonel mimarlık yapan arkadaşlarıyla sürdürdüğü ortak çalışmalar ile Türkiye mimarlık ortamında tanındı ve değer gördü. 1970'lerden 2000'li yılların başına kadar katıldığı mimari proje yarışmalarından çeşitli ödüller alan Gorbon'un birincilik ödülü olarak uygulanan projeleri arasında 1977'de "İzmit Kıyı Kesimi Kültür, Fuar ve Rekreasyon Alanları Planlaması", 1987'de "İstanbul Darüşşafaka Yeni Kampüs Alanları", 1992'de "İstanbul Yakacık Huzur Evi" ve 1994'de Bursa Otobüs Terminali" projeleri sayılabilir. Yarışma projeleri dışında birçok mimari proje ve uygulama da gerçekleştirmiş olan Gorbon, meslek hayatının son yıllarında tutku ile bağlı olduğu tekne tasarımı ve üretimi konularına da zaman ayırmış ve bu alanda Türkiye'nin bilinen, başarılı isimlerinden biri olmuştur.

Fatih Gorbon'un çok yönlü meslek hayatı ve kişiliği akademi hocalığı kimliğinde de belirgindi. 1970'lerden başlayarak 2000'lerin başlarına kadar devam eden İDGA (MSGSÜ) Mimarlık Bölümünde Proje atölyesi yürütücülüğü ve İç Mekân Atölyesi öğretim üyeliği onun tasarım alanında birçok öğrencinin yetişmesinde katkısı olmasını sağladığı gibi öğrencileri ile atölyelerinde yarattığı pozitif ortam, öğrencinin mimari heyecanını destekleyen, anlayışlı, kibar, zeki yaklaşımı her zaman çok sevilen bir hoca olarak adının geçmesine sebep oldu. Onun bu uzlaştırıcı, sakin ve esprili tavrını meslektaşları arasında da sürdürdüğünü söylemek yanlış olmayacaktır.

Hiç kuşkusuz tasarımcı ve uygulamacı olarak aktif bir mesleki yaşam sürdürüyor olması da eğitimde onu besleyen bir etkendi. Proje atölyesinde genç mimar adaylarının işlevselciğin sınırları içinde kalmadan mimari bütüncül bir yaklaşımla algılamaları yönünde destekledi. Mimari tasa-

rım öğretilerinde Modernist yaklaşımın esas olduğu dönemde yetişmiş olmasına rağmen projelerinde daha esnek, biçimi sorgulayan, mekân oluşumunu önceleyen bir tutumla modern sonrası dönemin kaygıları ile mimari yorumlar aradığını söylemek mümkündür.

Türkiye Mimarlık ortamı ve eğitimi ni belirleyen koşulların bu iki alanı birbirinden giderek uzaklaştırdığı gerçeğinden yola çıkarak mimar-eğitimci profilinin son figürlerinden biri olan Fatih Gorbon'u öğrencileri ve meslektaşları olarak salt bu özelliği ile değil aynı zamanda insanlığı, hoşgörüsü ve zarafeti ile de hatırlayacağız ve özleyeceğiz.

*Figen Kafescioğlu, Doç. Dr.,
MSGSÜ, Mimarlık Bölümü.
Derin Öncel, Prof. Dr.,
MSGSÜ, Mimarlık Bölümü.*

Mimarlar Odası Tarihinden Portreler: Zeynep Ahunbay

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi tarafından *Mimarlar Odası Tarihinden Portreler* yayın dizisi kapsamında çıkarılan *Zeynep Ahunbay* kitabı, mimari koruma alanının duayen hocası Prof. Dr. Zeynep Ahunbay'ın meslek yaşamını bizlere tanıtmaktadır. Yayın, Bülend Tuna'nın editörlüğünde, Ekin Öztürk'ün yardımcı editörlüğünde, Zeynep Ahunbay'ın öğrencisi Prof. Dr. Deniz Mazlum'un katkısıyla hazırlanmıştır. Kitabın ilk bölümünde Hoca'nın ailesi, öğrencileri, mesai arkadaşları ve uygulama alanında birlikte çalıştığı yapı ustalarının gözünden Zeynep Ahunbay anlatılmaktadır. Yalnızca bu ilk bölümü okumak bile Hoca'nın mimarlık mesleğini nasıl yaşadığını ortaya koymaktadır. Mimarlık eğitimine verdiği önem, öğrencileri koruma alanına kazandırmak için gösterdiği çaba, genç araştırmacıları yetiştirmek için verdiği emek Hoca'nın "öğretmen" kimliğini tanımlamaktadır. Gerçekleştirdiği çok sayıda bilimsel araştırma ve mimari koruma uygulamaları da Hoca'nın "bilim insanı" ve "uygulamacı mimar" kimliğini ortaya koymaktadır. Bu yazılar bize aynı zamanda Hoca'nın rahmetli eşi Prof. Dr. Metin Ahunbay ile birlikte eğitim, araştırma ve koruma uygulamalarını birlikte uyum içinde nasıl sürdürdüklerini de anlatmaktadır.

Hoca'nın öğrencisi, asistanı ve mesai arkadaşı olan Deniz Mazlum hocamızın Zeynep Hoca ile gerçekleştirdiği söyleşi, Zeynep Ahunbay'ın çocukluğundan lise yıllarına, meslek seçimine, mimar olarak yaşamını nasıl sürdürdüğüne bütün kariyer adımlarını yine Hoca'nın arşivinden fotoğraflarla ortaya koymaktadır. İTÜ'deki lisans eğitimi yılları, doktora eğitimi, İngiltere'deki koruma yüksek lisansı, dönemin gereği olarak doçentlik ve profesörlük için hazırladığı özgün bilimsel çalışmaların bağ-



Zeynep Ahunbay imza günü - 9 Haziran 2024

lamı ve süreci Hoca tarafından paylaşılmıştır. Zeynep Ahunbay'ı mimari koruma camiasında farklı kılan özelliklerinden biri de lisans ve yüksek lisans eğitimi için yazmış olduğu temel ders kitaplarıdır. Yalnızca İTÜ'de onun öğrencisi olan mimar ve koruma mimarı adayları değil tüm Türkiye'de bu alanda yetişmekte olan gençler için Hoca'nın yayınları temel kaynakları oluşturur.

Söyleşinin ağırlık verdiği önemli bir konu da Hoca'nın koruma alanında her platformda verdiği mücadeledir. Koruma kurullarında uzun yıllar boyunca kurul üyesi olarak görev yapan, ardından Mimarlar Odası adına gözlemci üye olarak bulunan Hocamız, koruma kurullarında yaşanan sorunları ve mimari koruma adına verdiği mücadeleyi özetlemiştir. 1999-2005 yılları arasında iki dönem ICOMOS Türkiye başkanlığını yürüten Hocamız, bu mesleki sivil toplum kuruluşu içinde Türkiye'de koruma alanına katkı sunmak için yapılan çalışmaları aktarmıştır. Osmanlı mimarlık mirasının bulunduğu pek çok ülkede Osmanlı yapılarının korunması için danışmanlık yapan ve bilgi birikimini paylaşan Ahunbay,

2001-2016 yılları arasında 15 yıl boyunca sürdürdüğü Bosna Hersek Ulusal Anıtları Koruma Komisyonu üyeliği kapsamında gerçekleştirdiği çalışmaları kısaca anlatmıştır. Zeynep Ahunbay'ın öne çıkan bir diğer yönü de koruma mücadelesini her platformda sürdürmesidir. Üniversitede, kurullarda, ICOMOS'ta verdiği emeğin yanında Mimarlar Odası ile de her daim kültür varlıklarının korunması konusunda birlikte mücadele vermiştir. Oda'nın gündemindeki koruma konularında ÇED raporu hazırlamaktan, panel konferans vermeye, basın duyurularına katkı sunmaya her aşmada Mimarlar Odası'na destek olmuştur.

Kitabın üçüncü bölümü Zeynep Ahunbay'ın yayınlarından bir seçkidir. Avrupa Konseyi'nin ICOMOS ile birlikte geliştirdiği "Koruma Proje ve Uygulamalarında Kalite İlkeleri" çalışmasını Türkiye mimari koruma kamuoyuna sunan yayını; tarihi konutların çağdaş yaşama uyarlanması konusundaki görüşlerini derleyen yayını; Hoca'nın mimari koruma restorasyon uygulamalarını yürüttüğü İstanbul Karasurlarının korunması ile ilgili düşüncelerini açıkladığı çalışması;

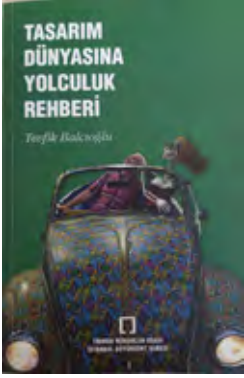
Trabzon Ayasofya'nın müze olarak korunması için Mimarlar Odası ile birlikte yürüttüğü mücadeleyi aktaran yayını ve yine Hoca'nın uzun yıllar yaz aylarında eşi Metin Ahunbay ile birlikte alan çalışması yürüttüğü Hasankeyf'in su altında kalmaması ve korunması için çabasını aktardığı yayını bu bölümde bir araya getirilmiştir. Kitap Hoca'nın ayrıntılı bibliyografyası, aldığı mesleki ödüller ve meslek yaşamında fotoğraflar ile son bulmaktadır.

Mimarlar Odası Tarihinden Portreler - Zeynep Ahunbay kitabı, mimari koruma alanında çalışanlar kadar mimarlığın her alanında üretim yapan mimarlar ve kültür mirasının korunmasına yönelik duyarlılığı olan herkes için özel bir kitaptır. Bu yayın, Türkiye'de kültür varlıklarının korunmasında yürütülen zorlu mücadelenin bir romanıdır aynı zamanda. Hoca'nın öğrencileri için ise, her bir öğrencisinin ayrı ayrı kendi geçmişini de yad ettiği bir öyküdür. Nitekim 9 Haziran

2024'te Mimarlar Odası'nın Karaköy'deki merkez binasında gerçekleştirilen imza gününde salonun yedi- den yetmişe farklı yaş gruplarından öğrencileri ile dolup taşması da Hoca ile öğrencilerinin Mimarlar Odası'nın ev sahipliğinde özel paylaşımını göstermiştir bizlere.

*Zeynep Eres, Doç. Dr.,
İTÜ, Mimarlık Fakültesi*

Tasarım Dünyasına Yolculuk Rehberi



Tasarım Dünyasına Yolculuk Rehberi,
TMMOB Mimarlar Odası
İstanbul BK Şubesi Yayınları,
2024, 72 sayfa, 16x24 cm.

Endüstri tasarımının Türkiye'de gelişmesine önemli katkıları olan Prof. Dr. Tevfik Balcıoğlu'nun "Tasarım Dünyasına Yolculuk Rehberi" adlı kitabı, okuyucuyu, çok da sınırları çizilmemiş bir alana "Tasarım Dünyasına" yolculuğa çıkarıyor. Kitap, "Tasarım", "Design", "Tasar" gibi sözcüklerin gündelik dilde kullanımından, politikadaki, eğitimdeki kullanımına kadar birçok boyutunu, ironik yanlarını da önemseyerek sergiliyor. Bazen kuaförler, kamyoncular, modacılar, bazen türban üreticileri ve terzilere, bazen de üniversiteler, YÖK ve uluslararası toplantılara atıflar yaparak tasarımın yayıldığı alanları gösteriyor.

"Tasarım, tasar, design nedir?", "Her şey bir tasarım mı?", "Endüstri tasarımcısı ne yapar?" gibi sorularla, bu konuda öğretim görmeye hevesli gençlere yeni kapılar arıyor.

1953 yılında İzmir'de doğan Tevfik Balcıoğlu, ODTÜ'de okudu. Eğitimine

Royal College of Art'ta devam etti. Goldsmiths College'da çalıştı ve Kent Institute of Art and Design da, Üç Boyutlu Tasarım Bölümü'nü kurup yönetti. İzmir Ekonomi Üniversitesi'nin Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesinin Kurucu Dekanlığını yaptı. Yaşar Üniversitesinde Rektör yardımcılığı görevinde bulundu.

Bu büyük deneyim içinde Balcıoğlu'nun şüphesiz en önemli yanlarından biri, öğrencilerine sadece bilgi aktarmakla sınırlı kalmayıp, onları tasarımın sınırlarını genişleten kültür dünyasıyla tanıştırma çabasını da göstermesidir. Ayrıca dünyadaki hangi okulda, hangi konuda, hangi hocalarla, lisans, lisansüstü, doktora eğitimi yapılması gerektiği konusunda öğrencilerine ve yakın çevresine bıkmadan usanmadan tek tek gönüllü danışmanlık yapmasıdır. Bu bütünsellik içinde Balcıoğlu'nun öğretmenliğinin yanında eğitimliliğini de öne çıkartan bir tür "Endüstri Tasarım

Koçu" olması, kitabın önemini daha da artırıyor.

Endüstri Tasarımı konusundaki kitapların çok az olması sayılarının artması hepimizin dileği. TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi'nin bu kitabı basması ve tanıtımını, Tevfik Balcıoğlu'nun şimdi her biri ülkemizin çok önemli tasarımcılarından olan öğrencilerinin düzenlediği özenli bir sergiyle yapması bu konuda atılmış önemli bir adım. Bu tür kitap basımları ve etkinliklerin devam etmesi şüphesiz Mimarlar Odası üyesi olan endüstri tasarımcıları için büyük bir kazanç olacaktır.

Her şeyin bir tasarım olduğu aşırı üretim dünyasından, hiçbir şeyi tasarlamadan yaşamak isteyen özgür insan arasında gidip gelen bizler için ise bu alanda tartışılacak çok şey var.

Behiç Ak

Prof. Dr. Tevfik Balcıoğlu'na Saygı / MiHenk Taşları Sergisi

Geçtiğimiz yazın başlarında TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Şubesi, Türkiye Endüstriyel Tasarım Tarihi adına çok önemli bir serginin ev sahipliğini yaptı. Sergi, Türkiye'de 'Tasarım' kavram ve kuramının neşet etmesinde çok önemli bir rol alan

hocamız Tevfik Balcıoğlu'na saygı sergisiydi ve bu disiplinde türünün ilk örneğiydi. Akademik hayatı boyunca Türk Tasarım Dünyasına hem teorik hem de pratik anlamda katkıda bulunmuş hocamız için düzenlenen "Prof. Dr. Tevfik Balcıoğlu'na Saygı/

MiHenk taşları" sergisinin ilk fikir aşamasından, organizasyonuna ve katılımcılarına kadar süreci anlatmak, serginin anlamını kavramak için önem arz etmektedir.

Serginin fikri hocamızın yakın arkadaşı Mimar/Karikatürist Behiç

Ak'tan nisan ayının başında gelmiştir. Hocamız, sergiyle birlikte lansmanı yapılan kitabı "Tasarım Dünyasına Yolculuk Rehberi" kitabını yazmayı bitirmiş, hatta TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Şubesi tarafından baskıya girmiştir. Sergi önerisi hocamızın öğrencisi olmuş tasarımcı Gamze Güven'e ulaşır ulaşmaz, kendisinin de içinde yer aldığı ve Eray Makal, Kunter Şekercioğlu, Murad Babadağ'dan müteşekkil bir sergi komisyonu oluşturur. Bu komisyon da esastan serginin yapılış amacıyla doğrudan bağlantılıdır.

Şöyle ki; Prof. Dr. Tefvik Balcıoğlu duayen bir akademisyen olarak sadece yayınları ve dersleriyle değil, bütüncül perspektifi ve araştırmacı ruhu ile keşfettiği kavramları paylaşmak konusundaki hevesiyle, kendinden sonraki nesillerin tasarım yolculuğunu aydınlatmayı kendine görev edinmiştir. Bu dolayimda, hocamızın dünyasına ucundan kıyısından dokunmuş olan meslek insanları bile bu aydınlanmadan nasiplerini almışlardır. Ancak bu paylaşım ruhu akademik dünyanın dört duvarının içinde de kalmamıştır. Hocamız uygun olduğu her fırsatta bu paylaşımları, çoğulculuk ruhuna uyacak bir biçimde fikir buluşmalarına dönüştürmüştür. Bu buluşmalarda öğrencisi olmuş-olmamış meslek insanlarını buluşturmak ve fikir alışverişinde bulunmak esas amaç halini almıştır. İşte sergi, bu buluşmalara doğrudan katılmış tasarım akademisyenlerinin ve aktif tasarımcılarının katılımlarıyla düzenlenmiştir.

Katılımcılara gönderilen davet şu şekildedir:

Meslek hayatınızın başından itibaren, yapma/yazma/çizme gibi temsil dillerini kullanarak, süreç içerisinde sizi dönüştürdüğünü ve yeni bir siz haline getirdiğini düşündüğünüz mihenk taşı olan ürün/yazı/workshop örneklerini derlemek ve sergilemek istiyoruz. Pratisyenler bu kriterlere

uyan 3 ya da 4 ürünle, teorisyenler de resmi makale dilinde olmayan, hatta fanzin diline uyabilecek şekilde manipüle edilmiş veya kolaj yapılmış görsellerin de bulunduğu bir yazı ile katılacaklardır (el yazısı, şiir, karalamalar vs. de olabilir).

Burada esasen amaç, hocamızın aydınlattığı yolda ilerleyen teorik ve pratik hayatta aktif olarak faaliyet gösteren tasarımcıların, ilk defa karşılaştıkları, tanıştıkları kavramlar sayesinde nasıl dönüştüklerini ve şimdi oldukları hale geldiklerini, yapma eyleminin olma'ya nasıl dönüştüğünü anlamak ve yeni nesillere aktarmaktır.

Serginin teması olan "Mihenk Taşları" kavramı açıkçası Tefvik Hocamızın İstanbul'a ziyaretlerinde yaptığı toplantılardan esinlenerek ortaya çıkmıştır. Bu toplantılarda güncel eğilimler, değişimler hakkında konuşulur ancak her zaman olduğu gibi değişimde, değişime tâbi olmayan bir öz olur. İşte tam olarak Mihenk Taşları bu düşünceden yola çıkmıştır; "değişimde aynı kalan nedir?" Mihenk taşı kavramının kendisi de böyle bir şeydir, bireyin yaptığı, oldurduğu bir şey bireyin fail olarak şekillenmesini sağlar ve artık bireyin tarihinin bir parçası olur. Günlük hayatında her şey değişir ancak faili, yapma deneyimi sayesinde döndüren/dönüştüren yapma eylemi failin mihenk taşı haline gelir. Antik Yunan'da bu kavramın adı 'auto-poiesis'tir (kendini-yapma anlamında), modern nörolojide ise 'nöro-plastisite' diye geçer. Birey/fail bilfiil yaptıklarının/ürettiklerinin sonucunda/sürecinde kendini de üretir. Dolayısıyla denilebilir ki bu eylemin doğası esasen mimetiktir. Başka bir deyişle 'yapma' ve 'olma' bir ve aynı şeydir. Bu yapıyı mümkün kılan şey, tasarım yaparken de kullanılan iki esas melekedir; hafıza ve hayal gücü, çünkü ancak hafızada tutulan hayal gücünde açılabilir, döndürülebilir. Özet olarak denilebilir ki; fail eylem

anında, yapan olarak (bilincin kendinin bilincinde olması itibarıyla) kendi zihninin içinde/centric, izleyen olarak da (bilincin odaklandığı konu/şey itibarıyla) zihninin dışında/ex-centric yaptığı/tuttuğu/kavradığı şey olur. Tasarımcı bu sayede tasarladığı şeyin ta kendisi olur (mimetik olarak), o olmayı deneyimler ve sonra yine kendisi olmaya döner, bir farkla; daha önce olmayı deneyimlemediği o şeyi deneyimlemiş, o şey olmuş olarak. Bu duruma verilebilecek en iyi örnek sahne sanatlarında mevcuttur. Sahnedeki oyuncu, o sırada bir oyunda olduğunu, oynadığının rol olduğunu bilir ama rol sırasında bunu unuttur ve rolünün kendisi olur. Ne zamanki rolü biter, oyun biter kendisi olmaya döner ama o rolü deneyimlemiş bir oyuncu olarak hayatına devam eder. Bu bağlamda düşünüldüğünde nesne-özne ikiliği de ortadan kalkmış olur ama bu durum yeni-kantçılarının(OOO) veya Latour'cularının dediği gibi nesneye itibarını geri vermek değildir. En baştan itibaren zaten bu ayrımın olmadığını fak etmekte ki bu düşüncenin nüvelerini özellikle Platon'un Timaios diyalogunda görmek mümkündür (Timaios 28a-b)

Ancak bu süreç çeşitli sebeplerden dolayı bu şekilde ilerleyemez. Harcanması gereken mental ve bedensel emek ve zaman eksik kalır, dolayısıyla yukarıda ifade edilen failin dönüşümü gerçekleştirilemez ya da bu durum çok nadir olur. Bu serginin özellikle vurgulamak istediği de, nadir olarak deneyimlenen bu dönüşümleri mümkün kılan tasarımların teşhididir. Sergiyi gezen ziyaretçilerin gördüğü üzere bu dönüşümün nasıl gerçekleştiği tasarımcılardan özellikle istenmiş, sergiye katılan tasarımcılar kendilerinin mihenk taşı olarak kabul ettikleri bu dönüşümü gerekçelendirmiş ve açıklamışlardır.

Sergi bu yapma-olma bağlamında iki koldan ilerlemiştir. Mevcut bilimsel paradigmanın yüzyıllar önce böldüğü



Sergi alanından kareler.
Fotoğraflar: Bora Akdoğan

teori-pratik ayrımı maalesef burada da hüküm sürmüştür ve teorik kısımda akademisyenler bir fanzine yaptıkları katkılarla, pratik hayattaki aktif tasarımcılar da yaptıkları ürünlerle katılmışlardır. Fanzine katkıda bulunan teorisyen ve akademisyenlerimiz Alpay Er, Özlem Er, Şebnem Timur, Can Özcan, Özlem Yalın, Humanur Bağlı, Aren Kurtgözü, Şölen Kipöz, Gözde Şekercioğlu, Maryse Poseneer Erkip ve Murad Babadağ'dır. Sergiye ürünle katılan aktif tasarımcılar ise Şule Koç, Gülay Gamze Güven, Adlihan Tartan, Orhan Irmak, Erdem Akan, Argun Dağçınar, Ela Cindoruk, Hümanur Bağlı, Nazan Pak, Eray

Makal, Akın Oral, Murad Babadağ ve Kunter Şekercioğlu'dur. Katılımcıların tamamının işlerini Instagram'da @mihenk_taslari hesabında görmek mümkündür.

Bu bağlamda denilebilir ki; sergi aynı anda çok önemli işi işlevi birden yerine getirmiştir. Prof. Dr. Tevfik Balcioğlu'na, yıllarca katkıda bulunduğu tasarım kültürüne ve onun temsili olan kitaba bir saygı duruşunu yerine getirirken aynı zamanda bu sergi bağlamında, tasarım kavramının özünde yer alan 'değişimde aynı kalma'nın imkânını irdeleme fırsatı vermiştir.

Bu vesileyle TMMOB Mimarlar

Odası İstanbul Şubesine bu sergiyi mümkün kıldığı için, Sayın Behiç Ak'a bu fikri getirdiği için, Eray Makal'a sergiye ait tüm kurumsal kimliğin tasarımı ve uygulamasını üstlendiği için, Gamze Güven'e organizasyonu gerçekleştirdiği için, Kunter Şekercioğlu'na sergi öncesindeki fikirleri ve kurulumundaki değerli katkıları için teşekkürü borç biliriz. Bu sayede çok uzun süredir unutulmuş olan tasarım ve felsefe ilişkisi umarız yeni nesilde bir uyanışı sağlar.

Murad Babadağ, Dr. Öğr. Üyesi,
Bahçeşehir Üniversitesi,
Endüstriyel Tasarım Bölümü

“Cumhuriyet’in 100. Yılında İstanbul - Mimarlık ve Yerleşme Kültürü”

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi tarafından dijital yayın olarak hazırlanan ve editörlüğünü Bülend Tuna, yardımcı editörlüğünü Ekin Öztürk'ün yaptığı “Cumhuriyetin 100. Yılında İstanbul - Mimarlık Ve Yerleşme Kültürü” isimli kitap Mayıs 2024 yılında, web ortamında okuyuculara açıldı¹:

Kitap; Cumhuriyetimizin kuruluşunun 100. yılı münasebetiyle, 5-6-7 Ekim 2023 tarihlerinde aynı isimle yapılan ve TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi'nin organizasyonu ile gerçekleşen sempozyumda sunulan bildiri, davetli konuşmacıların sunumları ve tartışmalarından oluşuyor. Kitapta; çok katmanlı ve çok kültürlü bir kent olan İstanbul'un 100 yıllık serüveninin; dokuz alt başlıktan oluşan oturumlarda irdelendiği ve konuşmacıların kendi ele alış biçimlerine bağlı olarak belirli tarihsel kırılma noktalarını ön plana çıkararak yaptıkları değerlendirmelerde ele alındığı görülüyor.

Sempozyumdaki yapıyla uyumlu biçimde hazırlanan kitap; TMMOB Mimarlar Odası yöneticilerinin açılış konuşmaları, sempozyum için davet edilen dört konuşmacının tematik sunumları, dokuz temel konunun tar-

tışıldığı oturumlar içinde yapılan bildiri sunumları, tartışmalar ve kapanış konuşması metinlerinden oluşuyor:

Moderatörlüğünü Gülşen Kılıçreis Özaydın'ın yaptığı ve **Cumhuriyet Yüzyılında İstanbul'da Planlama, Koruma, Yerel Yönetim Deneyimleri** konulu oturumda **Murat Güvenç**'in; *1927 Yılında İstanbul'un Sokak Peyzajları: Sayım Numaralandırma Üzerinde Değerlendirmeler*, **İpek Akpınar**'ın *Cumhuriyet İdeası ve İstanbul'un Modernizasyonu*, **İclâl Dinçer**'in *Cumhuriyet Yüzyılında Kentsel Koruma Politikaları ve Uygulamaları* ve **Pelin Pınar Giritlioğlu**'nun *Cumhuriyetin 100. Yılında Yerel Yönetimler ve Planlama* konusunda verdiği bildirilerle birlikte bu oturumda erken cumhuriyet döneminden günümüze kadar devam eden sürecin farklı dönemlerini de dikkate alan kentsel ölçekli değerlendirmesi yapılıyor.

Moderatörlüğünü Zeynep Ahunbay'ın yaptığı ve **Cumhuriyet Yüzyılında İstanbul'da Koruma Kültürü, Kültür Varlıklarının Korunması Süreci** konulu oturumda **Burak Boy-san**'ın *Şantiye Şehir 1: Menderes Dönemi- Şantiye Şehir 2: Dalan Dönemi*, **Nezih Başgelen**'in *İşgal ve*

Erken Cumhuriyet Döneminde İstanbul'da Arkeoloji ve Gerçekleştirilen Kazılar, **Engin Akyürek**'in *Toprak Altından Müzeye: Euphemia Kilisesi'nde Yapılan Çalışmalar (1939-2023)*, **Gül Köksal**'ın *İstanbul'un Endüstriyel Geçmişini Miraslaştırma* konusunda verdiği bildirilerle birlikte bu oturumda İstanbul'da koruma olgusunun pratikte ele alınma biçimlerinin farklı veçhelerine ilişkin uygulama örnekleri tartışılıyor.

Moderatörlüğünü Esra Akbalık'ın yaptığı ve **Cumhuriyet Yüzyılında İstanbul'da Kamusalılık, Gündelik Yaşam ve Mekân** konulu oturumda **Ebru Firidin Özgür**'ün *Kamusal Mekânlar, Gündelik Yaşam ve Simgesellik: Lefebvre'in Diferansiyel Mekânına Yeniden Bakmak*, **Bülent Batuman**'ın *Kamusal Mekânı Üzerine Bir Yapıçözüm Denemesi*, **Neşe Gurallar**'ın *Beyazıt Meydanı Üzerine Bir Tartışma*, **Funda Şenol Cantek**'in *Cumhuriyet'in Evi: Kamusal ile Özel Arasında Kadınlar* konusunda verdiği bildirilerle birlikte bu oturumda Cumhuriyetin 100 yılının İstanbul'daki kamusal mekân deneyimleri ile ilgili farklı açılımlarda bulunuluyor.

Moderatörlüğünü Esin Köymen'in

yaptığı ve **Cumhuriyet Yüzyılında İstanbul'da Konut Politikaları** konulu oturumda **Candan Çınar Çıtak**'ın *Devletin Konut Üretimine Müdahalelerinin 100 Yılı*, **Serkan Öngel**'in *Kentsel Kriz ve İşçi Sınıfının Konut Sorunu*, **Güldehan Fatma Atay**'ın *Cumhuriyet Döneminde Katılımcı Üretim Örnekleri: Konut Kooperatifleri*, **Haluk Levent**'in *Barınma Krizi ve Sosyal Konut Politikası* konusunda verdiği bildirilerle birlikte bu oturumda 100 yılda İstanbul'da yaşanan ve günümüzde de gitgide kaotik bir duruma giren konutun üretilme süreci farklı boyutları ile ele alınıyor.

Moderatörlüğünü Derin Öncel'in yaptığı ve **Cumhuriyet Yüzyılında İstanbul'da Konut Kültürü** konulu oturumda **Şebnem Uzunbaş**'ın *Kültürel Yönelimlerin Modern Konuta Etkileri*, **Fusun Çizmeci Yöres**'in *Kapalı Siteler*, **Binnur Öktem**'in *Türkiye Konut Stoğuna Dair Bir Değerlendirme: Eşitsiz, Kırılgan ve Köhne*, **Hande Tulum**'un *1950'li Yıllardan 1980'lere: İstanbul'da Yaşama, Mimarlığa ve Sanata Kadıköy Üzerinden Bakmak* konusunda verdiği bildirilerle birlikte bu oturumda 100 yılda İstanbul'da konut alanında yaşanan olgular, bu defa farklı ölçeklerde ve farklı mekânsal yansımaları ile birlikte tartışılıyor.

Moderatörlüğünü Ebru Omay Polat'ın yaptığı ve **Cumhuriyet Yüzyılında İstanbul'da Kent, Kıyı ve Su Kültürü** konulu oturumda **Can Binan**'ın *Boğaz'ın Kimliğini Korumak*, **Meltem Gürel**'in *Sayfiye Kültürü*, **Ali Kılıç**'in *Kıyının Anlamı ve Değişimi*, **Hasan Çalışlar**'ın *Ada Kültürü, Adalı Olmak* konusunda verdiği bildirilerle birlikte bu oturumda bir kıyı kenti olan İstanbul'un kendine özgü kıyı karakteristiği, kimliği ve dönüşümü ele alınıyor.

Moderatörlüğünü Alper Ünlü'nün yaptığı ve **Cumhuriyet Yüzyılında "Bilinmeyen İstanbul"** konulu otu-

rumda **Haluk Şahin**'in *Seyirlik Bir Mekân Olarak İstanbul*, **Mahmut Şenol**'un *İstanbul Sokaklarındaki Sıradışı İnsan Tipleri ve Şehir Efsaneleri*; **Pazarola Hasan Efendi**, **Sülün Osman**, **Karınca Ezme Şevki**, **Mustafa Ünlü**'nün *Kentlerin Değişimi, Aidiyet ve Yurttaşlık Bilinci*, **Zehra Tonbul**'un *Ekphrasis İstanbul- Konstantinopolis: Kentin İkili Yaşamı* konusunda verdiği bildirilerle birlikte bu oturumda İstanbul kimliğini oluşturan farklı kültürel yapıları odaklanılarak kentin çok renkliliğini içeren değerlendirmelerde bulunuluyor.

Moderatörlüğünü Bülend Tuna'nın yaptığı ve **Cumhuriyet Yüzyılında İstanbul'da Afetler** konulu oturumda **M.Tolga Akbulut**'un *Afetler Ülkesi Türkiye ve Geçmişten Günümüze İstanbul Depremleri*, **Handan Türkoğlu**'nun *Afet Risklerinin Azaltılması Ve Planlama*, **Mehmet Nuray Aydınoğlu**'nun *Yapısal Deprem Riskini Azaltmak Ve Arttırmamak: Mimarlık-Mühendislik Hizmetlerinin Kritik Rolü*, **Tarık Şengül**'ün *Depreme / Afetlere Çok Boyutlu Yaklaşmak* konusunda verdiği bildirilerle birlikte bu oturumda İstanbul'da yaşanan afetler ve gelecekteki olası afetlerle ilgili çözüm yaklaşımları konusunda öngörülerde bulunuluyor.

Moderatörlüğünü Tansel Korkmaz'ın yaptığı ve **İstanbul'da Geleceğin Tohumları: İmkânlar ve Tehditler** konulu oturumda **Çağlar Keyder**'in *İstanbul ve Kent Krizi*, **Didem Danış**'ın *İstanbul'un Geleceği: Mevcut Eğilimler, Muhtemel Güzergâhlar*, **Aslıhan Demirtaş**'ın *İstanbul'un Molozları, Turpları, Kır Çiçekleri, Balıkları: Gezegen Bahçe, Biz Bahçıvan Olsak*, **Sinan Logie**'nin *İstanbul'un Ölçeksizliğini Ölçmek* konusunda verdiği bildirilerle birlikte İstanbul'da yaşanan kentsel pratiklerden hareketle olası gelecek öngörülerine üzerine düşünceler belirtiliyor.

Sunulan tüm bu bildirilerin yanı sıra, sempozyuma davet edilen

Ruşen Keleş, Edhem Eldem, Sema Erder ve İzzettin Önder'in yaptığı konuşmalar sempozyuma ayrı bir değer katarak; sırasıyla **Ruşen Keleş** *Cumhuriyet Yüzyılında İstanbul'da Mimarlık ve Yerleşme Kültürü* isimli sunuşunda; İstanbul'un 100 yıl içinde geçirdiği değişimleri, önemli olayların yaşandığı kırılma noktaları üzerinden değerlendirerek geniş bir çerçeveye çiziyor. **Edhem Eldem**, *Tarihçi Gözüyle İstanbul'un Sorunları* isimli sunuşunda; harita, fotoğraf, mektuplar, yazışmalar, gravürler gibi belgelere dayalı olarak İstanbul'un tarihsel topoğrafyası üzerine yaptığı kapsamlı bir değerlendirme yapıyor. **Sema Erder**, *Konut Politikaları ve Zamanın Ruhı* isimli sunuşunda; İstanbul'un çeperlerine de vurgu yaparak yaşanan sosyolojik ve mekânsal olguları; İstanbul'a özgü yaklaşımlar ve saha çalışmaları eşliğinde ele alarak anlatıyor. **İzzettin Önder** ise *Yüz Yıllık Sürüklenişte Sistem Etkileri* isimli sunuşunda; İstanbul'da Cumhuriyet'in 100 yıllık serüvenini; iktisadi ve toplumsal koşulları içeren büyük bir çerçeveden ve tarihsel perspektiften bakarak ele alıyor.

Sempozyumun kapanış konuşmasını yapan **Alper Ünlü** ise; İstanbul'un büyüklüğü, karmaşıklığı ve güzelliğiyle benlikleri sarmalayıp erittiği, tüm devasa sorunlarına rağmen belleklerden çıkamayan hâlâ olağanüstü bir kent olduğu, herkesin yaşantısında yer ettiği, mekânın sınırları ile hükmetmeyen, insanları ilişkileri ve karmaşıklığı ile çevreleyen, toplumsallığı ile bireyi mat eden ama bireye küçük alanlarda nefes aldırabilen bir kent olduğu vurgulamasını yaparak izleyicileri başka bir İstanbul algısıyla karşılaştırıyor.

Gülşen Özaydın, Prof. Dr.,
MSGSÜ, Mimarlık Fakültesi



Cumhuriyetin 100. Yılında İstanbul - Mimarlık ve Yerleşme Kültürü
Elektronik Kitap, Mayıs
2024 ISBN 978-605-01-1644-1

Yayımlayan: ©TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi Sertifika No: 44237
Editör: H. Bülend Tuna
Yardımcı Editör: Ekin Öztürk
Kapak Görseli: Le Corbusier
Kapak Tasarımı: Senanur Kevser Göksoy Grafik
Tasarım / Uygulama: Ebru Laçın Kilci
Sayfa Sayısı: 506

¹http://www.mimarist.org/file/2024/05/son_cumhuriyetin-100.-yilinda-istanbul.pdf



Cumhuriyetin 100. Yılında Mimarlık, İdealkent Yayınları, 2024, 1433 sayfa, 16x24 cm.

Cumhuriyetin 100 Yılına Armağan: “Cumhuriyetin 100. Yılında Mimarlık”

Giriş: Cumhuriyet ve Mimarlık İlişkisi

Cumhuriyet'in 100. yılı, Türkiye'nin modernleşme sürecinin mimarlık aracılığıyla nasıl şekillendiğini anlamak için önemli bir dönüm noktasıdır. *Cumhuriyetin 100. Yılında Mimarlık* başlıklı üç ciltlik eser, Türkiye'nin Cumhuriyet dönemi boyunca yaşadığı mimari gelişmeleri geniş bir perspektiften ele alıyor. İpek Akpınar Aksugür ve Şebnem Önal Hoşkara'nın editörlüğünde hazırlanan kitap, Türkiye'nin modernleşme ve kentleşme süreçlerinde mimarlığın oynadığı rolü detaylandırıyor. Aynı zamanda, mimarlığın; sosyal, politik ve kültürel bağlamlar içerisinde nasıl bir dönüşüm yaşadığını inceliyor.

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Türkiye'de mimarlık, sadece bir yapı inşa süreci olmaktan çok, toplumsal ve ulusal kimliğin inşasında önemli bir araç haline gelmiştir. Cumhuriyet idealleri doğrultusunda modernleşen Türkiye'nin şehirleri, mimari yapılarla donatılırken, bu yapılar modern Türkiye'nin vizyonunu yansıtan simgeler olarak karşımıza çıkar. Bu bağlamda, *Cumhuriyetin 100. Yılında Mimarlık*, Cumhuriyet'in yüz yıllık tarihine dair mimarî bir yolculuk sunarak, okuyucuyu Türkiye'nin mimarlık tarihinde bir keşfe davet ediyor.

Kitabın Yapısı ve Amacı

Cumhuriyetin 100. Yılında Mimarlık, üç ana bölümden oluşan kapsamlı bir eserdir. Her bir cilt, Türkiye'deki mimari gelişmeleri farklı açılardan ele alarak, Cumhuriyet'in mimarlık alanındaki etkilerini ve sonuçlarını detaylandırıyor. Birinci cilt, mimarlığın Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren nasıl bir dönüşüm geçirdiğini kronolojik bir perspektifle inceliyor. İkinci cilt, Türkiye'nin farklı kentlerinde yaşanan mimarî gelişmelere odaklanıyor. Üçüncü cilt ise

Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen büyük altyapı projeleri, endüstriyel yapılar ve spor tesisleri ile bu yapıların korunması ve restorasyon süreçlerini ele alıyor.

Kitap, Cumhuriyet'in modernleşme politikalarının mimarlık üzerindeki etkilerini hem akademik bir derinlikle hem de geniş bir bakış açısıyla ele alıyor. Bu eserin amacı; Türkiye'nin mimarlık tarihine dair geniş kapsamlı bir anlatı sunmak ve mimarlığın toplumsal, kültürel ve politik işlevlerini ortaya koymaktır. Kitap, mimarlık profesyonelleri ve akademisyenler için önemli bir referans kaynağı olduğu kadar, Türkiye'nin modernleşme tarihiyle ilgilenen genel okuyucu kitlesi için de değerli bir başvuru eseridir.

Birinci Cilt: Tarihsel ve Kronolojik Anlatı

Birinci cilt, Türkiye'de mimarlığın tarihsel gelişimini kronolojik bir perspektifle ele alıyor. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminden başlayarak Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki mimarlık projeleri ele alınıyor. Uğur Tanyeli'nin *Türkiye'de Mimarlık ve Milliyetçi Politikalar* başlıklı makalesi, milliyetçi politikaların mimarlık üzerindeki etkilerini ve mimarlığın ulusal kimlik inşasındaki rolünü detaylandırıyor. Mimarlığın, bu dönemde sadece yapıların estetiğiyle sınırlı kalmayıp, Türkiye'nin modernleşme çabalarının bir göstergesi haline geldiğinin altını çiziyor.

İlker Fatih Özorhon'un *1950-60 Arası Türk Mimarlığı* başlıklı çalışması, dönemin önde gelen mimarları ve aktörleri üzerinden Türk mimarlığının nasıl evrildiğini analiz ediyor. Modernleşme ve Batı etkilerinin mimarlık üzerindeki izlerini tartışan bu çalışma, dönemin mimarlarının yerel ve evrensel değerler arasında nasıl bir denge kurmaya çalıştıklarını ortaya koyuyor.

Bu ciltte yer alan diğer makaleler, 1950-1980 arası Türk mimarlığında ki kimlik arayışlarını ve modernleşme projelerinin mimari üzerindeki etkilerini ele alıyor. Esmâ Eroğlu ve Adnan Aksu'nun çalışmaları, bu dönemde Türk mimarlığının nasıl bir kimlik arayışına girdiğini ve modern mimarının ulusal kimlik arayışlarıyla nasıl etkileşim içinde olduğunu analiz ediyor.

İkinci Cilt: Kentler Üzerinden Mimarlık

İkinci cilt, Türkiye'nin farklı şehirlerindeki mimari gelişmeleri ele alıyor. Cumhuriyet dönemi boyunca Türkiye'nin büyük şehirlerinde gerçekleştirilen mimarî projeler, Cumhuriyet'in modernleşme vizyonunun somut bir yansıması olarak öne çıkmıştır. Elvan Altan'ın *Cumhuriyet Dönemi Mimarlık Tarihini Ankara'dan Düşünmek* başlıklı çalışması, Ankara'nın Cumhuriyet'in modernleşme politikalarının merkezi olarak nasıl şekillendiğini ele alıyor. Ankara, Cumhuriyet'in idealleri doğrultusunda inşa edilen bir başkent olarak, Türkiye'nin modern mimarlık tarihinin en önemli örneklerinden biri olarak değerlendiriliyor.

İstanbul ise farklı bir modernleşme yoluna sahip olmuştur. Burcu Selcen Coşkun'un *İstanbul'da Cumhuriyet Dönemi Mimari Üretimi* başlıklı çalışması, İstanbul'un Cumhuriyet dönemi boyunca geçirdiği mimarî dönüşümleri inceliyor. İzmir Liman Arkası Bölgesi üzerine yapılan çalışmalar da İzmir'in Cumhuriyet'in ekonomik ve endüstriyel gelişimine nasıl katkıda bulunduğunu ve bu süreçteki mimarî değişimleri gözler önüne seriyor.

Bu cilt ayrıca, Anadolu'nun farklı kentlerindeki mimarî gelişmelere de yer veriyor. Cumhuriyet'in erken döneminde gerçekleştirilen mimarî projelerin Anadolu'ya nasıl yansıdığını ve bu yansımaların toplumsal sonuçlarını ele alıyor. Türkiye'nin farklı bölgelerindeki mimarlık uygulama-

malarını karşılaştırmalı bir perspektifle sunarken, Cumhuriyet'in mimarlık politikalarının nasıl şekillendiğini detaylı bir şekilde inceliyor.

Üçüncü Cilt: Endüstri, Spor, Altyapı ve Koruma Projeleri

Kitabın üçüncü cildi, Türkiye'de Cumhuriyet dönemi boyunca gerçekleştirilen büyük ölçekli altyapı projelerini, endüstri yapılarını ve spor tesislerini inceliyor. Bu bölüm, Cumhuriyet'in modernleşme çabalarının mimarî projeler aracılığıyla nasıl somutlaştırıldığını gözler önüne seriyor. Özge Ayşegül Fişenk ve Hüseyin L. Kahvecioğlu'nun *Cumhuriyet'in Tanığı: Taksim Meydanı ve Atatürk Kültür Merkezi* başlıklı çalışması, İstanbul'un en önemli kamusal alanlarından biri olan Taksim Meydanı'nın mimarî tarihini ve kültürel önemini detaylandırıyor. Atatürk Kültür Merkezi, Cumhuriyet'in kültürel kimliğini somutlaştıran bir yapı olarak, dönemin mimari estetiğini ve politikalarını yansıtıyor.

Bu ciltte ayrıca, Cumhuriyet'in büyük su projeleri ve diğer altyapı yatırımları da geniş yer buluyor. Nilay Ünsal Gülmez ve Ahmet Sezgin'in çalışması, bu projelerin hem toplumsal hem de mimarî açıdan ne kadar önemli olduğunu ortaya koyuyor. Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen büyük su projeleri, modernleşme sürecinin en önemli unsurlarından biri olarak değerlendiriliyor.

Koruma ve restorasyon konuları da üçüncü ciltte geniş bir şekilde ele alınıyor. Hakan Yıldız'ın *Yeniden Üretim Aracı Olarak Çeviri: Anıtların Korunması ve Onarılması* başlıklı makalesi, Türkiye'de Cumhuriyet dönemi anıtlarının korunması ve bu süreçte karşılaşılan zorlukları ele alıyor. Cumhuriyet'in mimarî mirasının korunması hem toplumsal hem de kültürel açıdan büyük bir önem taşıırken, bu alandaki çalışmalar kitabın bu bölümünde detaylandırılıyor.

Sonuç: Cumhuriyet'in 100. Yılında Mimarlık ve Mimarlığın Geleceği

Cumhuriyetin 100. Yılında Mimarlık kitabı, Türkiye'nin modernleşme sürecinde mimarlığın oynadığı merkezi rolü derinlemesine inceleyen kapsamlı ve titiz bir çalışmadır. Kitap, mimarlık tarihini sadece geçmişin bir yansıması olarak ele almakla kalmıyor, aynı zamanda geleceğe yönelik mimarî politikalar hakkında da önemli tartışmalar ortaya koyuyor. Cumhuriyet'in 100 yıllık mimarî mirasını detaylı bir şekilde analiz eden bu eser, Türkiye'nin toplumsal, siyasal ve kültürel dönüşümünü mimarlık prizmasından bakarak anlatıyor.

Üç ciltlik bu çalışma, Türkiye'nin mimarlık tarihine dair en kapsamlı eserlerden biri olarak değerlendiriliyor. Kitap, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Türkiye'deki mimarî gelişmeleri hem tarihsel hem de tematik bir bakış açısıyla sunarak,

okuyuculara mimarlık ile toplumsal dönüşüm arasındaki karmaşık ilişkiyi derinlemesine kavrama fırsatı veriyor. Mimarlık tarihine dair geniş bir anlatı sunan bu eser; Türkiye'nin modernleşme sürecine dair önemli bilgiler sunarken, mimarlığın ulusal kimliğin inşasındaki rolünü de derinlemesine ele alıyor.

Ayrıca, kitap yalnızca geçmişteki mimarî yapıları ve süreçleri incelemekle kalmıyor, aynı zamanda bu yapıların korunması, restorasyonu ve geleceğe nasıl taşınması gerektiğine dair kritik soruları da gündeme getiriyor. Cumhuriyet'in 100 yıllık mimarî mirası, bu eser sayesinde toplumsal bellekle bütünleşerek, gelecek nesillere aktarılması gereken değerler arasında yer alıyor.

Sonuç olarak, *Cumhuriyetin 100. Yılında Mimarlık* kitabı, sadece mimarlık profesyonelleri ve akademisyenler için değil, aynı zamanda Türkiye'nin tarihsel modernleşme sürecine ilgi duyan herkes için büyük bir kaynak niteliği taşıyor. Bu kapsamlı eser, mimarlığın toplumsal dönüşümdeki gücünü vurgularken, Cumhuriyet'in ikinci yüzyılında mimarlığın nasıl bir yol izleyeceği konusunda da önemli ipuçları sunuyor. Kitap, Cumhuriyet'in mimarî mirasını anlamak ve geleceğe dair mimarlık politikalarını şekillendirmek adına önemli bir başvuru kaynağı olmaya devam edecek.

Bekir Ateş

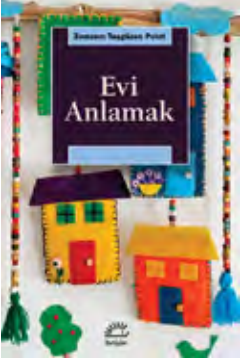
Evi Anlamak

Zemzem Taşgüzen Polat, 2024 yaz aylarında İletişim Yayınları tarafından yayımlanan *Evi Anlamak* isimli kitabında, İstanbul'da mimarlık okuyup mesleğe bu metropolde adım atmış ve ardından mesleğini yapmak üzere doğup büyüdüğü Urfa'ya dönmüş bir mimar olarak, kendi "yerleşme" hikâ-

yesi etrafında, "ev" gibi çok katmanlı bir meseleyi farklı ölçekler ve üç kuşağa yayılan bir perspektif içinde ele alıyor.

Covid-19 pandemisini de kapsayan uzun bir zaman diliminde hazırlanan ve Taşgüzen Polat'ın doktora çalışmasına dayanan bu kitap, "ev"i

hem bir kök salma hem de modernizmin temel kavramı olan verimlilik arasındaki çelişkilerin ele alınabileceği bir alan olarak ele alıyor. Mimarın, önceden belirlenmiş bir yaşam biçimini kurguladığı ve yönlendirdiği bir alan olarak ev ile yüklendiği kurtarıcı rolün ötesinde, değişen yaşam koşulları



Evi Anlamak,
İletişim Yayınları, Ağustos
2024, 189 sayfa.

Yazar:
Zemzem Taşgüzen Polat
Editör:
Tanıl Bora
Kapaktaki Görsel:
Rabia Taşgüzen
Düzeltili:
Yağmur Yıldırım Bayrakçı

ları ve tarihsel bağlam içinde eve ilişkin farklı bir yorumlamanın mümkün olup olmadığı sorusundan hareket eden çalışma, gündelik yaşamı kuran toplumsal ilişkiler-nesneler ve politikalar etrafında bir okuma sunuyor.

Girişi takip eden beş bölümde yazar, kendi ifadesiyle “evler değişirken; gündelik yaşamın, evin içinde bulunduğu ilişkiler ağının, sokağın/mahallenin/kentin, komşuluk ilişkilerinin, eve yüklenen anlamın seyrini” araştırıyor. (s.34)

Aile bireyleri ve komşularla yapılan görüşmeler, yazarın kişisel deneyimleri ve anıları etrafında bir ev anlatısı kurulan kitabın birinci bölümünde, Urfa’da yazarın dedesi tarafından inşa edilen ve kendisinin de üçüncü kuşak olarak içine doğduğu avlulu, taş evin kuruluş ve yaşam hikâyesi aktarılır. 1950’lerde yaşamaya başlanan bu evde, dönemin ihtiyaçları ve yaşam biçimini yansıtan, net tanımları olmayan, gece-gündüz, yaz-kış gibi farklı kullanımlara göre şekillenen bir mekânsal kurgu söz konusudur. 1980’lerde evde kendi çekirdek ailesini kuran ikinci kuşak ve dönemin gündelik ev pratiklerini dönüştüren yeni eşyalar ile birlikte, ev içi tanımlamalarda da bir dizi değişim meydana gelir. Buzdolabı, merdaneli çamaşır makinesi, fırınlı ocak gibi nesnelerin ev yaşamına dahil olmasıyla birlikte önceden zahire evi olarak tanımlanan mekân artık mutfak olarak, önceden sadece oda olarak tanımlanan mekânlar ise özelleşerek “oturma odası”, “yatak odası” olarak düzenlenir ve tanımlanmaya başlar. Kuşaklarla birlikte eklenen nesneler, ev içi yaşamı olduğu kadar mahalle içindeki gündelik pratiklere de yenilerini ekler. Suyun belli aralıklarla verildiği, iklim koşullarına göre yaz ve kış oda düzenlemeleri ve malzemelerinin değiştiği hem açık hem de kapalı mekânlarda gerçekleştirilen gündelik ev işlerinin yürütüldüğü bu geniş aile evi, aynı zamanda benzer dokunun

inde yer alan komşuluk ilişkilerinin ve özellikle kadınlar tarafından kolektif olarak yürütülen pek çok gündelik işin ritmini yansıtan bir ilk evdir.

Kitabın ikinci bölümünde yer alan ev anlatısı, 1990’ların başında, yazar yedi yaşındayken, yalnızca kendi çekirdek ailesi olarak taşındıkları ve lojman olarak inşa edilmiş bir apartman dairesi etrafında kurulur. Belediye tarafından 1960’larda inşa edilen pek çok lojman bloğundan birinde yer alan bu ev, birinci kullanıcı olan kurum çalışanlarının satabildikleri bir mülkiyet sistemine dahildir ve bu özelliğiyle de yazar ve ailesi üçüncü alıcı olarak evi satın alarak buraya yerleşir. Kalabalık bir aile olarak yaşanan, avlulu tekil evin ardından, beş kişilik çekirdek aile olarak gelinen bu ev daha küçüktür ve dönemin 2+1 tipolojisinin de bir örneğidir. Komşuluk ilişkilerinin, tekil evde yaşanan dönemden çok farklı olmadığı bir kolektiflik etrafında şekillendiği bu apartmanda, yazarın aktardığına göre, daire kapıları kapatılmaz, her dairenin sesleri birbirine karışır ve apartman bahçesi, kadınların buluşma, kahvaltı, kişilik hazırlıklar yapma gibi farklı eylemlerine ev sahipliği yapan oldukça canlı bir alandır. Benzer şekilde, kapı önleri, merdiven boşlukları gibi ara mekânlar da çocukların bir araya geldiği oyunlu alanlar olarak bloklarda kendi işlevlerini yeniden tanımlar. Taşgüzen Polat’ın aktardığına göre, 2000ler ile birlikte tüm ülkede gündeme gelen kentsel dönüşüm hareketliliği, bu lojmanların yer aldığı Yenişehir Mahallesi’ni de bambaşka bir ölçeğe getirerek yansımaları bulur. Taşgüzen Polat bu dönüşüm sürecini şu şekilde aktarıyor:

“Sosyal konutların metrekare olarak önemli bir bölümünü oluşturan Belediye Lojmanları, 2000lerin başında yıkılır; neredeyse on yıllık bir inşaat sürecinin sonunda yerine on iki katlı on iki bloklu Polatkan Sitesi

inşa edilir. Polatkan Sitesi’ndeki on iki bloktan yedisi varsıl kesim için üretilen konutlar olurken; beş blok ise eski lojman sakinlerinin sıkıştırıldığı düşük standartlı konut üretimleridir. Orta-alt gelir grubuna ucuz konut sağlamak üzere inşa edilmiş bu yapılar, gündelik hayatın çeşitli zorluklarıyla birlikte yıllarca lojmanda yaşamaya devam etmiş ve oraya bağlanmış kişilerin evleri olmaktan çıkıp, başkaları için bir meta-konuta dönüşmüştür.” (s.82)

Kitabın üçüncü bölümü, lojmanda geçirilen dört buçuk yılın ardından, 1990lı yılların ortalarında taşınılan Özen Apartmanı’nı ele alır. Urfa’da, o dönem yalnızca toprak bir yolu bulunan bu apartmanda aile on yedi yıl yaşar. Lojman konutlarına göre daha büyük olmasına rağmen, merkezden uzak olması ve ortak alanların zayıflığıyla birlikte, ev içi konfor ile sosyal bağlar-çevresel donatılar arasındaki dengesizliği ortaya koyan bir örnektir Özen Apartmanı. Apartmanın yer aldığı bu yeni semt, kentin genişleme aksının bir uzantısı ve göstergesi olarak 1990ların ortalarında yapılmaya başlanan kooperatifler ile şekillenmeye başlamıştır. O yıllarda yapılaşmanın az olduğu, kente dahil olma sinyalleri veren bu çeper, 1994 yılında açılışı yapılan Atatürk Barajı’nın su kanalının gündelik yaşamı şekillendirdiği bir kimliğe de sahiptir. Benzer şekilde, bu yeni bölgede, kanal etrafında yer alan tarlalar da bölgede yaşayan komşuların birlikte piknik yaptıkları bir kamusal alan işlevi görür. Sosyalik boyutu, lojmanlardan oluşan bir mahalle ölçeğinden, apartmanda yaşayan komşular ile sınırlanan daha küçük bir ölçeğe indirgenmiş olsa da, zaman içinde kurulan ilişkiler, önceki ev anlatılarında dile getirilen kolektifliğin devamını mümkün kılar. Bu daha büyük evin mekânsal kurgusu da hem dönemin tüketim alışkanlıklarını hem de sunulan tipolojiyi gündelik ihtiyaçlara göre şekil-

lendirmeyi yansıtır. Bilgisayar, bulaşık makinesi gibi güncel nesneler, salon-oturma odası ayrımı, kapatılan balkonlar ile yaratılan mekânlar, Özen Apartmanındaki daireye “yerleşme”nin göstergeleridir. Mahalle zamanla, artık kente dahil olan, kurum yapılarının çoğaldığı bir kent içi alana dönüşmüş olsa da evin güncel konfor koşullarını karşılamaması, bakım sorunu, asansör ve doğalgaz gibi eksikleri nedeniyle, Özen Apartmanı’nda geçirilen 17 yılın ardından, yine aynı mahallede arka sokakta yer alan Yavuz Apartmanı’na taşınılır.

Dördüncü bölüm, yazarın mimarlık öğrenciliğini de kapsayan on yıllık İstanbul deneyiminin ardından Urfa’ya döndüğü ve ailenin de eş zamanlı olarak taşındığı, Yavuz Apartmanı’ndaki dubleks daire anlatısı üzerine kuruludur. 17 yıl yaşanan Çağdaş Çankaya semtindeki bilindik çevre içinde yerleşilen bu yeni mekân, ihtiyaç duyulan mekânsal konforu ve parka bakan cephesiyle, yine ailenin farklı kuşaklarının bir arada yaşadığı bir evdir. Artık birer yetişkin olan çocukların mekânsal ihtiyaçları, sınırlar ve farklı yaş gruplarının bir aradalığı, bu dubleks evin şekillenmesinde rol oynar. Kişisel alanların öneminin arttığı bu yeni düzende, oturma odası-misafir odası ayrımı ortadan kalkar ve tek mekân olarak düzenlenir. Evin yanında yer alan park özellikle kadınlar ve çocuklar için önemli bir avantajdır ve özellikle gündüz saatlerinde mahalle sakinleri tarafından aktif kullanılan bir kamusal alan olarak öne çıkar. Bölgede zamanla hastane ve diğer kamu yapılarının çoğalmasıyla birlikte, mahalleli için bir anlamda özel ve güvenli bir alan olan park, gün içinde özellikle hastaneye gelen kullanıcıların aktif kullandığı bir alana dönüşür ve bu durum mahalleli tarafından bir mahremiyet ihlali olarak algılanır. Yaşayanlar tarafından hissedilen bu tekinsizlik ve güvensizlik duygusu,

parkın mahalleli tarafından kullanımı- nı etkilediği gibi, evlerin balkonlarının daha korunaklı hale getirilmesi gibi sonuçları doğurur. Eklenen yapılar ile oluşan bu çehre değişimi beraberinde kalabalık, trafik, otopark sorunu ve yabancılaşma duygusunu getirir. Taşgüzen Polat, bölgedeki gündelik pratiği dönüştüren bu değişimi şu şekilde aktarıyor:

“... Buradaki durum konut yapılarından oluşan ‘yere’, kurum yapılarıyla gelen ‘hiyerarşi’dir. Hiyerarşileşme sonuç olarak kendi ‘öznelerini’ mekâna yığar. Parkın farklı özneler tarafından kullanımının ‘farklılıkların karşılaşmasının’ ve bir tür dayanışma ortamını oluşturmamasının nedeni, kendiliğinden olmamasıdır.” (s.152)

Kitabın beşinci ve son bölümünde yazar, Mardin’deki tek kişilik yerleşme / yerleşememe deneyimini aktarır. Özellikle bu süreçte yaşanan Covid-19 pandemisi, o sürecin yarattığı dönüşümleri inceleyen tüm disiplinler gibi mimarlık disiplini içinde de özellikle “ev” ve “özel-kamusal” sınırlarının sorgulandığı bir süreç olarak bu bölümde önemli bir yere sahip. Mardin’in kentleşme/kentleşememe hikâyesi ile de paralel ele alınan bu bölüm, turist gözü öncelikli Eski Mardin’e karşılık uçsuz bucaksız boşluklar arasındaki yapı adaları etrafında şekillenen kentin büyüme çelişkisini, ulaşım-güvenlik-altyapı-açık kamusal alanlar vb. etrafında anlatan yazar, kadınların kentle kurdukları ilişki, pandemi ile birlikte eve taşınan dış işlerin eve kazandırdığı yeni boyut ve yaşamsallığı fark edilen açık yeşil alanlar üzerinden ele alır.

Evi Anlamak, yazarın ve ailesinin 1950’lerden günümüze uzanan “yerleşme” hikâyesi üzerinden, evin kuruluşunun farklı anlamları üzerine çok boyutlu bir düşünme aksı sunuyor. Bireyler, komşuluk, kendileme, kolektiflik, mahalle, yasalar, planlar, mimarlık disiplini, kapitalist inşaat süreçleri gibi sıklıkla tekil olarak ele

alınan ya da yazarın tarifiyle “yitirilen ev” ile “ideal ev” arasındaki çelişkiler etrafında anlaşılmaya çalışılan ev mefhumu, tüm bu dinamiklerin harmanlandığı bir anlatı etrafında ele alınıyor. Modernizmin getirdiği yeni pratikler, alışkanlıklar, tüketim kodları, nesneler, toplumsal cinsiyet, ev içi gündelik yaşam, sosyal bağlar ve metalaşma gibi evi dönüştüren tüm geleneksel ve güncel dinamikler hem gündelik ve kişisel deneyim hem de zengin bir teorik arka plan ile birlikte veriliyor. Harvey’den Lefebvre’ye, Gürbilek’ten Tanyeli’ye, Kern’den Perec’e uzanan oldukça zengin bir kaynakçadan yararlanarak oluşturulan bu kitabın, öğrenciler, akademisyenler ve piyasada yer alan tüm mimarların yanı sıra kendi yerleşme deneyimini içinde yaşadığımız coğrafyanın özgün dinamikleri ve küresel faktörler etrafında yeniden düşünmek isteyen herkes için oldukça ufuk açıcı olduğunu düşünüyorum.

Esra Akbalık, Dr. Öğr. Üyesi, Doğuş Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü

Kentsel dönüşüm kendi afetini üretiyor...

Eyüp MUHCU

Doğayı sermaye aracı olarak gören kapitalist üretim biçimi baş döndürücü bir hızla insan ve doğa arasındaki yabancılaşmanın artmasına neden olurken; yaratılan çevre sorunlarına bağlı olarak küresel ısınma ve iklim değişikliği uygarlığımızın geleceğini tehdit etmektedir.

Küresel ısınma ve iklim değişikliği dünyamızda yaşanan afet olaylarını hem sayısal hem de büyüklük olarak attırmaktadır. İzlenen “özelleştirme ve ranta” dayalı politikalar ve uygulamalar, hatalı plan, yapılaşma ve yatırım kararları nedeniyle kentler bu süreçte kaynaklık etmektedir.



Resim 1. 6 Şubat depremlerinden etkilenen Antakya'dan bir görünüm (Kaynak: Şener Özler Arşiv ve Dokümantasyon Merkezi)

Ülkemizde 20 yılı aşkın süredir izlenen “ranta, doğa yağmasına ve emek sömürüsüne..” dayalı kentsel dönüşüm politikaları, var olan sorunları ve afet risklerini daha da vahim hale getirmektedir.

Yaşanan depremlerle birlikte, su baskınları, heyelan, aşırı sıcak ve soğuk hava koşulları, orman yangınları, kuraklık, susuzluk vb. doğa olayları giderek büyük afetlere dönüşmektedir.

1999 Büyük Marmara depreminin üzerinden 25 yıl geçmesine karşın yapı stoku depremlere ve afetlere karşı güvenli hale getirilmemiştir. Var olan yaklaşık 20 milyon yapının yaklaşık 15 mil-

yonu yeterli mimarlık ve mühendislik hizmeti almadan veya tamamen kaçak inşa edilmiş ve daha sonra çıkarılan imar afları ile yasallaştırılmışlardır.

“Depremlere hazırlık..” gerekçesi ile son 20 yılda bilimsel ve hukuki dayanaktan yoksun, kamu yararı yerine özel çıkarları ve imar rantını önceleyen karar ve uygulamalar “Kentsel Dönüşüm” adı altında yürürlüğe konmuştur.

Bu dönemde doğa / kültür ve kamu yağmasına ve kentlerin yaşanmaz gelmesine neden olan; afet risklerini arttıran ve depreme karşı güvenli olmayan yapılaşmalar ülkenin dört bir tarafında engelsiz olarak inşa edilmesi için iktidar bütün olanaklarını seferber etmiştir.

Buna karşın üretilen konut sayısı hedeflerin ve gereksinimlerin çok gerisindedir. TÜİK verilerine göre 2013-2022 yılları arasında geçen 10 yılda 7 milyon 326 bin 802 konuta iskân izni verilmiştir. Kamu eliyle, özel sektör ve kooperatif tarafından yılda üretilen ortalama konut sayısı yaklaşık 750 bin civarında. 2022 yılından sonra ekonomik krizin büyümesi nedeniyle yılda üretilen konut sayısı giderek azalmaktadır.

Türkiye’de konut sahipliği oranı yaklaşık yüzde 61’ken üretilen yeni konutlarla birlikte bu oran yüzde 50’lere düşmüş; kiracıların oranında ise artış olmuştur.

Ekonomik kriz, göçler dahil nüfus artışı, konut üretiminin sorunları vb. nedenlerle konut bedelleri yurttaşların alım gücünün çok üzerine çıkmış, kira bedellerinde olağanüstü artışlar gerçekleşmiştir.

Yılda nüfus artışına bağlı olarak üretilmesi gereken yeni konut sayısı yaklaşık 1 milyonun üzerindedir. Deprem nedeniyle yenilenmesi gereken konut stokunu eklediğinizde bütün teşviklere ve desteklere karşın üretilen konut miktarının ne kadar yetersiz olduğu görülmektedir.

6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli 11 ilde yaklaşık 14 milyon yurttaşımızı etkileyen ve 50 binden fazla insanımızı kaybettiğimiz depremlerde yeni üretilen binaların çökmesi veya ağır hasar görmesi kentsel dönüşüm düzeninin

sağlam ve güvenli yapı üretmediğini acı bir şekilde göstermiştir.

Konut üretiminde uygulanan TOKİ modeli ile kamu arazilerini imara açılarak özelleştirmekte ve iktidara yakın şirketlere servet transferi yapmaktadır. Bütün devlet desteğine rağmen 20 yılda 1 milyon 170 bin konut üretebilmesi açık bir başarısızlıktır.

Yılda ortalama 58 bin 500 konut üretebilen TOKİ eliyle deprem bölgesinde 1 yılda 200 bin konut yapılması hedeflenmişti. “Süreci hızlandırmak” gerekçesi ile eşe dosta dağıtılan usulsüz milyarlarca bedelde ihalelere ve iktidar belediyelerinin desteğine rağmen çok az sayıda konut üretilenmiştir.

Konutlarının yer seçimleri, zamanında teslim edilememesi, niteliksiz, estetikten yoksun olması, afetlere karşı güvenli yapılar üretilmemesi TOKİ hakkında yeterli bilgi vermektedir.

Nitekim TOKİ’nin kâr amacı güden özel bir inşaat şirketi gibi; Bağdat Caddesi üzerinde kat karşılığı inşaat yapmak için girişimlerde bulunması geline aşamayı dramatik bir şekilde yansıtmaktadır.

İBB ortaklığı KIPTAŞ’ın; genel olarak konut üretimini desteklemek, kentin kiracılarına konut üretmek, bu amaçla kamu-toplum ortaklıkları gerçekleştirmek ve kooperatifçiliği yaygınlaştırmak yerine “rant getirisi yüksek” bölgelerde kat karşılığı inşaat işlerine soyunması ve TOKİ ile aynı yolu izlemesi ise başka bir gerçeği yansıtmaktadır.

Genel olarak rejimin asli unsurlarından biri haline gelen mafyöz örgütlenmelerin yapı üretim ve denetim düzenine de egemen olması geleceğin sağlam ve güvenli yapılarının inşasının önünde en önemli engellerden biri haline gelmiştir.

Yapı üretim ve denetim sürecinden meslek odalarının, üniversitelerin ve toplumun dışlanması; yapı denetimi konusunda yerel yönetimlerin Anayasal yetkilerini kullanamamaları; özelleştirilen yapı denetim kuruluşlarının doğası gereği “denetim...” gerçekleştirememeleri ile ilgili yaşanan sorunlar deprem gerçeği göz ardı edilerek giderek artmaktadır.

Bütün bu zorluklara karşın; işini kamu yararına, mesleğe ve etik kurallara bağlı olarak yapan kişi, kurum ve kuruluşlara teşekkür etmek gerekiyor.

Türkiye Afet Politikasının ve bağlı olarak Bütünleşik Afet Yönetiminin olmaması nedeniyle afetlere karşı hazırlık (öncesinde – esnasında-sonrasında) çalışmaları sağlıklı yürütülemedi.

tedir.

Depremlerde en çok yıkımlar “İmar Affı” kapsamında ruhsatlandırılan yapılarda görülmektedir. En son 7143 Sayılı Kanun kapsamında 2018 yılında çıkarılan “İmar Affı” çıkarılmıştı.

İmar Affı süreleri yasal olarak bitse de; Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı ve belediyeler tarafından yapılan plan ve yönetmeliklerle getirilen yoğunluk ve kat artışları ile hâlâ devam etmektedir.

Son zamanlarda kentsel dönüşümün koşulu olarak; imar artışlarının yeniden gündeme getirilmesi ve belediye yönetimlerinin baskı altına alınması veya bu taleplerin öncüsü olması oldukça düşündürücüdür.



Resim 2. 6 Şubat depremlerinden etkilenen Antakya’da bir görünüm (Kaynak: Şener Özler Arşiv ve Dokümantasyon Merkezi)

Kentleri yurttaşların sosyal, kültürel ve ekonomik etkinliklerini insancıl yaşam çevresi olarak görmeyen bu yaklaşımlar; kentsel yaşam niteliğini yerle bir ederken hem fiziki yıkımlara hem de salgınlara ortam hazırlamaktadır.

“Özelleştirme ve kaynak sağlama” amacıyla kamu varlıklarının ve arazilerinin elden çıkarılması; kamu hizmetlerinin aksamasına ve geliştirilememesine neden olduğu gibi afetlere hazırlık sürecinin de aksamasına yol açmaktadır.

Deprem sırasında ve sonrasında çalışmaların yürütülmesi bakımından kamu binalarının ayakta ve işler halde olması yaşamsal önem taşımaktadır. Deprem bölgesinde kamu yapılarının yerle bir olması ve işlevini sürdürememeleri can ve mal kayıplarında ve yaraların sarılamamasında büyük rol oynamaktadır.

Afetler sonrası toplanma yerleri hâlâ sağlıklı olarak belirlenmemektedir. Var olan toplanma

yerlerinin ise büyük ölçüde imara açılması devam etmektedir.

Yerleşim yerlerinde toplum yaşamını tehdit eden yanıcı, parlayıcı ve patlayıcı niteliklere sahip işletmeler varlığını sürdürmekte ve yeni işletmelerin açılmasına olanak tanınmaktadır. Kentlerin içerisinde var olan kimyasal depoların varlığı ve her yere benzin istasyonlarının hiçbir kurala bağlı olmadan yapılması gibi çok sayıda örnekleme yapmak mümkündür.

Bütüncül planlama ve çalışmalar yerine; yeni yerleşim alanlarının sosyal, kültürel, donatı ve altyapı ile birlikte kent merkezleri, kentler arası ilişkiler ve gereksinimler dikkate alınmadan parçacıl çözümler üretilmesi yeni ve kapsamlı sorunları beraberinde getirmektedir.

Yapı taşıyıcı sistemlerinin betonarme ve tek tip yapılarak yeni yaşam alanlarının üretilmesi ısrarla sürdürülmektedir.

Kentlerin tarihsel, sosyal ve kültürel dokusu korunamamaktadır. Yapılan restorasyon ve yenileme çalışmaları koruma hukuku ile bağdaşmadığı gibi aynı zamanda güvenli de değildir.

Yerel yaşam kültürünün ve mimari birikimin göz ardı edilmesi, yerel kuruluşların ve halkın sürece katılmalarının sağlanmaması sosyal ve kültürel yıkımlara neden olmaktadır.

Bütün bu ve benzeri sorunlar afet risklerini arttırırken; yurttaşların “deprem korkusu...” sömürülerek; siyasal / ekonomik rant kararları ısrarla yürürlüğe konmaktadır.

Kural tanımayan “Kentsel Dönüşüm” politika ve uygulamaları karşısında; afet risklerinin azaltılmasını, kentlerin ve yaşam çevrelerinin “sağlıklı ve güvenli” ortamlar olarak geliştirilmesini savunan kesimler engel olarak görülmekte, sürecin dışına atılmaya ve düşmanlaştırılmaya çalışılmaktadır.

Sonuç olarak;

Kendi afetini üreten kentsel dönüşüm düzeninin biran önce durdurulması; afet politikalarından kentleşme politikalarına kadar bütün yapı üretim-denetim sisteminin; kamu yararı ve bilimi esas alan bir anlayışla yeniden düzenlenmesi zorunluluğu vardır.

Bu çerçevede merkezi ve yerel kamu yönetimlerinin uygarlığı yeniden kentlerle buluşturma görev ve sorumlulukları olduğunu bir kez daha anımsatmak gerekiyor.

İktidar merkezi ve yerel yönetimlerde bu sorumluluğu taşımadığı gibi; tersine insan/toplum yaşam kültürünü yok sayan, rant odaklı ve dogmatik bir anlayışı dayatan bir yaklaşım sergilemeye devam etmektedir.

Afet risklerini azaltmak ve geleceğin sağlam ve güvenli kentlerini kurmak bir yana; kentsel dönüşüm ve uygulamalarının kendisi bir afet olmuştur.

Ne yazık ki; bütüncül kentleşme anlayışı yerine, eşitsiz sosyal yapıların ve mekânsal alanların ortaya çıkmasına neden olan noktasal operasyonlar bir kentleşme anlayışı olarak merkezi ve yerel yönetimlerce kabul edilmektedir.

Bu koşullarda muhalefet belediyeleri tarihsel bir sorumlulukla karşı karşıya bulunmaktadır. Ya kentleri uygar ortamlar olarak geliştirmek için toplum ile birlikte çaba gösterecekler ya da iktidarın türevi bir yol izlemeye devam edecekler.

Afet ve deprem yaralarının sarılması, yıkılan kentlerin ayağa kaldırılması ve geleceğin uygar kentlerinin yaratılması umuduyla... 

Eyüp Muhcu, Mimar, 42.- 46. ve 48. Dönem TMMOB Mimarlar Odası Genel Başkanı

Unutulmayan Bir Felaket: 17 Ağustos Depreminin Yıldönümünde 'Hatırlamak ve Ders Çıkarmak'

Ahmet ERKAN

"Kent hakkı, kentsel kaynaklara erişmek için bireysel özgürlükten çok daha fazlasıdır; kenti değiştirerek kendimizi değiştirme hakkıdır. Ayrıca, bu dönüşüm kaçınılmaz olarak kentleşme süreçlerini yeniden şekillendirmek için kolektif bir gücün kullanılmasına bağlı olduğundan, bireysel bir haktan çok ortak bir haktır. Şehirlerimizi ve kendimizi inşa etme ve yeniden yapma özgürlüğü, tartışmak istiyorum ki, insan haklarımızdan en değerli ama en çok ihmal edilenlerden biridir."

-David Harvey

17 Ağustos depreminin üzerinden sadece 25 yıl geçmedi. Afyon, Van, İzmir ve en önemlisi 6 Şubat Kahramanmaraş depremleri geçti. Burada ne söylesek daha önce konuyla ilgili bilim insanları tarafından söylenenlerin yanında yetersiz kalır. Tarihe 'Türkiye'nin yüreğini sızlatan en büyük felaketlerden biri' olarak kazınan 17 Ağustos 1999 depreminin üzerinden yıllar geçse de acısı hala tazedir. Bu deprem, ülkemizin deprem gerçeği ile yüzleşmesi konusunda önemli bir rol oynadı. Aslında bir çeşit doğa olayı olan depremin, yetkililer tarafından nasıl doğal bir afete çevrildiğini hep birlikte öğrendik. Deprem bir doğa olayı, ama afete dönüşmesine yapılı çevreler neden oluyor. Oysaki doğada bulunuyorsanız, yapılı çevre dışındaysanız, yıkıcı zararlar vermiyor deprem. Volkan patlaması, sel, tayfun, hortum gibi değil yani. Deprem, zararı yapılı çevrelerde veriyor. Bu sebepten; depremin zararlarını, kayıplarını azaltmak ve afete dönüşmesini engellemek diğer doğa olaylarına nazaran daha mümkün oluyor.

Ancak bizim gibi az gelişmiş ülkelerde yılda 200 bin kişi doğal ve teknolojik afetler nedeniyle ölüyorsa ve bu olay her yıl tekrarlanıyorsa; ülkelerin afetler sonucu oluşabilecek riskleri belirleme ve önleme konusunda çalışmadıklarını, gerekli önlemleri almadıklarını söyleyebiliriz.

Ülkemizde, depremler sonucu yaşanan çok ciddi can kayıplarının yanı sıra meydana gelen ekonomik kayıplara rağmen, deprem öncesi riskleri azaltmak ve depreme önceden hazırlanmak yerine; bütün yasal düzenlemeler, kurumsal yapı

ve örgütlenmeler sadece afet sonrasına yöneliktir. Afet öncesi risk azaltıcı çalışmalara ilişkin yaklaşım hemen hemen yoktur. Zaten olan da uygulanmamaktadır.

İnsanların enkazın altında kalmasını nasıl engelleyebiliriz, kayıpları nasıl azaltabiliriz diye yaklaşmak yerine; sadece insanları nasıl enkazdan çıkarabiliriz, kalan sağları nerede ve nasıl barındırırız diyen sığ ve çarpık bir düşünce sistemi ve yaklaşımla karşı karşıyayız. Bu çarpık yaklaşımla beklenen İstanbul depremini karşılamak mümkün olmadığı gibi, deprem sonrası süreci yönetmek de mümkün değildir. Depreme dirençli kentler yaratmak isteniyorsa, en başta yanlış düşünce, yaklaşım ve uygulamalardan vazgeçilmeli.

17 Ağustos 1999 depremi sonrası, dönemin hükümeti, 595 sayılı KHK ile Yapı Denetim sistemini pilot illerde uygulamaya soktu. Bu sistemle yapılmak istenen, binaların depreme dirençli bir şekilde üretilmesini sağlamaktı. Yaklaşım doğru olsa da, depremden hemen sonra, sert tepkiler üzerine yapı denetim sistemi yapılarda kullanılan malzemeleri ve doğru işçiliği kapsamak yerine sadece yapıların taşıyıcı sistemleri üzerine kurgulandı. Bu yaklaşım, yapılardaki denetimin kısıtlı bir alanı kapsamasına neden olduğu gibi yapılı çevrenin yaratacağı risklerin göz ardı edilmesine de neden oldu. Ayrıca sistemin içerisine girmesi gereken bileşenler (meslek odaları, sigorta şirketleri, üniversiteler) alınmadığından, bu sistem yoluna total olarak devam etmektedir.

Oysa; depremi afete dönüştüren unsur tekil yapılar değil, yapılı çevredir. Kentleri tek tek binaların toplamına indirgeyen bu yaklaşıma katılmak doğru değil. Çünkü bu yaklaşımın yapılı çevreyi, kenti ve mekânsal düzenlemeleri dışlayan bir yanı var. "Deprem değil binalar öldürür" söylemi yerine; "Deprem değil yapılı çevre öldürür" söylemi daha doğrudur. Bu bütüncül bir yaklaşımdır. Yapılı çevre tanımının içinde bina da var, yapılar da var, ama onun ötesinde çok daha geniş bir yaklaşım söz konusudur. Kentsel risklerin tümünü kapsamaktadır. Kentsel riskler, her



Resim 2. 6 Şubat depremlerinden etkilenen Antakya'dan bir görünüm (Kaynak: Şener Özler Arşiv ve Dokümantasyon Merkezi)

biri kendine özgü risk yapıları içeren çok boyutlu sistemlerde yatmaktadır. Bu nedenle kentsel risklerin tanımlanması ve ölçülmesi, disiplinler birliği gerektiren çalışmalardır.

Bu nedenle kentsel riskler, günümüzde deprem tehlikesi olmasa da üzerinde araştırmalar yapılması ve önlemler alınması gereken geniş bir çalışma alanıdır. Risklerin belirlenmesi, istenmeyen sonuçları ve beklenmedik yan etkileri söz konusu olduğu için, insan davranışlarının ve insan eliyle yapılan değişikliklerin gelecekteki sonuçlarının kavranması ve denetlenmesi yolunda bir çabadır.

Toplumda bir yetkilinin almaya karar verdiği risk, olasılıklar ne kadar küçük olursa olsun, bir başkasının felaketi olabilir. Bu nedenle rasyonel toplumda risklerin açıklığa kavuşturulması, sorumlulukların netleştirilmesi ve siyasal hesap verebilirliğin kurgulanması zorunlu görülmelidir.

Modern toplumun sanayi ve teknoloji uygulamalarının yol açtığı bilinmezlikler ve üretim süreçlerinde alınan kimi kararların sorumlularının bulunmaması, risk toplumunun başlıca özellikleridir. Bu durum yapı üretim süreçlerinde de geçerliliğini korumakta ve aşağıda gösterilen nedenlerle her iki kavramı da deprem tehlikesi karşısında kentsel risklerin varlığını açıklamada anlamlı kılmaktadır.

- İmal edilmiş belirsizlik
- Risklerin ölçülememesi durumu

Kentlerimiz, yasal sahibi bilinmeyen, projesi bulunmayan, kaydı bulunmayan, taşıyıcı sistem ve altyapıda çeşitli tehlikeler barındıran, hiçbir denetim görmemiş alanlarla oluşmuştur. İmarlı alanlarda ruhsat alınarak yapılan yapılar bile ger-

çek bir denetime konu olmamışlardır. Bunlar ne proje aşamasında ne de uygulama aşamalarında teknik inceleme görmüştür. Yapı malzemeleri, detayları ve bileşenlerine ilişkin deprem performans standartları çoğunlukla bulunmamakta, bu da uygulamaların güvenilirlik düzeylerini belirsiz kılmaktadır. İşçilik hatalarının hangilerinin kabul edilebilir sapmalar olduğu, deprem tehlikesi karşısında hangilerinin yüksek risk oluşturduğu ve farklı yapı türleri için dikkatin nereye verilmesi gerektiği belirlenmiş değildir.

Arsalara ilişkin jeolojik incelemelerin genellikle yetersiz olduğu, bu gibi incelemelerin kimi örneklerde sadece masa başında yapıldığı görülmektedir.

İmar planlarında yapılan değişikliklerle yoğunlukların artırılması, yapılara ilave katlar ve bazı düzensiz eklerin yapılmasına, mevcut yapının taşıyıcı sisteminde zayıflamalara ve belirsizliklere yol açmaktadır.

Yapı ya da bağımsız bölüm sahiplerince, kullanım altındaki yapı ve birimlerde izinsiz olarak taşıyıcı sistemin deprem davranışlarını etkileyecek gelişigüzel değişiklikler yapılması, yaygın bir davranış biçimidir.

Tarihsel dönemler boyunca verilen bilinçsiz ve yanlış kararların oluşturduğu birikimin sorumlusu yoktur. Bu birikimin günümüzde zorladığı yatırım kararlarında da, teknik gereklilikler yerine getirilse bile, risklerden arındırılmış sonuçlara erişilemez.

Sonuç olarak, deprem öncesi risk azaltmaya yönelik çalışmaları doğru bir şekilde yapmak için, çoklu disiplinleri bir araya getirme zorunluluğu vardır. “Kentsel dönüşüm” adı altında, yapıları yıkarak yeniden yapma gibi işe yaramayan yöntemler yerine; kentsel iyileştirme, yenileme ve güçlendirme seçenekleriyle çözüme katkı koyacak yöntemlerin hızlıca devreye alınması gerekir.

Olası İstanbul depreminde yaklaşık olarak 50 bin binanın yıkılacağı öngörülmekte. Risk altındaki bu yapıların tamamını yıkarak, yeniden yapmak her açıdan mümkün görünmüyor. Deprem sonrası her binaya 20 kişilik kurtarma ekibi düşürsek 1 milyon kişi eder. Bu sayıda bir kurtarma ekibi ne Türkiye’de ne de dünyada var. Öyleyse binlerce yapıyı güçlendirerek, deprem öncesi riski ve yıkılacak yapı sayısı en aza indirgenirse, deprem sonrası afeti yönetmek daha kolay olacaktır. Güçlendirilen yapılar ağır ve orta hasarlı hale gelse bile; can kaybını ciddi oranda azaltacağı gibi deprem sonrası iş yükünün yanı sıra, ekonomik olarak zarar 40 ile 50 kat daha aşağıya çekilecektir.



Resim 1. 6 Şubat depremlerinden etkilenen Antakya'dan bir görünüm
(Kaynak: Şener Özler Arşiv ve Dokümantasyon Merkezi)

Yapılan çalışmalar ve yasal düzenlemelere bakıldığında beklenen İstanbul depremi gerçekten sadece bekleniyor. Mevcut çalışma anlayışımız ve yapı stoklarımızla beklenen depremin gerçekleşmesi durumunda, deprem sonrası büyük bir çöküş olacağı açıkça belliyken; kalıcı çözümler üretmek, yapıları hızlıca deprem risklerine karşı dirençli hale getirmek şöyle dursun, imar afları, kat artışları, emsal artışları, “kentsel dönüşüm” adı altında rant odaklı çalışmalar yapıyor. Bu da gösteriyor ki, depremlerden ders çıkarmak yerine, depremin yıkıcı özelliği topluma karşı bir tehdit unsuru olarak kullanılarak, daha fazla imar rantı elde etmek için, yasa ve yönetmelikler yeniden düzenleniyor.

Günümüzde merkezi ve yerel yönetimlerin depreme karşı önlem alma yöntemlerine baktığımızda; dünya hâlâ “öküzün iki boynuzu üzerinde” duruyor.

Geleceği bir öküzün elinde olan bir ülkenin insanları olarak, bekleyip göreceğiz öküzün yapacaklarını. Umarım ki aklına estikçe boynuzunu sallamaz. 

**Ahmet Erkan, TMMOB Mimarlar Odası
İstanbul Büyükşehir Şubesi Yönetim Kurulu
Sekreter Üyesi**

Kaynakça:

- Uysal, Y., Balamir, M., & Kadioğlu, M. (2002). Kentlerin Depreme Hazırlanması ve İstanbul Gerçeği. Mimarlar Odası.
- Harvey, D. (2008). “The Right to the City,” New Left Review 53, Eylül-Ekim.

Venedik Tüzüğü'nün 60. Yılında Korumanın Genişleyen Kapsamına İlkesel Metinler Üzerinden Bir Bakış

Barış içinde adil ve eşit bir yaşam özlemi ile girdiğimiz XXI. yüzyılın ilk çeyreğini tamamlarken dünyada doğa ve insan kaynaklı afetlerin ve çatışmaların sayısının giderek artmakta olduğunu ve söz konusu felaketlerin sonucunda geri dönüşü mümkün olmayan can kayıplarının yanı sıra insanlığın geçmişten bu yana ürettiği tarihi çevrelerin de tahrip edildiği bir durumla karşı karşıyayız.

ICOMOS (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi), 2001 yılından itibaren yıllık Risk Altındaki Kültür Mirası (Heritage@Risk) raporu ile ilişkili olarak özellikle yitirilme riski taşıyan bir miras türüne dikkat çekilmesi amacıyla belirlenen bir tema çerçevesinde genellikle 18 Nisan Uluslararası Anıtlar ve Sitler Günü'nde başlayarak yıl boyunca süren etkinlikler gerçekleştirmektedir. Son yıllarda doğa ve insan kaynaklı afetlerin yol açtığı büyük yıkımlar karşısında ICOMOS, “afet ve çatışmalara dirençli miras” için kapasite geliştirmeye yönelik bir yol haritası geliştirmeyi hedeflemiş ve bu çerçevede 2024 yılı temasını “**Venedik Tüzüğü Merceğinden Afetler ve Çatışmalar**” olarak belirlemiştir. Prof. Dr. Cevat Erder'in “Bir Tarihi Anıt Gibi Korunmalı” dediği Venedik Tüzüğü'nün kabul edilmesinin 60. yılında ICOMOS, koruma kamuoyunu;

- (i) tüzükten bu yana koruma uygulamalarının gelişimini değerlendirmeye;
- (ii) tüzüğün dünya çapında koruma uygulamaları üzerindeki etkileri üzerine düşünmeye ve
- (iii) iklim acil durumu, çatışmalar ve doğal afetlerin zorluklarını ele almak için tüzüğün uygunluğunu

tartışmaya davet etmektedir.

1964 tarihli Venedik Tüzüğü'nde tarihi anıt kavramının yalnızca mimari bir eserle sınırlı olmadığı bunun yanında önemli bir uygarlığın, gelişmenin ya da tarihi bir olayın tanıklığını yapan kentsel veya kırsal bir yerleşmeyi de kapsadığı belirtilmektedir.

19. yüzyılda tek yapı odaklı olarak gelişen koruma kuramının kapsamı, Venedik Tüzüğü'yle genişlemiş ve günümüze dek çeşitlenerek malzeme bilimini, kültürel peyzajları, arkeolojik mirası, hak temelli koruma yaklaşımlarını, endüstri ve yakın geçmişin mirasını, somut olmayan mirası ve ortak/paylaşılan değerleri de kapsayacak açılımlar gerçekleştirmiştir.

Venedik Tüzüğü'nün 60. yılında korumanın genişleyen kapsamına yanıt vermek üzere ortaya konan ilkesel metinlere odaklanan Mimar.ist Dergisi'nin bu sayısında; **Zeynep AHUNBAY**, “Arkeolojik Mirasın Korunmasına Yönelik Uluslararası İlkeler”, **Pınar AYKAÇ**, “İnsan Hakları Odaklı Kültürel Miras Yaklaşımının Gelişimini Uluslararası İlkesel Metinler Üzerinden Okumak”, **Melis BİLGİÇ** ve **Aylin AKÇABOZAN**, “Dünya Barışı için Kültürel Miras: Uluslararası İlkesel Metinlerde Paylaşılan/ Ortak Miras Kavramı”, **Özgün ÖZÇAKIR**, “Yeniden İşlevlendirme Praksisini Venedik Tüzüğü'nden Günümüze Uluslararası Belgeler Üzerinden Okumak”, **Ebru OMAZ POLAT**, “Venedik Tüzüğü Sonrası Modern Mimarlık Mirasının Korunmasına Yönelik Tartışmalar ve İlkesel Metinlere Özgünlük ve Bütüncül Koruma Bağlamında Bir Bakış”, **İlke ALATLI** ve **Demet BİNAN**, “Yakın Geçmişin Mirasının Korunmasına Yönelik Güncel Kuramsal Tartışmalar”, **Özlem KARAKUL**, “Venedik Tüzüğü'nden Günümüze Somut ve Somut Olmayan Kültürel Mirasın Bütüncül Korunmasına Yönelik Kavramsal Gelişim”, **Z. Ece ATABAY** ve **Z. Gül ÜNAL**, “21. Yüzyılın Değişen Tehdit ve Risk Ortamında Afet ve Çatışmalarda Kültürel Mirasın Korunmasına Yönelik İlkesel Yaklaşımlara Yeniden Bakış”, **Işıl POLAT PEKMEZCİ**, “Venedik Tüzüğü'nden Günümüze Kültürel Mirasın Korunmasında Malzemenin Önemi ve Korunması Üzerine İlkesel Açılımlar”, **Zeynep GÜNAY**, “Venedik Tüzüğü'nün 60. Yıldönümünde Mirasın Metalaştırılmasına Karşı Koruma Kuramının Açılımları” ve **Emine Çiğdem ASRAV**, “Venedik Tüzüğü'nden Günümüze Tarihi Kırsal Peyzajların Korunmasına Yönelik İlkelerin Gelişimi” konularını ele almışlardır.

Venedik Tüzüğü'nden günümüze korumanın genişleyen kapsamını çeşitli miras türleri üzerinden ele alan bu dosyanın dileği ve umudu; insanlığın yüzlerce yıllık birikiminin yansıması olan somut ve somut olmayan kültürel mirasın doğa ve insan kaynaklı afetlere dirençli hale geleceği ve barış içinde eşit ve adil bir dünyada yaşayacağımız günlere ulaşabilmek...

Arkeolojik Mirasın Korunmasına Yönelik Uluslararası İlkeler

Zeynep AHUNBAY

Arkeolojik mirasın korunması

Çağdaş dünyada arkeolojik mirasın karşı karşıya kaldığı tehlikeler, doğal afetler, bakımsızlık, denetimsiz yapılaşma, turizm baskısı, kaçak kazılar uluslararası düzeyde kaygı yaratmış, mesleki örgütlenme ve yasal düzenlemelerle çözümler aranmıştır. UNESCO'nun 5 Aralık 1956 tarihinde Yeni Delhi'de düzenlenen Genel Kurulu'nun, "Arkeolojik Kazılarda Uygulanabilecek Uluslararası İlkeler" başlıklı tavsiye kararında (UNESCO 1985), arkeolojik alanların envanterlerinin çıkarılması, yasal koruma altına alınmaları, güvenlik ve sürekli bakımlarının sağlanması konularına dikkat çekilmiştir. 1956 Tavsiye kararında, arkeolojik sitlerdeki onarımların dikkatle izlenmesi, ziyaretçileri bilgilendiren sergiler düzenlenmesi, müzeler oluşturulması önerilmiştir. UNESCO'ya üye ülkelerde arkeolojik mirasın yasal koruma altına alınması, sürekli bakımı ve sunumu devletlerin görevleri arasındadır.

Türkiye 1945'te UNESCO'nun, 1949'da Avrupa Konseyi'nin kuruluşunda yer alarak, doğal ve kültürel mirası koruma alanında uluslararası düzeyde yürütülen çalışmalara katılmıştır. Kültür mirasını koruma alanındaki gelişmeler izlenmiş ve yasalarımıza yansıtılmıştır. Koruma alanında etkin uluslararası meslek örgütlerinin ve STK'ların çalışmaları da ülkemizde ilgiyle izlenmekte ve çağdaş koruma ilkelerine bağlı düzenlemeler yapılmasına çalışılmaktadır.

Koruma mimar ve teknisyenlerinin 1964 Mayıs'ında Venedik'te yaptıkları toplantıda kabul edilen "Venedik Tüzüğü" birçok ülkede çağdaş koruma uygulamalarına yön vermiştir. Toplantıya Türkiye'den katılan Prof. Doğan Kuban ve Y. Mimar Selma Emler, kabul edilen metni yetkili kuruluşlara ileterek, Venedik Tüzüğü'nün ülkemizde duyurulmasına çalışmışlardır. Tüzük 1967 yılında GEEAYK (Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu) gündemine alınmış ve koruma uygulamalarını yönlendiren bir ilkeler dizisi olarak kabul edilmiştir.

Venedik Tüzüğü'nün koruma alanına girdiği 1960'lı yıllarda Türkiye'de hâlâ Osmanlı döneminden kalma Asar-ı Atika Nizamnamesi yürürlükteydi. 1973 ve 1983 yıllarında yapılan değişikliklerle ülkemiz çağdaş koruma kavramlarına sahip bir yasaya sahip olmuştur. 1973'teki

yasal düzenlemeden sonra arkeolojik sitlerin tescili, sit sınırlarının haritalara işlenmesi, belgeleme ve koruma çalışmaları bilimsel kurallara uygun olarak yürütülmüştür. Yasaların çağdaşlaşması, koruma projelerinin de uluslararası ölçütlere uygun düzeyde hazırlanmasını sağlamıştır.

Venedik Tüzüğü'nde, UNESCO'nun 1956 yılında kabul ettiği ilkelere bağlı kalınarak, arkeolojik alanların sürekli bakımının sağlanması, faraziyelere dayanan rekonstrüksiyonlardan kaçınılması, onarımların yıkılmış anıtların parçalarının bir araya getirilmesi-*anastylosis*- ile sınırlandırılması önerilmiştir. Kaynak ve kadro yetersizliği nedeniyle, ülkemizdeki arkeolojik alanların sürekli bakımı istenilen düzeyde sağlanamasa da, 1970'lerden sonra birçok alanda anastylosis uygulamaları yapılmıştır. Bergama'da Trajan Tapınağı, Efes'te Celsus Kitaplığı, Afrodisiye'de Tetrapylon onarımları, arkeolojik alanın üçüncü boyutunun kavranmasını sağlayan örneklerdir.



Resim 1. Afrodisiye, Tetrapylon.

Günümüzde tarihi alanların, kalıntıların korunması disiplinlerarası çalışmalarla yürütülmektedir. Üniversitelerimiz koruma alanında yürüttükleri çalışmaları, uluslararası gelişmeleri verdikleri eğitime yansıtmışlar; yaptıkları yayınlarla uluslararası ilkelerin bu alanda uygulama yapanlara duyurulmasına çalışmışlardır. Meslek odaları da yerelde ve uluslararası düzeyde yürütülen araştırmaları, başarılı çalışmaları uygula-

macılara duyurmak için çeşitli toplantılar düzenlemekte ve yayınlar yapmaktadır.

ICOMOS Tüzükleri

Venedik Tüzüğü'nden bir yıl sonra, 1965'te kurulan Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi-ICOMOS, üyeleri kültürel mirasla ilgili çalışmalar yapan mimar, arkeolog, sanat tarihçisi, mühendis, tarihçi ve plancılardan oluşan bir sivil toplum örgütüdür. Türkiye ICOMOS'u 1974'te kurulmuştur. Arkeoloji, sanat tarihi, mimarlık, kent planlama gibi bilim dallarından üyeleri olan ICOMOS Türkiye, kültürel mirasın korunmasıyla ilgili sorunların tartışıldığı toplantılar düzenleyerek ve yayınlarla koruma alanındaki uluslararası gelişmelerin ilgili meslek insanlarına duyurulmasına katkıda bulunmaktadır.

Dünyanın değişik bölgelerinden gelen uzmanların birikiminden yararlanılarak oluşturulan bilimsel komiteleriyle ICOMOS, çağdaş koruma ilke ve tekniklerinin geliştirilmesi için çalışmalar yürütmektedir. Bu kapsamda "Arkeolojik Mirasın Yönetimi" adını taşıyan bir bilimsel komite oluşturulmuş; Venedik Tüzüğü'nde ele alınmayan birçok konu uzmanlarca tartışılarak, uygulamacılara yardımcı olacak ilkeler geliştirilmiştir. 1990 yılında yayınlanan "Arkeolojik Mirasın Yönetimi Tüzüğü"nde, arkeolojik alanlarda çalışanların sahip olması gereken mesleki yetkinlikler, belgeleme, sürekli bakım, sunuş sorunları ve uluslararası işbirliği konuları ele alınmıştır.



Resim 2. Laodikeia, tiyatro.

ICOMOS'un değişik bilimsel komitelerinin "Koruma Eğitimi (1993)", "Nara Özgünlük Belgesi (1994)", "Anıtların, Külliyelelerin ve Sitlerin Belgelenmesi (1996)", Kültürel Turizm (1999) konularında geliştirdiği ilkesel metinler de arkeolojik mirasın korunması konusuna katkıda bulunmaktadır. Doğrudan arkeolojik mirasa yönelik çalışmalar, "Sualtı Kültür Mirasının

Korunması ve Yönetimi (1996)", "Duvar Resimlerinin Korunması (2003)", "Kamusal Arkeolojik Alanlar (2017)", "Kaleler ve Askeri Miras ile ilgili ICOMOS Tüzüğü (2021)" ile sürdürülmüştür.

Sualtı Kültür Mirası, su altında kalmış yerleşme ve yapılar, batık alanları ve bunların arkeolojik içerikleri ile doğal çevrelerini kapsamaktadır. "Sualtı Kültür Mirasının Korunması ve Yönetimi (1996)" konulu tüzük, su altında bulunan ve oradan alınmış olan arkeolojik mirasın karşı karşıya olduğu tehditlere karşı, üst düzeyde uzman katkısı ile etkin önlemler almak için hazırlanmıştır; kıyı sularında, denizlerde bulunan sualtı kültür mirasının korunmasını ve yönetimini desteklemektedir. Türkiye'de üniversitelerde sualtı kültür mirasıyla ilgili çalışmalar yürütülmektedir (Öniz 2018). Bodrum Kalesi'nde bulunan müze, sualtı araştırmaları ile ilgili çalışmaların yoğunlaştığı bir merkezdir (Alpözen 2002).

Arkeolojik alanların kültürel etkinlikler için kullanılması, mekânların daha iyi kavranmasına, özel değerlerinin anlaşılmasına olanak sağlamaktadır. Akdeniz çevresinde birçok ülkede antik odeon ve tiyatroların koruma projeleri yapılmakta; iyi korunmuş olanların çağdaş gösterilere açılmaları yönünde girişimler artmaktadır. Tarihi mekânların ses ve ışık gösterileri için hazırlanması sırasında özgün yapıya zarar verebilecek müdahalelerden, aşırı yük getiren ziyaretçi kabulünden, görüntüyü bozan aydınlatma donanımı ve tabelalar kullanımından kaçınılması gerekmektedir.

Avrupa Konseyi'nin girişimiyle, "Antik Tiyatrolar ve Gösteri" ile ilgili anıtların korunması, kullanımı konusunda, uzmanlardan oluşturulan "Anıtlar Ağı" 1995'te Sicilya'nın Segesta kentinde toplanarak, antik sahne yapılarının korunması konusunda temel ilkeleri içeren "Segesta Bildirgesi"ni hazırlamış ve önerilerini Avrupa Konseyine iletmıştır. Avrupa Konseyi tarafından benimsenen bildirge "Antik Gösteri Mekânlarının Kullanımına ilişkin bir Tüzük (COE 1997)" olarak üye ülkelere iletilmiştir (Öz, Güner 2007). ICOMOS Türkiye'nin 2002 yılında Side'de düzenlediği "Arkeolojik Sitlerde Yönetim ve Koruma" konulu toplantıya katılan Hierapolis kazı başkanı Prof. Dr. F. D'Andria, "Antik Tiyatrolar ve Gösteri" başlıklı sunumunda, Segesta Bildirgesi hakkında da bilgi vermiştir (D'Andria 2006). Ülkemizde de birçok antik tiyatro restore edilerek, etkinliklere açılmıştır. Efes, Bodrum, Laodikeia tiyatroları önemli gösteriler, konserler için sevilerek kullanılan antik yapılarıdır.

Avrupa Konseyi ve Arkeolojik Mirasın Korunması

Avrupa Konseyi, Avrupa ortak belleğinin kaynağı olarak nitelendirdiği arkeolojik mirasın

korunmasıyla ilgili olarak 1992 yılında “Arkeolojik Mirasın Korunması Sözleşmesi”ni kabul etmiştir. Sözleşmenin amacı “Arkeolojik mirası, tarihi ve bilimsel incelemeler için bir araç olarak korumak” şeklinde açıklanmıştır. Arkeolojik mirasın yok oluşunu en aza indirmeyi hedefleyen Sözleşme ülkemiz tarafından kabul edilmiş ve 1999 yılında 4434 sayılı yasa olarak yürürlüğe girmiştir (Çolak 2011). Arazi kullanımlarının denetlenmesini, arkeolojik mirasın korunmasının, kültürel, çevresel ve eğitim politikalarının önemli bir bileşeni olmasını öngören yasanın katkılarında biri, bayındırlık projelerinin arkeolojik mirasa en az zarar verecek şekilde planlanması ilkesinin benimsenmesidir. Bayındırlık projelerinin arkeolojik miras için yarattığı riskleri azaltmak amacıyla, uygulama projelerine geçilmeden önce çevrede arkeolojik araştırmalar yapılması zorunluluğu getirilmiştir. Yasada arkeolojik mirasın korunması alanında çalışan uzmanların bilgilerini güncellemelerinin önemi de dikkat çekilerek, bu alanda çalışacaklar için yüksek lisans programları geliştirilmesi önerilmiştir.

4434 sayılı yasada arkeolojik mirasın uzun erimli koruma ve bakımının sağlanması, anıt ve sitlerin özgün yerlerinde korunması ilkeleri de vurgulanmaktadır. Kazı ile ortaya çıkan kalıntıların korunması önemli bir sorumluluktur. Hava etkileri, defnecilik, kasıtlı tahrip önemli kayıplara neden olmaktadır. Doğal etkenlerden ve vandalizmden korunması istenen alanların üstü çatıyla örtülmektedir (Resim 3). Kazıdan sonra gerekli bakımı sağlanamayacak arkeolojik varlıkların ortaya çıkarılmaması gerektiği; bakımı sağlanamayacak kalıntıların tekrar örtülmesi önerilmektedir.

Toplumun gereksindiği yeni yapıların, yolların yapımı sürecinde arkeolojik katmanlara müdahale edilmekte, gün yüzüne çıkan kalıntılar belgelenmekte; önemleri dolayısıyla yerlerinde korunmaları istenenler için uygun çözüm olasılıkları araştırılmaktadır. Metro, tünel gibi derin kazı gerektiren projelerin uygulanması sırasında açığa çıkan ve yerinde korunması mümkün olmayan arkeolojik varlıkların, yetkililer tarafından müze ve benzeri denetimli ortamlara taşınması, korunması için kamu kaynaklarından yararlanılmaktadır. İstanbul’da Marmaray kazıları sırasında Yenikapı’da tarihöncesi katmana kadar inen kazılar kentin tarihi hakkında yeni, değerli veriler sağlamıştır (Gökçay 2007). Antik limanda gün yüzüne çıkarılan çok sayıda tekne ve zamanla dolan liman üzerine inşa edilmiş tarihi yapılar belgelenerek kaldırılmıştır (Başaran vd. 2007) ancak limandan çıkarılan teknelerin sergileneceği müze henüz yapılmamıştır. Ayrıca limanla ilişkili deniz surları ve yerinde korunması kararlaştırılan mendirek de onarılmamıştır.

Yenikapı Tarihi Yarımada’nın geçmişe kapı açan, yüzyıllar öncesiyle günümüzü birleştiren

mekânlarından biridir. Umarız burada, tarihi liman içinde yapılan kazıların anlatıldığı ve buluntuların sergilendiği bir müze açılır. Theodosius limanı ile, onu çevreleyen Deniz Surları ve liman içindeki mendirek de onarılır, anlamlarını yansıtacak bir sunuma kavuşurlar.

Dünya Mirası arkeolojik alanlar

UNESCO’nun evrensel değerlerdeki doğal ve kültürel mirası koruma yönündeki çabaları sonucunda 1972’de “Dünya Mirası” kavramı geliştirilmiştir. Tüm insanlığın ortak malı olarak kabul edilen benzersiz doğa ve kültür varlıklarını korumaya yönelik bu anlayışa 1984’te taraf olan Türkiye, Anadolu’da bulunan evrensel değerlerdeki doğal ve kültürel miras alanlarını Dünya Mirası Listesine aday göstermiştir. Şu anda Türkiye’den 16 arkeolojik alan Liste’de yer almaktadır. Göreme (1985), İstanbul’un Tarihi Alanları (1985), Hattuşa (1986), Nemrut Dağı (1987) (Resim 4), Hierapolis (1988), Ksantos-Letoon (1988), Troya (1998), Çatalhöyük (2012), Bergama (2014), Efes (2015), Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri (2015) (Resim 5), Ani (2016), Afrodisiye (2017), Göbeklitepe (2018), Aslantepe (2021) ve Gordion (2023) ülkemizin tarih öncesinden Orta Çağ’a kadar uzanan zaman dilimine ait arkeolojik ve karma sitlerdir. Liste’ye önerilmesi düşünülen arkeolojik alanların yer aldığı geçici listemizde ise, Yesemek, Karain, Karatepe, Ahdamar, Perge, Sagalassos, Zerdevan Kalesi, Ahlat, Harran gibi alanlar bulunmaktadır.



Resim 3. Karatepe saçakları.

Dünya Mirası Sözleşmesini imzalayan devletler, ülkelerinde bulunan Dünya Mirası değerlerinin koruma sorumluluğunu üstlenmektedir. Evrensel değerlerdeki varlıklar için bir Alan Yönetimi Planı hazırlanması ve sürekli bakım için gerekli önlemlerin alınması istenmektedir. Dünya Mirası olan alanlardaki kayıpların önlenmesi için UNESCO titiz bir izleme süreci yürütmektedir. Sürekli bakımı yapılmayan, hasar gören Dünya Mirası alanları, “Tehlikede olan Dünya Mirası” listesine kaydırılmaktadır.

UNESCO’nun Dünya Mirası alanları için

şart koştuğu alan yönetimi gereklerini yerine getirmek, sürekli bakım ve risklere hazırlık çalışmalarını yapabilmek için Kültür ve Turizm Bakanlığımız 2005 yılında yasal bir düzenleme yapmıştır. 27 Kasım 2005'te yürürlüğe giren "Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik" çerçevesinde mevcut Dünya Mirası alanlarında güvenlik, ziyaretçi yönetimi, sürekli bakım, risklere hazırlık programları oluşturulmuş, hazırlanan Alan Yönetimi Planları UNESCO'ya iletilmiştir.



Resim 4. Nemrut Dağı.



Resim 5. Diyarbakır Surları.

Ziyarete açık birçok arkeolojik alanda, aşırı turizmden kaynaklanan sorunlar gözlenmektedir. Turizm sektörü tarafından önde gelen destinasyonlar olarak pazarlanan Dünya Mirası alanlarında sürdürülebilir bir yönetim sağlamak için ICOMOS tarafından "Kamusal Arkeolojik Alanların Yönetimi (2017)" konulu bir rehber geliştirilmiştir.

Dünya Mirası statüsündeki varlıkların korunması uluslararası düzeyde işbirliği ve dayanışma ile gerçekleşmektedir. UNESCO tarafından kurulan Dünya Mirası Fonu, Dünya Mirası alanlarında envanter yapımı, belgeleme, koruma projeleri ve restorasyon uygulamalarına yardım etmekte, taş koruma, duvar resmi, mozaik konservasyonu, belgeleme gibi konularda nitelikli koruma uzmanı yetiştirilmesi için eğitim verilmesini desteklemektedir.

Dünya Mirası alanlarına sahip ülkeler, kendi maddi ve teknik olanaklarıyla çözemedikleri bir tehlike ile karşılaştıklarında, dünyanın başka ülkelerinden, Dünya Mirası Fonundan mali ve

teknik destek alabilmektedir. Deprem ve benzeri afetler sonrasında, hasar gören evrensel değerdeki varlıklara acil yardım yapılması istenebilmekte, tehlikenin boyutlarına göre, uluslararası destek, yardım fonları sağlanmaktadır.

Venedik Tüzüğüyle geçen 60 yıla genel bakış

1964'ten bu yana gerçekleştirilen birçok etkinlikte arkeolojik alanların korunması ile ilgili sorunlar tartışılmış; çözüm aranmıştır. Bilgi alışverişi, uluslararası ekiplerle ortak çalışmalar arkeolojik mirasa bakış açısını genişletmiş, kapsamlı araştırmalar yapılmasına, uluslararası dayanışmanın artmasına yol açmıştır. Karşılaştıkları sorunları çözmek için bir araya gelen koruma uzmanları fikir alışverişinde bulunmuş; ortak çalışmalar sonunda birçok ilkesel metin geliştirilmiştir. Sürekli bakım, risklere hazırlık konularının önemi vurgulanmış, bu alanda çalışmalar yoğunlaşmıştır.

Koruma çalışmaları, bilimsel araştırmalarla desteklenmektedir. Birçok yerde doğal sitlerle birlikte var olan arkeolojik sitlerin değerlerinin anlaşılması, daha iyi tanıtımı için eğitim, bilgilendirme etkinlikleri yapılmaktadır. Sanat tarihi, arkeoloji, konservasyon, mimarlık öğrencilerinin arkeolojik alanlarda, uygulamalarda yer almaları onlara deneyim kazandırmakta, geleceklerini kültür mirasının korunması alanında planlamaları için kapı aralamaktadır.

Gelişen teknolojinin sunduğu olanaklar araştırmaları, belgeleme çalışmalarını kolaylaştırmaktadır. Ülkemizde birçok üniversitede yürütülen koruma projeleri malzeme laboratuvarlarının araştırmalarıyla desteklenerek başarıya ulaşmıştır. Uluslararası ortaklıklarla yürütülen araştırma projeleri, ülkeler arasında bağlantı kurulmasına ve deneyimlerin artmasına yardımcı olmaktadır.

Tüm olumlu gelişmelere karşın, değerli arkeolojik sitlerin turizm, yapılaşma, maden işletme vb. olumsuz baskılardan arındırılması, sürekli bakımlarının sağlanması yönünde çalışmaların henüz istenilen düzeye erişmediği gözlenmektedir. Kültür varlıklarının sürekli bakımı ve konservasyonu alanının uzman ve bütçe sağlanarak desteklenmesi gerekmektedir. Koruma için gerekli araçlar ve kaynaklar sağlandıkça, çalışmalar da daha başarılı olacaktır.■

Zeynep AHUNBAY, Prof. Dr., E. Öğretim Üyesi, İTÜ, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü.

Kaynak

- AHUNBAY, Z., İZMİRLİGİL Ü. (2006), Management and Preservation of Archaeological Sites, ICOMOS Türkiye, YEM İstanbul
- AHUNBAY, Z. (2019), Kültür Mirasını Koruma İlke ve Teknikleri, Yem Yayın, İstanbul
- ALPÖZEN, T.O. (2002), Bodrum Castle Museum of Underwater Archaeology, Celsus Publications, İstanbul
- BAŞARAN, S., KOCABAŞ, U., KOCABAŞ, I., YILMAZ, R. (2007), "İstanbul Üniversitesi Yenikapı Bizans Batıkları Projesi", Gün Işığında: İstanbul'un 8000 Yılı, Marmaray, Metro, Sultanahmet Kazıları, Vehbi Koç Vakfı, İstanbul, s. 190-201
- BECKER, H., FASSBINDER, J.W.E. (2001), "Magnetic Prospecting in Archaeological Sites", ICOMOS, Monuments and Sites VI, Münih
- ÇOLAK, N.İ. (2011), Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Hukuku, Oniki Levha Yayıncılık, İstanbul
- D'ANDRIA, F. (2006), "Re-use and presentation of ancient theatres", Management and Preservation of Archaeological Sites, ICOMOS Turkey, YEM İstanbul, s. 82-87
- ERDER, C. (1977), "Venedik Tüzüğü Tarihi Bir Anıt Gibi Korunmalıdır", ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, sayı:2, C.3, Ankara, s. 182-186
- ERES Z. (2016), Mimari ve Arkeolojik Koruma Kültürü Üzerine Yazılar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul
- FEILDEN B. M., JOKILEHTO J. (1993), Management Guidelines for World Heritage Sites, ICCROM, Roma
- GÖKÇAY, M. (2007), "Yenikapı kazılarında ortaya çıkarılan mimari buluntular", Gün Işığında : İstanbul'un 8000 Yılı, Marmaray, Metro, Sultanahmet Kazıları, Vehbi Koç Vakfı, İstanbul, s.166-179
- ICCROM (1984), Conservation in Archaeological Excavations, Roma
- KABAOĞLU, C. (2007), "Kadokya'da İki Kaya Oyma Kilise Onarımı Örneği: Sarıca Kilise ve Kaya Kilise", Kargir Yapılarda Koruma ve Onarım, İBB KUDEB, İstanbul, s.20-31
- KIZILTAN, Z., SANER T. (2011), İstanbul'da Arkeoloji-İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşiv Belgeleri (1970-2010), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 357, İstanbul
- MADRAN, E., TAĞMAT T.S. (2007), Kültürel ve Doğal Miras. Uluslararası Kurumlar ve Belgeler, TMMOB Mimarlar Odası, Ankara
- ÖNİZ, H. (Ed.) (2018), Sualtı Kültür Mirasının Korunması, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul
- ÖZ A.K., GÜNER S. (Ed.) (2007), Uluslararası Kültürel Miras Mevzuatı, C.2, İstanbul
- ÖZDOĞAN, M. (2006), Arkeolojinin Politikası ve Politik Bir Araç Olarak Arkeoloji, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul
- SEMİZ N., AHUNBAY Z. (2014), "Yenikapı'daki Tarihi Liman Surlarının Durumlarının Değerlendirilmesi ve Korunmaları için Öneriler", Arkeoloji ve Sanat, 145, İstanbul, s. 85-114
- STANLEY-PRICE, N. (Ed.) (2001), Conservation and Management of Archaeological Sites, Special Issue on Protective Shelters, C.5, sayı 1 ve 2, James and James, Londra
- STOVEL, H. (1998), Risk Preparedness: A Management Manual for World Cultural Heritage, ICCROM, Roma
- TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi (2008), İki Antik Kentin Çılgılığı, Barajlar ve Kültürel Miras, İstanbul
- TÜMER, E.U. (Ed.) (2018), Arkeolojik Alanlarda Koruma ve Alan Yönetimi, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul
- UNESCO (1985), "Recommendation on International Principles Applicable to Archaeological Excavations", Conventions and Recommendations of Unesco concerning the Protection of Cultural Heritage, Cenevre, s. 101-114
- UNESCO Türkiye Milli Komisyonu (2009), Türkiye'nin Dünya Miras Alanları, Ankara

International principles concerning the conservation of archaeological heritage

In the modern world, archaeological heritage is threatened by natural disasters, illegal digs, increasing number of tourism developments and lack of public awareness. To prevent further losses, international bodies like UNESCO, ICOMOS and Council of Europe have set up principles to guide public authorities and professionals in managing cultural heritage. UNESCO's recommendation on "International Principles Applicable to Archaeological Excavations", passed by the General Conference in 1956 was followed by ICOMOS charters which encouraged efforts to developing inventories, recording and preserving the remains in situ. With UNESCO's patronage, World Heritage Convention was established in 1972, to protect exceptional natural and cultural sites as the legacy of all mankind.

Conservation of heritage requires expert care. It is important to inform and educate the public about the value of archaeological heritage. Planning policies play a major role in the protection of archaeological sites. Governments set up legal measures for the documentation and salvage of heritage threatened by development projects. They try to find the resources needed for the conservation of archaeological remains. Archaeologists are encouraged to safeguard archaeological sites, and to develop appropriate means for a good presentation of their finds.

İnsan Hakları Temelli Kültürel Miras Yaklaşımının Gelişimini Uluslararası İlkesel Metinler Üzerinden Okumak

Pınar AYKAÇ

Giriş

Nesneler, yerler veya kültürel pratikler; İnsanlar onlarla etkileşime girdiğinde, onları algıladığında, hatırladığında ve bazen de unutmaya çalıştığında kültürel mirasa dönüşürler (de Nardi 2014). Bu nedenle kültürel miras, her ne kadar geçmişle ilişkili görülse de aslında bireylerin, toplulukların, uzmanların, devletlerin veya kimi zaman da bütün insanlığın farklı bağlar kurarak günümüzde ürettiği bir süreç olarak tariflenebilir (Craith ve Kockel 2016). Bu nitelikleriyle kültürel miras, tekil ve evrensel bir kavram olmaktan çok farklı gruplar için çeşitli anlamlara ve değerlere sahip olan çoklu ve bazen de çatışmalı bir kavram olarak karşımıza çıkar (Tunbridge ve Ashworth 1996, Tunbridge 2008, Whitehead v.d. 2021). Kültürel miras kavramının bu çoklu yapısı, kültürel mirasla teknik, politik ve ekonomik bağlar kadar kimlikler, aidiyetler ve gündelik yaşam üzerinden kurulan bağları da içerir.

Kültürel mirasın geçmişle ilişkili tekil bir kavramdan günümüzle ilişkili çoklu bir kavrama dönüşmesinde farklı grupların kültürel mirasa yönelik talepleri önemli bir rol oynamıştır. William Logan'a (2014) göre bir hakkın var olabilmesi için önce talep edilmesi gerekir. Özellikle ulusal veya uluslararası resmi kültürel miras politikalarının dışında kalan grupların kültürel mirasa yönelik hak talepleri, kültürel mirasın insan hakları kapsamında değerlendirilmesinin önünü açmıştır (Aykan 2018). Kültürel miras hakkı olarak tariflenen bu haklar, bir nesneyi, yeri veya pratiği kültürel miras olarak tanımlamaktan, bu mirasa erişim sağlamaya, ondan faydalanmaya ve onun korunması ve yönetiminde söz sahibi olmaya kadar kültürel miras oluşum

sürecine dahil olmayı içerir (Meskell 2010). Kültürel miras hakkının insan hakları kapsamında tartışılmaya başlanması ise, çok uzun zamandır arka planda kalan özellikle azınlıklar ve yerli halkların talepleriyle bu grupların kimliklerinin kolektif kültürel kimlik olarak tanınmasıyla olur (Logan 2016, de Clippe 2021).

Her ne kadar günümüzde kültürel miras hakkı insan hakları kapsamında değerlendirilse de bu hakkın kapsamı ve hangi grupların bu hakka sahip olduğu hâlâ tartışmalıdır. Bu makale, insan haklarının bireysel haklardan toplumsal haklara evrilmesi süreciyle ilişkili olarak insan hakları temelli kültürel miras yaklaşımının gelişimine odaklanmaktadır. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi, UNESCO ve ICOMOS gibi uluslararası örgütlerin ilkesel metinleriyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesinin kararları üzerinden bu gelişimi aktaran makale, insan hakları temelli kültürel miras yaklaşımının, çoklu ve kimi zaman da çatışmalı olarak nitelendirilebilecek kültürel mirasın korunmasına yönelik açılımlarını ele almaktadır.

Kültürel Miras Hakkı ve İnsan Hakları Temelli Kültürel Miras Yaklaşımının Gelişimi

İnsan Hakları Odaklı Bir Kültürel Miras Sistemi İçin Değerlendirme Modeli başlıklı makalelerinde Erdem Eryazıcıoğlu ve Hüseyin Cengiz, hukukçu ve akademisyen Karel Vasak'a referansla insan hakları kavramının tarihsel gelişimini üç ana döneme ayırır. Burjuvazinin yürüttüğü hak mücadeleleri sonucunda elde edilen ve 'birinci kuşak insan hakları' olarak tanımlanan haklar, bireyin devlete karşı güvence



Şekil 1. İnsan haklarının gelişiminin üç ana dönemini oluşturan kuşaklar (Eryazıcıoğlu ve Cengiz 2018 temel alınarak hazırlanmıştır)

altına alınmış yaşama hakkı, ayrımcılığa uğrama hakkı, katılım hakkı ve mülkiyet hakkı gibi hakları içerirken; özellikle işçi sınıfının yürüttüğü hak mücadeleleri sonucunda elde edilen 'ikinci kuşak insan hakları', toplumdaki eşitsizlikleri azaltmaya yönelik eğitim hakkı, sağlık hakkı ve barınma hakkı gibi hakları kapsamaktadır. Birinci ve ikinci kuşak insan hakları bireysel haklar olarak tanımlanırken, özellikle halkların sömürge devletlere karşı yürüttüğü hak mücadeleleri sonucunda ortaya çıkan 'üçüncü kuşak insan hakları' ise çevre hakkı, barış hakkı, gelişme hakkı ve insanlığın ortak mirasından yararlanma hakkı grupların haklarına odaklanan kolektif haklardır (Eryazıcıoğlu ve Cengiz 2018).

Bu kapsamda, kültürel miras hakkının ortaya çıkışında kültürel hakların tanınması önemli bir rol oynar. Eryazıcıoğlu ve Cengiz (2018) kültürel hakları, bireylerin kültürel hayata katılım hakkı olarak birinci kuşak insan hakları arasında değerlendirirler. Buna karşın, Domaradzki vd. (2019) ile Logan (2016) gibi diğer araştırmacılar, kültürel hakları ikinci kuşak insan hakları kapsamında ele alarak, bir toplumun kendi kültürel pratiklerini gerçekleştirme ve kültürel yaşam biçimini devam ettirme hakkı olarak tanımlar. Karel Vasak (1977) bu iki yaklaşımı göz önünde bulundurarak kültürel hakların aynı anda hem bireysel hem de kolektif olduğunu ve bu özellikleriyle diğer haklardan farklılaştığını öne sürer. Bu ikili yaklaşımdan ilki kültürel hakları daha çok bireysel bir hak olarak değerlendirirken, ikinci yaklaşım kültürel hakları özellikle kültürel çeşitlilikle ilişkili olarak daha çok azınlık grupların ve yerli halkların kendi kültürlerini devam ettirmeleriyle ilişkilendirir (Logan 2007).

1948 yılında Birleşmiş Milletler (BM) tarafından yayınlanan *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi* herkesin toplumun bir üyesi olarak 'ekonomik, toplumsal ve kültürel haklarını' gerçekleştirebileceğine ve 'topluluğun kültürel yaşamına özgürce katılma' hakkına sahip olduğunu belirterek, kültürel hakları daha çok bireysel bir hak olarak güvenceye alır (BM 1948). İki yıl sonra Avrupa Konseyi (AK) üyesi devletler tarafından imzalanan *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*'nde kültürel haklara yönelik herhangi bir madde bulunmaz (AK 1950). 1966'da yine BM tarafından hazırlanan *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi* ise kültürel hakları kültürel yaşama katılma olarak tanımlarken, bu hakkın tam anlamıyla gerçekleştirilmesi için devletlerin kültürün korunması, gelişmesi ve yayılması için gerekli tedbirleri almakla yükümlü olduğunu belirtir (BM 1966).

Her ne kadar kültürel haklar 1948'de belirtilmiş olsa da bu hakların kapsamı ve nasıl kullanılacağı belirsizdir. Kültürel hakların zaman içinde belirginleşmesiyle kültürel miras hakkı da kültürel haklar kapsamında yerini bulur. Ulusla-

rarası ilkesel metinlerde kültürel haklar kapsamında kültürel mirasa ilk defa UNESCO tarafından 1976 yılında kabul edilen *Halkın Genelinin Kültürel Yaşama Katılımı ve Katkıları* başlıklı tavsiye kararında rastlıyoruz. Karar, kültürün yalnızca eserler değil, aynı zamanda bir yaşam biçimi talebi olduğunu ve azınlıkların kültürel kimliklerini koruma haklarına vurgu yaparken azınlıkların kültürleri de dahil olmak üzere kültürlerin eşitliğinin tüm insanlığın ortak mirasının bir parçası olarak tanınması gerektiğini öne sürer (UNESCO, 1976). Ancak bu tavsiye kararı kültürel miras hakkı olarak ayrı bir haktan bahsetmemekte, kültürel mirası oluşturan kültürel kimlik ve pratikleri kültürel haklar içinde tartışmaktadır.

Kültürel miras hakkı ise ilk olarak 1998 yılında *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*'nin 50. Yıldönümünü kutlayan ICOMOS Beyannamesi'nde karşımıza çıkar. Beyanname kültürel miras hakkının insan haklarının ayrılmaz bir parçası olduğunu vurgulayarak bu hakkın bireyin kültürel kimliğini ifade etmesi, kültürel mirasın tanımlanması ile kültürel mirasa yönelik her türlü karara katılımı kültürel miras hakkı içinde tanımlar (ICOMOS 1998). UNESCO tarafından 2003 yılında hazırlanan *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi* ise, yalnızca uluslararası insan hakları metinlerine atıfta bulunmaz, aynı zamanda kültürel pratikleri kültürel miras kapsamında değerlendirir. Bahar Aykan'a (2018) göre sözleşme farklı grupların kültürel miras üretimindeki rolünü toplumsal kimlikler üzerinden tarif etmesi açısından da önemlidir.

Kültürel miras haklarına odaklanan en önemli ilkesel metinlerden biri, 2005 yılında imzalanan *Avrupa Konseyi Toplum için Kültürel Mirasın Değeri Çerçeve Sözleşmesi*'dir. Faro Sözleşmesi olarak da bilinen bu metin, kültürel mirasla ilişkili hakların insan hakları çerçevesinde tanımlanan kültürel yaşama katılma hakkının doğasında var olduğunu kabul eder. Ayrıca bu hakları, herkesin tek başına veya kolektif olarak kültürel mirastan yararlanma, kültürel mirasın tanımlanması ve yönetimi süreçlerine dahil edilmesi şeklinde tanımlar (AK 2005). Eryazıcıoğlu ve Cengiz (2018) Faro Sözleşmesiyle birlikte, koruma yaklaşımlarının amacının kültürel mirasın insanlardan bağımsız kendi başına korunmasından çok insanların ve toplumun daha geniş beklentilerini karşılaması gerektiğinin anlaşıldığını vurgular.

BM Yerli Halkların Hakları Bildirgesi ise, yerli halkların kendi kültürel miraslarını koruma, kontrol etme ve geliştirme hakkına sahip olduklarını belirtir (BM 2007). Benzer bir biçimde, Fribourg grubu olarak bilinen uluslararası insan hakları uzmanları tarafından taslak hali 1998 yılında UNESCO için hazırlanan bildirge, son halini 2007 yılında almıştır. Kültürel haklara odaklanan ve kültürel mirası kimliklerle

ilişkilendiren *Fribourg Bildirgesi* de herkesin tek başına veya topluluk halinde kültürel mirasa erişim hakkına sahip olduğunu vurgular.

Kültürel miras hakkının insan haklarıyla ilişkili ilkesel metinlerde yerini alması ise 2009 yılında, 1966'da kabul edilen *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi*'ne eklenen 21 no'lu Genel Yorum'la olmuştur. Bu yorumda, kültürel mirastan yararlanma hakkı erişim başlığı altında değerlendirilmiş ve 'herkesin bireysel olarak, başkalarıyla birlikte, bir topluluk ya da grup içerisinde...kültürel mirastan... yararlanma hakkı vardır' şeklinde tarif edilmiştir. Yorumun yerli halklar başlıklı maddesinde ise, yerli halkların kendi kültürel miraslarını koruma, kontrol etme ve geliştirme haklarından bahsedilir. Yorum ayrıca devletlerin yerli halkların ve azınlıkların kendi kültürel miraslarına olan haklarına saygı duymaları gerektiğini ifade eder (BM 2009). Ancak bu ek yorum, kültürel miras hakkına kimlikleriyle ilişkili belirli bir topluluğun veya herkesin erişim hakkından bahsetmesi nedeniyle günümüzde oldukça tartışılan kültürel miras hakkından kimin yararlanacağı konusunda çelişkili bir yaklaşım sergiler.

Kültürel miras hakkından kimin yararlanacağı konusundaki tartışmalarla ilişkili olarak ICOMOS Norveç 2007 yılında 'Bizim Ortak İtibarımız: Hak Temelli Miras Yönetimine Doğru' programını başlatır. Program, UNESCO Dünya Mirası Sözleşmesi'nin uygulanmasında kimi zaman dünya miras alanlarında yaşayan veya ilişkili birey ve toplulukların insan haklarının göz ardı edildiğini belirterek, bu haklara saygı gösterilmesini tavsiye eder (Sinding-Larsen ve Larsen 2017, Aykan 2018). Program, ayrıca ICOMOS Genel Kurulu'nda insan hakları temelli yaklaşımların kültürel mirasın tanımlanması ve korunmasına yönelik süreçlerin her aşamasına entegre edilmesi gerektiğini vurgulayan kararın alınmasına öncülük eder (ICOMOS 2011).

Benzer bir biçimde 2015'te UNESCO'ya üye devletler tarafından kabul edilen *Sürdürülebilir Kalkınma Perspektifini Dünya Mirası Sözleşmesine Entegre Etme Politikası* belgesi ise adaylıktan yönetime kadar Dünya Mirası süreçlerinde insan hakları temelli bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiğini tekrar vurgular (UNESCO 2015, Aykan 2018). Bu belgeden bir yıl sonra da BM İnsan Hakları Konseyi (2016) *Kültürel Haklar ve Kültürel Mirasın Korunması* başlıklı bir karar alarak herkesin kültürel mirasa erişimi ve mirastan yararlanma hakkını kültürel yaşama katılma hakkının içinde değerlendirir. Konseyin kararları tavsiye niteliğinde olsa da kültürel miras hakkının mirasa yakınlık veya mülkiyetten bağımsız bir biçimde herkes için olduğunu belirtmesi açısından oldukça önemlidir.

Bütün bu tarihsel çerçeve içinde kültürel miras hakkını insan hakkı olarak gören insan hakları temelli kültürel miras yaklaşımının kap-

samı ve kimlerin bu hakka sahip olduğu özelliklerle çoklu ve çelişkili kültürel miras alanları için oldukça karmaşıktır. Yukarıda bahsettiğimiz uluslararası ilkesel belgeler, kültürel miras hakkının kapsamını tanımlamadan yönetime kültürel miras üretim sürecinin tamamına katılım şeklinde tarif eder. Kültürel miras hakkının kapsamı ne kadar açık olsa da hangi kültürel miras alanı için kimlerin bu hakka sahip olduğu halen tartışmalı bir konudur (Aykaç 2023).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) davaları kabul edebilirlik kriterlerine göre, dava konusunun mahkemenin yetki alanında olması, mağdurun ihlalden doğrudan veya dolaylı olarak etkileniyor olması gerekir. Mahkemeye başvurular bireysel olduğu için, bir topluluk ancak bu topluluktaki bireyler mağdursa dava açabilir. Benzer bir biçimde bir yasa veya kanunun Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'yle bağdaşmadığı gerekçesiyle halk davası (*actio-popularis*) açılmaz. AİHM bu gibi durumlarda konu bakımından yetkisizlik (*ratione materiae*) veya kişi bakımından (*ratione personae*) bağdaşmazlık olduğu gerekçeleriyle davaları usulen reddeder (AİHM 2014).

Atina'daki *Syllogos Ton Athinaion* derneği, Parthenon frizlerinin iadesi için İngiltere'ye karşı açtığı davayı AİHM, kültürel mirasın korunmasına yönelik genel bir haktan söz edilemeyeceği ve derneğin bu iade için uluslararası arabuluculuk yapma hakkının olmadığı gerekçeleriyle davayı reddeder (AİHM 2016). Mahkeme, kültürel mirasın özgün yerindeki ev sahibi topluluğu, yani Atinalıları temsil eden bir derneğin kültürel miras hakkı açısından ilgili olmadığına hüküm verir. Bu kararın aksine, L'Erabliere derneği ekolojik özellikleri nedeniyle oldukça önemli Al Pissorette bölgesinde plan kararıyla atık toplama alanının genişletilmesine karşı açtıkları davada AİHM, derneğin tüm üyelerinin bölgede yaşadığı ve bu plan değişikliğinden etkilenecekleri gerekçesiyle başvuruyu kabul eder ve derneğin mahkemeye erişim hakkının engellendiğine hüküm verir (AİHM 2009).

Faro Sözleşmesi (2005), kültürel mirasla ilişkili grupları "mülkiyetten bağımsız olarak", "diledikleri" kültürel mirasa değer veren insanlar olarak tarif eder. Sözleşmenin mülkiyete yönelik vurgusunu, kültürel miras hakkının mülkiyet üzerinden tariflenmesinin önüne geçmeyi amaçlaması şeklinde değerlendirebiliriz. Bahar Aykan (2018), kültürel miras hakkını köken ve mülkiyet üzerinden yapılan bir değerlendirmenin dışlayıcı olması nedeniyle insan hakları değerleriyle örtüşmediğini belirtir. Mülkiyeti kültürel miras haklarının odağına koymak; insanların kültürel mirasla kurdukları kimlikler ve aidiyetler üzerinden kurulan farklı bağları da göz ardı etmektir. Oysaki kültürel mirasın mülkiyeti çoğunlukla kolektiftir (Hodder 2010, Aykaç 2023).

Belirli durumlarda AİHM de kültürel mirasın kolektif bir mülkiyeti olduğunu kabul eder. Bulgar şair Dincho Debelyanov'un varisleri, 1956 yılında kamulaştırılarak müzeye dönüştürülen baba evlerinin iadesi için Bulgaristan'a açtığı davada AİHM kamulaştırmayı "bir ülkenin kültürel mirasını koruma" kapsamında değerlendirmiş ve devletin kültürel mirası kamu yararı için koruma hakkı olduğuna hüküm vermiştir (AİHM 2007). Devletin kamu yararı için kültürel mirası koruma hakkı, yerli topluluklar veya azınlıkları kapsayacak şekilde genişletilebilir. İsveç'teki yerli Sami topluluğunun kendilerine özel balıkçılık ve avlanma haklarının yasal bir değişiklikle genişletilmesi nedeniyle açtıkları davada AİHM, bu hakkı "mülklerinden barışçıl bir şekilde yararlanma" hakları kapsamında değerlendirmiştir. Ancak mahkemenin bu hakkı tanımasının nedeni daha çok Samilerin kendi toprak ve doğal kaynakları üzerindeki haklarını tanıyan İsveç yasasına aykırı olmasındandır (AİHM 2010). İngiltere'de Roman topluluğundan Sally Chapman'ın kendi arazisine karavan park etmesine izin verilmemesi üzerine AİHM, arazinin koruma altında olması nedeniyle bu tür bir müdahalenin "demokratik bir toplumda gerekli" olduğuna karar verir. Ancak AİHM, kültürel çeşitliliğin korunması amacıyla azınlıkların yaşam tarzlarının korunmasına yönelik uluslararası bir yükümlülüğün ortaya çıkmakta olduğunu karara eklemiştir. AİHM'in bu kararı azınlık gruplarının kendi yaşam tarzları ve kültürel pratiklerine yönelik haklarını vurgulaması bakımından önem taşır (AİHM 2001).

Paraguay'daki Xákmok Kásek yerli topluluğu, hükümetin atalarından kalma arazilerini satması ve daha sonra araziye geri almaya çalıştıklarında alanı yaban hayatı koruma alanı ilan etmesi sonrasında dava açar. Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesinin (Ame-İHM), arazinin Xákmok Kásek yerli topluluğuna geri iade edilmesine karar verir. Aynı kararda mahkeme, "sahip olma" ve mülkiyet kavramlarının yerli halklar için kolektif bir anlam taşıdığı ve bu nedenle sahip olma ve mülkiyetin bireylere değil bir grup veya topluluğa odaklandığını vurgulamıştır (Ame-İHM 2010). AİHM'in aksine, Ame-İHM'in mülkiyeti kolektif olarak değerlendirmesi, kültürel miras hakkı için oldukça önemlidir.

Bütün bu tartışmalara rağmen, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, BM İnsan Hakları Konseyi ve UNESCO Dünya Miras Komitesi gibi uluslararası kuruluşlar kültürel miras hakkına yönelik yaklaşımlarında hâlâ bireyleri ve devletleri, yerli halklar ve azınlıklara göre daha öncelikli değerlendirmektedir (Aykaç 2023). Bu yaygın durum, yalnızca devletlerin kültürel miras hakları üzerindeki tekeli desteklemekle kalmaz, aynı zamanda devletlerin kültürel miras aracılığıyla belirli gruplar ve yerli halklar üzerinde güç kullanmasına da zemin hazırlar (de Clip-



Şekil 2. Bulgaristan'ın Koprivštitsa yerleşimindeki Dincho Debelyanov Müze Evi (<https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Debelyanov-house-exterior-2020.jpg>)



Şekil 3. 20. yüzyılın başında İngiltere Derby'de Roman topluluğundan bir aile (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Romanichal_family.jpg)

pe 2021). Benzer bir biçimde kültürel mirası "insanlığın ortak mirası" olarak tanımlamak, kültürel miras alanlarının tektipleştirilmesi ve belirli grupların hak taleplerinin göz ardı edilmesi riskini taşır (Fairclough 2020).

Dünya Mirası statüsünün yerli hakları açısından bir tehdit oluşturmaya Hindistan'daki Batı Ghats'ın Dünya Miras alanı ilan edilmesini örnek gösterebiliriz. Alanın dünya miras ilan edilmesinden sonra Hindistan hükümeti, yerli halkın ekolojik açıdan hassas olan bazı bölgelere girmesini yasaklayarak bu topluluğun kendi kültürel miraslarına erişimine müdahalede bulunur (Bandi 2020). Ancak kültürel miras hakkına yönelik tartışmalar, Dünya Miras alanları için de bazı olumlu gelişmelere de neden olmuştur. Kanada'da yaşayan yerli halkların ata toprakları ve kaynaklarının yer aldığı Pimachiowin Aki'yi maden çıkarma tehdidinden korumak için 2002 yılında Kanada yetkililerinin de teşvikiyle ortak bir yönetim anlaşması yapılır. Bu anlaşmaya göre yerli halklar; diğer yerli halklar, federal ve eyalet yetkilileri ve daha geniş toplumla "iş birliği ve uyum içinde" yapacaklardır (Fogarty 2022). Bu işbirliği, Pimachiowin Aki'nin yönetim planında da yerini alır. Tarihi olarak Anishinaabeg halkının geleneksel bölgesi olan ve dört farklı yerli halk tarafından kullanılan alanın yönetimi eyalet hükümetleri ve yerli halklar ara-

sında paylaşılmıştır (Pimachiowin Aki Management Plan 2016). Pimachiowin Aki Dünya Miras alanı, kültürel miras hakkını köken ve mülkiyetten bağımsız olarak ele alması, kültürel mirasla ilişkili tüm toplulukları tanıması ve bu toplulukların kültürel miras alanıyla ilgili tüm süreçlere katılımını sağlaması açısından öncü bir örnektir.

Sonuç

Kültürel mirasın bir insan hakkı olarak kavramsallaştırılması oldukça yeni bir konudur. Önceleri birinci kuşak insan hakları içinde tanımlanan ve daha çok bireysel olan katılım hakkının, zaman içinde politik katılımdan kültürel hayata katılımı da içine alacak şekilde gelişmesi ve kolektif bir hak haline gelmesiyle kültürel mirasa erişim de bir insan hakkı olarak görülmeye başlar. Kültürel miras hakkının gelişiminde özellikle yerli halkların ve azınlıkların kimlikleriyle ilişkilendirdikleri kültürel mirasa erişim talepleri etkili olmuştur. Bir toplumun kendi kültürel yaşam biçimlerini ve pratiklerini sürdürebilmesi olarak tanımlanan kültürel haklar, bu özellikleri nedeniyle hem bireysel hem de kolektif bir hak olarak diğer insan haklarından ayrılır.



Şekil 4. Pimachiowin Aki’de yerli halk tarafından kutsal bir alan sayılan kaya çizimleri (Hidehiro Otake, 2007, whc.unesco.org/en/documents/141181)

Kültürel miras ve insan haklarıyla ilgili uluslararası ilkesel metinler değerlendirildiğinde; kültürel miras hakkı önceleri miras alanlarına erişim ve kültürel pratikleri uygulayabilme olarak görülürken, zaman içinde tanımlama, değerlendirme, koruma ve yönetim gibi kültürel mirasın üretimini kapsayan bütün süreçleri içerecek şekilde genişletilmiştir. Doğası gereği hem bireysel hem de kolektif bir hak olarak tariflenen kültürel miras hakkının kimlere ait olduğu ise özellikle çoklu ve çelişkili kültürel miras için halen bir tartışma konusudur. Faro Sözleşmesi (2005) herkesin kendi seçtiği kültürel mirastan yararlanma hakkı olduğunu kabul eder. Ian Hodder (2010) ise kültürel miras hakkını, herkesin kültürel mirasa katılımını öncelleyen topluluklar odaklı kolektif bir hak olarak tanımlar. İnsan hakları temelli olarak nitelendi-

rilebilecek bu yaklaşımlar, kimlik, mülkiyet veya kültürel mirasın kendisini odağına almaktan bu mirasla ilişkili toplulukları merkezine alan insan merkezli yaklaşımlar olarak tariflemebilir (Aykaç ve Kaya 2018).

Sonuç olarak, insan hakları temelli kültürel miras yaklaşımı, kültürel mirasın insanların nesneler, yerler ve kültürel pratiklerle kurduğu farklı bağlar sonucunda oluştuğunu kabul eder. Önceleri köken ve mülkiyet üzerinden tarif edilen kültürel miras hakkının, kendi seçtikleri kültürel mirasla farklı bağlar kuran bütün grupların kolektif bir hakkı olduğunu benimseyerek; kültürel mirasla ilişkili tüm grupların bu mirasın üretim süreçlerinde yer alması gerektiğini vurgular. Bu yaklaşımla, kültürel miras daha kapsayıcı, katılımcı ve insan-odaklı bir koruma süreci tarif eder. Böylelikle kültürel miras, farklı grupların hak taleplerinin önünü açan, anlamlı ve adil bir gelecek için bir başlangıç noktası olabilir (ICOMOS 2017).

**Pınar Aykaç, Doç. Dr., ODTÜ, mimarlık
Fakültesi, Mimarlık Bölümü.**

Kaynakça

- AIHM (2007) “Debelianovi v. Bulgaria, no. 61951/00,” [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-79946%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-79946%22]})
- AIHM (2009) “L’ Erablière A.S.B.L. v. Belgium, – 49230/07,” <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&iid=003-2643683-2889423&filename=003-2643683-2889423.pdf>
- AIHM (2010) “Handölsdalen Sami Village and Others v. Sweden,” [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-97993%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-97993%22]})
- AIHM (2010) “Hingitaq 53 and Others v. Denmark , no. 34078/02,” https://menneskeret.dk/files/2006-01-12_18584.04_hingitaq_53_and_others_v_denmark.pdf
- AIHM (2014) “Kabul Edilebilirlik Kriterlerini Uygulama Rehberi,” <https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/10122019112404Kabul%20Edilebilirlik%20Kriterlerini%20Uygulama%20Rehberi.pdf>
- AIHM (2016) “Syllogos Ton Athinaion v. UK, – 48259/15,” [https://hudoc.echr.coe.int/eng/{%22itemid%22:\[%22001-164309%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng/{%22itemid%22:[%22001-164309%22]})
- AK (2005) “Toplum için Kültürel Mirasın Değeri Çerçeve Sözleşmesi,” <https://rm.coe.int/1680083746>
- AK., (1950) “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi,” https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/09/01/AIHS_1950.pdf
- Ame-İHM (2010) “Case of the Xákmok Kásek Indigenous Community v. Paraguay,” <https://www.globalhealth-rights.org/wp-content/uploads/2013/08/Xakmok-Kasek-Paraguay-2010-English.pdf>
- Aykaç, P., Kaya, B. (2020) “Hasankeyf’te Sona Yaklaşırken: Korumada İnsan Odaklı Yaklaşımlar ve İnsan Hakkı Olarak Kültürel Miras,” *Mimarlık* 411, s. 12-17.
- Aykaç, P. (2023) “Right(s) to Istanbul’s Hagia Sophia: Rethinking Heritage as “Commons,” ed. B. Faedda, A Shared Global Heritage, New York: Columbia University Press, s. 29-43.
- Aykan, B. (2018) “Kültürel Miras Hakkı: Kültürel Mirasa İnsan Hakları Temelli Güncel Yaklaşımlar,” *Alternatif Politika* 10(2), s. 231-252.
- Bandi, M. (2020) “Tribal Rights and Heritage Conservation in the Western Ghats of Karnataka,” *Economic & Political Weekly* 55(41), <https://www.epw.in/jour->

Reading the Development of the Human Rights-Based Cultural Heritage Approach through International Doctrinal Texts

Cultural heritage is formed through the interaction of people with objects, places and cultural practices. Instead of being a singular and universal concept, cultural heritage emerges as a plural and sometimes contested concept with various meanings and values for different groups. This pluralist nature of cultural heritage encompasses various associations and meanings that people attribute to it, ranging from technical, political or economic to identity or belonging. The demands of these various groups – particularly politically underrepresented groups and indigenous communities – have led to the recognition of cultural heritage rights within the scope of human rights. The rights to cultural heritage include having a voice in the processes of access, use, conservation, and management of heritage. Even though the scope of cultural heritage rights is relatively clear, the question of which groups can benefit from which cultural heritage is still controversial. This article aims to examine the development of a human rights-based approach to cultural heritage. By outlining international doctrinal texts and court rulings, the article discusses the implications of human-rights based approaches to cultural heritage as the basis for an inclusive and democratic future.

- nal/2020/41/special-articles/tribal-rights-and-heritage-conservation-western.html
- BM (2007) "United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples," https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/wp-content/uploads/sites/19/2018/11/UNDRIP_E_web.pdf
- BM (2009) "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi: 21 No'lu Genel Yorum," https://insanhaklarizleme.org/vt/yayin_view.php?editid1=136
- BM (2016) "33/20. Cultural rights and the protection of cultural heritage," Resolution adopted by the Human Rights Council on 30 September 2016, <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g16/227/55/pdf/g1622755.pdf?token=PlbVKDUrQjelgkR2T&fe=true>
- BM (1948) "İnsan Hakları Evrensel Beyanname," <https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-evrensel-beyan-names/>
- BM (1966) "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi," <https://www.ihd.org.tr/ekonomik-sosyal-ve-ktel-haklar-uluslararası-sleesi/>
- Craith, M. N., ve Kockel, U. (2016) "(Re) Building Heritage: Integrating Tangible and Intangible. A companion to heritage studies," A Companion to Heritage Studies, ed. W. Logan, M. N. Craith, ve U. Kockel, Chichester, John Wiley & Sons, s. 426-442.
- de Clippele, M. S. (2021) "Does the Law Determine What Heritage to Remember?" International Journal for the Semiotics of Law 34(3), s. 623-656.
- Eryazıcıoğlu, E., ve Cengiz, H. (2018) "İnsan Hakları Odaklı Bir Kültürel Miras Sistemi İçin Değerlendirme Modeli," Megaron 13(4), s. 636-650.
- Fairclough, G. (2020) "Foreword: The Wisdom of the Commons: 'Together' is Always Better," ed. S. Lekakis, Cultural Heritage in the Realm of the Commons: Conversations on the Case of Greece, London: Ubiquity Press.
- Fribourg Bildirgesi, (2007) "Kültürel Haklar," <https://kpy.bilgi.edu.tr/media/uploads/documents/2023/04/13/fribourg-declaration-on-cultural-rights-turkce.pdf>
- Hodder, I. (2010) "Cultural Heritage Rights: From Ownership and Descent to Justice and Well-being," Anthropological Quarterly 83 (4) s. 861-882.
- ICOMOS (1998) "Declaration of ICOMOS marking the 50th anniversary of the universal declaration of human rights," https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Working_Groups/RBA-OCDI/Stockholm_Declaration_1998_Human_Rights.pdf
- ICOMOS (2011) "Our Common Dignity: Rights-based Approaches to heritage management," Resolution 17GA 2011/30, https://openarchive.icomos.org/id/eprint/2963/1/2011_17GA-OCDI-resolution30.pdf
- ICOMOS (2017) "Delhi Declaration on Heritage and Democracy," https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/GA2017_Delhi-Declaration_20180117_EN.pdf
- Logan, W. (2007) "Closing Pandora's box: human rights conundrums in cultural heritage protection," ed. H. Silverman, D.F. Ruggles, Cultural heritage and human rights, New York: Springer New York, s.33-52.
- Logan, W. (2014) "Heritage Rights – Avoidance and Reinforcement," Heritage & Society 7 (2), s. 156-169.
- Logan, W. (2016) "Cultural diversity, cultural heritage and human rights: towards heritage management as human rights-based cultural practice," ed. S. Ekern, W. Logan, B. Sauge, A. Sinding-Larsen, World Heritage Management and Human Rights, London ve New York, Routledge, s. 19-32.
- Meskel, L. (2010) "Human rights and heritage ethics," Anthropological Quarterly 83 (4), s. 839-859.
- Nardi, S. D. (2014). "Senses of place, senses of the past: making experiential maps as part of community heritage fieldwork." Journal of Community Archaeology & Heritage, 1(1), s. 5-22.
- Sinding-Larsen A., Larsen, P.B. (2017) "Report the Advisory Body "Our Common Dignity Initiative" on Rights-based approaches in World Heritage: Taking stock and looking forward," https://openarchive.icomos.org/id/eprint/1817/1/Report_web.pdf
- Tunbridge, J. E., Ashworth, G. J. (1996). Dissonant Heritage: The Management of the Past as a Resource in Conflict, Chichester, John Wiley & Sons.
- Tunbridge, J.E. "Plural and Multicultural Heritages," (2008) The Ashgate Research Companion to Heritage and Identity, ed. B., Graham ve P. Howard, Cornwall, Ashgate Publishing, s. 299-313.
- UNESCO (1976) "Recommendation on Participation by the People at Large in Cultural Life and their Contribution to It," <https://www.univie.org/cuebc/downloads/PDF%20carte/79.%201976%20UNESCO%20Recommendation.PDF>
- UNESCO (2015) "Policy for The Integration of a Sustainable Development Perspective into the Processes of the World Heritage Convention," <https://whc.unesco.org/document/139146>
- Vasak, K. (1977) "A 30-year struggle; the sustained efforts to give force of law to the Universal Declaration of Human Rights," the Unesco Courier, Paris: UNESCO, s. 29-32.

Dünya Barışı için Kültürel Miras: Uluslararası İlkesel Metinlerde Paylaşılan/ Ortak Miras Kavramı

Melis Bilgiç ELMAS - Aylin Akçabozan TAŞKIRAN

1. Giriş

Kültürel mirasın dünya barışının sağlanmasındaki rolü ve bu anlamdaki katkıları, uluslararası ölçekte koruma alanında giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Bu bağlamda, UNESCO, ICOMOS, Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği (AB) gibi uluslararası kuruluşlar, özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren geliştirdikleri ilkesel metinler aracılığıyla kültürel mirasın birleştirici değerlerini ve kültürel çeşitliliğin önemini vurgulayan önemli adımlar atılması sağlanmıştır. Ancak, süregelen savaşlar ve çatışma durumlarının yanı sıra kültürel miras tanımının tekil anlatılar doğrultusunda araçsallaştırılmasına yönelik eleştirel bakış açıları, kül-

türel mirasın barış inşasındaki rolüne ilişkin yenilikçi yolların tartışılmasına olan ihtiyacı vurgulamaktadır.

Bu makale kapsamında, farklı uluslararası örgütler tarafından geliştirilen 33 adet uluslararası ilkesel metinde ortak/paylaşılan miras kavramına ilişkin güncel tanımlar ve koruma disiplini çerçevesinde söz konusu güncel kavramların barış inşasına katkıları için yardımcı olabilecek ilkeler incelenmiştir (Tablo 1). Çağdaş dinamikler karşısında kültürel miras politikalarının karşılaştığı zorluklar ve çatışmaların önlenmesindeki rolleri ele alınarak; ortak/paylaşılan mirasın, çoğulcu ve kapsayıcı miras söylemleri ve kültür politikalarını mümkün kılan diyalog ve işbirliğine dayalı yenilikçi araçlarla nasıl ele alınabileceği

Yıl	Uluslararası Belge ve Tüzükler	Yıl	Uluslararası İlkesel Metinler
1931	Atina Antlaşması	2003	UNESCO Somut Olmayan Mirasın Korunması Sözleşmesi
1931	Birinci Uluslararası Tarihi Anıtlar, Mimar ve Teknisyenleri Kongresi, Carta Del Restauro	2003	AVRUPA KONSEYİ Kültürlerarası Diyalog ve Çatışmaların Önlenmesine İlişkin Bildirge
1954	Silahlı Çatışma Halinde Kültürel Değerlerin Korunması Sözleşmesi" (Lahey Konvansiyonu)	2004	Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler Teşkilatı, Kültür için Gündem 21
1954	AVRUPA KONSEYİ Avrupa Kültür Sözleşmesi	2005	UNESCOKültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi
1964	İkinci Uluslararası Tarihi Anıtlar, Mimar ve Teknisyenleri Kongresi, Venedik Tüzüğü	2005	AVRUPA KONSEYİKültürel Mirasın Değerine İlişkin Çerçeve Sözleşmesi Faro Sözleşmesi
1966	UNESCO Uluslararası Kültürel İş birliği İlkeleri Bildirgesi	2008	ICOMOS, Yerin Ruhunun Korunmasına İlişkin Quebec Bildirgesi
1972	UNESCO Dünya Mirası Sözleşmesi	2008	ICOMOS Kültürel Miras Alanların Algılanması ve Sunumu Tüzüğü
1975	ICOMOS Amsterdam Bildirgesi	2008	AVRUPA KONSEYİ Kültürlerarası Diyaloga İlişkin Resmi Rapor
1976	UNESCOTarihi Alanların Korunması ve Çağdaş Rollerini Korumada Tavsiyeler (Nairobi Tavsiyeleri)	2011	ICOMOSTarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimiyle İlgili Valletta İlkeleri
1979/2013	ICOMOS Avustralya Kültürel Öneme Sahip Yerlerin Korunması Amaçlı Avustralya-ICOMOS Tüzüğü (Burra Tüzüğü)	2014	AVRUPA BİRLİĞİ Avrupa için kültürel mirasa entegre bir yaklaşıma doğru
1985	AVRUPA KONSEYİ Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi	2014	ICOMOS İNSANİ DEĞER OLARAK MİRAS VE PEYZAJ HAKKINDA FLORANSA BİLDİRGESİ
1987	ICOMOSTarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü (Washington Tüzüğü)	2015	BİRLEŞMİŞ MİLLETLER 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri
1994	ICOMOS- UNESCO-ICCROM, Nara Özgünlük Belgesi	2016	AVRUPA BİRLİĞİUluslararası Kültürel İlişkilere Yönelik Bir AB Stratejisine Doğru
1995	AVRUPA KONSEYİ Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesinin (1995) (Avrupa Bölgesel veya Azınlık Dilleri Şartı (1992)	2017	ICOMOS Miras ve Demokrasiye İlişkin Delhi Bildirgesi (Delhi Declaration on Heritage and Democracy)
1998	Avustralya ICOMOS Önemli Alanların/Yerlerin Korunmasında Birlikte Yaşama Etiği Kuralları	2017	AVRUPA KONSEYİ 21'nci Yüzyıl için Avrupa Miras Stratejisi
2000	UNESCO Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi	2018	EUROPA NOSTRA (BİZİM AVRUPA) Berlin Eylem Çağrısı
2008	AVRUPA KONSEYİ Kültürlerarası Diyalogun Geliştirilmesine İlişkin Bakü Deklarasyonu		

Tablo 1. Çalışma kapsamında incelenen Uluslararası Belge ve Tüzükler (Bilgiç Elmas, 2024)

irdelenmiştir. Ayrıca, kültürel mirasın farklı topluluklar arasında anlayış ve işbirliğini teşvik etmek için bir araç olarak nasıl etkili bir şekilde kullanılabileceğine dair örnekler ve öneriler sunulmuştur.

2. Güncel Koruma Disiplini İçinde Ortak ve Paylaşılan Miras Kavramlarının Yeri

Çağdaş toplumların geçmişleri ile yüzleşerek; kültürel çeşitliliklerini ve kültürel kimliklerini muhafaza etmelerini ve gelecek nesiller için sürekliliğini sağlayabilmeleri için paylaşılan miras (*shared heritage*) ve ortak miras (*common heritage*) kavramları kritik önem taşımaktadır. Kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilirliğin sağlanması konusunda farklılıkları da olan ancak birbirini tamamlayan bu kavramların; koruma disiplini içinde son 20 yıllık süreçte tartışmaya açılan güncel kavramlar olduğunu söylemek mümkündür.

Bu çerçevede **ortak miras**, ilk olarak belirli bir topluluğa ait olmaktan ziyade tüm insanlığa ait olan doğal ve kültürel varlıklar olarak ifade edilmiştir. **Paylaşılan miras** ise ortak geçmişte birden fazla ve çeşitli grup veya toplulukla ilişkili olarak üretilen ve tanınan kültürel veya doğal varlıkları ifade etmektedir (Küver, 2022). Bu varlıklar süreç içinde farklı gruplar için farklı anlamlar veya değerler kazanmışlardır (Fairclough, 2009, s. 34). Bunlardan hareketle her iki kavramın temelinde ortak ve ilişkili geçmiş ürünü olma, kapsayıcılık değerine sahip olma ve farklı kültürler için kültürlerarası alışveriş ve diyalog için araç olmaları yanı sıra kültürel kimliği zenginleştirecek bir kaynak olarak tanımlanmaları gibi ifadeler yer almaktadır (Elizabeth, 2010, s. 10).

Paylaşılan miras ve ortak miras kavramları, literatürde birbirlerini tamamlayan kavramlar olarak kullanıldığı gibi çoğunlukla birbirinin yerine de kullanılmıştır. Ortak miras, evrensel değerlerin korunmasını ve uluslararası işbirliğini vurgularken, paylaşılan miras, kültürel çeşitliliğin ve toplumsal bağların önemini ön plana çıkarmaktadır. Bu kavramlar arasındaki temel farklılıklar; korumanın öznesinin ve kapsamının yanı sıra koruma eylemine yöneliktir. Bu anlamda ortak miras çoğunlukla Dünya Mirası alanlarına referans verirken; paylaşılan miras ise daha yerel ölçeklerde de olabilmektedir. Bu noktada

her iki kavram için de koruma öznesi zengin çeşitlilikte ve hem somut hem de somut olmayan varlıkları kapsayacak şekilde geniş kapsamlıdır. Peyzajlar, kentsel ve kırsal alanlar ya da yapı ölçeğinde olabilecekleri gibi pratikler ya da koleksiyonlar olmak üzere farklı dil, din ve kültürlerle ilişkili kategorilerde ele alınabilmektedir (Holtorf, 2010, ss. 92-95).

Son yıllarda uluslararası toplantılarda yapılan tartışma konularından biri mimari mirasın sadece ulusal bir kaygı sorunundan ibaret olmadığı yönündedir. Witcomb, mirası ulusal çerçeveden çıkarmak gerektiğini savunmaktadır (Witcomb, 2010). Her ülkede 19. yüzyıldan beri sayısız kurum ve kuruluş bulunmaktadır ve bu kurum ve kuruluşların amacı ulusal sınırların ötesine geçmektedir. 1. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Milletler Cemiyeti, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Birleşmiş Milletler'in ve UNESCO'nun amacı da barış inşa etmek olup; bu amacı ile ulusal sınırların ötesine geçmektedir (ICOMOS Avusturya, 2019). Özellikle savaş zamanı ve sonrası dönemde miras alanlarının korunması söz konusu olduğunda ulusal sınırların ötesinde bir bakış açısı geliştirilmelidir.

Bu bağlamda, ortak mirasın korunmasına yönelik uygulamalardan biri olarak son dönemde **Sınır aşırı seri adaylıklar** gündeme taşınmıştır (Akçabozan Taşkiran & Binan, 2020, s. 68). Bu kapsamda Taraf Devletler bir araya gelerek kültürel mirasın tespiti, sunulması ve korunması konusunda çalışmalar yapmaktadır. Dünya Mirası Listesi'nde yer alan sınır aşırı ve ulus aşırı seri miras alanlarının sayısı son yıllarda artmıştır. Bu konuda tematik çalışmalar da hız kazanmış olup; özellikle daha kırılgan olan doğal miras alanları, kültürel rotalar gibi ortak miras alanlarının belgelenmesine önem verilmektedir. Kültürel Rota kategorisinde Dünya Mirası Listesi'nde yer alan İspanya'daki Camino de Santiago, barışı ve kültürlerarası anlayışı teşvik etmektedir. Dünyanın dört bir yanından binlerce insan Camino'yu yürüyerek deneyimlerini paylaşmakta ve farklı kültürler hakkında bilgi edinmektedir (**Şekil 1**).

Slovenya'nın Dünya Mirası Geçici Listesi'nde yer alan Alpler'den Adriyatik'e Barış Yolu: 1. Dünya Savaşı Mirası (The Walk of Peace from the Alps to the Adriatic – Heritage of the First World War), özel bir barış ve anma rotası olup, koruma altındaki doğal çevre ile bütünleşen anıtsal bir peyzajdır (**Şekil 2**). Önemli bir kültü-



Şekil 1. Camino de Santiago Hac Yolu (Fotoğraflar: A. Akçabozan Taşkiran, 2015).



Şekil 2. Alpler'den Adriyatik'e Barış Yolu: 1. Dünya Savaşı Mirası (The Walk of Peace from the Alps to the Adriatic – Heritage of the First World War²).

rel ve sosyal birlikteliği temsil etmekte olup hem bireysel ve hem de kolektif deneyimi vurgulamaktadır. Bileşenlerinin her biri, paylaşılan/ortak mirasın izlerini yansıtmaktadır¹.

2023 yılında Dünya Mirası Listesi'ne alınan Birinci Dünya Savaşı mezarlık alanları ve hafıza mekânları (Batı Cephesi) ulus aşırı seri miras alanı, Birinci Dünya Savaşı'nda yıkım ve kitlesel ölümlerin yaşandığı alanları hatırlatmakta ve toplumları yeniden birleştirerek barış mesajı vermektedir (Şekil 3). Çatışmalarda kayıpların ortak hafızası güncel ve dinamik bir karaktere sahiptir. Dünyanın her yerinden milyonlarca ziyaretçi bu alanları ziyaret etmektedir. Bu alanda hafızanın tarihi, üstün evrensel değeri oluşturmaktadır. Bugün, Birinci Dünya Savaşı'nın mezar alanları ve anma mekânları, barışın ve uzlaşmanın desteklendiği ve kayıpların anıldığı önemli yerler haline gelmiştir³.

Stecci Orta Çağ Mezar Taşları ulus aşırı seri miras alanına katılan Taraf Devletler, yıllar süren savaş sonrasında, kültürel miras üzerinden ortak mirası korumak amacıyla işbirliği yapmıştır. Geçerli olan mevzuatla, Stecci Orta Çağ Mezar Taşları ile 28 mezar alanının yasal olarak korunması sağlanmıştır (Şekil 4). Kültürel mirasın korunması ve yönetimi için Taraf Devletlerin

yasal ve idari sistemleri farklı olsa da her bir Taraf Devlette mezarlıklar ve mezar taşları için en yüksek koruma seviyesi sağlanmıştır. Ulus aşırı koordinasyon, Uluslararası Koordinasyon Komitesi aracılığıyla ve ortak stratejilerin, ilkelerin ve standartların uygulanması yoluyla kurulmuştur. Her bir Taraf Devlet, topraklarında bulunan mezar alanlarının korunmasından, bakımından ve yönetiminden sorumludur (Lovrenovic, 2010).

Paylaşılan/ortak mirası koruma anlayışı, ortaklaşa yönetim, ortak miras alanlarının ve barış alanlarının çatışmaların çözümüne ve barışa katkısı, çeşitli ortak koruma alanlarına ilişkin deneyimler, kazanımlar, fırsatlar ve ortak koruma alanlarının sağladığı faydalar üzerine çok sayıda örnek verilebilir. Bu bağlamda, paylaşılan/ortak mirası koruma alanlarının daha iyi yönetilmesi için stratejiler ve uluslararası ortaklık imkânları araştırılmalı, diğer yandan, uluslararası ortaklıkların geliştirilmesi için paylaşılan/ortak miras kavramının yeri ilkesel metinler üzerinden okunmalıdır.

3. İlkesel Metinlerde Paylaşılan/Ortak Miras Kavramının Yeri

Uluslararası ilkesel metinler, paylaşılan/ortak miras kavramı ile ilişkili olarak, koruma öznesi niteliğindeki tanımlar ile korunması konusunda önerilen sorumluluklar ve yaklaşımlar bağlamında ele alınmıştır. Koruma alanında temel ilkelerin belirlendiği Atina Antlaşması (1931) ve Carta Del Restauro (Atina/Restorasyon Tüzüğü, 1931), aynı zamanda dünya ölçeğinde kültürel mirası koruma alanında ortak bir tavır belirleme ve işbirliği çalışmalarının ilki olarak tanımlamak mümkündür. Söz konusu belgelerde somut kültür varlıkları üzerinden paylaşılan ve ortak miras kavramları ile ilişkilendirilebilecek ilkeler olarak geçmişe ait tüm dönem



Şekil 3. Birinci Dünya Savaşı mezarlık alanları ve hafıza mekânları (Batı Cephesi) (Funerary and memory sites of the First World War (Western Front)⁴

eklerine ve katmanlara saygı ilkeleri vurgulanmıştır (The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments, 1931).

II. Dünya Savaşı'nın kentsel mekân ve belleğe yönelik büyük ölçekli kayıplara neden olması gibi gelişmeler üzerine 1945 yılında kurulan UNESCO'nun temel amaçları arasında eğitim, bilim ve kültür alanında uluslararası işbirliği sağlayarak dünya barışına katkıda bulunmak yer alıyor. İnsanlar arasında dil, din, ırk ve cinsiyet farkı gözetmeden insan hak ve özgürlüklerine saygıyı temel ilke olarak benimseyen UNESCO, üye devletlerinde bulunan komisyonları aracılığıyla çeşitli çalışmalar yapmıştır.

UNESCO, Dünya Mirası Programı'nı dünyanın dikkatini çeken üç olaya yanıt olarak mirasın korunması için yapılandırmış ve ileriye etkili bir yaklaşım sunacak şekilde tasarlamıştır. Bunlar, 1960 yılında Aswan barajının yapımı nedeniyle ortaya çıkan Nubia Anıtları'na yönelik tehdit, 1966'daki Floransa'nın merkezindeki sel baskını ve Venedik'te devam eden su baskını sorunudur (Pocock, 1997). Söz konusu krizler, UNESCO'yu, ülkelerin endüstriyel gelişme, doğal afet veya savaş nedeniyle benzer şekilde tehdit altındaki alanları korumalarına yardımcı olacak bir resmi göreve teşvik etmiştir.

En önemlilerinden biri olmak üzere 1960'tan 1980'e kadar UNESCO, Nubia Anıtları'nın kurtarılması projesini yönetmiştir⁶. Bu kapsamda oluşturulan uluslararası misyon ile 22 anıt ve anıt grubu, beş kıtadan gelen 40 teknik uzman tarafından kurtarılmıştır. Başta Abu Simbel ve Philae olmak üzere çok büyük tapınakların yerleri değiştirilmiştir (Şekil 5). Bu teknik çalışmalar, mirasın korunması ile ilgili uzlaştırmacı yeni süreçleri belirlemiştir. UNESCO, insanlığın ortak mirasını korumak için dünyanın en iyi uzmanlarını bir araya getirebileceğini ve uluslararası desteği alabileceğini kanıtlamıştır. Nubia Anıtları'nın kurtarılması projesi, Dünya Mirası konseptinin öncülü olması ve kültürel mirasın insanlığın ortak mirası olduğu düşüncesini desteklemesi bakımından önemlidir.

Bu süreçte koruma alanında dönüm noktası olarak kabul edilen Venedik Tüzüğü'nün (1964) giriş bölümünde; insanların, anıtların insanlığı birleştiren değerlerinin giderek daha fazla farkına varmakta olduğunu ve bu nedenle "ortak miras" tanımının kabul görmeye başladığı ifade edilmiştir. Bu anlamda da gelecek nesiller için ortak mirasın korunması sorumluluğu "ortak sorumluluk" olarak kabul edilmiştir (International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites (The Venice Charter), 1964).

UNESCO tarafından yayınlanan Uluslararası Kültürel İşbirliği İlkeleri Bildirgesi'nde (1966) kültürlerin zenginliğinin, çeşitliliğinin ve özellikle karşılıklı etkileşiminden kaynaklanan değerlerinin ortak mirasın parçası olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca ortak mirasa ilişkin sorumluluklar boyutunda bilgi paylaşımı, kültürlerarası işbirliği ile saygı ortamının sağlanma-

sı insan haklarına uygun yaklaşımlar belirlenmesi gibi konular üzerinde durulan erken tarihli metinlerden birisidir (Declaration of the Principles of International Cultural Cooperation, 1966). Bu doğrultuda 1972 tarihli Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına İlişkin Sözleşme ile insanlığın ortak mirası (universal value) ve ortak sorumluluk kavramları ile uluslararası işbirliği ve barışın güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu tarihten itibaren UNESCO'nun en önemli görevlerinden biri de üye ülkelerde bulunan tarihi eserleri, yapıları dünya mirası kabul ederek koruma altına aldığı Dünya Mirası Listesi'nin oluşturulmasıdır. Dünya Mirası Sistemi, sadece uluslar ve etnik gruplardan oluşan bir topluluk olmayıp, tüm insanlığın bir topluluk olarak görülmesini öne sürmektedir. Dünya üzerinde farklı zaman dilimlerinden ve coğrafyalardan varlıkları Dünya Mirası Listesi'ne almak, küresel coğrafyada yeni semboller ve yerler oluşturma bir yolu haline gelmiştir. Son yıllarda ulusal tanıtımdan daha ziyade, diyalog ile barışın geliştirilmesine yardımcı olan adaylıklara öncelik verilmektedir.



Şekil 4. Stecci Orta Çağ Mezar Taşları (Stecci Medieval Tombstone Graveyards)⁵
First World War.

Devamında Avrupa Konseyi'nin "Avrupa Mimari Miras Yılı" olarak belirlediği 1975 yılında "Geçmişimiz için Bir Gelecek" teması kapsamında mimari miras, tüm halkların ortak mirası olarak tanımlanmıştır. Bu kapsamda korunmaları konusunda sorumluluğun belirli bir ülkeye ya da bölgeye ait olmaksızın; uluslararası boyutta ortak olduğu vurgulanmıştır (The Declaration of Amsterdam, 1975). 1990'lı yılların sonundan itibaren koruma alanında özgünlük kavramının tartışmaya açıldığı toplantılar sonunda hazırlanan Nara Özgünlük Belgesi'nde (1994)



Şekil 5. UNESCO Nubia anıtları kurtarma kampanyası

kültürlerin ve kültürel miraslarının çeşitliliği ile ortak belleğin tüm farklı yönlerine saygı duyulmasına ilişkin ilkeler vurgulanmıştır. UNESCO'nun izinde ortak sorumluluk ve uluslararası işbirliği (madde 8) ilkeleri tüzük kapsamında vurgulanan temel tanımlar olmuştur (The Nara Document on Authenticity, 1994).

Sonraki süreçte UNESCO'nun 21. yüzyıl için “yeni bir kurucu eylem” olarak tanımladığı Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi (2001) kapsamında ilk defa kültürel çeşitlilik, ortak miras olarak kabul edilirken ve bu çeşitliliğin korunmasının ortak mirası zenginleştireceği vurgulanmıştır. Bu bağlamda barış inşası için kültürlerarası diyalog, uluslararası işbirliği ve dayanışma, bilgi paylaşımı ve insan haklarına saygılı kültür politikalarının benimsenmesi gibi yaklaşımlar bu bildirgenin temelini oluşturmuştur (Universal Declaration on Cultural Diversity, 2000). Avrupa Konseyi tarafından yayınlanan “Kültürlerarası Diyalog ve Çatışmaların Önlenmesine İlişkin Bildirge bağlamında; kültüre dayalı anlayış doğrultusunda kültürel kimlik, kültürel vatandaşlık ve kültürel demokrasi gibi kavramlar tanımlanmıştır. Ayrıca bildirgede demokratik ve adil bir toplum yapısının sağlanması yanı sıra yönetim ve sektörler arası işbirliğine dayalı kültür politikaları, eğitim stratejileri ve sanatsal faaliyetlerin geliştirilmesini önerilmektedir (Declaration on Intercultural Dialogue and Conflict Prevention, 2003).

özellikle dil çeşitliliği, bu anlamda ise uluslararası işbirliği ve dayanışma, eğitim ve bilinçlendirme gibi kavramların bu anlamdaki rolü üzerinde durulmuştur (Convention on Diversity of Cultural Expressions, 2005).

Avrupa Konseyi tarafından yayınlanan Faro Sözleşmesi (2005), kültürel mirasın toplumsal ve insani unsurlara dayalı olarak tanımlandığı bir çerçeve metin olarak, ortak hafıza, kimlik ve yaratıcılık kaynağı olan mirasın, kültürel çeşitlilik, insan hakları ve barışçıl toplumlar için bir “kaynak” olduğunu vurgular. Sözleşme, mirasa erişim hakkı, demokratik katılım ve kültürlerarası diyalog gibi kavramların önemini öne çıkarır. Ayrıca, değer odaklı bir yaklaşım önererek, farklı bakış açılarının kabulünün barış ve uzlaşya katkıda bulunduğunu savunmuştur (Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society, 2005). Bu yolla paylaşılan miras kavramı ile ilişkili olarak sınırların değiştirilmesi sırasında miras kavramının farklı toplumlar tarafından değer kazandığı durumlarda; farklı bakış açılarının kabul edilmesi ile sağlanan uzlaş ve diyalog ortamının barışçıl ve demokratik toplumlar yanı sıra uluslararası alanda barış inşası gibi konulara hizmet ettiği savunulmaktadır (Şekil 6).

ICOMOS'un yayınladığı Quebec Bildirgesi (2008), somut ve somut olmayan mirasın korunmasında, özellikle farklı topluluklarca yeniden anlamlandırılan ortak mirasın dinamik ve yaşayan bir yapı olduğunu vurgulamıştır. Bildirge, yerin ruhunu koruyacak kapsayıcı yönetim planları ve kültür politikalarının önemine dikkat çekmiş; nesiller arası bilgi paylaşımı, eğitim, farkındalık ve dijital teknolojilerin kullanımını öne çıkarmıştır. Bu sayede ortak mirasın yaşayan bir miras alanı olarak yerin ruhunu koruyabileceği vurgulanmıştır (The Quebec Declaration on the Preservation of the Spirit of the Place, 2008)

Avrupa Konseyi'nin Bakü Deklarasyonu'nda (2008), kültürlerarası diyalog ve barış inşasında ortak eylem planları ve projelerin üretiminin, sınır ötesi girişimlerin güçlendirilmesi ve farklı kültürlerin takdir edilmesi ile anlaşılabilirliğini artırarak sosyal uyumu ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik eden kültürel politika ve programların desteklenmesi yer almaktadır (Baku Declaration on the Promotion of Intercultural Dialogue, 2008). Devamında Kültürlerarası Diyaloga İlişkin Resmi Rapor'da özellikle çatışma durumundaki kültürler arasında barış inşası ve diyalog sağlanması konusunda uluslararası ölçekte hassasiyetlerin eğitim ve farkındalık programlarıyla anlaşılır kılınması, ortak kültür, sanat ve spor aktiviteleri için diyalog mekânlarının tasarlanması ve medyanın bu bağlamdaki katkılarının vurgulanmasına yönelik ilkeler tanımlanmıştır (White Paper on Intercultural Dialogue, 2008) (Şekil 6).



Şekil 6. Faro Sözleşmesi ve Kültürlerarası Diyaloga İlişkin Resmi Rapor gibi metinlerde geçen miras algısı ve sorumluluklarda ortak mirasa ilişkin temel kavramlar (Bilgiç Elmas, 2024)

UNESCO tarafından hazırlanan Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi (2003) kapsamında somut olmayan kültürel mirasın korunmasının, kültürel kimliğin, kültürel çeşitliliğin ve ortak mirasın korunması açısından büyük öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bununla birlikte sözleşmede kültürel çeşitlilik ve ortak mirasın korunmasının insan hakları ve uluslararası işbirliği bağlamında ele alınması gerektiğinin altı çizilmiştir (Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, 2003). Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi'nde (2005) ise kültürel çeşitliliğin ortak mirasın parçası olduğu ve insan haklarının bir parçası olarak kültürel haklar kavramlarının altı bir defa daha çizilmiştir. Söz konusu vurgularla ilişkili biçimde kültürel ifadelerin çeşitliliği bağlamında

Sonraki süreçte İnsani Değer Olarak Miras ve Peyzaj hakkında Floransa Bildirgesi (2014) olarak belirlenen çerçevede, ICOMOS'un yol göstericiliğinde, kültürel çeşitliliğin ifadesi olarak ele alınan kültürel miras ve peyzaj değerleri aracılığı ile kültür tartışmalarının yeniden ele alınması hedeflenmiştir. Merkezine insanın konulduğu tartışma kapsamında; kültürel miras, "barış ve birlikteliğin bir tanığı" olarak ele almaktadır. Kültürel mirasın karşı karşıya kaldığı birçok tehdit karşısında kültürel kimlik değerlerinin turizm ve dijital teknolojiler gibi araçlar aracılığı ile paylaşımı, yerel toplulukların koruma sürecine katılımı ve mirasa değer veren her türlü kültür grubuna saygılı bir yaklaşım geliştirilmesi gibi temel ilkeler önerilmiştir (İnsani Değer Olarak Miras ve Peyzaj Hakkında Floransa Bildirgesi, 2014).

AB'nin sırasıyla 2014 ve 2016 yıllarına tarihlenen "Avrupa için Kültürel Mirasa Entegre Bir Yaklaşımına Doğru" ve "Uluslararası Kültürel İlişkilere Yönelik Bir AB Stratejisine Doğru" metinleri aracılığı ile toplumlararası barış inşası için hoşgörünün teşvik edilmesi yanı sıra miras konusunda işbirliği çalışmalarının güçlendirilmesi kültürlerarası ilişkilerde temel stratejiler olarak belirlenmiştir. Barış inşası için kültürlerarası ilişkilerde kültürel bağlam ve yerel hassasiyetlere dikkat edilmesinin önem taşıyacağının altı çizilmiştir. Bu amaç doğrultusunda birleştirici unsurlar olarak mevcut işbirliği çerçeveleri, finansman araçlarından (tematik ve coğrafi programlar gibi) ile ortak kapasite geliştirme programlarından, kültürel ve yaratıcı endüstri ağlarından (Avrupa Kültür Başkentleri ve yenilikçi ortaklıklar gibi) yararlanılması önerilmiştir (Towards an integrated approach to cultural heritage for Europe, 2014) (Towards an EU strategy for international cultural relations, 2016).

Birleşmiş Milletler tarafından yayınlanan 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri doğrultusunda temelde barış olmadan sosyal ve ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilemeyeceği belirtilmiştir. Bu bağlamda 16. hedef olarak belirlenen "barış, adalet ve güçlü kurumlar" başlığında kapsayıcı ve demokratik toplumlar yanı sıra diyalog ve uluslararası işbirliği ile insan haklarına saygılı ve hoşgörülü kurumların ve buna olanak sağlayan eğitim programlarının altı çizilmiştir⁷. Avrupa Konseyi'nin 21. Yüzyıl İçin Avrupa Miras Stratejisi (2017) ise kültürel mirasın, kültürlerarası diyalog, barış ve hoşgörü için bir buluşma alanı olarak teşvik edilmesini önermektedir. Miras alanlarının erişilebilirliğini artırarak ve bilgi paylaşımı imkânı sağlayarak, farklı gruplar arasında diyalog ve uzlaşıya katkı sağlanabileceği ifade edilmiştir (European Cultural Heritage Strategy for the 21st century, 2017).

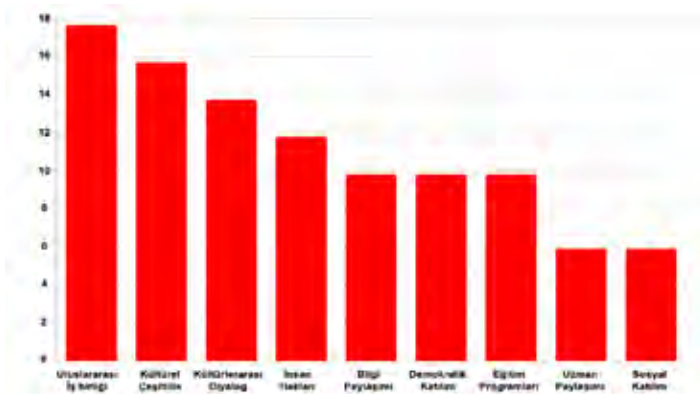
ICOMOS tarafından 2017'de yayınlanan Miras ve Demokrasiye İlişkin Delhi Bildirgesi'nde, sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğ-

rultusunda insan temelli ve kültür odaklı bir yaklaşım (*people-centric, culture-specific approach*) esas alınmıştır. Bu doğrultuda bildirgede miras; topluluklar, komşu ülkeler ve daha geniş bölgeler arasında paylaşılan ve kültürel etkilerin karışımını yansıtan ve yenilenemez bir kaynak olarak tanımlanmıştır. Mirasa erişim hakkını, toplumu oluşturan tüm kesimler için temel bir insan hakkı olarak tanımlayarak; farklı kültürler için demokratik katılım konusu vurgulanmıştır. Bu bağlamda çeşitlilik, çoğulculuk, karşılıklı saygı ve barışçıl bir arada yaşam kavramlarına değinilerek; bireysel inançlara ilişkin ritüellerin sürdürülmesi ve çok kültürlü mirasın korunmasının desteklenmesi gerekliliği belirtilmiştir (Delhi Declaration on Heritage and Democracy, 2017).

AB tarafından 2018 yılının yeniden Avrupa Kültürel Miras Yılı olarak belirlenmesinin ardından "paylaşılan miras" teması ön plana çıkarılmıştır⁸. Bu bağlamda Europa Nostra'nın "Paylaşılan Miras-Paylaşılan Değerler (*Sharing Heritage-Sharing Values*)" projesi, Avrupa'da ortak bir tarih ve kimlik vurgusunu güçlendirmek ve mirası tüm kesimler için erişilebilir kılmak konusundaki farkındalığın artırılmasını amaçlamaktadır⁹. Bu kapsamda hazırlanan Berlin Eylem Çağrısı'nda (2018), önemi vurgulanan eylem planlarında belirtilen temel ilkeler; çok paydaşlı katılım, kültürel mirasın kültür politikaları ve finansman çerçevesinde önceliklendirilmesi, kapsayıcı yönetim modeli içinde farklı ölçeklerde diyalog ve işbirliği sağlanması, eğitim ve araştırma faaliyetleriyle desteklenmesi ve bilgi paylaşımını sağlayacak kapsamlı bir platform oluşturulmasıdır (Berlin Eylem Çağrısı Avrupa'nın Geleceği için Kültürel Miras, 2018). Söz konusu yıl kapsamında çeşitli bölgelerdeki birçok anıt, sit alanı ve etkinlik kamuya açık hale getirilmiştir. Ayrıca "Barış İçin Avrupa genelinde çanları çalın" (*Ring bells across Europe for peace*) etkinliği ile I. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin 100. yılı ve 30 Yıl Savaşları anılarak, kültürel mirasın korunmasında barışın önemine vurgu yapılması hedeflenmiştir¹⁰.

ICOMOS, 1982'den bu yana her yıl 18 Nisan'da belirlenen bir tema çerçevesinde Uluslararası Anıtlar ve Sitler Günü'nü kutlayarak kültürel mirasın korunmasına dair farkındalık yaratmayı hedeflemektedir. 2020 yılı teması "Ortak Kültürler, Ortak Miras, Ortak Sorumluluk (*Shared Cultures, Shared Heritage, Shared Responsibility*)" kapsamında, hızlı nüfus değişimi, çatışma ve iklim değişikliği gibi küresel sorunlara karşı farklı kültürel grupların ortak miras değerlerini koruma ve yönetimde ortak sorumluluk alması vurgulanmıştır (ICOMOS, 2020). 2021 yılı teması da buna benzer şekilde seçilen "Karmaşık Geçmişler: Çeşitlilikleri Gözetken Gelecekler (*Complex Pasts: Diverse Futures*)" teması ile kültürel mirasın geleceğe taşınmasında farklı kültürlerle saygılı yaklaşımla-

rın öneminde dikkat çekmiştir (ICOMOS, 2021). Kùltürlerarası diyalog, barış inşası ve mirasa demokratik katılım gibi konularda faaliyet gösteren Bizim Dünya Mirasımız (*Our World Heritage*) ve Uluslararası Vicdan Mekânları Koalisyonu (*The International Coalition of Sites of Conscience*) gibi miras ağları, bu alanlarda aktif çalışmalar yürütmektedir. Bu ağlar, “Gelecek Nesiller İçin Mirasın Yorumlanması ve Sunumu - Hak ve Barış Tesisi İçin İstenmeyen Mirasın Yorumlanması ve Sunumu” (*Heritage Interpretation and Presentation for Future Generations - Interpretation and Presentation of Contested Heritage towards Truth and Peace-building*) başlıklı uluslararası seminer gibi etkinliklerle tartışma ortamları oluşturarak, söz konusu konulara katkıda bulunmaktadır¹¹.



Şekil 7. Uluslararası ilkesel metinlerde ortak miras kavramı ile ilişkili yoğun olarak kullanılan anahtar kelimeler ve yoğunlukları (Bilgiç Elmas, 2024)



Şekil 8. Uluslararası ilkesel metinlerde ortak/paylaşılan mirasın korunmasına ilişkin ilkeler (Bilgiç Elmas, 2024)

1930'lu yıllardan günümüze kadar incelenen metinler aracılığı ile kültürel mirasın değişen kapsamı içinde, başlangıçta anıt temelli ve malzeme odaklı somut tanımlardan, zamanla somut ve somut olmayan unsurların bir arada korunmasını ve kültürel çeşitliliğin ortak miras olarak kabul edilmesini içerecek şekilde genişlediği görülmüştür. Bu doğrultuda, incelenen ilkel metinlerde mirasın çok kültürlü tanımlarına imkân verilmesi ile ortak miras ve paylaşılan miras tanımları ve bu bağlamda öne çıkan sorumluluklar arasında sırasıyla uluslararası işbirliği, kültürel çeşitliliğin korunması, kültür-

lerarası diyalog ve etkileşim, insan haklarına saygı, bilgi paylaşımı, toplumların koruma sürecine demokratik katılımı, eğitim, uzman paylaşımı ve katılımcı süreç yönetimi yer almaktadır (Şekil 7, 8). Kültürel mirasın genişleyen kapsamı içerisinde ve barış inşasında yeni bir bakış açısı olarak öne çıkan ortak/paylaşılan miras düşüncesinin, kapsayıcı, birleştirici, örgütleyici, kültürlerarası diyalog aracı, uluslararası hoşgörü ve barış simgesi olması gibi potansiyeliyle alana katkı vereceği düşünülmektedir.

4. Değerlendirme ve Sonuç: Ortak Mirası Korumanın Dünya Barışına Katkısı

Paylaşılan kültürel miras üzerinde işbirliği, tarihimiz hakkında eleştirel çalışmalara katkıda bulunarak, geçmiş ile bugünün karşılıklı anlayışını genişletmektedir. Değerlerin paylaşımı, evrensellik anlayışına dayanmaktadır ve bu, paylaşılan mirasın geliştirilmesi anlayışının ortak paydasıdır. Ayrıca, diplomaside kamusal veya ekonomik bakış açısıyla önemli bir rol oynamakta, kültürel mirasın uluslararası ilişkilere dâhil edilmesi sırasında Taraf Devletlerin görünürlüğünü artırmaktadır. Bu durum, eğitim, bilgi ve uzman alışverişi, somut olmayan mirasın tartışılması veya taşınmaz somut kültürel mirasın yeniden şekillendirilmesi ile gerçekleşmektedir.

Mevcut siyasi sınırların ötesinde, bir medeniyetin veya kültürün ortak izlerine sahip farklı devletler, değerlerini belgelemek, sunmak ve korumak üzere birlikte çalışma potansiyeline sahiptirler. Devletlerin geçmişte ve günümüzde yaşadıkları anlaşmazlıklar, savaşlar bir kenara bırakılarak yaşayan ortak değerlerin tespiti, belgelenmesi ve korunması için farklı ülkelerin uzmanları aynı masa etrafında toplanmaktadır. Taraf Devletlerin bir araya gelerek ortak proje üretmeleri, ortak kültür varlıklarını belgeleyip sunmaları ve birlikte korumaları dünya barışına katkıda bulunacaktır. Bu çerçevede uzun yıllar çatışma halinde olan devletlerin ortak kültür mirasını korumak üzere bir araya gelmeleri “Çatışmaların Çözümü” için de önemli bir adım olacaktır.

Bu bağlamda uluslararası projeler ve sınır aşırı dünya miras alanları, uluslararası işbirliğini başlatma fırsatı sunmaktadır. Uluslararası işbirliği, kültürlerarası diyalogu teşvik eder ve halklar arasındaki kültürel kimlik ve dayanışma konusundaki anlayışı geliştirir. Halklar arasındaki farklılıkların yanında çok fazla ortak yanların da bulunduğu fark edilmesini sağlayarak barış ve işbirliği yapılmasına katkı sağlayacağı düşünülebilir. Bu şekilde barışı ve güvenliği destekler ve ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda sorunların çözülmesine yardımcı olur. Bu bağlamda özellikle AB'nin desteklediği birçok ülkenin paydaşı olduğu geçmişi ve çatışma söylemlerini yeniden ele almayı ve kapsayıcı söylemlerle bütüncül ve birbirine bağlantılı politikalar üret-

menin yanı sıra geçmişin ortak ve paylaşılan yönlerini görünür kılarak barış inşasını hedefleyen çok sayıda proje bulunmaktadır.

Bu bağlamda, miras alanları için ulus aşırı yönetim ekiplerinin kurulmasını teşvik etmek ve alanları kültürler arası yollarla yeniden yorumlamak, hikâyenin çeşitli yönlerini anlatmak veya barışı vurgulamak için yeni stratejiler geliştirmek önerilebilir. Kültürel çeşitlilik ve barışı destekleyecek tematik çalışmalara önem verilmelidir. Ayrıca, bu konuda UNESCO'nun programları olan Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi (Intangible Heritage Convention, 2003), Dünya'nın Hafızası (Memory of the World) ve Barışın Gücü / Barış ve Diyalog (the Power of Peace/Peace and Dialogue) programları gibi çalışmalarla bağlantı kurmak da katkı sağlayacaktır. Bununla birlikte, UNESCO'nun misyonu olan Dünya Barışı'nı sağlamaya katkısı açısından da uluslararası projelere önem verilmesi ve desteklenmelidir.■

**Melis Bilgiç Elmas, Arş. Gör., YTÜ,
Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü.**

**Aylin Akçabozan Taşkiran, Arş. Gör.
Dr., YTÜ, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık
Bölümü.**

Kaynaklar

- Akçabozan Taşkiran, A., & Binan, C. (2020). UNESCO World Heritage List and Transboundary Serial Heritage Concept: The Potential of Turkey. *Megaron*, 15(1), 67-83. <https://doi.org/10.14744/MEGARON.2020.39297>
- Baku Declaration on the Promotion of Intercultural Dialogue (2008). <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000382836> [Erişim tarihi: 01.07.2024].
- Berlin Eylem Çağrısı Avrupa'nın Geleceği için Kültürel Miras (2018). <https://www.europanostra.org/wp-content/uploads/2019/04/Berlin-Call-Action-TUR.pdf>
- Bilgiç Elmas, M. (2024). Türkiye Trakya'sında 19. yüzyıl Ortak Geçmişinin İzleri ve Unutulan Miras Üzerine Bir Araştırma. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul. (Sürmekte olan Doktora Tezi).
- Convention on Diversity of Cultural Expressions (2005). <https://www.unesco.org/creativity/en/2005-convention> [Erişim tarihi: 01.07.2024].
- Declaration of the Principles of International Cultural Cooperation (1966). <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000047954>
- Declaration on Intercultural Dialogue and Conflict Prevention (2003). <https://ericarts-institute.org/web/files/131/en/Opatija-Declaration.pdf> [Erişim tarihi: 01.07.2024].
- Delhi Declaration on Heritage and Democracy (2017). https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/GA2017_Delhi-Declaration_20180117_EN.pdf [Erişim tarihi: 01.07.2024].
- Elizabeth, Y. (2010). Promoting Understanding of Shared Heritage (PUSH). İçinde I. Vinson (Ed.), *Shared Heritage, Shared Future* (ss. 9-13).
- European Cultural Heritage Strategy for the 21st century. (2017). <https://rm.coe.int/16806f6a03>
- Fairclough, G. (2009). *New heritage frontiers*. İçinde D. Therond & A. Trigona (Ed.), *Heritage and beyond* (ss. 29-42). Council of Europe Publishing.
- Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society (2005). <https://rm.coe.int/1680083746>
- Holtorf, C. (2010). *Ironie Heritage: overcoming divisions between communities through shared laughter about the past*. *Museum International- Shared heritage, shared future*, 62(1-2), 91-95.
- ICOMOS. (2020). *International Day for Monuments and Sites Theme 2020: Shared Cultures, Shared Heritage, Shared Responsibility*. https://www.icomos.org/images/2020-ICOMOS-18th_April-Sharedcultures_EN.pdf [Erişim tarihi: 02.06.2024].
- ICOMOS. (2021). *Complex Pasts: Diverse Futures*. <https://www.icomos.org/en/focus/18-april-international-day-for-monuments-and-sites/90551-18-april-complex-pasts-diverse-futures>
- İnsani Değer Olarak Miras ve Peyzaj Hakkında Floransa Bildirgesi (2014). https://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_en0034953001536912096.pdf [Erişim tarihi: 03.06.2024].
- International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites (The Venice Charter) (1964). http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_en0243704001536681730.pdf [Erişim tarihi: 05.06.2024].
- Küiver, J. (2022). *The Politics of Shared Heritage: Contested Histories and Participatory Memory Work in the Post-Colonial Urban Landscape*. İçinde M.-T. Albert, R. Bernecker, C. Cave, A. C. Prodan, & M. Ripp (Ed.), *50 Years World Heritage Convention: Shared Responsibility – Conflict & Reconciliation* (ss. 139-150). Springer.
- Lovrenovic, D. (2010). *Medieval Tombstones and Graveyards of Bosnia and Hum*. Sarajevo: Rabic.
- Pocock, D. (1997). *Some Reflections on World Heritage*. *Area* 29:3, 260-268.
- Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, UNESCO (2003). <https://ich.unesco.org/doc/src/00009-TR-PDF.pdf> [Erişim tarihi: 08.06.2024].
- The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments (1931). http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_en0660984001536681682.pdf [Erişim tarihi: 08.06.2024].
- The Declaration of Amsterdam (1975). https://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_en0458431001536681780.pdf [Erişim tarihi: 08.06.2024].
- The Nara Document on Authenticity (1994). https://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_en0756809001536913861.pdf [Erişim tarihi: 08.06.2024].
- The Quebec Declaration on the Preservation of the Spirit of the Place (2008). http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_en0931825001587380615.pdf [Erişim tarihi: 08.06.2024].
- Towards an EU strategy for international cultural relations (2016). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=JOIN%3A2016%3A29%3AFIN> [Erişim tarihi: 08.06.2024].
- Towards an integrated approach to cultural heritage for Europe (2014). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52014DC0477>
- Universal Declaration on Cultural Diversity (2000). <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000127162> [Erişim tarihi: 6.07.2024].
- White Paper on Intercultural Dialogue (2008). https://www.coe.int/t/dg4/intercultural/source/white%20paper_final_revised_en.pdf [Erişim tarihi: 6.07.2024].
- Witcomb, A. (2010). *Cross-Territorial Heritage Sites: towards a Cross-Cultural Heritage Practice*. The World Universities Congress, Theme 12: Protecting Cultural Heritage, 20-24 October. Çanakkale, Turkey.

Notlar

- 1: <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/6077/> [Erişim tarihi: 15.06.2024].
- 2: <https://www.thewalkofpeace.com/promotion-materials/> [Erişim tarihi: 20.06.2024].
- 3: <https://whc.unesco.org/en/list/1567/documents/> [Erişim tarihi: 22.06.2024].
- 4: <https://whc.unesco.org/en/list/1567/gallery/> [Erişim tarihi: 21.06.2024].
- 5: <https://whc.unesco.org/en/list/1504/gallery/&index=1&maxrows=12> [Erişim tarihi: 23.06.2024].
- 6: <https://whc.unesco.org/en/story-abu-simbel/> [Erişim tarihi: 23.06.2024].
- 7: The 2030 Agenda For Sustainable Development <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20>

- Development%20web.pdf [Erişim tarihi: 6.07.2024].
- 8: <https://www.europeanheritagedays.com/EHD-Programme/Press-Corner/News/10-Themes-to-Explore-During-European-Year-of-Cultural-Heritage-2018> [Erişim tarihi: 19.07.2024].
- 9: <https://www.europanostra.org/eu-supports-europa-nostra-network-project-sharing-heritage-sharing-values>; https://icom-europe.mini.icom.museum/wp-content/uploads/sites/24/2018/12/1.Shared_heritage__NC.pdf [Erişim tarihi: 16.07.2024].
- 10: <https://www.europanostra.org/united-nations-secretary-general-endorses-the-ringing-the-bells-for-peace-and-heritage-initiative/> [Erişim tarihi: 19.07.2024].
- 11: <https://www.ourworldheritage.org/eventspage/interpretation-and-presentation-of-contested-heritage-towards-truth-and-peace-building> [Erişim tarihi: 25.07.2024].

Cultural Heritage for World Peace: The Concept of Shared/Common Heritage in International Doctrinal Documents

The role and contributions of cultural heritage in sustaining world peace are increasingly important in the international conservation field. International organizations such as UNESCO, ICOMOS, the Council of Europe, and the European Union have taken significant steps, particularly since the last quarter of the 20th century, by developing principled documents that emphasize the unifying values of cultural heritage. This study examines how shared/common heritage can be addressed in current conservation discipline through strategic approaches based on dialogue and cooperation, enabling pluralistic and inclusive heritage narratives and cultural policies in the face of contemporary dynamics. Furthermore, the study provides illustrative cases and proposals on how cultural heritage can effectively promote understanding and cooperation among different communities.

Within the methodology of this paper, the current definitions of the concept of shared/common heritage in 33 international doctrinal documents developed by various international organizations are examined, along with principles within the conservation discipline that could contribute to peacebuilding. The documents emphasize the contributions of the shared/common heritage concept to the field of conservation, highlighting responsibilities such as international cooperation, protection of cultural diversity, intercultural dialogue, respect for human rights, democratic participation, scientific research and education programs, expert and information exchange, and participatory process management.

“Yeniden İşlevlendirme” Praksisini¹ Venedik Tüzüğü’nden Günümüze Uluslararası Belgeler Üzerinden Okumak

Özgün ÖZÇAKIR

Doktrinsel metinler, bir kuruma, çalışma alanına veya düşünce sistemine ait ilkeleri, inançları ve kılavuzları belirleyen resmî belgeleri ifade eder. Bu metinler, çeşitli bağlamlarda karar alma süreçlerini ve davranışları yönlendiren kurallar, standartlar veya politikalar çerçevesini oluşturur. Genellikle belirli bir alandaki uzmanların görüş birliğini yansıtır.

Kültürel mirasın korunması bağlamında, farklı disiplinlerden koruma uzmanlarını uluslararası bir platformda bir araya getiren Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS) tarafından yayımlanan uluslararası metinler, doktrinsel belgelere örnektir. Kültürel miras uzmanlarının rehberliğinde hazırlanan ICOMOS belgeleri, miras alanlarının çeşitli bağlamlarda (kentsel, kırsal, arkeolojik vb.) ve farklı ölçeklerde (mimari, tarihi çevre vb.) korunması ve yönetilmesi konusunda yöntem ve yaklaşımlar sunarak hem yol gösterici hem de öncü bir rol oynar.

1964 yılında yayımlanan ve 1965 yılında ICOMOS’un kurulmasıyla birlikte ICOMOS tarafından da benimsenen Venedik Tüzüğü, bu kurumun yayınladığı ilk doktrinsel metindir. Yayımlandıktan sadece 10 yıl sonra, nispeten erken bir dönemde, kapsamı konusunda eleştirilere hedef ve Erder (1977) tarafından bir anıt gibi korunması önerilmiş olsa da Venedik Tüzüğü koruma ilkelerini sistematik bir biçimde sunan ilk metinlerden biri olması nedeniyle önemli bir kaynaktır.

1965 yılından günümüze kadar ICOMOS, uzman üyelerinin katkısı ile, farklı konularda tüzük / charter, bildirge / declaration ve önerge / resolution başlıkları altında 47 doktrinsel belge yayınlamıştır (Tablo 1). 1964 yılında “Tarihi Anıtların ve Yerleşmelerin Korunması ve Onarımı için Uluslararası Tüzük” alt-başlıklı Venedik Tüzüğü ile başlayan bu belgeler, yıllar içerisinde, kültürel mirasın değişen/genişleyen tanımları ile beraber çağcıl sorunlarına değinmiş; arkeolojik mirastan kırsal peyzajlara, kültür rotalarından endüstri mirasına, askeri mirastan Antarktika arkeolojisine uzanan bir perspektife değinen ve günümüzde 338 sayfalık külliyatı oluşturan bir veri setine dönüşmüştür.

Kültürel mirasın son 60 yıldaki değişim ve dönüşümünün somut metinsel kanıtları olan bu belgeler, “metin madenciliği” çalışmaları için önemli kaynaklardır. Metin madenciliği, temel

olarak, büyük metin verilerinden anlamlı bilgiler elde etmek ve bu bilgileri eğilimleri anlamak ve daha doğru kararlar almak için kullanmak amacıyla uygulanan bir süreci tanımlar. Welsch’in (2014) aktardığı gibi, “bir metnin -herhangi bir metnin- yorumlama olasılıkları her zaman çok yönlüdür” (Jones, 2014:60) ve metin analiz araçlarıyla yazılı bir kelimenin farklı biçimlerde anlaşılması mümkündür.

Bu makale, “yeniden işlevlendirme” kavramının ortaya çıkışını ve süreç içerisindeki dönüşümünü, ICOMOS tarafından günümüze kadar yayımlanan doktrinsel belgeleri “metin madenciliği” yöntemiyle analiz ederek *okumaktadır*³. Makalede yapılan okuma, kullanılan dijital araçlar aracılığıyla elde edilen yapılandırılmış veriler ile belgelerin yorumlanması sürecini ifade eder.

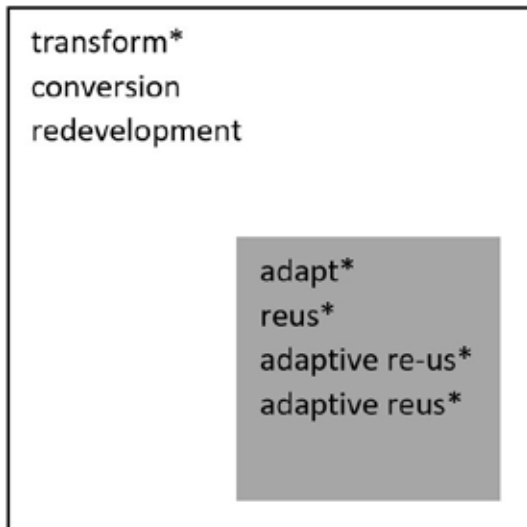
Çalışma kapsamında, ilk olarak ICOMOS tarafından yayımlanan doktrinsel belgeler kronolojik olarak veri tabanına yüklenmiştir. Ardından, “yeniden işlevlendirme” ile ilgili olabilecek terimlerin bir dökümü yapılarak veri tabanında bu terimler aranmış ve ilgili ifade kalıpları ortaya çıkarılmıştır.

ICOMOS belgelerinin İngilizce dilinde olması nedeniyle, öncelikle “adaptive reuse/re-use (yeniden işlevlendirme/yeniden kullanım)” terimleri veri setinde aranmış; bu terimlerin farklı kullanımlarını göz ardı etmemek amacıyla “adapt*” ve “reus*/re-us*” biçimleri de taranmıştır. Kelimelerin yanında kullanılan * işareti, ilgili kelimenin farklı türevlerinin bulunmasını sağlamaktadır. Bu iki anahtar kelimeye ek olarak, “yeniden işlevlendirme” ile ilişkili ve kültürel miras literatüründe dönüşüm kavramının İngilizce karşılıkları olan “transformation” ve “conversion” ile “redevelopment / yeniden geliştirme” terimleri de taranarak kavramsal gelişim analiz edilmiştir (Şekil 1).

Yürütülen metin madenciliği sonucunda yeniden işlevlendirme teriminin ilk olarak hangi belgede kullanıldığı, doktrinsel belgelerde hangi anlamlarda kullanıldığı ve anlamlarının – eğer varsa – geçirdiği değişim ve dönüşüm irdelenmeye çalışılmıştır.

	ICOMOS'un Yayınladığı Doktrinsel Metnin Adı	Yıl
01	International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites (Venice Charter) Tarihi Anıtların ve Yerleşmelerin Korunması ve Onarımı için Uluslararası Tüzük (Venedik Tüzüğü)	1964
02	Resolutions of the Symposium on the introduction of contemporary architecture into ancient groups of buildings Tarihi Yapı Grupları ile Çağdaş Mimarlığın Birlikteliği Üzerine Sempozyum Kararları	1972
03	Resolutions of the International Symposium on the Conservation of Smaller Historic Towns Küçük Tarihi Yerleşimlerin Korunması Üzerine Uluslararası Sempozyum Kararları	1975
04	Charter of Cultural Tourism Kültürel Turizm Tüzüğü	1976
05	Historic Gardens (Florence Charter) Tarihi Bahçeler (Floransa Tüzüğü)	1981
06	Charter for the preservation of Quebec's heritage (Deschambault Declaration) Quebec Kültür Mirasının Korunmasına Yönelik Tüzük, Deschambault	1982
07	Declaration of Dresden on the "Reconstruction of Monuments Destroyed by War" "Savaşta Yıkılan Anıtların Yeniden İnşası" Üzerine Dresden Bildirgesi	1982
08	Tlaxcala Declaration on the Revitalization of Small Settlements Küçük Yerleşimlerin Canlandırılması Üzerine Tlaxcala Bildirgesi	1982
09	Appleton Charter for the Protection and Enhancement of the Built Environment Yapılı Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesi için Appleton Tüzüğü	1983
10	Declaration of Rome Roma Bildirgesi	1983
11	First Brazilian Seminar about the Preservation and Revitalization of Historic Centers Tarihi Merkezlerin Korunması ve Canlandırılması Üzerine İlk Brezilya Semineri	1987
12	Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas (Washington Charter) Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü (Washington Tüzüğü)	1987
13	Charter for the Protection and Management of the Archaeological Heritage Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü	1990
14	Guidelines on Education and Training in The Conservation of Monuments, Ensembles and Sites Anıtlar, Yapı Grupları ve Sit Alanlarının Korunmasında Eğitim ve Öğretim Üzerine Kılavuzlar	1993
15	Nara Document on Authenticity Nara Özgünlük Belgesi	1994
16	The Declaration of San Antonio San Antonio Bildirgesi	1996
17	Principles for the Recording of Monuments, Groups of Buildings and Sites Anıtların, Yapı Gruplarının ve Sit Alanlarının Kayıt Altına Alınması için İlkeler	1996
18	Charter on the Protection and Management of Underwater Cultural Heritage Sualtı Kültür Mirasının Korunması ve Yönetimi Tüzüğü	1996
19	Declaration of ICOMOS Marking the 50th Anniversary of The Universal Declaration of Human Rights ICOMOS'un İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 50. Yıldönümü için Bildirge	1998
20	International Cultural Tourism Charter Uluslararası Kültürel Turizm Tüzüğü	1999
21	Principles for the Preservation of Historic Timber Structures Ahşap Tarihi Yapıların Korunması için İlkeler	1999
22	Charter on the Built Vernacular Heritage Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü	1999
23	Principles for the Analysis, Conservation and Structural Restoration of Architectural Heritage Mimari Mirasın Analizi, Korunması ve Strüktürel Restorasyonu için İlkeler	2003
24	Indonesia Charter for Heritage Conservation Mirasın Korunması için Endonezya Tüzüğü	2003
25	ICOMOS Principles for the Preservation and Conservation-Restoration of Wall Paintings Duvar Resimlerinin (Fresk) Korunması ve Konservasyonu için İlkeler	2003
26	Xi'an Declaration on the Conservation of the Setting of Heritage Structures, Sites and Areas Kültürel Miras Yapıları, Sit Alanları ve Alanlarının Korunması için Xi'an Bildirgesi	2005
27	The ICOMOS Charter on Cultural Routes ICOMOS Kültürel Rotalar Tüzüğü	2008
28	The ICOMOS Charter for the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites Kültürel Miras Alanlarının Yorumlanması ve Sunumu için ICOMOS Tüzüğü	2008

29	Québec Declaration on the Preservation of The Spirit of Place Yerin Ruhu'nun Korunması Üzerine Quebec Bildirgesi	2008
30	Lima Declaration for Disaster Risk Management of Cultural Heritage Kültürel Mirasın Afet Risk Yönetimi İçin Lima Bildirgesi	2010
31	ICOMOS New Zealand Charter for the Conservation of Places of Cultural Heritage Value Kültürel Miras Değeri Taşıyan Yerlerin Korunması İçin ICOMOS Yeni Zelanda Tüzüğü	2010
32	The Paris Declaration on heritage as a driver of development Gelişimin İtici Gücü Olarak Miras Üzerine Paris Bildirgesi	2011
33	The Dublin Principles: Joint ICOMOS – TICCIH Principles for the Conservation of Industrial Heritage Sites, Structures, Areas and Landscapes Dublin İlkeleri: Endüstri Mirası Sitleri, Yapıları, Alanları ve Peyzajlarının Korunması İçin ICOMOS-TICCIH Ortak İlkeleri	2011
34	The Valletta Principles for the Safeguarding and Management of Historic Cities, Towns and Urban Areas Tarihi Kent ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimi için Valetta İlkeleri	2011
35	The Burra Charter Burra Tüzüğü	2013
36	The Florence Declaration on Heritage and Landscape as Human Values İnsani Değer Olarak Miras ve Peyzaj Hakkında Floransa Bildirgesi	2014
37	Principles for the Conservation of Heritage Sites in China Çin'deki Miras Alanlarının Korunması İçin İlkeler	2015
38	Delhi Declaration on Heritage and Democracy Miras ve Demokrasi Üzerine Delhi Bildirgesi	2017
39	ICOMOS-IFLA Document on Historic Urban Public Parks Tarihi Kentsel Kamu Parkları Üzerine ICOMOS-IFLA Belgesi	2017
40	ICOMOS-IFLA Principles Concerning Rural Landscapes as Heritage Miras Olarak Kırsal Peyzajlarla İlgili ICOMOS-IFLA İlkeleri	2017
41	Salalah Guidelines for the Management of Public Archaeological Sites Kamusal Arkeolojik Alanların Yönetimi İçin Salalah Kılavuzu	2017
42	Principles for the Conservation of Wooden Built Heritage Ahşap Mimari Mirasın Korunması için İlkeler	2017
43	Buenos Aires Declaration marking the 70th anniversary of the Universal Declaration of Human Rights İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 70. Yıldönümü için Buenos Aires Bildirgesi	2018
44	ICOMOS Guidelines on Fortifications and Military Heritage Tahkimatlar ve Askeri Miras için ICOMOS Kılavuzu	2021
45	ICOMOS Antarctic Archaeology Guidelines ICOMOS Antarktik Arkeoloji Kılavuzu	2022
46	ICOMOS International Charter for Cultural Heritage Tourism Kültürel Miras Turizmi için Uluslararası ICOMOS Tüzüğü	2022
47	ICOMOS-Spain Charter for the Integrated Management of Prehistoric Rock Art and Its Landscapes (Alicante Charter) Tarih Öncesi Kaya Sanatı ve Peyzajlarının Bütünleşik Yönetimi için ICOMOS-İspanya Tüzüğü (Alicante Tüzüğü)	2023

Tablo 1. ICOMOS tarafından günümüze kadar yayınlanan doktrinsel metinler²

Şekil 1. Metin madenciliğinde kullanılan anahtar kelimeler.

Yeniden İşlevlendirme: Tanım ve Kapsam

Yeniden işlevlendirme, kültürel mirasın sosyo-kültürel ve ekonomik değerlerini koruyarak gelecek nesillere aktarmayı hedefleyen çağdaş bir müdahale yaklaşımıdır. Ahunbay'a (2009) göre, tarihi yapıların işlev değiştirilerek kullanılmaya devam edilmesi, kültürel mirası korumanın önemli bir yoludur. Her ne kadar yeniden işlevlendirme günümüzde güncel bir konu olarak öne çıksa da, tarih boyunca birçok yapı veya yapı malzemesinin farklı işlevlerle kullanılmaya devam etmesi, bu yaklaşımın köklü ve tarihsel bir uygulama olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin, Roma Dönemi'nde İmparator Augustus'un başarılarını topluma anlatan bir anıt olarak inşa edilen Augustus Mabedi, Bizans Dönemi'nde kilise, Osmanlı Dönemi'nde ise medrese

olarak kullanılmıştır (Özçakır vd., 2022). Bugün yeniden işlevlendirme, kültürel mirasın korunmasını amaçlayan bir müdahale olarak görülse de Augustus Mabedi örneğinde olduğu gibi geçmişteki işlev değişikliklerinin daha çok pragmatik bir yaklaşımla gerçekleştirildiği söylenebilir (Perez de Arce, 1978).

Yeniden işlevlendirme üzerine yapılan çalışmalar hem ulusal hem de uluslararası literatürde geniş yer bulmakta ve son yıllarda bu alandaki yayınların sayısı hızla artmaktadır. Konuya ilişkin ilk makalenin 1976'da yazıldığı ve makalenin gayrimenkul perspektifinden konuyu ele aldığı görülmekte (Martin and Gamzon, 1976) iken özellikle 2020'den başlayarak yeniden işlevlendirme alanındaki yayınların sayısında önemli bir artış gözlemlenmiştir (Özçakır, 2024). Bu yayınların kuram ve uygulamaya odaklandıkları, çoğunlukla uygulanmış örnekler üzerinden hazırlandıkları anlaşılmaktadır. Kuramsal makaleler genellikle yeniden işlevlendirme sürecini değerlendiren yaklaşımlara odaklanırken, uygulama odaklı makaleler ise özgün işlev ya da önerilen işlev üzerinden tipolojik bir yaklaşımla yeniden işlevlendirme uygulamalarını eleştirel bir şekilde değerlendirmekte ya da yeniden işlevlendirme yoluyla koruma önerileri geliştirmektedir.



Şekil 2. Boğaziçi Üniversitesi Gözlükule Kazısı Araştırma Merkezi. Ana Yüklenici: SAYKA İnşaat Mimarlık Mühendislik. Görsel Kaynağı: Cemal Emden, Aga Khan Trust for Culture



Şekil 3. Hasanpaşa Gazhanesi Restorasyon, Peyzaj Tasarımı ve Yeniden İşlevlendirme Projesi [MüzeGazhane]. Tasarım Ekibi: Gülsün Tanyeli, Yıldız Salman, Deniz Aslan, Sevim Aslan, Kani Kuzucular. Görsel Kaynağı: Müze Gazhane, Domus

Türkiye'deki uygulamalara baktığımızda ise özellikle son yıllarda çok sayıda yeniden işlevlendirme projesi gerçekleştirildiği ve bu projeler koruma alanına yaptıkları nitelikli katkıları nedeniyle hem ulusal hem de uluslararası alanda ödül almıştır. Tarsus'taki tarihi bir çırçır fabrikasının araştırma merkezine dönüşümü 2019 yılında Europa Nostra tarafından ödüle layık

görölmüş ve 2022 yılında Aga Khan Mimarlık Ödülleri'nde kısa listeye kalmıştır (Şekil 2). İstanbul'daki Hasanpaşa Gazhanesi'nin dönüşüm projesi hem 2021 yılında İtalya'da verilen *Gubbio Prize* ödülünü almış hem de 2022 yılında Ulusal Mimarlık Ödülü'ne değer görölmüştür (Şekil 3). Bahsedilen başarılar, yeniden işlevlendirme yoluyla kültürel mirasın korunması konusunda Türkiye'de kayda değer bir bilgi birikimi olduğu ve ileriki yıllarda nitelikli yeniden işlevlendirme projelerinin artacağını ipuçlarını vermektedir.

ICOMOS'un yayımladığı doktrinsel belgeler hem koruma kuramı hem de güncel uygulamaları yönlendirdiği için, bu belgelerin zaman içinde geçirdiği değişim ve dönüşümleri değerlendirmek önem taşır. Yeniden işlevlendirme üzerine yapılabilecek bir değerlendirme, bu praksisin evriminin yanı sıra tarihi yapıların sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla hangi yaklaşımların benimsendiğini ve yeniden işlevlendirme uygulamalarının, farklı dönemlerdeki toplumsal, ekonomik ve politik dinamiklerle nasıl bir etkileşim içinde olduğunu anlamayı mümkün kılacaktır.

Uluslararası Belgeler Üzerinden Bir “Yeniden İşlevlendirme” Okuması

1976 yılında ortaya konan ve son yıllarda ilginin arttığı “yeniden işlevlendirme” konusunun gelişimini uluslararası belgeler ışığında de takip etmek mümkün. Venedik Tüzüğü'nün 5. Maddesi, açıkça yeniden işlevlendirme kavramından bahsetmese de – özgün işlevin sürdürülemediği durumlarda – tarihi yapıların topluma yararlı bir amaç için kullanılmasıyla korumanın sağlanabileceğini vurgular. Yeni işlevin yapının planı ya da bezemelerine zarar vermeden sadece yeni işlevin gerektirdiği değişiklikler yapılmasının altını çizer (ICOMOS, 1964).

Yeniden işlevlendirme kavramı açık bir şekilde ilk kez 2003 yılında yayımlanan “Mirasın Korunması İçin Endonezya Tüzüğü”nde geçmiştir (Şekil 4). Bu belge, yeniden işlevlendirmeyi restorasyon ve yeniden canlandırma gibi koruma yöntemleri arasında saymakta ve ilgililere, mirasın korunması için bu yöntemi aktif olarak kullanmalarını önermektedir. 2008'de yayımlanan “Kültürel Miras Alanlarının Yorumlanması ve Sunumu için ICOMOS Tüzüğü” ise, yeniden işlevlendirme, kültürel hassasiyetler ve güvenlik gibi endişeler nedeniyle fiziksel erişimin kısıtlandığı durumlarda, miras alanının yorumu ve sunumunun alan dışında sağlanması gerektiğini belirtir. Bu net ifade, yeniden işlevlendirme konusunun ICOMOS tarafından kavramsal bir zemine oturtulduğunu gösterir.

2013 yılında yayımlanan “Burra Tüzüğü” ile yeniden işlevlendirmenin kapsamlı bir tanımı yapılmıştır. Burra Tüzüğü, yeniden işlevlendirmeyi bir yerin yeni bir kullanım için uyarlanması olarak tanımlar ve bu sürecin, yerin bağlamın-

daki yapısal unsurlara ve mevcut kullanımlara en az müdahaleyle yapılması gerektiğini vurgular. Ayrıca, o yerin ilişkilerine ve anlamlarına saygı gösterilmesi gerektiğini ve uygun durumlarda, o yerin kültürel önemine katkıda bulunan aktivite-lerin devam ettirilmesinin sağlanmasını öngörür.

2015 tarihli “Çin’deki Miras Alanlarının Korunması için İlkeler”, yeniden işlevlendirme müdahalelerini mirasın değerleri ile ilişkilendirir. Bu belge, bir miras alanının yeni kullanım için uyarlanması sürecinde, alanın değerlerine saygı gösterilmesini ve yapının kapasitesini aşmadan geri dönüştürülebilir müdahalelerle bu değerlerin olumsuz etkilenmesinden kaçınılmasını vurgular.

Yeniden işlevlendirmeden açıkça bahseden son belge, 2022’de yayımlanan “Kültürel Miras Turizmi için Uluslararası ICOMOS Tüzüğü”-dür. Bu tüzük, kültürel mirasın yeniden kullanımı ve iyileştirilmesinin iklim uyumuna katkı sağlayabileceğini ve daha özgün ziyaretçi deneyimleri sunabileceğini belirtmektedir.

Venedik Tüzüğü’nden başlayarak, yeniden işlevlendirme (adaptive reuse) ve ilgili anahtar kelimelerin (transformation, conversion, redevelopment) birliktelikleri ve çakışmaları incelendiğinde, bazı önemli kırılma noktaları öne çıkmaktadır (Şekil 5). Bu kırılma noktalarının belirlenmesi, metinlerde açıkça “yeniden işlevlendirme”den bahsedilmese bile, yapı çevre-lerin yeniden kullanımı ve dönüşümü üzerine ipuçlarının olup olmadığını ortaya koymaktadır. Belirlenen terimlerin metinlerde birlikte kullanım kalıplarına dayanarak yapılan değerlendirme sonucunda, altı önemli kırılma noktası tespit edilmiştir ve bunlar kronolojik olarak aşağıda sıralanmıştır:

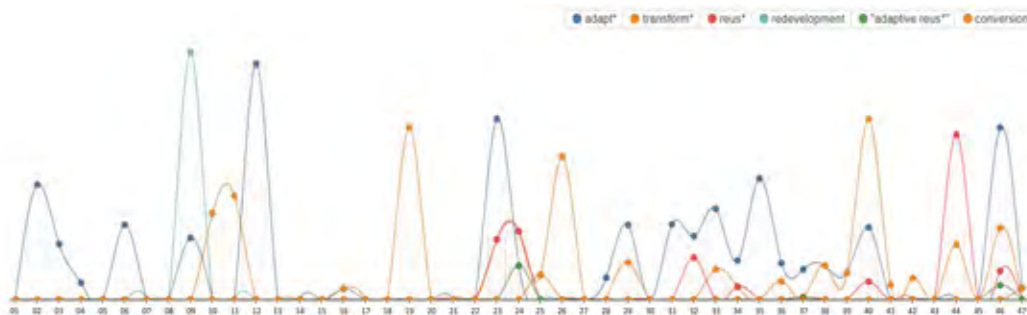
- (i) Yapılı Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesi İçin Appleton Tüzüğü, 1983
- (ii) Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü (Washington Tüzüğü), 1987
- (iii) Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü, 1999
- (iv) Miras Olarak Kırsal Peyzajlarla İlgili ICOMOS-IFLA İlkeleri, 2017
- (v) Tahkimatlar ve Askeri Miras için ICOMOS Kılavuzu, 2021

(vi) Kültürel Miras Turizmi için Uluslararası ICOMOS Tüzüğü, 2022

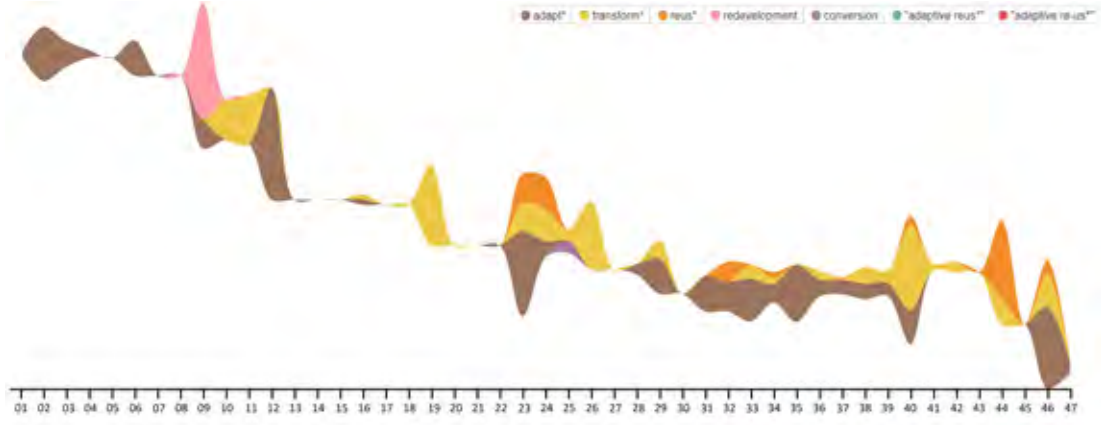
“Yapılı Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesi İçin Appleton Tüzüğü (1983)” kültürel mirasla ilgili müdahale biçimlerini tanımlarken, kullanım konusuna özel bir vurgu yapar. Yapının özgün işlevinin sürdürülemediği durumlarda, en az müdahaleyi gerektiren ve yapıya uyumlu bir işleve sahip olmanın önemini belirtir. “Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü (Washington Tüzüğü, 1987)” ise tarihi binaların uyarlanması sürecinde, özellikle ölçek ve parsel büyüklüğü açısından mevcut mekânsal düzene saygı gösterilmesi gerektiğini vurgulayarak, dönüşüm süreçlerine yol gösterici nitelikte ifadeler sunar.

“Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü (1999)” geleneksel yapıların uyarlanması ve yeniden kullanılması süreçlerinde, yapının bütünlüğüne, karakterine ve biçimine saygı gösterilerek, yaşam standartlarına uygun hale getirilmesi gerektiğini savunur. “Miras Olarak Kırsal Peyzajlarla İlgili ICOMOS-IFLA İlkeleri (2017)” ise kırsal peyzaj alanlarında uyarlanabilir dönüşüm için uzun vadeli yönetim stratejileri geliştirilmesi gerektiğini vurgular. Bu stratejilerin, küresel ve yerel yaklaşımlar arasında denge kurmaya çalışması, tüm paydaşlar ile toplulukların etkili bir şekilde tasarım ve günlük yönetim süreçlerine katılımını sağlaması gerektiği tavsiye edilir.

“Tahkimatlar ve Askeri Miras İçin ICOMOS Kılavuzu (2021)”, tahkimatlar ve askeri mirasın özgün işlevleri nedeniyle (girişleri engellemek ve bölgeleri koruma altına almak) yeniden kullanımında, özellikle erişilebilirlik açısından zorluklar yaşandığını vurgular ve bu zorluklara yönelik kapsamlı öneriler sunar. Bu öneriler arasında, bütünlüğü ve özgünlüğü bozmadan dengeli bir yeniden kullanım geliştirmek, tahkimatları ve askeri mirası askeri tarih, bilim ve teknoloji gibi konuların yorumlandığı bilgi merkezlerine dönüştürmek, ayrıca bu miras alanlarını kapsayıcılık ve uzlaşma mesajı taşıyan yerlere dönüştüren yeniden kullanımı teşvik etmek yer alır.



Şekil 4. Seçili anahtar kelimelerin kronolojik olarak kullanım trendleri



Şekil 5. Seçili anahtar kelimelerin ortaya çıkışı ve yıllar içindeki kullanım sıklıklarındaki değişimi

“Kültürel Miras Turizmi için Uluslararası ICOMOS Tüzüğü (2022)” ise dönüşüm ve uyum konularını daha geniş bir çerçevede ele alır. Tüzük, yeniden işlevlendirme ile kültürel miras turizmi bağlamında, toplulukların uyarlanabilir kapasitelerini artırarak, afetlere karşı daha dayanıklı ve uyumlu topluluklar yaratmaya katkı sağlayabileceğini vurgular.

Değerlendirme ve Sonuç

ICOMOS’un yayımladığı doktrinsel belgelerde, yeniden işlevlendirme koruma için bir araç olarak kabul edilmiş ve tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesi sürecinde dikkat edilmesi gereken temel unsurlar belirginleşmiştir. Bu unsurlar arasında miras değerlerinin korunması, yapının taşıma kapasitesinin aşılmaması, çevresel, ekonomik ve toplumsal bağlamla uyumlu müdahalelerin yapılması ve katılımcı süreçlerin benimsenmesi öne çıkmaktadır. Ancak, 1976’da ortaya atılan bu kavramın, ilk kez 2003 yılında ICOMOS belgelerinde açıkça yer alması, yeniden işlevlendirme yaklaşımının kabul görmesinin zaman aldığını göstermektedir.

ICOMOS’un yayımladığı uluslararası belgelerde, yeniden işlevlendirme kavramının kapsamının genişlediği ve farklı amaçlara hizmet edebileceği değerlendirilmektedir. Yeniden işlevlendirme, ilk dönemlerde daha çok geleneksel yerleşimlerdeki tarihi yapılarla ilişkilendirilmişken, ilerleyen yıllarda kırsal alanlarda da ele alınması gereken bir konu olarak dikkat çekmeye başlamıştır. Aynı zamanda, bu kavramın kültürel turizmin bir aracı olarak da giderek daha fazla önem kazandığı görülmektedir. Zamanla, askeri yapılar gibi farklı yapı türlerinin de yeniden işlevlendirilerek korunabileceği vurgulanmıştır. Bu çeşitlilik, kültürel miras koruma anlayışının sürekli evrilen bir disiplin olduğunu ve ICOMOS’un değişen paradigmalara doktrinsel belgeleri aracılığıyla yanıt verdiğini göstermektedir. Özellikle, 2022 yılında yayımlanan “Kültürel Miras Turizmi için Uluslararası ICOMOS Tüzüğü”, yeniden işlevlendirme uygulamalarının iklim adaptasyonuna nasıl katkı sağlayabileceğini vurgulamakta ve ICOMOS’un bu değişimlere verdiği yanıtın diğer bir somut

örneği olarak öne çıkmaktadır.

ICOMOS’un doktrinsel metinleri ile yeniden işlevlendirme literatürü birlikte incelendiğinde, çağdaş uygulama, kuram ve araştırmaların ICOMOS metinlerini beslediği gibi, doktrinsel metinlerin de bu alanlardaki gelişmeleri desteklediği görülmektedir. Güncel literatürde, yeniden işlevlendirmeye yönelik toplum temelli yaklaşımlar (Yung vd., 2014; Plevoets ve Sowińska-Heim, 2018) öne çıkarken, ICOMOS’un yayımladığı “Miras Olarak Kırsal Peyzajlarla İlgili ICOMOS-IFLA İlkeleri” ve “Kültürel Miras Turizmi için Uluslararası ICOMOS Tüzüğü” gibi belgelerde, toplum katılımı ve toplumun uyarlanabilir kapasitesinin artırılması vurgulanmaktadır. Aynı zamanda, döngüsellik (Foster, 2020; Gravagnuolo vd., 2021) ve enerji verimliliği (Rodrigues ve Freire, 2017; Yazdani Mehr ve Wilkinson, 2018) gibi sürdürülebilirlik konuları da giderek önem kazanmaktadır. 2011’de yayımlanan Valetta İlkeleri, koruma süreçlerinde malzemelerin yeniden kullanımını teşvik ederken, enerji verimliliğini artırma ve kirleticileri azaltma gerekliliğini de vurgulamaktadır.

Bu makale kapsamında, ICOMOS’un yayımladığı uluslararası belgeler üzerinden metin madenciliği yöntemi kullanılarak yeniden işlevlendirme uygulamalarının değişimi ve dönüşümü incelenmiştir. Bu yöntem, UNESCO ve Avrupa Konseyi gibi diğer uluslararası kuruluşların yayımladığı kültürel mirasla ilgili metinlerin eleştirel değerlendirilmesi için de fırsatlar sunmaktadır. Gelecekteki çalışmalar, bu kuruluşların yayımladığı belgeler üzerinden yapılan değerlendirmelerle, koruma disiplininin tarihsel dönüşümünü anlamak ve farklı uluslararası kuruluşların yaklaşımlarını karşılaştırmalı olarak incelemek açısından faydalı olacaktır.■

Özgün Özçakır, Doç. Dr., ODTÜ, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü.

Kaynaklar

- Ahunbay, Z., 2009. Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, Yem Yayınları, İstanbul.
- Plevoets, B., & Sowińska-Heim, J. (2018). Community initiatives as a catalyst for regeneration of heritage sites: Vernacular transformation and its influence on the formal adaptive reuse practice. *Cities*, 78, 128-139.
- Erder, C. (1977). The Venice Charter under Review. *Journal of Faculty of Architecture, METU, Ankara*, 25, 24-31.
- Foster, G. (2020). Circular economy strategies for adaptive reuse of cultural heritage buildings to reduce environmental impacts. *Resources, Conservation and Recycling*, 152, 104507.
- Gravagnuolo, A., Micheletti, S., & Bosone, M. (2021). A participatory approach for "circular" adaptive reuse of cultural heritage. Building a heritage community in Salerno, Italy. *Sustainability*, 13(9), 4812.
- Hassan, T. H., Almakhyat, M. Y., & Saleh, M. I. (2024). Sustainable Stewardship of Egypt's Iconic Heritage Sites: Balancing Heritage Preservation, Visitors' Well-Being, and Environmental Responsibility. *Heritage*, 7(2), 737-757.
- Jones, S. E. (2013). The emergence of the digital humanities. Taylor & Francis.
- Martin, T. J., & Gamzon, M. A. (1976). Adaptive Reuse Gives Life to Old Buildings. *Real Estate Review*, 6(3), 28-33.
- Miller, A. (2018). Text mining digital humanities projects: Assessing content analysis capabilities of voyant tools. *Journal of Web Librarianship*, 12(3), 169-197.
- Özçakır, Ö., Bilgin Altınöz, A. G., & Mignosa, A. (2022). Public decision-making in living multi-layered cities: Hacı Bayram District of Ankara, Turkey. *Maaike S. de Waal, Ilana Rosetti, Mara de Groot, Uditha Jinadasa (Ed.), Living (World) Heritage Cities (51-66)*. Sidestone Press.
- Özçakır, Ö. (2023). Tarihi Yapıların Yeniden İşlevlendirme Sürecini Ulusal Mimarlık Ödüllü Endüstri Mirası Üzerinden Tartışmak. *TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, (28), 87-103.
- Pérez de Arce, R. (1978). Urban Transformations & The Architecture of Additions, *Journal of Architectural Design*, 4, 237-266.

- Rodrigues, C., & Freire, F. (2017). Adaptive reuse of buildings: Eco-efficiency assessment of retrofit strategies for alternative uses of an historic building. *Journal of Cleaner Production*, 157, 94-105.
- Sampsel, L. J. (2018). Voyant tools. *Music Reference Services Quarterly*, 21(3), 153-157.
- Welsh, M. E. (2014). Review of Voyant tools. *Collaborative Librarianship*, 6(2), 96-98.
- Yazdani Mehr, S., & Wilkinson, S. (2018). Technical issues and energy efficient adaptive reuse of heritage listed city halls in Queensland Australia. *International Journal of Building Pathology and Adaptation*, 36(5), 529-542.
- Yung, E. H., Chan, E. H., & Xu, Y. (2014). Community-initiated adaptive reuse of historic buildings and sustainable development in the inner city of Shanghai. *Journal of Urban Planning and Development*, 140(3), 05014003.

Notlar

- 1-Praksis, bir teori veya becerinin somutlaştırıldığı ya da gerçekleştirildiği, diğer bir deyişle uygulandığı (pratiğe döküldüğü) süreci ifade etmektedir. Yazar, "yeniden işlevlendirme" alanını bir praksis olarak tanımlamaktadır. Çünkü, kültürel mirasın "yeniden işlevlendirme" sürecinin hem kuramsal (kültürel miras değerleri, sürdürülebilirlik ve döngüsellik tartışmaları, vd...) hem de uygulamalı (yeni getirilen eklerin geri döndürülebilir olması sorusu, kültürel mirasa uyumlu yeni malzemelerin seçimi, vd...) boyutları vardır ve kuram ve uygulamanın birbirini beslemesi ile "yeniden işlevlendirme" alanında koruma ilkeleri şekillenir.
- 2-ICOMOS tarafından yayınlanan doktrinsel belgelerin dökümü için, bkz. <https://www.icomos.org/en/resources/charters-and-texts>
- 3-Çalışma kapsamında, literatürde metin madenciliğine yönelik çalışmalarda da sıklıkla karşılaşılan bir metin analizi aracı olan "Voyant Tools" kullanılmıştır (Millar, 2018; Sampsel, 2018; Hassan vd., 2024)

Reading the Praxis of "Adaptive Re-Use" Through International Doctrinal Documents from the Venice Charter to the Present

The article examines the evolution of adaptive reuse in cultural heritage conservation as reflected in international doctrinal documents published by ICOMOS (International Council on Monuments and Sites). Beginning with the 1964 Venice Charter, the study traces how adaptive reuse, though not explicitly mentioned in the early years, gradually became an established method for preserving historic buildings.

Using text mining techniques, the research identifies key terms as "adaptive reuse," "transformation," "conversion," and "redevelopment," and analyzes their usage across ICOMOS documents. The study finds that adaptive reuse was first explicitly mentioned in the 2003 Indonesia Charter for Heritage Conservation and was further defined in later documents such as the 2013 Burra Charter, which provided a comprehensive definition of adaptive reuse, emphasizing minimal intervention when adapting a site to new uses while respecting its structural elements and cultural significance. Later documents, including the 2015 Principles for the Conservation of Heritage Sites in China, linked adaptive reuse interventions to heritage values and 2017 ICOMOS-IFLA Principles Concerning Rural Landscapes as Heritage further integrated adaptive reuse into broader cultural and environmental frameworks.

By analyzing ICOMOS's doctrinal documents, the article provides insights into the broader implications of adaptive reuse over time, highlighting guidelines that prioritize the preservation of heritage values, structural capacity, and environmentally, economically, and socially sensitive approaches.

Venedik Tüzüğü Sonrası Modern Mimarlık Mirasının Korunmasına Yönelik Tartışmalar ve İlkesel Metinlere Özgünlük ve Bütüncül Koruma Bağlamında Bir Bakış

Ebru Omay POLAT

İlkesel Metinlerde Ortak Kavramlar

Koruma alanında temel ilkesel metin olarak kabul gören Venedik Tüzüğü'nün ortaya çıkışı ile Batı merkezli koruma dünyası ortak görüşlerini büyük bir kültürel coğrafyaya ulaştırdı. Kendinden önceki yönlendirici metinlerdeki verileri maddelere taşıırken, geniş katılımlı uluslararası ilkeler dizisinin öncüsü oldu. Ardından gelen ilkesel metinler ise korumanın yöneliminin hızla çeşitlenen alanlarına ve kültürel coğrafyanın gerekliliklerine göre yeni tartışma alanları açarak biçimlendi. Bu ana metinden yola çıkan ve ona referans veren diğer tavsiye kararları, kartalar, bildirgeler ve diğer ilkesel metinler uygulama kararları, yere özgü tavsiyeler, tematik bir konu ya da koruma alanı üzerinden oluşturulmaktadır. Burra Kartası, Washington Tüzüğü (1987), Dresden Deklarasyonu, endüstri mirası ve modern mimarlık mirası tanımı ve koruma yaklaşımına ilişkin metinler, Faro Çerçeve Sözleşmesi (2005), Valetta Prensipleri (2011), metinlerdeki çeşitliliğin örnekleri olarak değerlendirilebilir.

Bu metinlerin ortak tartışma ve sunum odağında özgünlük ve bütüncül olma kavramları dikkat çekicidir¹.

Özgünlük ve Bütüncül Olma

Koruma kültür varlıklarının niteliklerini, değerlerini yaşatmak ve geleceğe aktarmak için yapılan müdahalelerdir. Kültür varlığına yapılacak müdahalenin temel ölçütü, onun öz niteliklerini korumak olarak tanımlanmıştır. Özgünlük ve bütüncül koruma, önce kendi varlıklarının göstergelerini oluşturan ve bu bağlamda müdahale biçimini belirleyen kavramlardır.

Özgünlük kavramı, kavramsal metinlerde 19. yüzyılda modernitenin korunması gerekli varlıkları tanımlamada kullandığı temel kavram olarak merkezde ve tartışmaların odağında yer almaktadır. Kültür varlığına ilişkin kurgulanan özgünlük durumu, korumaya yönelik ana yaklaşım konusunda yönlendirici olmaktadır.

Bütüncül olma ise kültür varlığının bütün olması, bozulma ve tehditlerden arınmış olarak niteliklerini koruması üzerinden tariflenmektedir. Özgünlük ve bütüncül olma başlıkları, Dünya Mirası Listesi için hazırlanan operasyonel rehberde II.E 75 ve 92. paragraflar arasında

tanımlanmıştır². Dünya Mirası Sözleşmesi uygulama rehberinde özgünlük kavramı, bütüncüllük ile birlikte kültür mirasının niteliklerini ve bu niteliklerin durumunu tanımlar.

Özgünlüğü koruma değer ve ölçütlerinin ötesinde bir üst kavram olarak değerlendirme yaklaşımı, kültür varlığının niteliğini tanımlamada netlik sağlamayı amaçlarken, kendi aralarındaki ilişkinin netlik kazanması modern mimarlık mirasının gündeme gelişinin ardından güncellenerek tartışılacaktır.

Özgünlük, çağdaş korumanın temel kavramıdır. Bu kavram, koruma tarihi boyunca kültürel mirasla ilgili en çok sorgulanan kavram olmuştur. 19. yüzyıldan itibaren modernitenin kavramlarından biri olarak tanımlanabilecek koruma olgusunun tartışılmaya başlanmasının ardından Gustavo Giovannoni ve Camillo Boito'nun üzerinde durduğu özgünlük kavramı, endüstrileşme ve üretim süreçlerindeki değişimin sonrasında malzeme koruma bağlamında yine gündemde olacaktır (Omay Polat, 2008).

Venedik Tüzüğü'nün giriş bölümünde yer alan "...özünlüklerinin tüm zenginliği ile onları gelecek kuşaklara aktarmak görevimizdir" ifadesi özgünlüğün tartışmalı bir kavram olacağına ilişkin bir başka vurgu yaratmıştır. Tüzüğün koruma ana başlığı altında tanımlanan 5. ve 6. maddelerinde özgünlüğün yer aldığı daha detaylı ifadeler mevcuttur. Madde 5'te kültür varlığına verilecek yeni işlevin yapının özgünlüğüne zarar vermeyecek nitelikte olması önerilmektedir. Madde 6'da anıtların bulundukları geleneksel ortamda "kütle ve renk ilişkilerini değiştirecek hiçbir yeni eklentiye, yok etmeye ya da değiştirmeye izin verilmemesi" koruma yöntemi olarak önerilmektedir. Madde 9'da ise özgünlüğün malzeme bağlamında önemi, "onarım, kendine temel olarak aldığı özgün malzeme ile güvenilir belgelere saygıyla bağlıdır" ifadesiyle vurgulanmaktadır³.

Koruma olgusunun Batı dünyası dışında coğrafya ve kültürlerde yaygınlaşması, özgünlük kavramının anıtlara yaklaşımda kültürel ve coğrafi çeşitlilik bağlamında yeniden tartışılmasını gerekli kılmıştır. Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS)'un ulusal veya uluslararası komitelerinin öncülüğünde, Venedik Tüzüğü'nü temel bir yaklaşım olarak kabul eden, ancak korumanın dinamik yapısının gerekliliği

ne uygun olarak tematik veya bölgesel içeriğe sahip tamamlayıcı tüzük veya etik dokümanlar oluşturulmaya başlanmıştır. 1994 yılında Japonya'da gerçekleştirilen ve Nara Özgünlük Belgesi ile sonuçlanan uluslararası konferansta, farklı kültürlerdeki koruma kavramlarının ve özgünlüğün ifade ettiklerinin değişkenliği vurgulanmıştır.

Nara Özgünlük Belgesi'nin 11. maddesinde; kültür mirasının çoğulluğu ile bağlantılı olarak kültür mirasının değerinin ve özgünlüğünün ortak ölçütlerin yönlendirmesiyle değerlendirilmesinin zorluğu vurgulanmıştır. Özgünlük konusunda uluslararası düzeyde bir tanım oluşturulup oluşturulamayacağı sorusu, koruma kuramının temel sorularından biri olmaya devam etmektedir⁴.

20. yüzyıl sonunda özgünlük için tanımlanan alt başlıklar ve bu alt başlıkların hiyerarşisi kuramcılarının üzerinde durduğu alanlardır. Tanımın ve içeriğin göreceli oluşu ve ancak malzemeye yönelik hiyerarşik bir düzenin oluşu, anlamının zaman içinde sorgulanmasını beraberinde getirecektir. Bu durum, 1994 Nara Konferansı'nda özellikle de özgünlüğün alt başlıklarını güncelleyen yönleriyle ortaya konacaktır. Jukka Jokilehto (1995), özgünlüğü kültür varlığının özelliklerini ve bu özelliklerinin durumunu tanımlayan bir kavram olarak değerlendirmektedir. Bernard Feilden ve Jukka Jokilehto (1998), kısa bir süre sonra oluşturacakları Dünya Mirası Yönetimi'ne ilişkin rehberde tarihi anıt ya da sit alanlarındaki özgünlüğü; bir kültür varlığının eskimenin ve bozulmanın izlerini taşıyan orijinal, taklit ya da sahte olmayan malzemesinde barındırması ile tanımlamaktadır.

Kültür varlığının bütüncül olma durumu ise bütünlüğü, yıpranmamış olma ve yıpranma tehdidi altında olmamanın yanı sıra, özgünlüğün tanımına benzer bir biçimde bir kültür varlığının onu tanımlayan tüm elementleri ile birlikte bu nitelikleri taşımasında ifade bulur. Bütüncül olma ve özgünlük tanımlarına ilişkin ortaklık ve farklılıkları bağlamında henüz muğlak bir zeminde yer almalarına rağmen bu iki kavram, özellikle Dünya Mirası Listesi güncel metinlerinde birbirinin tamamlayıcısı olarak değerlendirilmektedir. Herb Stovel, Dünya Mirası ölçütleri bağlamında özgünlük ve bütüncül olma arasındaki farklılığın henüz netlik kazanmadığı görüşündedir. (Cameron, 2020).

Bütüncül olma aynı zamanda ölçek açısından tartışılmaya ve ele alınmaya değerdir. 1991 tarihli Avrupa Konseyi kararının dördüncü ölçütünde de modern mirasın kapsamına yönelik bir öneri getirilmiş; inşa edilen her ürünün; seri üretim ürünleri, kamusal alanlar, büyük yerleşimler ve yeni kentlerin de modern mimarlık kapsamında değerlendirilmesi önerilmiştir. Bugün, özgün tasarımın temel alındığı uygulamalar, 20. yüzyıl mimarisi ve kent planlamasının korunmasında da en önemli ölçüt kabul edil-

mektedir. Jokilehto, 2005 Faro Konferansı'nda bütüncül olma kavramının statik olmayan, algı, saygı görme ve kompleks -bazı durumlarda da tartışmalı- değerlere ilişkin bir süreç olduğunu vurgulamaktadır.

Özgünlük, Bütüncül Olma ve Modern Mimarlık Mirası

Yüzyıl bitmeden paradigma değişimi modern mimarlık mirası kavramı ile yaşanmıştır. Modern mimarlık mirası, birçok kavramın içerik ve ilişkisini değiştirecek bir fiziksel ve sosyal yapı sunacaktır. Özgünlük kavramı ve koruma kuramının kabul gören değerleri, modern mimarlık mirasının niteliklerini tanımlama sürecinde gerek var olan iç dinamikleri, gerek modern mirasa özgü nitelikler bağlamında yeniden tanımlanmış, yeni değerler gündeme getirilmiş, eski ve yeni tüm bu kavramların birbiriyle ilişkileri ve çatışmaları koruma kuramının gündemine taşınmıştır.



Resim 1. Florya Deniz Köşkü, modern mimarlığın Türkiye'deki ikonik yapı kompleksi, özgünlük ve bütüncül olma bağlamında tartışmalara örnek oluşturmaktadır. (Fotoğraf: E. Omay Polat).

Nara Konferansı ve sonrasında özgünlük kavramını tartışmaya açan kuramcılardan Françoise Choay'ın bu konudaki eleştirilerinin temeli özgünlüğün uluslararası bir değer olmaktan uzak olduğu, geçerli tanımla Batı kültürünün yarattığı bir kavram olarak değerlendirilmesinin gerekliliğidir: Özgünlük süreci, Batı dünyasında üretim sonrası, Doğu'da üretimle başlamaktadır. Avrupa'da sanat eserinin özgünlüğünü tanımlayan malzemenin yaşıdır. Doğu toplumlarında ise, sanat eserinin ortaya çıkış süreci, yaşından bağımsız olarak özgünlüğü tanımlamaktadır: "Mimari bir tasarımın gerçekleştirilmesi sürecinde, malzeme, işçilik ile tasarımın üretilmesi ve ortaya çıkan ürünün bıraktığı etki de mi özgünlük temel alınmalıdır?" sorusu, modern mirasın nitelikleriyle bir arada değerlendirildiğinde daha da önem kazanmaktadır (Choay, 1997)



Resim 2. Kepirtepe Köy Enstitüsü, özgün yapım sistemi, malzeme ve işçiliğin korunması, patinanın var olma olanağı veya kısmi rekonstrüksiyon (2021) (Fotoğraf: E. Omay Polat).

Nara Özgünlük Belgesi'nin 13. maddesinde özgünlükle ilgili yargıların ortaya çıkmasında kullanılacak kaynaklar “biçim ve tasarım, malzeme ve öz, kullanım ve işlev, gelenek ve teknikler, konum ve ortam, ruh ve duygu ve diğer iç ve dış etkenler” olarak tanımlanmıştır.

Bernard Feilden ve Jukka Jokilehto, özgünlüğün dört temel alt başlıkla tanımlanabileceği ve bir kültür varlığının Dünya Mirası Listesi'ne girebilmesi için bu dört ölçütü de barındırması gerekliliği üzerinde durmuştur. Özgünlüğün alt başlıkları olarak kurgulanan malzeme, işçilik, tasarım ve yerleşim özgünlüğü içinde tasarım özgünlüğü modern mimarlık mirası bağlamında özellikle yeni tartışma alanlarından biri olmuş, uygulamalarda tasarım bağlamında kültür varlıklarının bütünlüğünün yeniden kazandırılması özellikle bilinen, ikonik örnekler için tercih edilmiştir. Bu yaklaşım rekonstrüksiyon uygulamalarını beraberinde getirirken bütünlüğün özgünlük açısından bir tehdit yaratma ihtimali de ortaya çıkmaktadır (Feilden ve Jokilehto, 1998) (Resim 3). Bugün operasyonel rehberde özgünlüğün alt başlıkları, biçim ve tasarım, malzeme ve işçilik, kullanım ve işlev; gelenekler, teknikler ve yönetim, yerleşim dil ve diğer somut olmayan öğeler, yerin ruhu ve diğer iç ve dış faktörler olarak oldukça geniş bir kapsama ulaşmıştır.

Kültür mirasının özgünlüğü, tarihsel süreç içinde üretim sonrası ve kullanıma yönelik evrelerin izlerini yansıtmaları anlamını da taşımaktadır. Bu nedenle Feilden ve Jokilehto (1998), malzeme özgünlüğünün temel ölçüt olarak ele alınmasının gerekliliği üzerinde durmuştur. Malzemenin özgünlüğünün yitirilmesi, yeni ekler, özgün yapı elemanlarının değiştirilmesi ve tarihsel tabakalaşmanın yok edilmesi ile gerçekleşmektedir. Bu aynı zamanda bütüncül olanın da kaybı olarak tanımlanmaktadır. Bu hüküm modern mimarlık mirası açısından değerlendirildiğinde, karşılaşılabilecek sorunlardan biri yapılarda kullanılan bazı özgün malzemelerin artık

üretilmiyor oluşudur. Bu dönem yapılarında kullanılan bu döneme özgü yeni üretilen ve denenilen, ancak bazıları bugün artık kullanılmayan malzemeler eskimektedir. İşçilikte özgünlük ölçütü, yapım sisteminde prefabrike elemanların kullanılmasıyla farklı bir boyut kazanmıştır. Bu malzemelerin yeniden üretilmesi söz konusu olduğunda, seri üretimle ucuz biçimde üretilen malzeme kullanımını temel alan uygulama yaklaşımı, koruma bağlamında işçilikte özgünlüğü zedeleyecektir: Artık seri üretimi yapılmayan bu malzemelerin tekil olarak yeniden üretiminin gerçekleşmesi temel bir tasarım ilkesine aykırı davranmayı gerektirecektir.

Modern mirasın restorasyonu, özgün tasarım ilkelerine uygun olarak rekonstrüksiyonundan, özgün malzemenin mümkün olduğunca korunmasına dek uzanan farklı yaklaşımları içermektedir. Modern mirasla birlikte özgünlüğün değişen hiyerarşik düzeninde, fikrin ya da tasarımın özgünlüğü, yapının mekânlarının ve detaylarının görselliği, işlevsel veya sosyal bir deney olarak özgünlük gibi modern mirasla ilişkili kavramlar tanımlanmaktadır (Welling, 1996). Bu alandaki ilk uygulamalar değerlendirildiğinde; tasarımın temelini oluşturan konseptin, tasarıma ilişkin yaklaşımın rekonstrüksiyonunun öne çıktığı görülmektedir. Özgün malzemeyi korumak ise bu anlayışta ikinci planda kalmaktadır. Modern Hareket sosyal, teknoloji ve estetik alanlarında gelişmelerle tanımlanmıştır.



Resim 3. Ataköy I. Kısım F Blok, özgün yapının yıkımının ardından rekonstrüksiyon tartışmaları sürmektedir (2024) (Fotoğraf: E. Omay Polat).

Modern hareket, özellikle savaş öncesi dönemde çok sayıda öncüsü tarafından farklı türde metinler üzerinden bir anlatı kurgulanmıştır. Savaş sonrası dönemde ise Modern Hareket'in özgünlükle ilişkili tarihinde, uluslararası üslup ile karakterize olan özgünlükten uzaklaşma ve eleştirel bölgeselcilik yaklaşımıyla tekrar özgünlüğe dayanan bir üretim modeli dönemleri yaşanmıştır (Henket ve Tummers, 1995). Bu değerlendirmenin Alois Riegl'in “Modern Anıt Kültü” adlı makalesinde Gündelik değer-

lerde yenilik değeri ve görece sanat değeri ile örtüştüğü söylenebilir (Riegl, 1903).



Resim 4. Beinecke Rare Book Library; Yale University, New Haven, Benjamin'in aurasının sunum biçimleri (2021) (Fotoğraf: E. Omay Polat).

Walter Benjamin'in "The Work of Art in the Age of Mechanical Reproduction" başlıklı makalesi, özgünlük kavramının anlamının zaman içindeki değişiminden bahseder. Benjamin'e göre; 1930'larda özgünlük kavramı, reproduksiyona olanak veren teknolojilerin gelişimi ile farklı bir yön kazanır. Bu değişim, mimarlığa da yansımıştır: Modern mimarlık, seri üretim, yeni malzemelerin geliştirilmesi gibi teknolojik gelişmeler ışığında tekrarlanabilirlik ve geçicilik gibi kavramların da tasarımın içinde olduğu bir üretim gerçekleştirilmektedir. (Benjamin, 1936). Benjamin'in sanat eserlerinin izleyene yansıttığı, ruhu olarak tanımladığı "aura"nın, modern mimarlık mirasının özgünlüğünün temel bileşenlerinden biri olduğu söylenebilir. Reproduksiyon tekniklerinin kullanımının artması, modern mimarlığın fotoğraflardan okunabilen aurasını bugün de hissedebilmek için, tamamlama ve rekonstrüksiyona sıklıkla başvurulmaktadır (Resim 4).

Modern Mirasın İlkesel Metinlerinde Özgünlük ve Bütüncül Olma

DOCOMOMO'nun ölçütler konusunda ICOMOS'a sunduğu 1997 tarihli raporda, özgünlük tanımının kapsamının genişletilmesi

gerekliği tartışılmış ve modern mimarlık kapsamında tasarım fikrinin, mimari biçimlenmenin, yeni yapım sistemleri ve detaylar ile malzeme özgünlüğünün dikkate alınması gerekliği üzerinde durulmuştur. Rapordaki temel görüş, fikrin özgünlüğünün, yani biçimin malzeme özgünlüğünün ön planda değerlendirilmesinin gerekliği yönünde olmuştur. Modern miras bağlamında özgünlük konusunda daha önce yapılan tartışmalarda dört temel başlık üzerinde durulmuştur: Tasarım konseptini tanımlayan fikrin özgünlüğü, mekânsal organizasyonu belirleyen biçimin özgünlüğü, strüktür ve detayların özgünlüğü ve malzemenin özgünlüğü. Özgünlük değerlendirilirken "tasarım, malzeme ve işçilik" müşterinin ve koşulların gerekliğine göre biçimlendiği için biçimi belirleyen tasarım fikri korunmuşsa, özgün malzemede bu yaklaşıma uygun değişikliklerin kabul edilebilir olduğunda görüş birliğine varılmıştır (Omay Polat, 2008).

Modern mimarlık mirasını tamamlayan ve kendileri de güncellenen ilkesel metinler özellikle belirleyici olmuştur. Eindhoven-Seoul Bildirgesi ve Madrid-New Delhi dokümanı, Yirminci Yüzyıl Tarihsel Tematik Çerçeve, Cadiz Belgesi, Frankfurt Deklarasyonu modern mirasın korunmasına yönelik ilkeleri sunmaktadır.

Eindhoven-Seoul Bildirgesi örgütün amacını belirlerken, DOCOMOMO International belgelemeye yönelmekte ve homework ve diğer belgeleme çalışmalarıyla değerler üzerinden ortak ilkeler belirleme yöntemine başvurmuştur⁵.

Madrid-New Delhi dokümanının 2014 tarihinde oluşturulan ve 2017'de güncellenen versiyonunda özgünlük ve bütüncül olma ayrı bir başlık olarak 9. maddede yer almaktadır⁶. Bu madde ile kısmi rekonstrüksiyonlar, bütüncül bir koruma anlayışını desteklemek amacıyla ve yapının anlaşılması adına, belgelerle ulaşılabilirse kabul edilebilir ifadesiyle tanımlanmıştır. Maddenin ikinci kısmında ise dönem eklerinin ve patinanın saygı görmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bir kültür varlığının özgünlüğünü tanımlayan kültür varlığı ya da alanının değeri somut olan malzeme vd. değerlerle birlikte somut olmayan değerleri de barındırır. Ancak bu sadece eskilik ile ilişkili değildir, yeni ekler ve müdahaleler, peyzaj elemanları kendi değerlerini oluşturur ve koruma yaklaşımında göz önünde bulundurulmalı ve saygı görmelidirler. (Resim 5).

Cadiz Belgesi, 2021 yılında ICOMOS ISC20C bünyesindeki Innova Concrete Projesi bağlamında geliştirilmiştir ve beton(arme) mirasın korunmasına yönelik bir rehber niteliği taşımaktadır⁷. Rehberin içeriğinde özgünlük kavramı, bütüncül olma ve değerlere vurgu yapılarak uygulamaya geçmeden bu verilerin netleştirilmesi üzerinde durulmuştur. Aynı zamanda Madrid-New Delhi Belgesi'nde de yer



Resim 5. Taksim Meydanı Gezi Parkı ve modern konut alanları ile tanımlanan bütüncül yapının algısı (2024) (Fotoğraf: E. Omay Polat).

aldığı gibi, farklı katmanlar ve patinanın dikkate alınması net bir dille vurgulanmıştır. Bu öneri, modern mimarlık mirası tanımı içinde daha önce bütüncül olma üzerine kurgulanan yaklaşımın da bir değişiklikle malzeme özgünlüğünün beton ve betonarme için de yeniden güncellenen yerini göstermektedir. Bu yönelim aynı zamanda Eindhoven-Seoul ve Madrid-New Delhi metinlerinde yapılan güncellemelerde de öne çıkan sürdürülebilirlik kavramının da özgünlük ile ilişkilendirilmesini olanaklı kılmaktadır. Cadiz Dökümanı'nın sözlük bölümündeki patina maddesinde ise, betonun patinasının zaman içinde oluşan izleri, malzeme dokusunu ve bitim tekniklerini koruyarak kültür varlığının estetik değeri ve ifade gücünü arttıracakı vurgulanmıştır. Benzer bir yaklaşımla, Pamela Jerome, Guggenheim Müzesi restorasyon çalışmalarında özgün tasarımıdaki renk kullanımının ya da sonradan karar verilen rengin korunmasının özgünlük bağlamında uygun bir yaklaşım olarak değerlendirilmesinin ikileminden bahsetmektedir (Jerome, 2008).

Son dönem uygulamalarında tasarım sürecinin ve bu süreci belirleyen ana başlığın koruma hikâyesinin kurgusunu oluşturmaya yönelik yaklaşım ön plana çıkmıştır. ICOMOS ISC 20C ve Getty Conservation Institute ortaklığında oluşturulan tematik çerçeve kurgusu⁸, hikâye

anlatımında, modernitenin zaman çizelgesini tanımlayan ve tasarım sürecinin içinde yer aldığı dönemin siyasi, ekonomik ve toplumsal yapı ile ilişkisini tanımlamakta, konusu kültür varlığının değerini sosyal ve işlevsel değerine vurgu yaparak bir kurgu içinde tanımlamaktadır. Bu bütüncül kavramı ile örtüşmektedir. Ancak özellikle ölçek küçüldüğünde ve tek yapı anıt boyutuna indiğinde tasarım sürecindeki hikayeyi gözlemleme yöntemi değişmekte, yapı üzerindeki bütüncül olmayı tehdit eden izler ve katmanlar üzerinden okunmaktadır. Burada tarihsel bir vurgu ile yapı malzemesinin gördüğü hasar ya da yapılan değişikliğin üzerinden bir hikâye vurgulanmaktadır.

Değerlendirme

Modern mimarlık mirasının 1980'lerden itibaren gündeme geldiği dönemde, koruma alanında da buna paralel olarak 1990'lardan itibaren artan sayıda uluslararası konferans ve yeni kurumsallaşma çabalarının sonucu olarak bunlara eşlik eden ilkesel metinler oluşturulmuştur. Metinlerin içeriğine bakıldığında modern mimarlık mirası dışında kültürel peyzaj, somut olmayan miras, yerin ruhu, çok katmanlılık gibi çağdaş koruma kavramlarının yanı sıra, korumanın temel kavramı olan özgünlük ve onunla ilişkili bütüncül olma kavramının da Venedik Tüzüğü ile başlayarak süregelen biçimde bu metinlerde yer aldığı görülmektedir. Bu metinlere eşlik eden uygulama alanından aktarılan veriler ve kuramsal eleştiriler içeriğin yenilenmesi, güncellenmesi ile sonuçlanmaktadır. Modern mimarlığın manifesto niteliğindeki çok sayıda metni bu bağlamda yeniden okunarak bu dönüşümün katalizatörü olmaktadır.

Özgünlük kavramı 1994 tarihli Nara Bildirgesi ile bir paradigma dönüşümü ile Batı dünyasından farklı kültürel alanlara taşınmıştır. Özgünlüğün alt başlıkları çağdaş kavramlar bağlamında ele alındığında hiyerarşisinde dönüşümler ortaya çıkmıştır. En çarpıcı farklılıklar, modern mimarlık mirasının koruma alanına girişi ile gerçekleşmiştir. Buna bağlı olarak değerler sistemi de yeniden biçimlenmiştir. Bütüncül olma kavramı ise çağdaş korumanın genişleyen ölçeği ve kavramları bağlamında somut ve somut olmayan değerlerle birlikte değerlendirilerek güncellenmektedir.

"Bu metinler korumada bir araç olarak kime ve nasıl hizmet etmektedir" sorusu ise yine bir tartışma alanıdır. Bu metinlerde, modern mimarlık bağlamında tanımlanan yeni değerler ve özgünlük içeriğindeki devinim vurgulanmakta; farklı ölçeklerde bütünlük barındıran tasarım ve inşaat niteliğini daha algılanır ve sürdürülebilir kılmanın ilkeleri aranmaktadır.

Uluslararası ya da yerel, modern mimarlığın günümüzde kültür varlığı algısının kanıtlanmaya ihtiyaç duyulması bu metinlerin içeriğini yönlendirmektedir. DOCOMOMO ikonik

örnekler Űzerinden bařladıęı belgelemenin Űzerinde yoęunlařırken, ICOMOS ISC 20C koruma tekniklerine ve uygulamaya aęırlık vermiřtir (Allan, 2022).

Sonuç olarak bu alandaki metinlerin belki de en önemli vurgusu öncŰllerinde olduęu gibi korumanın dinamik bir alan olarak algısını gŰçlendirmesidir.■

**Ebru Omay Polat, Doç. Dr., YTŰ,
Mimarlık FakŰltesi, Mimarlık BŰlŰmŰ.**

Kaynaklar

- Allan, J. (2022) Revaluating Modern Architecture, RIBA Publishing.
- Benjamin, W., (1936/ 2015) Teknik Olarak Yeniden Űretilibilirlik Çaęında Sanat Yapıtı, Zeplin.
- Cameron, C. (2020) "Herb Stovel and Authenticity in World Heritage Conservation Practice" Conversaciones... con herb Stovel, s.95-107.
- Choay, F., (1997) Die Architektonische Erbe , eine Allegorie, Vieweg.
- Henket ve Tummers, (1995) "Authenticity of the Modern Movement", Nara Conference of the Authenticity, 1994, Proceedings, s.327-332.
- Feilden, B. ve Jokilehto, J. (1998) Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites, ICCROM.
- Riegl A., (2022) Modern Anıt KŰltŰ , Doęası ve KŰkeni, (Űzg.1903), Arketon Yayınları.
- Jerome, P. (2008) "An Introduction to Authenticity in Preservation", APT Bulletin Journal of Preservation Technology, 39:2-3 s.3-7.
- Jokilehto, J., (1995a) "Authenticity. A General Framework for the Concept", Nara Conference of the Authenticity, 1994, Proceedings, s.17-34.
- Jokilehto, J. (2020 b) "10.2 Integrity", Change Over Time, University of Pennsylvania Press.
- Marsden, S., and Spearritt, P. (2021) The Twentieth-Century Historic Thematic Framework: A Tool for Assessing Heritage Places. Los Angeles: Getty Conservation Institute. https://hdl.handle.net/10020/gci_pubs_historic_thematic_framework_tool.
- Omay Polat, E. (2008) TŰrkiye'nin Modern Mimarlık Mirasının Korunması: Kuram ve YŰntem Baęlamında Bir Deęerlendirme, yayınlanmamıř doktora tezi, YTŰ FBE.
- Welling, H. (1996) "Aspects of Preservation of the Early Modern Movement", DOCOMOMO 4. International Conference, Universality and Heterogeneity, September 18th-20th 1996, Bratislava, Slovakia, s.190-192.

Notlar

1. ŰzgŰnlŰk kavramı İngilizce metinlerdeki authenticity, bŰtŰncŰl olma kavramı integrity terimlerini karřılıęı olarak kullanılmaktadır.
2. The Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention, WHC.23/01, 24 September 2023, <https://whc.unesco.org/en/guidelines/>
3. INTERNATIONAL CHARTER FOR THE CONSERVATION AND RESTORATION OF MONUMENTS AND SITES (The Venice Charter- 1964), <https://www.icomos.org/en/participer/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/157-thevenice-charter>
4. The Nara Document on Authenticity, 1994, <https://www.icomos.org/en/charters-and-texts/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/386-the-nara-document-on-authenticity-1994>
5. Eindhoven Seoul Statement, 2014, <https://docomomo.com/organization/>
6. Madrid New Delhi Document, 2017, https://isc20c.icomos.org/policy_items/madrid-new-dehli-doc/
7. The Cádiz Document InnovaConcrete Guidelines for the Conservation of Concrete Heritage, 2021, https://isc20c.icomos.org/policy_items/complete-innovaconcrete/
8. The Twentieth-Century Historic Thematic Framework: A Tool for Assessing Heritage Places, 2021, https://www.getty.edu/conservation/publications_resources/pdf_publications/twentieth_century_historic_thematic_framework.html

A Review of the Discussions and Doctrinal Texts on the Conservation of Modern Architectural Heritage after the Venice Charter in the Context of Authenticity and Integrity

Doctrinal texts, charters, guidelines and recommendations are inevitable and driving sources part of conservation history. The study aims to discuss the authenticity and integrity in their definition and new perspectives in recent conservation theory and its guiding texts. Dealing with a new era of architectural milieu and products, modern architectural heritage created sources regarding its distinctive conservation issues. Created by institutions like DOCOMOMO, ICOMOS and UNESCO these documents discuss the methodology of conservation for this specific period and style. The changing hierarchy of the sub-themes of authenticity and changing content and scale of integrity are leading the conservation approach for modern architectural heritage. Focusing on these two main criteria proves that the main outcome is highlighting the dynamic structure of the conservation field.

Yakın Geçmişin Mirasının Korunmasına Yönelik Güncel Kuramsal Tartışmalar

H. İlke ALATLI - Demet ULUSOY BİNAN

Giriş

20. yüzyılın başında ivmelenen koruma biliminin kapsamı gelişimini halen her boyutta sürdürmektedir. Nasıl koruyacağımıza dair bilimsel yaklaşımlar olgunlaşırken neleri koruyacağımız, diğer bir ifade ile neleri miras olarak nitelendirdiğimiz de zaman içerisinde değişmektedir. Kırsal mirastan sualtı mirasına geniş bir çerçevede hem kuramsal olarak hem de uygulama alanında bilimsel yaklaşımların tartışıldığı günümüzde, son yüzyılda ortaya çıkan modern mimarlık mirası ve 20. yüzyıl mirası gibi miras türlerinin yanında ‘yakın geçmişin mirası’ tanımı da 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren uluslararası koruma alanında karşılaşılan bir ifade olmuştur.

‘Yakın Geçmişin Mirası’ Nedir?

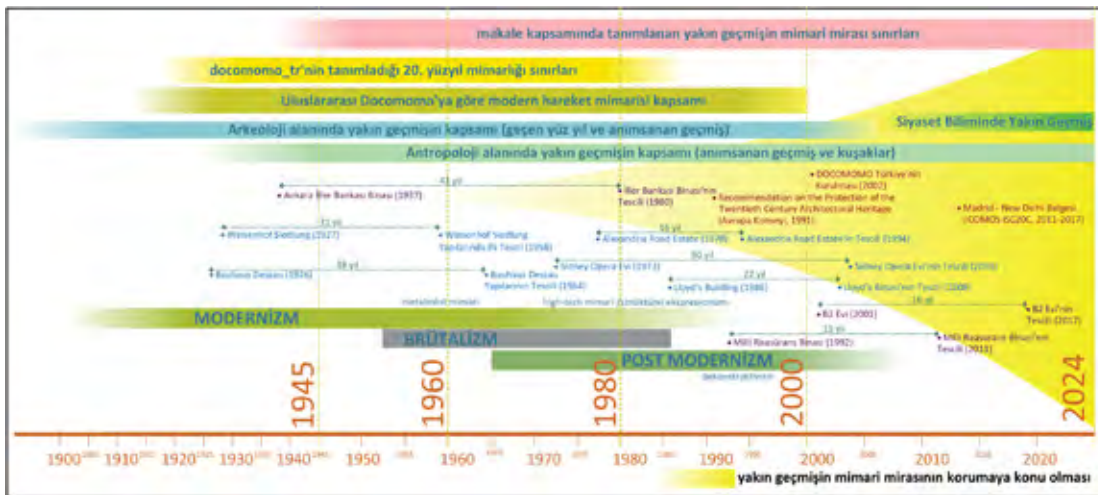
Yakın geçmişin mirası ifadesi her ne kadar sıklıkla kullanılsa da kapsamı net olarak tanımlı değildir. Genellikle günümüze “yakın” bir zamanda üretilen (veya ortaya çıkan) ve bugün miras niteliği taşıdığı düşünülen varlıklar için uzmanlar tarafından oluşturulan öznel bağlamlar çerçevesinde farklı biçimlerde kullanılmaktadır. Dolayısıyla, yakın geçmiş ifadesinin göreceliği miras tanımının yapıldığı zaman aralığını da belirsizleştirmektedir. Bu nedenle öncelikle yakın geçmişin mirası kapsamını makalenin konusu olan mimari miras bağlamında kesinleştirmek yerinde olacaktır.

Mimari korumaya kronolojik bir perspektiften bakıldığında modern mimarinin gelişimine paralel olarak ilerleyen koruma biliminin modernizmin üretimini korumaya erkenden başladığı görülebilir. Nitekim, 1950’li yıllarda Le Corbusier Villa Savoy’un (1931) korunması için bizzat kültür bakanlığı ile iletişime geçmiş, Weissenhof Siedlung’da (1927) ilk tescil 1958’de, Bauhaus Dessau’daki (1926) yapıların tescili ise 1965’te gerçekleşmiştir. 1980’li yıllara gelindiğinde yeni kurulan DOCOMOMO Uluslararası Bilimsel Organizasyonu tarafından modern hareketin mimari üretiminin miras olarak korunmasına dikkat çekilmiş, 1991’de ise Avrupa Konseyi tarafından ‘yeni miras’ olan daha geniş kapsamı ile 20. yüzyıl mirasının nasıl korunacağı tartışmaya açılmıştır. ICOMOS tarafından da benimsenen 20. yüzyıl mirası ifadesi modern mirası da içine alan kapsayıcı bir çerçeve olarak kabul edilmiştir. 2004’te kurulan ICOMOS 20. Yüzyıl Bilimsel Komitesi tehdit altındaki bu mirasın korunması için çalışmalarını sürdürmektedir.

Uluslararası bilimsel kuruluşların tanımladığı miras kapsamının geçen zamana paralel olarak genişlediği, bugün brütalizm ve postmodernizm gibi modern sonrası akımların temsilcilerinin de korumaya konu olduğu görülmektedir. Örneğin, ABD’de Tarihi Koruma Eğitimi Vakfı [ing. Historic Preservation Education Foundation] tarafından ilki 1995’te gerçekleştirilen Yakın Geçmişin Korunması Sempozyumu’nda [ing. Preserving the Recent Past] 1920-1960 yılları arasında inşa edilmiş yapılar ele alınırken, etkinliğin 2000 yılında gerçekleşen ikincisinde 1970’li yıllara ait yapılar da tartışmaya dahil edilmiş, 2019’daki üçüncü Sempozyum’da ise 1990’lı yılların postmodern mimari örneklerinin korunmasına dikkat çekilmiştir. Fakat tekil örnekler üzerinden inceleme yapıldığında ‘yapının inşa edildiği tarih’ ile ‘miras kabul edildiği tarih’, diğer bir deyişle yasal olarak tescilinin gerçekleştiği tarih arasındaki sürenin kısaldığı açıkça görülmektedir.

Uluslararası alanda pek çok mimarlık örneğinin henüz inşasının üzerinden birkaç yıl geçmiş olmasına rağmen korunması için tescil edildiği görülmektedir (Alatlı, 2023). Örneğin Avusturya’da inşası 2008 yılında tamamlanan Liaunig Müzesi, mevcut müzecilik standartlarını karşılamasının yanı sıra ekonomik, sürdürülebilir ve ekolojik nitelikleri ile estetik açıdan gelişmiş bir mimariye sahip olduğu için 2012’de tescillenmiş¹, benzer bir şekilde, Azerbaycan’da inşası 2011 yılında tamamlanmış olan Bakü Kristal Salon 2012 yılında Eurovision Şarkı Yarışmasına ev sahipliği yaptıktan kısa bir süre sonra ulusal tescil listesine alınmıştır (Visone & Carughi, 2017). Türkiye’de ise Han Tümerterkin tarafından tasarlanmış ve yapımı 2001’de tamamlanmış olan Çanakkale’nin Ayvacı İlçesi, Büyükhüsün Köyü’ndeki B2 Evi yapımından yalnızca 16 yıl sonra 2017’de tescil edilerek koruma altına alınmıştır.

Yakın geçmişin göreceliğine geri dönülecek olursa, miras kabulünde zamansal sınırların ortadan kalktığı göz önünde bulundurulduğunda ‘yakın geçmişin mirası’ için hatırlanan geçmiş ile bir çerçeve çizilmesi mümkündür. Bugünden geriye bakıldığında her yaşta günümüz insanının üretimine tanık olduğu mimari için miras değerlendirmesi yapılabilir. Bu doğrultuda, bugün 90 yaşında bir kişinin oluşumuna tanıklık ettiği 20. yüzyıl ortası yapılarından 21. yüzyılın yapılarına, yaklaşık 1945-2024 arası kapsayan dönemde üretilmiş ve taşıdığı miras değerleri ile öne çıkan mimarlık örnekleri yakın geçmişin mirası olarak kabul edilebilir.



Şekil 1. Yakın Geçmişin Mirasının Kapsamı (Alatlı, 2024).

Yakın Geçmişin Mirasına Karar Vermek: Neyi Koruruz?

İnsanoğlunun 20. yüzyılda inşa ettiği toplam yapı sayısının 20. yüzyıla dek inşa ettiği yapı sayısından fazla olduğu düşünülmektedir (Koolhaas, 2002; de Jonge, 2017). İstatistiki olarak doğrulanması mümkün olmayan bu bilgi için tersine bir değerlendirme yapılabilir. Günümüzde kentlerdeki nüfus artış hızı göz önünde bulundurulduğunda, 2060 yılında dünyadaki yapı stoğunun iki katına çıkması beklenmektedir². Yapıların ekonomik ömürlerinin fiziksel ömürlerinden kısa sürdüğü çağımızda, bu artış hızı ile hangi yapıların gelecek yüzyıllara ulaşacağına nasıl karar verilebilir?

Koruma alanında yaygın olarak benimsenen anlayış mirasın değer ve öneminin ortaya konulabilmesi için alanında uzman bilim insanları, bilimsel kuruluşlar ve kamu kuruluşları tarafından ölçütler belirlenmesidir. Ölçütler yerel, ulusal ve uluslararası ölçeklerde farklılık gösterebildiği gibi mirasın niteliklerine göre de (anıtsal veya sivil mimarlık örneği gibi) değişkenlik gösterebilmektedir. Yakın geçmişin mimarisi söz konusu olduğunda mevcut ölçütlerin bu mirası kapsayıp kapsamadığı önemli bir soru olarak karşımıza çıkmakla birlikte, miras kabulündeki kapsayıcılığın sorgulanmasına neden olan ilk ölçütün zaman sınırları olduğu söylenebilir.

Bir yapının ne zaman yasal olarak miras kabul edilebileceğini belirleyen zaman sınırları tüm dünyada farklılık göstermektedir. Türkiye (1899), Romanya (1960), Bosna Hersek (1990) gibi bazı ülkelerde eserlerin üretim tarihleri sınır kabul edilirken, bazı ülkelerde de eserin inşasının üzerinden geçen süreye dikkat edilmektedir. Örneğin İngiltere’de 30 yıl, Rusya’da 40 yıl, ABD’de 50 yıl, İtalya’da 70 yıl, İzlanda’da 100 yıl sınırı bulunmaktadır. Avusturya, Çin, Brezilya, Kanada, Gürcistan, Avusturalya gibi pek çok ülkede ise eserlerin üretim tarihleri ve miras kabul edilmeleri arasında sınır oluşturacak bir süre bulunmamaktadır. (Visone & Carughi, 2017)

Zaman sınırları yasal birer ölçüt olsa da aşılması imkânsız değildir. Nitekim Türkiye’de 1990’dan sonra üretilmiş tescilli yapılar bulunduğ gibi İngiltere’de 30 yıl kuralı olarak adlandırılan yasa Alexandra Road Konut Sitesi için esnetilerek 16 yaşında tescil edilmesi sağlanmıştır (Croft, 1996). Öte yandan bu sınırlar karar vericiler tarafından miras aleyhinde yorumlanarak korumaya engel teşkil edilmektedir. Örneğin ABD’de halen geçerli olan “son 50 yıl içerisinde tarihi önem kazanmış eserlerin önemli olay ya da kişilerle ilişkisi ortaya konulmadığı sürece tescil için dikkate alınmayacağı” koşulunun yanlış yorumlanarak neredeyse kötü niyetle kullanıldığına dair eleştiriler yapılmaktadır (Sprinkle, 2007).



Şekil 2. B2 Evi, Büyükhüsün Köyü, Ayvacık, Çanakkale (Alatlı, 2024).

Koruma ölçütleri geniş bir çerçevede yakın geçmişin mimarisinin miras kabulü bağlamında incelendiğinde uluslararası bilimsel kuruluşlar, ülkeler, hatta aynı ülke içerisindeki eyaletler arasında dahi farklılıklar olduğu görülmektedir (Baturayoglu Yöney, 2016; Alatlı, 2023). Belge değeri ve tarihi değeri oluşturan tarihi önem, enderlik, kültürel önem gibi ölçütlerden, estetik ve mimari değerleri oluşturan mimari nitelikler, özgünlük, yapım tekniği ve malzeme özelliklerine bu yazı kapsamında teker teker ele alınması güç birçok ölçüt miras kabulünde kullanılmaktadır. Venedik Tüzüğü'nde (1964) mimari miras tarihi önem veya kültürel anlam taşıyan tarihi

anıtlar olarak tanımlanırken, Amsterdam Bildirgesinde (1975) mimarlık mirasının tarihi ve kültürel özelliklerinin yanı sıra mimarlık açısından önemi vurgulanmıştır. Avusturalya ICOMOS tarafından oluşturulan Burra Kartasında (1981, 2013) ise “kültürel öneme sahip yer” ifadesi kullanılarak mirasın geçmiş, şimdiki ve gelecek nesiller için estetik, tarihi, bilimsel veya sosyal değerlerden oluştuğu belirtilmiştir. Mirasın önemini, taşıdığı somut ve somut olmayan tüm değerlerin oluşturduğu ve önemin ancak bütün değerlerin dengeli biçimde korunmasıyla sürdürülebileceği anlayışı (Avrami vd., 2019) 20. yüzyılın sonundan itibaren uluslararası koruma alanında yaygınlaşmıştır.

Modern hareketin mimarisinin korunması bağlamında Uluslararası DOCOMOMO mimari değerleri odağına almış, mirasın içkin değerleri olarak nitelenebilecek teknik değer, toplumsal değer, kültürel ve estetik değerler ile mirasın karşılaştırmalı önemine işaret eden kanonik değer ile tarihi ve referans değerlerini ölçüt olarak kabul etmiştir. ICOMOS 20. Yüzyıl Bilimsel Komitesi ise Madrid-New Delhi Belgesi'nde (2017) önemin belirlenmesi için “kabul gören miras tanımlama ve değerlendirme kriterlerinin kullanılmasını” önermekte, miras olan yerin tarihi, bilimsel, estetik, sosyal, spiritüel ve doğal değerlerine dikkat çekmektedir. 2010'lardan itibaren somut olmayan değerlere işaret eden, anı, bellek ve kimlik kavramları koruma alanında miras değerleri üzerine tartışmaların odağı olmuştur (Chen & Li, 2021). Özellikle bellek kavramıyla çağdaş topluluklar ve yapıları çevre arasındaki ilişkinin miras üzerinden kurulması yakın geçmişin mimari üretiminin miras olarak kabulünde önemli bir unsur oluşturmaktadır.

toplumsal olmak üzere üç temel değer³ titizlikle ortaya konulması önem taşımaktadır (Alatlı 2023, s.73). Miras kavramının zamanın ilerlemesiyle değişerek geliştiği, yeni değerlerle bütünlük kazanmaya devam ettiği unutulmamalıdır. Bu bağlamda yakın geçmişin mirasının taşıdığı potansiyel değerlerin göz önünde bulundurulması, özellikle 2021'de Türkiye'nin de imzaladığı Paris Anlaşması kapsamındaki kısa vadeli sürdürülebilirlik hedefleriyle (Birleşmiş Milletler, 2015) ilişkilendirilmesi önem taşımaktadır.

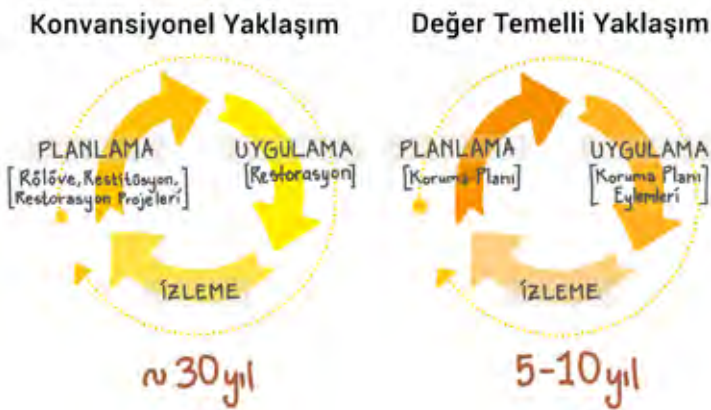
Yakın Geçmişin Mirasını Nasıl Koruyabiliriz?

Bu soruya kısaca verilebilecek yanıt “aynı şekilde” olacaktır. Uluslararası çağdaş koruma anlayışına göre yakın geçmişin mirasına kuramsal yaklaşım diğer miras türlerinden farklı değildir. Yakın geçmişin mirasını farklı kılan unsurların ise aslında koruma pratikleri ile ilişkili ortaya çıkan zorluklardan oluştuğu söylenebilir. Elbette zorluk olarak tanımladığımız unsurların göreceli olduğunu da belirtmekte yarar vardır. Örneğin kültür varlığı bir yapının tasarımcısının halen hayatta ve ulaşılabilir olması söz konusu kişinin korumaya bakışına bağlı olarak avantaj veya dezavantaj oluşturabilir.

Yakın geçmişin mirasının üretim teknolojileri ve malzemeleri açısından farklılığı bu mirasın korunmasında öne çıkan ve sıklıkla tartışılan bir konu olmuştur. Modern inşaat teknolojilerinin erken dönemlerinden itibaren ‘nasıl eskiyeceğinin’ öngörülememesi, öncelikle deneysel ilk örneklerin korunması sırasında tartışılmış, ilerleyen dönemlerde ise üretim kalitesinin oluşturduğu zorluklar ve gelişen teknolojilerin adaptasyonu tartışma konusu olmuştur. Günümüzde özellikle betonarme mirasın korunması konusunda geniş çaplı araştırmalar yapılmakta, bilgi ve deneyim birikimi hızla artmaktadır. 2014'te Getty Koruma Enstitüsü bünyesinde kurulan Beton Koruma İnisiyatifi bu konuda çalışmalarını sürdürmektedir. ICOMOS 20. Yüzyıl Bilimsel Komitesi 2021'de betonarme mirasın korunması için rehber olarak Cádiz Belgesi'ni yayınlamıştır.

Modern yapıların tek bir işleve yönelik tasarlanmış ve inşa edilmiş olmaları yaşamını sürdürme kapasitesini kısıtlaması nedeni ile koruma konusunda zorluk oluşturduğu yaygın bir düşüncedir. Bu sorun yapılar çağın gereksinimlerini hem işlevsel hem de yapısal konfor açısından artık karşılamadığında ortaya çıkmaktadır. Öte yandan yapıların ömürlerini belirleyen temel faktörlerden birinin ekonomik koşullar olduğu görüşü yakın geçmişin mirasının korunması açısından sıklıkla dile getirilmektedir (Cunningham 1998, s.4; Prudon 2008; Allan 2022).

Çağdaş yaşama uygun koşulların sağlanması için gerçekleştirilmek istenen müdahaleler mira-



Şekil 3. Konvansiyonel Yaklaşım ve Değer Temelli Yaklaşımın Döngüsel Farklılığı (Alatlı, 2023).

Genel bir değerlendirme yapıldığında yakın geçmişin mimarisinin miras olarak tespitinde ulusal ve yerel ölçeklerdeki miras ölçütlerinin yanı sıra uluslararası ölçekteki çağdaş koruma kuramının benimsediği kültürel önem kavramının öne çıkmakta olduğu görülmektedir. Bu anlamda, yaklaşık 80 yıllık bir dönemi kapsayan yakın geçmişin mirası için mimari, bilimsel ve

si korumaya değer kılan mimari nitelikleriyle ve özgünlüğüyle çelişebilmektedir. Bu konuda modern mimarlık mirası ile başlayan tartışmalar yakın geçmişin mirası için de sürmektedir. Tasarım özgünlüğünü malzeme özgünlüğünden üstün kabul eden görüşün uluslararası alanda da rekonstrüksiyonu meşrulaştırmak için kullanıldığı görülmektedir. Öte yandan bu anlamdaki rekonstrüksiyon eyleminin Türkiye’de karşı karşıya olduğumuz yıkıp yeniden inşa etmek anlayışından farklı olduğuna dikkat edilmelidir. Rekonstrüksiyonun uluslararası literatürde kısmi rekonstrüksiyonlar ve çoğunlukla malzeme ve detay değişiklikleri açısından tartışıldığı görülmektedir. Madrid New-Delhi Belgesi’nde özgünlük ve bütünlük konusundaki yaklaşım diğer miras türlerinden ayrı tutulmamış ancak özgünlüğün önemle ilişkisinin kurulmasına dikkat çekilmiştir (ICOMOS ICS20c, 2017).

Yakın geçmişin mirasının korunmasında süreci etkileyebilecek önemli bir aktör olarak müellif mimar ile karşı karşıya kalılabilmektedir. Müellif mimar kuşkusuz ki tasarım süreci, yapım teknikleri ve malzeme kararları hakkında bilgi verebilecek paha biçilmez bir kaynaktır (Alatlı & Binan, 2020). Madrid-New Delhi Belgesi’nde de değinilmiş olduğu üzere koruma planlamasında birincil kaynaklardan bilgi alınması büyük önem taşımaktadır (ICOMOS ISC20c, 2017). Öte yandan müellif mimar ya da firmanın koruma sürecini yeni bir tasarım fırsatı olarak görmesi bir tehlike oluşturmaktadır (Prudon, 2008), mirasın özgünlüğünü ya da bütünlüğünü tamamen yitirmesi veya farklı bir tasarıma dönüşmesi ile sonuçlanabilmektedir. Koruma uzmanları bu konuya sıklıkla dikkat çekmiş (Prudon, 2008; Burke & Macdonald, 2014) müellif mimara yalnızca danışılmasının daha doğru olduğunu vurgulamıştır.

20. yüzyıl ortasında bilimsel koruma anlayışı projelendirme ve uygulama süreçlerinden oluşan konvansiyonel koruma yaklaşımı (Wijesuria, vd., 2013, s. 25) çerçevesinde şekillenmiş ve Venedik Tüzüğü’ne (1964) taraf olan ülkelerce benimsenmiştir. Buna karşılık 1990’lı yıllardan itibaren postmodern anlayışın getirdiği çoğulcu düşüncenin de etkisi ile, başta Burra Kartası (1981, 2013) olmak üzere, koruma kuramına ilişkin uluslararası metinlerde, değer temelli yaklaşımın akademik ve profesyonel söylemlere egemen olduğunu söylemek mümkündür (Clavir 2002). UNESCO Dünya Mirası Konvansiyonu tarafından da benimsenen ve İngiltere, ABD ve Avusturalya gibi ülkelerde hukuki geçerliliğe sahip olan değer temelli yaklaşım 5-10 yıllık periyotlarda güncellenerek mirasın nasıl korunacağına dair ilkeleri ortaya koyan planlama anlayışına dayalıdır. (Şekil 3) Bu yaklaşım çerçevesinde oluşturulan Madrid-New Delhi Belgesi yakın geçmişin mirası için Koruma Yönetim Planı oluşturulmasını önermektedir (ICOMOS ICS20c, 2017). Koruma Yönetim Planları yasal zorunluluk olmaksızın uluslararası alanda bu mirasın korunmasında yaygın

olarak kullanılmaktadır (Borgarino & Del Curto, 2023).

Günümüzde mümkün olduğunca az müdahaleyi savunan ve bakımı önceliklendiren bir koruma anlayışı hakimdir (ICOMOS Türkiye, 2013). Bu açıdan yönetim planına dayalı değer temelli yaklaşım yakın geçmişin mimarisini kapsamlı müdahalelere gerek kalmadan, daha erken korumaya başlamak için imkân sağlamaktadır. Nitekim Uluslararası Koruma Teknolojisi Birliği [The Association for Preservation Technology International] yüzyıl ortasından bu yana üretilen yakın geçmişin mimarisinin korunması için miras niteliği taşıyan yapıların tescil için gerekli zamansal eşiklere gelmeden değerlendirilmesinin önemini vurgulamaktadır (APT Modern Heritage Technical Committee, 2017).

Sonuç Yerine

Son 10 yılda sürdürülebilirlik üst çerçevesinde iklim değişikliği, enerji ve kaynakların tüketimi konuları kültürel miras bağlamında da tartışılmaya başlanmıştır (UNESCO, 2015; Labadi vd. 2021). Koruma uzmanları yapı çevrenin en kalabalık katmanını oluşturan yakın geçmişin mimarisinin sınırlı kaynaklara sahip gezegenimizin sürdürülebilirliğin sağlanması açısından taşıdığı potansiyele dikkat çekilmektedir (APT Modern Heritage Technical Committee, 2017; Allan, 2022). Nitekim günümüzde birçok yerel ve uluslararası mimarlık bürosunun yakın geçmişin mimarisinin yeniden işlevlendirilmesi konusunda çalışmalar yaptıkları görülmektedir. Bunun yanında pek çok modern yapının koruma projesi uluslararası Mies van der Rohe ödülüne ve RIBA ulusal mimarlık ödülüne aday gösterilmiştir. Korumaya teşvik eden örneklerin artması olumlu bir gelişme olmakla birlikte yakın geçmişin mirasına bilimsel yaklaşımın önemi unutulmamalıdır. Bu bağlamda yakın geçmişin mirası için koruma uzmanları ve mimarların ortak bir zeminde iş birliği sağlaması büyük önem taşımaktadır (Alatlı, 2023). Mevcut yapı stoğunun tarihsel ve kültürel değer açısından anlam ve önemi çerçevesinde korunarak gelecek kuşaklara aktarılması sadece kültür mirasının korunması değil, aynı zamanda kentsel peyzajın sürekliliğini sağlayarak, sürdürülebilir bir tasarım anlayışının hayata geçirilmesi potansiyelini de taşımaktadır.■

**H. İlke ALATLI, Arş. Gör. Dr.,
MSGSÜ, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık
Bölümü.**

**Demet ULUSOY BİNAN, Prof. Dr.,
MSGSÜ, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık
Bölümü.**

Kaynakça

- Alathi, H.İ.; Binan, D. (2020) The Original Architect's Role in Conservation of The Recent Architectural Heritage. ICONARCH IV International Congress of Architecture and Planning – Space and Progress. (pp. 267–278). Konya Technical University, Faculty of Architecture and Design, Konya, October 13–15.
- Alathi, H. İ. (2023). Türkiye’de Yakın Geçmişin Mimari Mirasının Korunması için Bir Yaklaşım Önerisi. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). MSGSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Allan, J. (2022). Revaluing Modern Architecture. RIBA Publishing.
- APT Modern Heritage Technical Committee (2017) “Principles for Renewing Modernism”, The Association for Preservation Technology (APT) Bulletin, Vol XLVIII, No 2-3, s. 6-7.
- Avrami, E.; Macdonald, S.; Mason, R.; Myers, D. (2019) Values in Heritage Management: Emerging Approaches and Research Directions, The Getty Conservation Institute, Los Angeles. <http://www.getty.edu/publications/occasional-papers-3/>.
- Baturayoglu Yoney, N. (2016). Modern Mimarlık Mirasının Kabulü ve Korunması. Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi, 17, 62–76.
- Birleşmiş Milletler (2015) Paris Anlaşması.
- Borgarino, M. P & Del Curto, D. (2023) Conserving 20th-Century Architecture: The Conservation Management Plan. Springer International Publishing.
- Burke, S. & Macdonald, S. (2014). “Creativity and Conservation: Managing Significance at the Sydney Opera House”. Bulletin of the Association for Preservation Technology. 45. 31–37.
- Chen, D. & Li, J. (2021) Process-led value elicitation within built heritage management: a systematic literature review between 2010 and 2020, Journal of Architectural Conservation, 27(1–2), 1–16. DOI: 10.1080/13556207.2021.1909900
- Clavir, M. (2002). Preserving What is Valued: Museums, Conservation, and First Nations. Vancouver: UBC Press
- Croft, C (1996) “Alexandra Road, London”, Modern Matters : Principles and Practice in Conserving Recent Architecture. Donhead, Shaftesbury.
- Cunningham, A. (1998). Introduction. In A. Cunningham (Ed.), Modern Movement Heritage (pp. 1-9). London: Routledge.
- de Jonge, W. (2017). Sustainable renewal of the everyday Modern. Journal of Architectural Conservation, 23(1–2), 62–105.
- ICOMOS-Avustralya. (2013). The Burra Charter: The Australia ICOMOS Charter For Places Of Cultural Significance.
- ICOMOS ISC20c (2017) Madrid-New Delhi Document.
- ICOMOS ISC20c (2021) The Cádiz Document: Innovative Concrete Guidelines for the Conservation of Concrete Heritage.
- ICOMOS Türkiye (2013). Mimari Mirası Koruma Bildirgesi.
- Koolhaas, R. (2002). Junkspace. October, (100), 175–190. doi:10.1162/016228702320218457
- Labadi, S., Giliberto, F., Rosetti, I., Shetabi, L., Yildirim, E. (2021). Heritage and the Sustainable Development Goals: Policy Guidance for Heritage and Development Actors. ICOMOS, Paris.
- Prudon, T.H.M. (2008). Preservation of Modern Architecture. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, Inc.
- Sprinkle, J. H. (2007). “Of Exceptional Importance”: The Origins of the “Fifty-Year Rule” in Historic Preservation. The Public Historian, 29(2), 81–103. <http://doi.org/10.1525/tph.2007.29.2.81>
- UNESCO (2015) Policy on the integration of a sustainable development perspective into the processes of the World Heritage Convention.
- Visone, M., Carughi, U. (2017) Time Frames: Conservation Policies for Twentieth-Century Architectural Heritage, Routledge.
- Wijesuria, G., Thompson, J., & Young, C. (2013). Managing Cultural World Heritage. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.

Notlar

- 1- <https://architektur-kaernten.at/kontakt/presse/museum-liaunig-unter-denkmalschutz-gestellt> (Erişim Tarihi: 19 Ağustos 2024)
- 2- <https://www.gatesnotes.com/2019-Annual-Letter> (Erişim Tarihi: 25 Temmuz 2024)
- 3- Türkiye’de Yakın Geçmişin Mimari Mirasının Korunması Üzerine Bir Yaklaşım Önerisi başlıklı doktora tez çalışması kapsamında yapılan içerik analizi sonucunda ulaşılan bu üç temel değer birbiri ile ilişkili alt değerlerden oluşmaktadır. Mimari değerler estetik ve sanatsal, tasarım, teknolojik ve kullanım değeri gibi değerlerden oluşmakta; Bilimsel değerler belge değeri, tarihi değer, eğitim değeri gibi değerleri içermekte; Toplumsal değerler ise anı değeri, sembolik değer, spiritüel değer ve ekonomik değerlerden oluşmaktadır. Ayrıca, kanonik değer, referans değeri, mekânsal süreklilik değeri gibi ortak değerlerden de söz edilebilmektedir. (Alathi 2023, s.73)

Current Theoretical Discussions on the Conservation of Recent Architectural Heritage

Beginning in the 1970s, the preservation of modern architecture became a topic of discussion, and today, the preservation of architecture produced after the modernist era in various styles—particularly Brutalism and Postmodernism—has become a significant concern. Considering examples such as the Liaunig Museum in Austria (built in 2008, registered in 2012), it is evident that the time span between the construction of a building and its recognition as heritage has shortened. These relatively recent forms of heritage, created within the lifetimes of current generations and ingrained in their memories, yet potentially outside traditional heritage criteria, are recognized as the heritage of the recent past.

Although the preservation of heritage of the recent past is recognized as an important issue, the debates in this area are intensifying and becoming increasingly complex. According to contemporary conservation theory, the theoretical approach to the heritage of the recent past does not differ from that of other types of heritage. However, it can be argued that what distinguishes the heritage of the recent past are the challenges that emerge specifically in relation to conservation practices. It can be stated that these challenges can be overcome by adopting value-based approaches and conservation management plans, while also addressing the sustainability of multilayered cities through the heritage of the recent past.

Venedik Tüzüğü'nden Günümüze Somut ve Somut Olmayan Kültürel Mirasın Bütüncül Korunmasına Yönelik Kavramsal Gelişim

Özlem KARAKUL

1. Venedik Tüzüğü'nden Günümüze Bütüncül Koruma Yaklaşımının Gelişimi

Venedik'te 25-31 Mayıs 1964 tarihleri arasında toplanan II. Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresi kapsamında yayımlanan Venedik Tüzüğü, "kültürel miras" kavramının ortaya çıkışı ve çağdaş koruma anlayışının gelişmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Koruma alanında, hızlı gelişen kavramsal çeşitliliği kurumsallaştırmaya çalışması, tüzüğün en önemli niteliği olarak kabul edilmekte olup, bu nedenle tüzüğün "tarihi bir anıt" gibi korunması gerektiği belirtilmektedir (Erder, 1977, 187).

Tüzükte, korunması gereken unsurlar, "tarihi anıt" kavramıyla tanımlanmakta, bu tanımın, yalnızca tek yapıları değil, önemli gelişmeler ile tarihi olayların tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal yerleşmeleri de kapsadığı belirtilmektedir¹. Tüzüğün, yayımlandığı yıla kadar koruma alanında etkili olan tek yapı vurgusunu, yapı grupları ve yerleşmeleri de kapsayacak şekilde geliştirmesine rağmen, ağırlıklı olarak fiziki miras unsurlarının korunmasına ilişkin ilkeler ortaya koyduğu görülmektedir.

Tüzükte, tarihi anıtların fiziksel özelliklerinin korunmasına yönelik ilkelerin yanı sıra, "kültürel anlam" terimi, "geçmişin mütevazı eserlerinin zaman içinde kazandığı bir nitelik" olarak değerlendirilmiştir². Bu çerçevede, tarihi anıt ve çevrelerin korunmasının gerekçesi olarak, belirli bir uygarlığın kanıtı olmaları ve "kültürel anlam" taşımaları gerektiği benimsenmiştir. Tüzükte ortaya konulan bu anlayış hem somut hem de somut olmayan kültürel miras unsurlarının birlikte korunmasına yönelik duyarlılığın başlangıcı olarak da kabul edilebilir.

1970'lerin ortasına gelindiğinde, tüzük üzerinde tartışmalar başlamış, hızla gelişen gereksinimlerine uyum sağlaması gerektiğini ileri süren görüşler ortaya çıkmış, buna rağmen tüzükte değişiklik yapılmamış, farklı ülkeler kendi ülkelerinin gereksinimlerine uygun yeni tüzükler yayımlayabilmişlerdir (Ahunbay, 1996, 19-20; Erder, 1977, 167). Bunun yanı sıra UNESCO, ICOMOS ve Avrupa Konseyi gibi uluslararası kuruluşlar, düzenledikleri toplantılarda, farklı koruma ilkeleri ve tavsiye kararları yayımlamışlardır (Ahunbay, 1996, 20).

Tüzük, uluslararası ve ulusal düzeyde, kültürel mirasın korunması süreçlerinde belirleyici

olan uluslararası sözleşmeler ve kanunların oluşturulmasında, kuramsal bir çerçeve olarak kabul edilmesi nedeniyle önem taşımaktadır. Uluslararası sözleşmelerden, 1972 yılında yayımlanan UNESCO Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi ile 2003 yılında yayınlanan UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, somut ve somut olmayan kültürel mirasın korunması sürecine uluslararası ve ulusal düzeyde yön vermeleri açısından incelenecektir. Her iki sözleşme somut ve somut olmayan mirasın koruma süreçlerini ayrı ayrı ele alırken, son yıllarda bütüncül koruma yönelik çok sayıda bilimsel çalışma ve toplantılar da yapılmıştır. Bunlardan en yenisi 2023 yılı Kasım ayında UNESCO 21. Yüzyılda Kültürel Miras Konferansı'nda yayımlanan Napoli Bildirgesi'dir. Bildirgeyle, ilk kez "bütüncül koruma" kavramı uluslararası sözleşmelerde ayrıntılı ve uygulamaya yönelik yöntemler açısından ele alınmıştır.

Bütüncül Koruma

"Bütüncül ya da bütünleşik koruma" kavramı, ilk olarak fiziksel ve kültürel değerlerin birlikte değerlendirilmesi ve kentsel ve kırsal topluluklarda var olan sosyal ve fiziksel gerçekliklerin sürekliliğinin önemini vurgulayan bir koruma politikası olarak 1975 yılında, Avrupa Mimari Miras Kongresi'nde yayınlanan Amsterdam Bildirgesi'nde³ "bütünleşik koruma-integrated conservation" adı altında tanımlanmıştır.

1995'te düzenlenen Nara Özgünlük Konferansı⁴ tüm kültürlerin ve toplumların mirasını somut ve somut olmayan ifadelerin belirli biçimleri ve araçları olarak tanımlamış ve kültürel mirasın korunmasını somut olmayan değerlerin bir parçası olarak mirasa atfedilen değerlerle ilişkilendirmiştir. Bu yönüyle konferans kapsamında yayınlanan Nara Özgünlük Belgesi, "bütüncül koruma" tanımını içermese de bütüncül koruma anlayışının oluşumunda önemli bir belgedir. Ayrıca, Nara Özgünlük Belgesi, somut ve somut olmayan değerlerin özgünlükle ilişkisini kurarak koruma alanıyla bağlantılı olarak tanımlayan ilk uluslararası belgedir⁵.

Bu çalışma kapsamında sunulan bütüncül koruma yaklaşımına göre, tarihi çevre ve yapılar, fiziksel ve kültürel unsurlardan oluşan bir bütün olarak ele alınmalıdır (Karakul, 2007, 2011a, 2011b, 2019). Tarihi çevrelerin fiziksel ve kül-

türel unsurları, sürekli ve karşılıklı etkileşim halinde çevrelerin oluşumu ve dönüşümünde rol almaktadır. Fiziksel unsurları “somut kültürel miras” ve kültürel unsurları “somut olmayan kültürel miras” olarak tanımlayan bu yaklaşım, her iki unsurun karşılıklı etkileşimlerinin ve sürdürülebilirliğinin anlaşılmasını, tarihî çevre korumanın temel amacı olarak kabul etmektedir.

Tarihî çevreler, farklı kültürlerin birbirlerini etkileyerek katmanlı bir yapıda üst üste geldiği, sürekli değişim süreci içinde yaşayan karmaşık bütünlüklerdir (Karakul, 2007, 2011, 2019). Koruma süreci, tarihî çevrelerin bu karmaşık oluşum ve dönüşüm süreçlerinin doğru anlaşılmasını, belgelenmesini ve korunmasını gerektirir. Tarihî çevrelerin somut değerleri, doğal yapı ve yapı çevrelerden oluşan fiziki yapıyı kapsamaktadır. Somut olmayan değerler ise, kültür, yapı çevrelerde geleneksel olarak sürdürülen ‘kültürel pratikler’ ve ‘kültürel anlatımlar’, ‘yapılı çevrelerin anlamları’ ve onlara atfedilen değerlerin tümünü kapsamaktadır (Resim 1).

Bütüncül koruma yaklaşımı, tarihî çevreleri, özgünlüklerini oluşturan somut ve somut olmayan kültürel miras unsurları arasındaki karşılıklı

2. Kültürel Mirasın Korunmasına Yönelik Uluslararası Sözleşmeler

2.1 UNESCO Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi

UNESCO’nun Paris’te toplanan 16. Genel Konferansı’nda 16 Kasım 1972’de “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme” kabul edilmiştir. Sözleşme, “kültürel ve doğal miras” tanımlarının ilk kez yapıldığı, korunmasına yönelik tedbirlerin ortaya konulduğu, taraf ülkeler için tavsiyelerin bulunduğu bir sözleşmedir. Sözleşmede, “kültürel miras”, anıtlar, yapı grupları ve sit alanları gibi somut kültürel miras unsurlarını kapsayacak şekilde tanımlanmıştır (Resim 2).

Türkiye’de, 1972 Sözleşmesi, 23.05.1982 tarih ve 8/4788 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla onaylanmıştır. Sözleşmeyi kabul eden diğer ülkelerde olduğu gibi, Türkiye’de kültür varlıklarının korunması ile ilgili çalışmalarını uluslararası normlara uygun olarak yönetmekle yükümlüdür. Sözleşmenin onaylandığı yıl, ortaya konan ilkeler doğrultusunda, Türkiye’de bugün de geçerli olan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu 21/7/1983 tarihinde kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.



Resim 1. Tarihî Çevrelerde Somut ve Somut Olmayan Değer Etkileşimleri (Kaynak: Karakul, 2011a’dan Türkçe’ye çevrilmiştir.)

etkileşimlerden oluşan bir bütün olarak anlamayı, değerlendirmeyi ve sürdürmeyi amaçlamaktadır. Bu makale, Venedik Tüzüğü’nden günümüze kültürel mirasın korunması sürecini, somut ve somut olmayan kültürel mirasın korunması ve bütüncül koruma olarak, UNESCO’nun 1972 ve 2003 Sözleşmeleri, UNESCO 21. Yüzyılda Kültürel Miras Konferansı ve ulusal koruma mevzuatına etkileri çerçevesinde ele almaktadır.

1972 Sözleşmesi’yle birlikte yayımlanan, Dünya Mirası Sözleşmesinin Uygulanmasına İlişkin Uygulama Rehberi’nde, Dünya Miras Listesi’ne girecek miras unsurlarının belirlenmesinde günümüzde, bütüncül bir yaklaşıma dayalı ölçütler belirlenmiş, “özgünlük” ve “bütünlük” de sağlanması gerekli nitelikler arasında kabul edilmiştir (Karakul, Yıldız, 2020).

2.2 UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi 2003 yılında UNESCO'nun 32. Genel Konferansı'nda kabul edilmiştir. 2006 yılında Türkiye'nin de taraf olduğu Sözleşmedeki tanıma göre;

"Somut olmayan kültürel miras toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar"- anlamına gelir⁶ (Resim 2).

Sözleşme, somut olmayan kültürel mirasın belirlediği alanları aşağıdaki beş başlık altında toplamıştır:

- "Sözlü gelenekler ve anlatımlar";
- "Gösteri sanatları";
- "Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şöenler";
- "Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar";
- "El sanatları geleneği"

Sözleşme, somut olmayan miras unsurlarının korunmasını ve yaşayabilirliğini güvence altına almak için kimlik saptama, belgeleme, araştırma, koruma, geliştirme, güçlendirme ve özellikle okul içi ya da okul dışı eğitim aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarma olduğu kadar, bu kültürel mirasın değişik yanlarının canlandırılmasına yönelik önlemler alınması gerektiğini belirtmektedir⁷.

Sözleşme kapsamında, somut olmayan kültürel miras unsurlarının korunmasına yönelik, İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi, Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi, Koruma İyi Uygulamaları Kaydı olmak üzere üç farklı liste oluşturulmuştur⁵. Dünya miras listelerindeki unsurlar gibi, somut olmayan kültürel miras listelerine giren unsurların tanınırlığı da uluslararası düzeyde artarak bu unsurları korumaya yönelik çalışmalar ile tanımaya yönelik yapılan turizm faaliyetleri de hızlanmaktadır.

1. Bütüncül Korumaya Doğru | UNESCO 21. Yüzyılda Kültürel Miras Konferansı

Somut ve somut olmayan kültürel miras, uluslararası ölçekte iki sözleşmeyle ayrı ayrı ele alınırken, bu sözleşmelerin ulusal ölçekteki yansımaları da bütüncül bir anlayış oluşturmaya çalışan sınırlı sayıda çalışmanın dışında, koruma mevzuatında birbirinden kopuk ilerlemiştir. Günümüze kadar yapılan çalışmaları, bütüncül bir yaklaşımın oluşturulmasına yönelik yeni bir sözleşme oluşturarak, ortak bir dil ve koruma yöntemi altında toplamak da mümkün olamamıştır. Bu süreçte 27-29 Kasım 2023 tarihlerinde Napoli'de düzenlenen UNESCO 21. Yüzyılda Kültürel Miras Konferansı'nın sonuç bildirgesi bütüncül koruma anlayışının oluşturulması sürecinde atılan en somut adım olarak değerlendirilebilir.

Konferans, 2022 yılında 50. yıldönümünü kutlayan UNESCO Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi ile 2023 yılında 20. yıldönümünü kutlayan UNESCO Somut

II. Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresi Venedik Tüzüğü, 1964	Doğal ve Kültürel Dünya Mirasının Korunması Sözleşmesi, 1972	Mimari Miras Yılı, Amsterdam Bildirgesi 1975	Nara Özgünlük Konferansı, 1995	Unesco, Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, 2003	UNESCO 21. Yüzyılda Kültürel Miras Konferansı, 2023
Tarihi Anıt = Tek Yapı + Kentsel Kırsal Varlıklar	Kültürel Miras = Anıtlar + Yapı grupları + Sit alanları	BÜTÜNLEŞİK KORUMA INTEGRATED CONSERVATION	Bütün kültürlerin ve toplumların mirası, somut ve somut olmayan ifade araç ve özel biçimleri olarak tanımlanmakta, mirasa atfedilen değerleri de somut olmayanın parçası olarak göstererek, kültürel miras korumasıyla ilişkilendirir.	Somut Olmayan Kültürel Miras toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar"-	UNESCO 1972 ve 2023 Sözleşmeleri arasındaki sinerjileri araştırmak üzere düzenlenmiştir.
"Kültürel Önem" geçmişin mütevazı işlerinin zaman geçtikçe kazanmış olduğu değer ya da özellik olarak tanımlanmaktadır	Dünya Miras Listesi'ne girecek miras unsurlarının belirlenmesinde günümüzde, bütüncül bir yaklaşıma dayalı ölçütler belirlenmiş, "özünlük" ve "bütünlük" de sağlanması gerekli nitelikler arasında kabul edilmiştir	Fiziksel ve kültürel değerlerin birlikte değerlendirilmesi ve kentsel ve kırsal topluluklarda var olan sosyal ve fiziksel gerçekliklerin sürekliliğinin önemini vurgular.	Nara Özgünlük Belgesi, somut ve somut olmayan değerlerin özgünlükle ilişkisini kurarak koruma alanıyla bağlantılı olarak tanımlayan ilk uluslararası belgedir.	*sözlü gelenekler ve anlatımlar; *Gösteri sanatları; *Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şöenler; *Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar; *El sanatları geleneği.	*somut somut olmayan kültürel miras ve doğal mirasın bütüncül yaklaşımlarla korunması *doğa ve kültür arası etkileşimler ile bu etkileşimlerden yararlanmanın önemli konusunda farkındalık yarabilmesi *yerel toplumların yerli halkların sürdürülebilir geçim kaynaklarının sağlanması. *kaliteli eğitimin teşvik edilmesi

Resim 2. Kültürel Mirasın Korunmasına Yönelik Uluslararası Sözleşme ve Belgeler

Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi arasındaki sinerjileri araştırmak üzere düzenlenmiştir. UNESCO 21. Yüzyılda Kültürel Miras Konferansı'nın eylem çağrısı metninde öncelikle somut, somut olmayan kültürel miras ve doğal mirasın bütüncül yaklaşımlarla korunması öne çıkarılmış, doğa ve kültür arası etkileşimler ile bu etkileşimlerden yararlanmanın önemi konusunda farkındalık yaratılması yerel toplulukların yerli halkların sürdürülebilir geçim kaynaklarının sağlanması, kaliteli eğitimin teşvik edilmesi konularına vurgu yapılmıştır (Resim2).

Konferans İtalya'nın ev sahipliğinde, UNESCO tarafından, İtalya Dışişleri ve Uluslararası İş Birliği Bakanlığı ve İtalya Kültür Bakanlığı iş birliğinde ve Napoli Belediyesi'nin desteğiyle düzenlenmiştir. Üç günlük uzman tartışmalarının ardından, konferansın son gününde Eylem Çağrısı: "Napoli'nin Ruhı" isimli bir bildiri yayınlanmıştır. Hem somut hem de somut olmayan kültürel değerlerin korunması ve teşvik edilmesinin öneminin vurgulandığı konferans kapsamında, farklı ülkelerin UNESCO Milli Komisyon temsilcileri, 1972 ve 2003 Sözleşmelerinin birlikte ele alındığı yeni bir sözleşme oluşturulması yönünde görüş bildirmişlerdir.

3. Kültürel Mirasın Korunmasına Yönelik Ulusal Mevzuat

UNESCO'nun 1972 ve 2003 Sözleşmelerinde olduğu gibi, bu sözleşmelerin belirleyici olduğu Türkiye'nin ulusal koruma mevzuatında da somut ve somut olmayan kültürel miras unsurlarının korunmasına yönelik koruma süreçleri ayrı ayrı yürütülmektedir.

3.1 Somut Kültürel Mirasın Korunmasına Yönelik Çalışmalar

Türkiye'de kültürel mirasın korunması ve yönetimine dair esaslar, 21/7/1983 tarihinde kabul edilerek yürürlüğe giren, 2863 sayılı Kül-

tür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu⁸ kapsamında düzenlenmiştir. Kültürel mirasın korunmasından sorumlu iki kamu kuruluşu, Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Vakıflar Genel Müdürlüğü'dür. Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü, merkezde ve taşrada, kültürel mirasın korunmasına yönelik çalışmaları yürütmektedirler.

2863 sayılı kanunun amacı, "korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili tanımları belirlemek, yapılacak işlem ve faaliyetleri düzenlemek, bu konuda gerekli ilke ve uygulama kararlarını alacak teşkilatın kuruluş ve görevlerini tespit etmektir" olarak belirlenmiştir⁹. Kanun kapsamında, "kültür varlıkları"¹⁰, "tabiat varlıkları"¹¹ ve "sit"¹²; ayrıntılı olarak fiziki nitelikleri ve içerdikleri somut miras unsurları açısından tanımlanarak, "koruma" kavramı ise "taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarında muhafaza, bakım, onarım, restorasyon, fonksiyon değiştirme işlemleri; taşınır kültür varlıklarında ise muhafaza, bakım, onarım ve restorasyon işleri" olarak tanımlanmıştır (Resim 3). Bu kapsamda, "taşınır ve taşınmaz kültürel ve doğal varlıklar" adı altında somut kültürel miras unsurları tanımlanmakta, korumalarına yönelik düzenlemeleri ve koruma alanında çalışacak kurumların yetki ve sorumlulukları ortaya konulmaktadır.

3.2 Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunmasına Yönelik Çalışmalar

Türkiye, UNESCO'nun 2003 yılında kabul ettiği Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'ne 27 Mart 2006 tarihinde resmen taraf olmuştur. Türkiye'nin, UNESCO 2003 Sözleşmesi'ne taraf olmasıyla birlikte, Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü, ulusal somut olmayan kültürel miras envanterini oluşturma ve belgelemeye yönelik çalışmalarını sürdür-

KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASINA YÖNELİK ULUSAL MEVZUAT		
SOMUT KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI	SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI	
2863 SAYILI KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARI KORUMA KANUNU	SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS TÜRKİYE ULUSAL ENVANTERİ	YAŞAYAN İNSAN HAZİNELERİ ULUSAL ENVANTERİ
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI ARAŞTIRMA VE EĞİTİM GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI ARAŞTIRMA VE EĞİTİM GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Korunması Gerekli Taşınır ve Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları • Kültür Varlıkları • Tabiat Varlıkları • Sit Fiziki nitelikleri ve içerdikleri somut miras unsurları açısından tanımlanmaktadır. Koruma Taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarında muhafaza, bakım, onarım, restorasyon, fonksiyon değiştirme işlemleri; taşınır kültür varlıklarında ise muhafaza, bakım, onarım ve restorasyon işleri	Türkiye'nin somut olmayan kültürel miras ulusal envanteri için farklı şehirlerden gelen veriler Kültür Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü rehberliğinde yürütülen bölgesel toplantılarda değerlendirilmekte; İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesi ve UNESCO'nun Acil Korunması Gereken Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi için sunulmak üzere özel dosyalar hazırlanmaktadır.	Yaşayan insan hazineleri ulusal envanteri kapsamında, Somut Olmayan Kültürel Mirasın belli unsurlarını yeniden yaratmak ve yorumlamak açısından gerekli bilgi ve beceriye yüksek düzeyde sahip kişiler olan Yaşayan İnsan Hazinelerini tespit etmeye yönelik çalışmalar yapılmaktadır.

Resim 3. Kültürel Mirasın Korunmasına Yönelik Ulusal Mevzuat

mehtedir. Bu kapsamda, Türkiye’de somut olmayan kültürel mirasın korunmasıyla ilgili çalışmalar iki alanda yürütülmektedir: somut olmayan kültürel miras Türkiye ulusal envanteri¹³ ve yaşayan insan hazineleri ulusal envanteri¹⁴ (Resim 3).

Türkiye’nin somut olmayan kültürel miras ulusal envanteri için farklı şehirlerden gelen veriler Kültür Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü rehberliğinde yürütülen bölgesel toplantılarda değerlendirilmekte; İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesi¹⁵ ve UNESCO’nun Acil Korunması Gereken Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi için sunulmak üzere özel dosyalar hazırlanmaktadır.

Yaşayan insan hazineleri ulusal envanteri kapsamında, Somut Olmayan Kültürel Mirasın belli unsurlarını yeniden yaratmak ve yorumlamak açısından gerekli bilgi ve beceriye yüksek düzeyde sahip kişiler olan Yaşayan İnsan Hazinesi (YİH)’ni tespit etmeye yönelik çalışmalar yapılmaktadır.

Türkiye’de UNESCO ve Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın çalışmaları ile gelişen kültürel mirasın korunmasına yönelik artan farkındalığa rağmen, somut ve somut olmayan kültürel mirası birlikte ele alan bütüncül koruma yaklaşımları henüz ulusal mevzuata tam olarak yansımamıştır (Karakul, Yıldız, 2020). Koruma çalışmalarındaki ayrılık, karşılıklı etkileşerek değişen bu iki miras unsurunun birlikte oluşturduğu kültürel mirasın anlaşılmasını güçleştirerek, bütüncül koruma çalışmalarında sorunlar yaratmaktadır. Oysa ki bütüncül koruma, tarihi çevreleri, somut ve somut olmayan unsurlarının karşılıklı etkileşimleriyle bir bütün olarak anlamayı, değerlendirmeyi ve sürdürmeyi gerektirmektedir.

4. Değerlendirme ve Sonuç

Venedik Tüzüğü, geçmişten günümüze, uluslararası ve ulusal düzeyde, kültürel mirasın korunması süreçlerinde belirleyici olan sözleşme ve yasaların oluşturulmasında, kuramsal bir çerçeve olarak kabul edilmiştir. Zaman zaman güncellenmesi ve yeni tüzükler oluşturulmasına yönelik tartışmalar ortaya çıksa da üzerinden 60 yıl geçmesine rağmen, tüzük çağdaş koruma alanındaki ağırlığını ve önemini korumaktadır.

Tarihi çevre ve yapıların bütüncül korunmasında, kendilerine özgü değer ve sorunların tespit edilmesi, somut ve somut olmayan miras unsurlarının birbirlerine karşılıklı etkilerinin incelenmesi önemlidir. Günümüzde, bu bütüncül yaklaşımı somutlaştıracak, ulusal ve yerelde çok farklı yöntemlerle yapılan çalışmaları ortak bir anlayışta toplayacak, koruma ilkeleri ve uygulamaya yönelik yöntemleri tanımlayacak bir uluslararası sözleşmenin oluşturulması gerekmektedir. Bütüncül korumaya yönelik hazırlanacak sözleşmenin, Venedik Tüzüğü’n-

deki çağdaş koruma anlayışını günümüze aktarmak gibi bir misyonu da üstlenmesi, korumanın sürekliliği açısından önem taşımaktadır.

Tüzükten günümüze koruma alanında bütüncül bir anlayışa dayalı çalışmaların sayısı artmakla birlikte, uygulamaya yönelik bütüncül bir yaklaşım ve yöntem ortaya koyan bir sözleşme yayımlanmaması bir eksiklik olarak düşünülmektedir. Tüzüğün ortaya koyduğu kuramsal çerçeveden bütüncül koruma ilkeleri oluşturulurken de yararlanılması, koruma alanındaki süreklilik ve aktarımın sağlanabilmesi açısından önem taşımaktadır. Bu aktarım süreci, tüzüğün kuramsal çerçevesinin uluslararası sözleşmelerin ve ulusal mevzuatın güncellenmesi ve geliştirilmesi amacıyla yeniden yorumlanarak kullanılması ile mümkün olabilir.■

Özlem Karakul, Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Heykel Bölümü.

Kaynaklar

- Ahunbay, Z. (1996) Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, Yem Yayın, İstanbul.
- Erder, C. (1977) “Venedik Tüzüğü Tarihi Bir Anıt Gibi Korunmalıdır” ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, cilt:3, sayı:2, s.167-190.
- ICOMOS (1964) Venedik Tüzüğü| Anıtların ve Sitlerin Korunması ve Restorasyonu için Uluslararası Tüzük, 2. Uluslararası Tarihi Anıtlar, Mimar ve Teknisyenleri Kongresi, Venedik.
- Karakul, Ö. (2019) “Kuram ve Uygulamada Tarihi Çevre Korumaya Bütüncül Bir Yaklaşım”, Social Sciences Research Journal. 8, 1, s.61-78.
- Karakul, Ö. (2011b) “An Integrated Approach to Conservation Based on The Interrelations of Tangible And Intangible Cultural Properties”, METU Journal of The Faculty of Architecture, 28, 2, s.105-125.
- Karakul, Ö. (2011a) A Holistic Approach to Historic Environments Integrating Tangible and Intangible Values Case Study: İbrahimpasha Village in Ürgüp. Unpublished PhD Thesis, Ankara: Middle East Technical University.
- Karakul, Ö. (2007) “Folk Architecture in Historic Environments: Living Spaces for Intangible Cultural Heritage”. Milli Folklor-International and Quarterly Journal of Cultural Studies,10,19,75. s.151-163.
- Karakul, Ö., Yıldız, T. (2020) Kültürel Mirasın Korunmasında Yerel Yönetimlerin Rolü, İstanbul: UCLG-MEWA.
- UNESCO (1972) Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi. Paris. (16 Kasım 1972). <https://whc.unesco.org/en/conventiontext/>, Erişim Tarihi: 15.08.2024.
- UNESCO (2003) Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi. Paris. (17 Ekim 2003). <https://www.unesco.org.tr/Pages/181/177/>, Erişim Tarihi: 23.07.2024.
- UNESCO (2023) 21. Yüzyılda Kültürel Miras Konferansı, 27-29 Kasım 2023, Napoli. <https://ich.unesco.org/en/events/naples-conference-on-cultural-heritage-in-the-21st-century-00977>, Erişim Tarihi: 15.08.2024.

Notlar

- 1- Bkz. Icomos (1964), Venedik Tüzüğü, madde 1.
- 2- Bkz. Icomos (1964), Venedik Tüzüğü, madde 1.
- 3- ICOMOS (1975). Amsterdam Bildirgesi, Avrupa Mimari Miras Kongresi, 21- 25 Ekim.
- 4- UNESCO, ICOMOS, ICCROM, The Nara Document on Authenticity, Nara Conference on Authenticity in Relation to the World Heritage Convention, Nara, Japan, 1-6 November 1994)
- 5- Nara Özgünlük Belgesi (1994) özgünlükle ilişkilendirilecek bilgi kaynaklarını “biçim ve tasarım, malzeme ve madde, işlev kullanımı, gelenekler ve teknikler, konum ve ortam, ruh ve duygu ile diğer iç ve dış faktörler” olarak belirlemiştir.
- 6- UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi. Paris. (17 Ekim 2003.).madde 2. Erişim Tarihi: 23.07.2024. <https://www.unesco.org.tr/Pages/181/177/>
- 7- UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi. Paris. (17 Ekim 2003.).madde 2. Erişim Tarihi: 23.07.2024. <https://www.unesco.org.tr/Pages/181/177/>
- 8- 2863 sayılı Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu için bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?Mevzuat-No=2863&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> (Erişim Tarihi: 15.08.2024)
- 9- 2863 Sayılı Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, Kabul Tarihi : 21/7/1983
- 10- 2863 sayılı kanunda “kültür varlıkları”, “tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihi devirlerde sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklar” olarak tanımlanmaktadır.

- 11- 2863 sayılı kanunda “tabiat varlıkları”, “jeolojik devirlerle, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait olup ender bulunmaları veya özellikleri ve güzellikleri bakımından korunması gerekli, yer üstünde, yer altında veya su altında bulunan değerler” olarak tanımlanmaktadır.
- 12- 2863 sayılı kanunda “sit”, tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli medeniyetlerin ürünü olup, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtan kent ve kent kalıntıları, kültür varlıklarının yoğun olarak bulunduğu sosyal yaşama konu olmuş veya önemli tarihi hadiselerin cereyan ettiği yerler ve tespiti yapılmış tabiat özellikleri ile korunması gerekli alanlar” olarak tanımlanmıştır.
- 13- Bkz. <https://yakegm.ktb.gov.tr/TR-344757/somut-olmayan-kulturel-miras-turkiye-ulusal-envanteri.html> (Erişim:13.08.2024)
- 14- Bkz. <https://yakegm.ktb.gov.tr/TR-12929/yasayan-insan-hazinelere-ulusal-envanteri.html> (Erişim:13.08.2024)
- 15- Somut olmayan kültürel miras listeleri için bkz. <https://www.unesco.org.tr/Pages/126/123/UNESCO-Somut-Olmayan-K%C3%BClt%C3%BCrel-Miras-Listeleri> (Erişim:1.08.2024)

Conceptual Development for the Holistic Conservation of Tangible and Intangible Cultural Heritage from the Venice Charter to the Present

While in the past the term “cultural heritage” encompassed tangible cultural heritage elements such as buildings and built environments, today it has expanded to include intangible cultural heritage elements such as cultural practices, expressions, and handicrafts. In parallel with the expansion of this definition, conserving cultural heritage is also developing towards a holistic framework that addresses tangible and intangible elements. The conservation of cultural heritage with a holistic approach requires local, national, and international actors to cooperate in an interdisciplinary working process.

By defining the basic principles of contemporary conservation and restoration of buildings and settlements, the Venice Charter has been accepted as a theoretical basis for creating international conventions and has been influential in preparing national conservation legislation. This article aims to make an assessment of the conceptual development of holistic conservation of tangible and intangible heritage from the Venice Charter to the present day. In this context, evaluations will be made on the 1972 Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage the 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, and the text of the call for action of the Naples Conference on Cultural Heritage in the 21st century in 2023 organized by UNESCO for the establishment of a holistic conservation approach.

21. Yüzyılın Değişen Tehdit ve Risk Ortamında Afet ve Çatışmalarda Kültürel Mirasın Korunmasına Yönelik İlkesel Yaklaşımlara Yeniden Bakış

Zeynep Ece ATABAY - Zeynep Gül ÜNAL

2024 yılında, kültür mirasının korunması merkezli oluşturulan birçok temel kavramsal metin ve bu metinlerin yön verdiği eylemlere ilişkin gelişmelerin yıldönümlerini; onları, günümüzde kültür mirasını tehdit eden en ciddi tehlikelerin karşısında korumanın araçları olarak yeniden ele alarak değerlendiriyoruz: Doğa ve insan kaynaklı tehlikeler sebebiyle oluşan afetler.

1964 yılında Venedik'te gerçekleşen 2. Uluslararası Tarihî Anıtlar, Mimar ve Teknisyenleri Kongresi'nin sonuç bildirgesi olan Venedik Tüzüğü, bu yıl 60. yılında. Venedik Tüzüğü'nün modern koruma anlayışına ilişkin uluslararası standartların oluşturulmasına yönelik bir temel belge olarak ortaya çıkışı; bu standartların korunmasını ve geliştirilmesini sağlayacak uluslararası ve bağımsız bir organizasyon olarak, 1965 yılında Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi'nin (ICOMOS) kuruluşuna doğrudan kaynak olmuştur.

Günümüzde, kültür mirasının korunması konusunda çalışan uzmanları bir araya getiren küresel ölçekteki en büyük ağı oluşturan ICOMOS, 2024-2027 yılları arasındaki üç yıllık bilimsel plan temasını, "Afet ve Çatışmalarda Dirençli Miras" olarak belirledi. Bilindiği üzere, üç yıllık bilimsel planda tartışılacak konunun belirlenmesi ICOMOS'un milli komitelerinden gelen görüşlere bağlı olarak gelişiyor. Dolayısıyla, bilimsel platformda tartışılacak konular küresel ölçekteki koruma problemlerinin bir yansıması niteliğini taşıyor.

Neden bu tema?

Dünyanın farklı bölgelerinde meydana gelen seller, yangınlar, depremler ve şiddetleri artmakta olan silahlı çatışmalar karşısında kültür mirasının gittikçe daha da savunmasız hale gelecek ve hızla tahrip olmaya devam etmesi, önleyici ve zarar azaltıcı koruma çalışmalarında da bazı gözden geçirmeleri gerekli kılıyor (Ünal, 2023). Zira doğa kaynaklı afetlerin, özellikle iklim değişikliğine de bağlı olarak etki alanı genişler ve şiddeti artarken, kentlerin büyüyen sınırları etkilenen nüfusun sayısını da arttırıyor.

Diğer yandan, özellikle silahlı çatışmaların etkileri karşısında kültür mirasının korunmasına ilişkin sorumlulukları, uluslararası hukukun bağlayıcılığı ölçeğinde tanımlayan 1954 tarihli Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Varlıklarının

Korunmasına Dair Sözleşme'nin (1954 Lahey Sözleşmesi) ve 1999 tarihli Ek Protokol'ünün 70. yılında tekrar değerlendirme toplantıları yapılmakta. Çatışma ve savaşların amaç ve araçlarındaki değişimin, etki alanı ve tahribatın boyutu yönünden, kültür mirasının aleyhine değişmesi hatta onu bilinçli olarak hedefe oturtması mevcut koruma amaçlarının yeni tehlike, tehdit ve risklere göre yeniden tanımlamasını gerekli kılıyor.



Şekil 1. Narodyts'ka, Ukrayna, 4 Ağustos 2023
(Fotoğraf: Z. Gül Ünal)



Şekil 2. Büyük Ömer Camii yanındaki al-Zaweya Çarşısı, Gazze, 27 Kasım 2023 (Gazze Belediyesi, 30 Kasım 2023 tarihli ICOMOS Filistin Birinci Raporu)

Sonuçta, miras alanlarının doğa ve insan kaynaklı tehlikeler nedeniyle maruz kaldıkları riskleri en aza indirmeye yönelik önleyici ve zarar azaltıcı koruma önlemlerine ilişkin güncel çalışmaların yoğun mevcudiyetlerine rağmen, bu temanın belirlenmiş olması; tehlikenin ve

yaratıldığı kayıpların şiddetleri artarak devam ettiklerine dikkat çekme ve koruma kapasitelerini geliştirme niyeti taşımakta.

Bu perspektifte, şüphesiz en önemli çerçeve belirleyici dokümanlardan biri Venedik Tüzüğü. Ancak bu metin, Venedik Tüzüğü'ne ilişkin bir detay vermeyecek. Bu makalenin amacı; Venedik Tüzüğü'nün koruma için belirlediği tavrın oluşmasına neden olan kültür mirasına yönelik 'tehdit' ortamının, geçen 60 yıl içindeki değişimini ve bu değişimin beraberinde getirdiği korumaya yönelik girişimleri değerlendirmektir.

Mirasın özgün ve bütünlük içinde var oluşunu tehdit eden riskleri tanımlamayı ve tanımlanan riskleri en aza indirmek, kontrol altına almak veya etkilerini mümkün olan en düşük seviyede tutmak için stratejiler geliştirmeyi ve uygulamayı içermesi bağlamında; koruma bir risk yönetimidir. Modern koruma anlayışının oluşturulmasını takip eden süreçte, mirası tehdit eden tehlikeler ile oluşturdukları risklerin değişimi, bunların karşısındaki araçlar olarak korumaya ilişkin düzenlemelerde de gelişimleri getirmiştir.

1964 Venedik Tüzüğü, II. Dünya Savaşı'nın Avrupa'nın tarihi kentlerinde neden olduğu büyük yıkım ve bu savaşın ardından başlayan, kentlerin yeniden inşası süreçlerinde tarihi kent dokularının korunması ve özgün hallerine uygun olarak yeniden inşa edilmelerine ilişkin artan endişe ve farkındalık üzerine oluşturulmuştur. Anıtların ve tarihi yerlerin özgün değerleri muhafaza edilerek korunmalarını sağlama amacı taşıyan tüzük; anıtların belirli uluslararası müdahale standartlarına uygun olarak korunmaları gerekliliğine vurgu yapar ve tarihi kent dokularının bütüncül olarak muhafaza edilmesine dair bir endişe de taşır.

Bu yaklaşım, Tüzüğün 1. Maddesi'nde anıt kavramının tanımının kapsamının genişletilmesinde de kendini göstermektedir. Venedik Tüzüğü, tarihi anıt kavramını genişleterek tarihi kentsel ve kırsal çevreleri de içerek şekilde ele almaktadır. Tüzüğün risk algısının, hasara uğrayan tarihi anıtlar ve çevrelerin insanlığın ortak değeri olarak, özgün halleriyle ve doğru müdahalelerle korunarak gelecek nesillere aktarılabilmesine ilişkin olduğu görülmektedir. Kültür mirasına yönelik afet risklerinin yönetiminin henüz önleyici korumadan ziyade, afet sonrası yeniden inşa ve iyileşme evresine ilişkin olarak algılandığı bu dönemde tarihi anıtların, insanlık tarihine ışık tutan birer belge olarak da korunmaları gerekliliğinin altı çizilmektedir.

Diñçer (2012), kültür mirası alanlarının korunması düşüncesinde en büyük kırılma noktalarından biri olan Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) tarafından kabul edilen 1972 tarihli Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi'ni, kültür mirasının risk yönetimi süreçleri bağlamında ele

alındığı ilk uluslararası sözleşme olarak değerlendirebilir. 1959 yılında Nil Vadisi'nde bir baraj inşa edilmesi sebebiyle risk altına girmiş olan Abu Simbel Tapınağı'nın yerinin değiştirilmesi sorunu ve yükselen sular sebebiyle Venedik tarihi kentinin karşı karşıya kaldığı riskler, bu sözleşmenin ortaya çıkışında etkili gelişmelerdir. Bu dönemin risk algısının, tarihi çevreleri etkileyen yeni yapılaşmalar ve planlama süreçleri odağında olduğu görülmektedir (Jokilehto, 2010).

Dünya Mirası kavramı ve Sözleşme'nin tanımladığı çerçeve içerisinde kültür mirasını tehdit eden risklerin yönetimi konusuna dair öncül gelişme, Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi'nin oluşturulması olmuştur. Bu alanların korunabilmeleri için uluslararası işbirliğinin ve kaynak sağlamanın söz konusu olmasıyla Dünya Mirası Komitesi'nin dikkati, izleme ve risklere hazırlıklı olma süreçlerine doğru yönelmiştir (Stovel, 1998).

Dünya Mirası Komitesi'nin 1994 tarihli Uygulama Rehberi ise, risk kavramını ilk kez kapsamlı olarak ele almıştır (Diñçer, 2012). Rehber'in risk algısının, silahlı çatışma tehlikesi üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu dönem, Yugoslavya'nın dağılması sürecinde gerçekleşen çatışmalar sırasında tarihi kent merkezlerinin hedefli saldırılar sebebiyle uğradıkları hasar ve kayıplar; kültür mirasının korunması konusunda çalışan uluslararası organizasyonların kültür mirasına yönelik risklerin yönetimine dair çalışmaları başta olmak üzere, uluslararası hukuk, sivil-asker işbirliği gibi farklı uzmanlık alanlarında yürütülen pek çok yeni çalışmayı da beraberinde getirmiştir (Atabay, 2024).

1992 yılında UNESCO'nun çatışmaların aktif olarak devam ettiği bir savaş ortamındaki ilk misyonu Dubrovnik'e gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte, ICOMOS'un Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Çalışmaları Merkezi (ICCROM) ve Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOM) gibi diğer kuruluşlarla beraber bir "Kurumlar Arası Görev Gücü (Inter Agency Task Force)" kurması kabul edilmiş; belgeleme, eğitim, farkındalık, kılavuzlar ve finansman başlıklarını içeren beş maddelik bir Risk Hazırlık Programı oluşturulmuştur (Ünal, 2023). 1996 yılında ise; ICOMOS, ICOM, Uluslararası Arşivler Konseyi (ICA) ve Uluslararası Kütüphane Dernekleri ve Kuruluşları Birliği (IFLA) adına silahlı çatışma durumlarında acil müdahale çabalarını koordine etmek için Uluslararası Mavi Kalkan Komitesi (ICBS) kurulmuştur (Stovel, 1998).

Yugoslavya'nın dağılması sürecinde Dubrovnik Tarihi Kenti Dünya Miras Alanı'na gerçekleştirilen hedefli saldırılar ve Körfez Savaşı'nın kültür mirası öğelerinde yarattığı zarar ve kayıplar, ICOMOS'u kültür mirası öğelerini tehdit eden risklerin yönetimine ilişkin kapasitelerini geliştirmek üzere harekete geçirmiş ve Dünya Miras Alanlarına yönelik risklerin izlenmesine

ilişkin önemli girişimlerden biri olan Miras@Risk (Heritage@Risk) Programı 1999 yılında ICOMOS'un Meksika'da gerçekleşen Genel Kurul'unda onaylanmıştır¹.

ICOMOS eski Genel Sekreterlerinden Dinu Bumbaru, ICOMOS'un Uluslararası Risklere Hazırlık Bilimsel Komitesi ICORP'un kuruluş düşüncesinin de yine Dubrovnik ve Körfez Savaşı vakalarının sonucunda oluştuğunu aktarmaktadır. 1991-1994 yılları arasında ICOMOS Başkanı olarak görev alan Leo van Nispen ve aynı yıllar arasında ICOMOS Genel Sekreteri görevini üstlenen Herb Stovel ile ICOMOS'un bu gibi durumlarda üstleneceği rol üzerine tartışmalar yürüttüklerini aktaran Bumbaru, Nispen'in ICORP'un kuruluşuna ilişkin önerisinin 1998 yılında onaylandığını ifade etmektedir (Ünal, 2023).

21. yüzyıl dönümünde, kültür mirasının afet risklerine karşı korunması, çok sayıda devletin taraf olduğu sözleşmeler ile garanti altına alınmış görünmekteydi. 1954 Lahey Sözleşmesi, 1970 UNESCO Kültür Varlıklarının Kanunsuz İthal, İhraç ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması İçin Alınacak Tedbirlerle İlgili Sözleşme, 1972 UNESCO Dünya Doğal ve Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, 2003 UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, 2005 Kültürel İfadelelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi gibi koruma ve risk yönetimi ilişkisinin temel metinlerinin stratejik seviyede hazırlanmaları, operasyonel seviyede uygulama rehberleri ile tariflenmeleri ve taktik seviyede saha uygulamalarının yapılması konularında önemli gelişmeler sağlamıştır (Ünal, 2023).

Bu metinlerden, 2003 tarihli UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, kültür mirası kavramının tanım ve kapsamının yeniden ele alınışıyla, korumanın etki alanını genişletirken, bir yandan da korunması arzu edilen değerler ile afetlerin etkileri arasındaki etkileşimde kesişim noktalarını artırarak yeni mücadeleleri beraberinde getirmiştir. Kültür mirası kavramının özellikle 2003 tarihli Somut Olmayan Kültür Mirasın Korunması Sözleşmesi ile beraber genişleyen ve koruma alanında uluslararası kabul gören kapsamı, 1954 Lahey Sözleşmesi gibi korumanın hukuki zeminini oluşturan araçlarda, bu anlamda henüz karşılık bulamamıştır. Bu temel sorun, özellikle insan kaynaklı afetlerden silahlı çatışmalar sırasında kültür mirasına karşı işlenen suçların tespit edilmesinin ve hukuki yaptırımların uygulanmasının önünde de engel oluşturmaktadır (Atabay ve Ünal, 2022). Yine uluslararası hukuki düzenlemelerin 'kültür mirasına' değil, 'kültür varlıklarına' yönelik suçları tanımlıyor olması ve bu 'varlıkları' somut kültür mirası öğeleri ile sınırlı tutuyor olması korumanın önündeki bir diğer ciddi engeli oluşturmaktadır.

Bu engeller, Mali Timbuktu Dünya Miras Alanı'na 2012-2013 yılları arasında gerçekleştirilen saldırıların ortak faili Al-Mahdi'nin Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde (ICC) görülen davası ile yeniden gündeme gelmiştir. Sanık, kültür varlıklarına karşı işlenen suçlar bağlamında suçlu bulunmuş olmakla beraber, bu yargılama kültür mirasının genişleyen kapsamının mevcut hukuki düzenlemelerde karşılık bulmadığını bir kez daha gözler önüne sermiştir. Al-Mahdi vakasından edinilen tecrübe ile Mahkeme, 2021 yılında UNESCO ile işbirliği içerisinde Kültür Mirasına İlişkin Politika Metni'ni yayınlamıştır. Bu metin; İnsanlığa Karşı İşlenen Suçlar, Savaş Suçları ve Soykırım Suçları başlıklarında kültür mirası öğelerine karşı işlenen ve/veya kültür mirası öğelerini etkileyen suçları tanımlamakta ve kültür mirası kavramının kapsamını, günümüzün evrensel koruma anlayışı ile paralel şekilde, somut ve somut olmayan değerlerin bir aradalığına vurgu yaparak ele almaktadır (ICC, 2021).



Şekil 3. Çernigiv, Ukrayna, 20 Mart 2023
(Fotoğraf: Z. Gül Ünal)

Kültür mirası alanlarının farklı türlerde silahlı çatışmalar sırasında artan bir şiddetle hedefli saldırı, yıkım ve yağmaya maruz kalmaya devam etmesi ve çatışmanın taraflarının kültür mirası öğeleri ve toplumların bu öğelerle ilişkilerini savaş stratejilerinin bir parçası haline getirmiş olmaları, konunun askeri aktörlerinin de kültür mirası ve günümüz silahlı çatışmaları arasındaki ilişkiyi çalışma alanları kapsamına almalarına neden olmuştur.

NATO, askeri operasyonlar sırasında kültür varlıklarının korunması konusunu Sivil-Asker İşbirliği Konsepti kapsamında ele almaktadır ve 2016 yılında sonuç raporu yayınlanan, “Barış ve Güvenlik için Bilim” projesi kapsamındaki “NATO Önderliğinde Yürütülen Askerî Operasyonlarda Kültür Varlıklarının Korunmasında En İyi Örnekler” çalışması, organizasyonun kendi ilgi alanı ve sorumlulukları kapsamında geliştirilmesi gereken stratejiye dair önerileri ele almaktadır (Ünal, 2023).



Şekil 4. 6 Şubat depremleri sonrası ICORP Türkiye ve GEA Arama Kurtarma Grubu işbirliği ile gerçekleştirilen hızlı görsel belgeleme çalışması, İskenderun, 12 Şubat 2023 (ICORP Türkiye)

Kültür mirasının korunması konusunda görev alan organizasyonlar ve konunun diğer aktörleri tarafından gerçekleştirilen bu organizasyonel çalışmaların yanında, miras alanlarının afet riskleri ile ilişkisi ve bu ilişkinin fiziki ve toplumsal dirençlilik için önemi, özellikle Birleşmiş Milletler aracılığıyla uluslararası stratejilerin de konusu haline gelmiştir. 2000-2015 Hyogo Risk Azaltma Çerçevesi’nin temelleri üzerine kurulan ve Birleşmiş Milletler Afet Risklerinin Azaltılması 3. Dünya Konferansı’nda kabul edilen 2015-2030 Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesi, öncülü Hyogo Çerçevesi’nden farklı olarak, “*kültür mirasının afet risklerine karşı korunması ve dayanıklılığının arttırılması*” konusunu içermektedir. Sendai Çerçevesi’nde kültür mirasına ilişkin maddelerin yer alması, afet risklerinin yönetimi içerisinde kültür mirasının ayrı bir başlık olarak ele alınmasına dair bilinçliliğin oluştuğunu gösteriyor olması açısından önemlidir (Ünal ve Ünal, 2019).

Şekil 5. ICORP Türkiye tarafından AFAD ve Dünya Anıtlar Fonu (WMF) katkılarıyla gerçekleştirilen Kültür Varlıklarına Yönelik Afet Risklerinin Yönetimi - Etkin İyileşme İçin Acil Durum Hazırlığı ve Müdahale Çalıştay ve Tatbikatı, Kahramanmaraş-Antakya, 2-5 Temmuz 2024 (ICORP Türkiye)



Kültür mirası alanlarına yönelik afet risklerinin yönetimi ve afete maruz kalan alanlarda yeniden inşa süreçlerinin travma sonrası iyileşme, uzlaşma ve sürdürülebilir kalkınmaya etkisi, artan kayıplar ile beraber daha da çok üzerinde çalışılır hale gelmiş ve 2023 yılında ICOS-MOS-ICCROM Afet ve Çatışma Sonrası Kültürel Önele Sahip Miras Alanları ve Dünya Mirası Kültür Varlıkları için İyileşme ve Yeniden Yapılanma Kılavuzu yayınlanmıştır². Afet sonrası yeniden yapılanma süreçlerinde, miras alanlarının rehabilitasyonunun toplumsal iyileşmeye katkısı günümüzde en kritik öneme sahip başlıklardan biri olarak değerlendirilmektedir. Afet sonrası yeniden inşa süreçleri, afetten etkilenen anıtsal yapılar ve miras alanlarının yeniden inşasından ziyade, somut ve somut olmayan kültürel değerlerle beraber, toplumun yaşadığı travmadan iyileşmesi süreçleri olarak ele alınmalıdır. Afette yaşam alanlarını ve ailelerini kaybetmiş insanlar, toplumsal yaşamlarının parçaları olan miras alanlarının restorasyonunu kendilerinin psikolojik olarak iyileşmelerinin bir aracı olarak da görmektedirler (Jigyasu, 2016).

2015 yılı aynı zamanda, 25 Nisan tarihinde Nepal’de gerçekleşen Gorkha Depremi’nin Katmandu Vadisi Dünya Miras Alanı’nda yarattığı yıkım ile, doğa kaynaklı tehlikelerin miras alanları üzerinde yarattığı risklerin yönetimine ilişkin çalışmalar için de bir dönüm noktası olmuştur. Bu deprem; hazırlık, müdahale, iyileştirme ve risk azaltma evrelerinden meydana gelen afet risk yönetimi sürecinde; özellikle hazırlık ve müdahale evrelerine yönelik planlama çalışmalarının eksikliği veya yokluğu sebebiyle afet sonrası müdahale aşamasında gerçekleşen çalışmalar arasındaki müdahalelerin, tarihi yapıların afet sonucu aldığı hasarı arttıran en önemli etkenlerden olduğunu bir kez daha göstermiştir (Ünal, 2015).

Kültür mirası alanlarında afet öncesi, sırası ve sonrası müdahale kapasitelerinin geliştirilmesi konusundaki önemli adımlardan biri de acil müdahale evresinde görev alan sivil savunma organizasyonları ile koruma organizasyonları arasındaki işbirlikleri olmuştur. Bu kapsamdaki önemli girişimlerden biri olan Kültürel ve Tabiat Varlıklarının Afetlerin Etkilerinden Korunması Projesi (PROCULTHER), Birlik Sivil Koruma Mekanizması (UCPM) çerçevesinde Avrupa Sivil Koruma ve İnsani Yardım Operasyonları Genel Müdürlüğü (DG-ECHO) tarafından 2019-2021 yılları arasında desteklenmiş ve İtalyan Sivil Koruma Dairesi (DPC), Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) ve ICCROM’un da aralarında bulunduğu paydaşları bir araya getirmiştir³.

Afetin sırası ve hemen sonrasındaki doğru müdahalelerin öneminin Nepal depremi gibi geçmiş tecrübeler ile ortaya konmuş olması, benzer işbirliklerinin afet sırası-acil durum

müdahale aşamasındaki çalışmalara yönelik olarak arama-kurtarma grupları ile koruma organizasyonları arasında da kurulması sonucunu getirmiştir. Bu kapsamda, UNESCO ve Uluslararası Arama-Kurtarma Birlikleri Tavsiye Grubu (INSARAG) ortaklığında hazırlanan ve 2023 yılında yayınlanan kültür mirası alanlarında acil durum müdahale çalışmalarına ilişkin “*Miras Alanlarında Kentsel Arama ve Kurtarma Kılavuzu*” temel kaynaklardan birini oluşturmaktadır⁴. Arama-kurtarma ve miras koruma alanları arasındaki bu işbirliği henüz resmî belge ve düzenlemelere yansımamış olmakla beraber bu kılavuz, konunun yakın gelecekte stratejik belgelere yansıtılacağına dair bir ipucu vermektedir.

Kültür mirasını tehdit eden krizlerin ölçeğinin giderek büyüyor olması sebebiyle, 2021 yılında ICOMOS Yönetim Kurulu, ICORP’tan kültür mirası öğeleri için risk oluşturan kriz durumlarında Yönetim Kurulu’na bilgi sağlanmasına katkıda bulunacak ve izleme ve olası müdahale yaklaşımlarına odaklanacak yeni bir Çalışma Grubu oluşturulması talebinde bulunmuştur. Bu talep üzerine, ICORP Yönetim Kurulu’nun 26 Temmuz 2021 tarihli kararı ile 27 Ağustos 2021’de ICORP Miras için Kriz İzleme ve Müdahale Çalışma Grubu (ICORP Working Group on Crisis Monitoring and Response for Heritage - CMRH-WG) kurulmuştur. Bu noktada, kültür mirasına yönelik afet risklerine ilişkin algının, günümüzde artık afet öncesi izleme ve önleyici koruma ile afet sırasında acil müdahale eylemlerini de içeren bütüncül bir risk yönetimi algısına evrilmiş olduğunun altını çizmek önemlidir.

Bu algı doğrultusunda gelişen yaklaşım ile kültür mirası koruma organizasyonları ve bu konuda görev ve sorumluluk sahibi olan aktörler, günümüzün değişen ve şiddeti artan tehdit ortamı içerisinde, kültür mirası öğelerini afetlerin etkilerinden korumaya yönelik çalışmalarını ihtiyaç duyulan işbirliklerini de gerçekleştirerek sürdürmektedirler. Venedik Tüzüğü’nden günümüze geçen 60 yıl içerisinde, kültür mirasına yönelik afet ve çatışma kaynaklı tehdit ve risklerin değişkenliği karşısında değişmeyen merkez; insanlığın ortak değerleri olarak somut ve somut olmayan kültür mirası öğelerinin muhafazasına ve geleceğe aktarımına yönelik süren çaba olmuştur.⁵

Zeynep Ece Atabay, Arş. Gör. Dr., YTÜ, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü.

Zeynep Gül Ünal, Prof. Dr., YTÜ, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü.

Kaynaklar

- Atabay, Z. E. (2024). 21. Yüzyıl Dönümünde Hibrit Savaş Ortamında Kültür Mirasının Korunmasında Stratejik Yaklaşımlar, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Atabay, Z.E., Ünal, Z.G. (2022). Yeni Nesil Savaşlarda Korumanın Aktörleri ve Araçlarına Rusya-Ukrayna Savaşı Üzerinden Bir Bakış, Mimar. İst, Sayı: 75, Sonbahar 2022.
- Dinçer, İ. (2012). Kültür mirasının korunmasında “risklere hazırlık” kavramının gelişimi. Mimarlık Dergisi, 2(364), 44-52.
- ICC, (2021). International Criminal Court (ICC), Policy on Cultural Heritage.
- Jigyasu, R. (2016). Because culture cannot wait! Post-earthquake recovery of Nepalese cultural heritages. In Post-trauma reconstruction. Proceedings of the 1-Day Colloquium at ICOMOS Headquarters (Vol. 4, pp. 7-8).
- Jokilehto, J. (2010). “Reflection on historic urban landscapes as a tool for conservation” Managing Historic Cities, Papers 27, UNESCO World Heritage Centre, ss. 53-64.
- Stovel, H. (1998). Risk Preparedness: A Management Manual for World Cultural Heritage, ICCROM, UNESCO, ICOMOS, WHC, Rome, ICCROM.
- Ünal, Z. G. (2015). Tarihi Çevrede Afet Risklerinin Yönetimi: Gri Bölgeleri Azaltmak. Mimar.İst., Sayı: 54, Sonbahar 2015, ss. 41-45
- Ünal, Z.G. (2023). “Topyekün Savaşın Melez Tehditlere: Çatışma Ortamlarında Kültür Varlıklarının Korunması ve Risk Yönetimi, Kültür Mirası Yönetimi: Neden ve Nasıl?”, Türkiye’den Deneyimler ve Tartışmalar, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 707, Kültürel İncelemeler 19, ISBN 978-605-399-604-0, 1. Baskı İstanbul, Şubat 2023, ss.45-67.
- Ünal, Z. G. ve Ünal, M. (2019). Kültür Varlıklarına Yönelik Bütünsel Afet Risklerinin Yönetiminde Acil Müdahale Evresi. Kültür Varlıklarına Yönelik Afet Risklerinin Yönetimi, ss.13-27.

Notlar

- 1- <https://www.icomos.org/en/what-we-do/risk-preparedness/heritage-at-risk-reports>
- 2- https://www.icrom.org/sites/default/files/publications/2024-02/en_icomos-iccrom_guidance_icrom_2024.pdf
- 3- <https://www.proculther.eu/>
- 4- https://www.insarag.org/wp-content/uploads/2023/04/USAR-Cultural-Heritage-Safeguard-v.9_030423.pdf

A Review of Approaches to Protection of Cultural Heritage in Disasters and Conflicts in the Changing Threat and Risk Environment of the 21st Century

One of the most fundamental framework-setting documents in the historical process of protecting cultural heritage assets in compliance with certain international standards is the 1964 Venice Charter. In the 60 years since the creation of this fundamental document, the increasing vulnerability and rapid destruction of heritage sites in the face of natural threats and human-induced disasters such as floods, fires, earthquakes, and increasingly violent armed conflicts in different parts of the world has led to many new efforts by international organizations working on the protection of cultural heritage in different fields of expertise such as the management of risks to cultural heritage, international law, and civil-military cooperation. The goal of this paper is to evaluate the change in the ‘threat’ environment for cultural heritage over the past 60 years and how these changes draw the protection efforts.

Venedik Tüzüğü'nden Günümüze Kültürel Mirasın Korunmasında Malzemenin Önemi ve Korunması Üzerine İlkesel Açılımlar

İşıl Polat PEKMEZCİ

Tüzüğün oluşturulduğu II. Uluslararası Tarihi Anıtlar, Mimar ve Teknisyenleri Kongresi'ne yaklaşıırken, II. Dünya Savaşı'nın yıkımlarında zarar görmüş, mimari ve sanat eserlerini, artan bir bilinç ve çabayla korumaya çalışan bir Avrupa ortamı mevcuttur. 1945 yılında kurulan UNESCO'nun girişimleri ile, koruma alanında uluslararası çalışmalar yürütecek ve günümüzde halen koruma alanında önemli ağırlıkları olan birçok kurumun ilk oluşumlarını bu dönemde izleriz.

1946 yılında kurulan ICOM (International Council of Museums) bunlardan biridir. ICOM, 1948 yılındaki ilk genel konferansında, UNESCO'nun Müzeler Birimi'nin, Müzeler ve Tarihi Anıtlar Birimi'ne dönüştürülmesini önerir ve bu değişiklik 1950 yılında gerçekleşir. ICOM, bu toplantıda ayrıca, ICOM benzeri bir yapıya sahip, ancak daha çok tarihi anıtlara odaklanan, ICOM ve UNESCO ile işbirliği ile çalışacak bir merkezin kurulmasının gerekliliğine de dikkat çeker. (Jokilehto, 2009) Yıllar süren değerlendirmeler ve görüşmeler sonunda, 1956 yılında, International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property kurulur ve merkezin yeri Roma olur. Daha sonra merkezin adı ICCROM olarak yerleşecektir. Merkezin, İtalya'da halihazırda kültürel mirasın korunması alanında farklı uzmanlık alanları olan, güçlü enstitüler (Istituto Centrale del Restauro (ICR) (Italian Central Institution of Restoration), Istituto di Patologia del Libro, Scuola Centrale Antincendi, Istituto d'Arte per la Ceramica, Scuola del Mosaico ve Istituto per le Pietre) tarafından desteklemesi ve hedeflerine ulaşması amaçlanır (Jokilehto, 2011). ICCROM'un ilk direktörü, British Museum Araştırma Laboratuvarları'nın başında bulunmuş olan bilim adamı, Dr. Harold Plenderleith olur. Université Libre de Bruxelles'dan sanat tarihçisi ve hukukçu Prof. Dr. Paul Philippot da direktör yardımcılığı görevini yürütmek üzere davet edilir. Merkez 1959 yılında fiili olarak çalışmalarına başlar ve UNESCO'nun daveti ile, 1960'ların başlarında, Mısır'da Aswan barajının inşaatı ile birlikte tarihi alanlar ve anıtlarda karşılaşılan sorunlara karşı çalışmalar yürüterek, daha sonraları dünyanın birçok farklı noktasında gerçekleştireceği bilimsel araştırma ve çalışmaların da başlangıcını yapar (Jokilehto, 2011). ICCROM'un ilk yıllarından itibaren en önemli faaliyet alanlarından biri, dünyanın farklı bölgelerinden merkeze gelen ve koruma alanlarında çalışan kişilere eğitimler verilmesi olmuştur (Plen-

derleith, 1998). Merkezde teorik ve uygulamalı olarak eğitim alan, farklı disiplinlerden kişiler, eğitimlerin ardından, ülkelerindeki restorasyon uygulamalarında daha bilinçli ve güvenli olarak yer alabilmektedir. ICCROM kadrosunda, tarihi yapı malzemelerin karakterizasyonu ve korunması konusunda çalışan uzmanlar yer almaktadır. Merkezde eğitim amaçlı kurulan mimari koruma laboratuvarının ve bu eğitimler için oluşturulan el kitaplarının da tarihi malzemelerin deneysel yöntemleri üzerine oluşturulan ilk kaynaklar olduğunu görüyoruz. (Teutonico, 1998; Toracca, 1998)

1964'te hazırlanan Venedik Tüzüğü'nün bilimsel içeriğinde, ICCROM'un önemli bir ağırlığı olduğu söylenebilir. Hem Plenderleith hem de Philippot, Venedik Tüzüğü'nün taslağını hazırlayan kişiler arasındadır. ICCROM'un 1960 yılında belirlenen ilk konseyinde yer alan Gertrude Tripp ve yine aynı konseyde UNESCO temsilcisi olarak yer alan Hiroshi Daifuku da tüzüğü hazırlayan ekiptedir¹.

Tüzük, tarihi yapı malzemeleri konusunda doğrudan koruma önerileri getirmemekle birlikte, restorasyonlar sırasında malzeme boyutunda izlenecek bilimsel metodoloji, metin içerisinde izlenebilir. Tüzük, geleneksel malzemelerin korunması üzerine kuramsal olarak ve uygulamalar açısından bugün geçerliliğini hâlâ koruyan, 1964'ten günümüze mimari miras alanında edinilen deneyimler ile gerekliliği çok daha iyi anlaşılmış olan konulara vurgular yapar.

Tüzüğün giriş kısmında, “..görevimiz onları özgünlüklerinin tüm zenginliğiyle aktarmaktır.” diyerek başlanması ve tüzük maddelerinde geçen, *koruma alanında bütün bilim ve teknik olanaklardan yararlanılması, korumanın kalıcılığı ve sürekliliğinin sağlanması, kütle ve renk ilişkilerinin değiştirilmemesi, özgün malzemeye sıkı sıkıya olan bağlılık, geleneksel tekniklerin kullanılmadığı durumlarda ve çağdaş tekniklerin tercih edilmesi noktasında yine bilimsel verilere ve deneylerle geçerliliğin sağlanmış olması, tamamlamalarda bütünle uyum ama yine aynı zamanda özgün olandan ayırt edilebilirlik gibi kısımlar, restorasyonlarda geleneksel yapı malzemelerin korunması için geçerli olan temel prensipleri ortaya koyar. Arkeolojik alanlarda birleştirmelerde kullanılacak malzemelerin ayırt edici ve mümkün olduğunca az miktarda kullanılması önerisi de yine malzeme seçiminde gösterilmesi gereken önem ve özene değinmektedir.*

1964'te kongrede, Venedik Tüzüğü ile birlikte 12 doküman daha yayınlanmıştır.²

3 numaralı doküman (Document 3), anıtların korunmasına yönelik eğitimlerin verilmesi hakkındadır ve mimarlık, sanat tarihi ve arkeoloji eğitimi veren tüm fakültelerde tarihi anıtların korunması konusundaki problemleri kapsayan derslerin yer almasının gerekli olduğu belirtilmiştir (Şekil 1). Roma Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nin yürüttüğü uluslararası kursların, ICCROM ile işbirliği yapılarak geliştirilmesi, ulusal yetkililerin de bu kurslara katılacak genç mimar, sanat tarihçisi ve arkeologlara destek olması önerilmektedir. Hatta Uzak doğuya yönelik olarak, bu bölgedeki anıt ve alanların koruma sorunlarına odaklanan uluslararası kurslar Asya'da da düzenlenebilir denilmiştir.



Şekil 1. İTÜ Restorasyon Yüksek Lisans Programı "Koruma Mimarları için Laboratuvar Eğitimi" dersi kapsamında deneysel çalışmalarını yürüten öğrenciler, Taşkışla, 2024.

Yine 6 Numaralı dokümanda (Document 6), kongreye katılım gösteren ancak henüz ICCROM'a üye olmamış ülkelerin katılımcılarına, hükümetlerine, Merkeze katılmanın ülkeleri için ve tüm dünya mimari mirası için önemli olduğunun açıklanması isteğinde bulunulmuştur.

7 Numaralı dokümanda (Document 7) ise ICCROM tarafından "Müze Laboratuvarları ve Restorasyon Atölyeleri Dizini"nin güncellenmesi ve bu dizinde, farklı yapı malzemelerinin ve özellikle taş malzemenin bozulmaları üzerine çalışmalar yürüten laboratuvarların da dahil edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Yine 7 numaralı bu dokümanda, ICOM ve ICOMOS'un, bu

laboratuvarlar arasında iletişimi sağlamak üzere bir ortak komite kurması önerilmiştir. ICCROM'un komitenin sekretaryası olabileceği ve tüm çalışmaların sonuçlarını paylaşabileceği yazılmıştır. Bu çalışmaların, mümkün olan en geniş bütçe olanakları ile de desteklenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Dolayısıyla tüzüğün ve tamamlayıcı diğer dokümanların, tarihi yapı malzemelerin korunması için gereken birçok yapı taşıı tarif ettiği görülebilir.

1964 Kongresinin bir diğer önemli sonucu, ICOMOS'un kuruluşunun gündeme gelmesidir. Bir sene sonra kuruluşu gerçekleşecek olan ICOMOS, günümüzde, tüm dünyadan koruma profesyonellerinin bir arada çalıştığı, önemli bir organizasyondur. ICOMOS çatısı altındaki bilimsel komiteler, yaptıkları yayınlar ve toplantılar aracılığıyla ve hazırlanan birçok yeni tüzük ile, Venedik Tüzüğü'nün hazırladığı temel üzerinde, farklı konularda yeni açılımlar ya da tavsiyeler geliştirmiştir.

Bu diğer tüzüklerde, tarihi malzemelerin korunmasına ilişkin ilkeler ve tekniklerin detaylandırıldığı görülebilir. Örnek olarak, ahşap tarihi yapıların korunması konusuna dikkat çekmek ve hızla kaybolan ahşap anıtların ve ahşap yapı ağırlıklı tarihi dokularının korunması için ICOMOS tarafından hazırlanan, 1999 yılına ait "Ahşap Tarihi Yapıların Korunması için İlkeler" başlıklı tüzükte, yapılarıdaki hasarların anlaşılabilmesi için hasar vermeyen analizlerin ve fiziksel ölçümlerin mutlaka yapılması gerektiği belirtilmiştir, izleme ve bakımın önemi vurgulanmıştır. Ahşap bir yapının korunması özelinde atılacak adımlar tek tek açıklanarak, özellikle özgün malzemenin ve geleneksel yapım tekniğinin ve izlerinin kaybolmaması konusunda özen gösterilmesine dikkat çekilmiştir. Ahşap yapılarda karşımıza çıkan sıva, boya, kaplama, duvar kâğıdı gibi bitirme yüzeylerine de dikkat edilmesi gibi detaylara yer verilmiştir. Yine bu tüzükte, ahşap onarımlar için kullanılacak malzemelerde yaşanan sıkıntıların da gündeme geldiğini ve onarımlar için yeterli ormanlık alanların oluşturulması gerektiğinin belirtildiğini görüyoruz³. Aralık 2017'de Yeni Delhi'de yapılan 19. ICOMOS Genel Kurulunda "Ahşap Mimari Mirasın Korunması İçin İlkeler" başlığıyla, konuyla ilgili yeni bir güncelleme yapılma gereği duyulmuştur. Ahşap mimarinin yakından ilgili olduğu somut olmayan kültürel miras zenginliğinin altının çizildiği tüzükte, restorasyonlarda özellikle sayıları azaldıkça restorasyon alanındaki eksiklikleri gittikçe hissedilen, zanaatkarlar ve yapı ustalarının önemi ve bu aktarımın değerinin bilinmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu tüzükte özellikle teşhis kısmına ağırlık verildiğini ve detaylandırıldığını görüyoruz. Doğru teşhis olmadan doğru müdahale yapılamayacağı bilinciyle, her müdahale öncesinde ayrıntılı ve doğru bir teşhis yapılması gerektiği, teşhisin fiziksel inceleme ve analizlere dayandırılması,

fiziksel durumun belirlenmesi için hasar ver-
meyen tekniklerin kullanılması ve laboratuvar
deneylerinin yapılması şarttır denilmiştir. Yine
bu metinde dikkat çeken bir diğer nokta, ahşap
kısımlar üzerinde yer alan görünmez/gizli izle-
rin olabileceği ve bunların da kaydedilmesi
gerektiği ile, genel taşıyıcı düzen, cepheler, ara
bölmeler, merdivenler ile birlikte yüzey özellik-
leri, ahşap öğelerin bezenişi, geleneklerin ve
tekniklerin, nitelik (veya dereceleri) ve ayırıcı
özellikleriyle, yapımda kullanılan tüm malzeme-
lerin yapının karakterini tanımladığının söylen-
mesidir. Yenileme için kullanılan ahşap malzeme-
nin de özgünle aynı cins olması, nem oranı-
nın özgünle uyumlu olması, görünen yerlerde
aynı doku özelliğine sahip olması, özgünle aynı
aletler kullanılarak, benzer yöntemlerle işlenme-
si gerektiği gibi onarım malzemeleri özelinde
önemli detaylara dikkat çekilmiştir (Şekil 2).
2013 yılında hazırlanan “Duvar Resimlerinin
Korunması-Restorasyonu İçin ICOMOS İlkele-
ri”nde de malzemenin korunması üzerine
detaylı açıklamalar ve ifadeler görmektediriz.
Çevresel etkenlere ve bakımsızlığa karşı, olduk-
ça dayanıksız olan duvar resimlerini oluşturan
tabakaların ve yüzeylerin korunması için diğer
tüzükler ile benzer, özellikle kültürel ve bölge-
sel çeşitliliğin korunmasına da vurgu yapan
maddeler oluşturulmuştur. Bu tüzükte, öne
çıkan bir diğer konu önleyici koruma vurgusu-
dur. İklim koşulları veya nem nedeniyle, duru-
mu hızla bozulabilecek duvar resimleri için
ortam koşullarını düzenlemenin ve sürekli izle-
menin önemi belirtilmiştir.



Şekil 2. Ahşap işçiliğinde kullanılan bazı el aletleri, Kültürel
Miras Eğitim Merkezi Sergi Salonu, Mauernbach, Avusturya.

Malzeme korunması alanında, kültürel çeşit-
lilik ve zenginliğin öneminin farkında olunması-
nın yanında, uzmanlar arası dil birliğinin sağlan-

ması da uyumlu çalışmalar yürütülebilmesi
adına gereklidir. ICOMOS'un bilimsel komite-
leri arasında yer alan Uluslararası Bilimsel Taş
Komitesi'nin (ISCS- International Scientific
Committee of Stone) taş koruma alanında çalış-
an bilim insanları, konservatörler ya da uygula-
macılar arasında yaşanan terminolojik karışıklık-
ları ortadan kaldırmak adına hazırladığı “Illust-
rated Glossary on Stone Deterioration Patterns”
bu anlamda, önemli bir araç olmuştur⁴. Taş
bozulma türlerinin, sınıflandırılarak ve görsel-
lerle desteklendiği bu yayın, herkese açık olma-
sıyla koruma eğitimlerinde de bir kaynak olarak
kullanılabilmektedir.

Venedik Tüzüğü'nden başlayarak geldiğimiz
noktaya baktığımızda, malzeme koruma üzerin-
de bazı tartışmasız kabullere ulaşıldığını görü-
yoruz.

Minimum müdahale

Özgünlük kavramı, koruma alanında çalışan
profesyoneller arasında en çok tartışılan kav-
ramlardan biridir. (Jokilehto, 1985; Stovel
2008, Van Balen, 2008) Yapı malzemelerinin
yerinde korunması, yapıların özgünlüğü ve
bütünlüğü açısından oldukça önemlidir. Tarihi
yapılarda gerçekleştirilecek bütünlüklerde ya
da malzeme yenilemelerinde, özgün malzemeyi
olabildiğince yerinde tutmak en önemli amaçtır
(Şekil 3). Taş malzeme söz konusu olduğunda,
hasarlı bölgeler incelenerek, cephelerin algısını
değiştirebilecek büyük miktarda taş değişimleri
yerine, özgün malzeme dokusunun korunabile-
ceği farklı teknikler kullanılabildiğini görüyo-
ruz. Sağlamlaştırılabilir noktalar, yüzey
sağlamlaştırıcılarının olumlu etkilerinden fayda-
lanılmaktadır. Zayıflayan yüzeylerin arkasına
yapılacak mikro enjeksiyonlarla, ya da uygun
paslanmaz çelik bağlama elemanları ile, zayıf
kısımların sağlamlaştırılması yolunda uygulama-
lar da mümkündür. (Forster, 2010) Taş yüzey-
lerin korunmasında, plastik onarımlarda, taşın
kimyasal, fiziksel ve mekanik özellikleri açısın-
dan benzer olmasının yayında renk ve doku ola-
rak da yakın harç karışımları üretilerek başarılı
onarımlar gerçekleştirilebilir. (Apostolopoulou
ve diğ., 2008) Tarihi yüzeylerin temizliği konu-
sunda da, çok daha kontrollü ve pilot müdahale-
ler yaparak ilerleyen bir süreç takibi yapmak
mümkündür. (Delegou ve diğ., 2008)

Bilimsel incelemeler ve laboratuvar araş- tırmaları-Uluslararası işbirlikleri

Yukarıda bahsedilen tüzüklerde de belirtildi-
ği üzere, tarihi yapılarda en doğru müdahaleye,
bilimsel incelemeler ve analizler ışığında sorun-
ların tespit edilmesinin ardından karar verilebi-
lir. Koruma alanında malzeme bilimi, bilimsel
ve teknolojik gelişmelere hızla adapte olabilmis-
tir (Adriens, 2004). Laboratuvar incelemeleri
için malzeme örneklerinin alınamaması söz
konusu olduğunda ya da yerinde inceleme yap-



Şekil 3. Bazı anıtlarda kullanılan farklı doğal taş türleri, Kültürel Miras Eğitim Merkezi Sergi Salonu, Mauerbach, Avusturya.

manın süreçleri hızlandıracağı durumlarda, in-situ analizler ya da deneyler yürütülebilmektedir. Bazı cihazların mobil hale getirilmesi, boyutlarının küçültülebilmesi de bunları olanaklı hale getirmiştir. İleri analiz yöntemlerinin gelişmesi ve yaygınlaşması ile, malzemelerin kimyasal, mineralojik özellikleri, bozulma nedenleri, mikro yapıları gibi özelliklerinin belirlenmesi hızlanmış ve ulaşılabilir hale gelmiş, bu durum da, tarihi yapı restorasyonlarında bu yöntemlerin yaygın olarak kullanılabilmesini sağlamıştır. (Zhao ve diğ., 2019) Konu ile çalışan laboratuvarların sayısı artmış, bu laboratuvarların bünyesine çok farklı disiplinlerden araştırmacılar katılmıştır. Malzeme koruma, günümüzde, disiplinler arası, bilime dayalı, konusunda uzman kişilerin bilgileri ışığında yürütülebilmektedir (Polat-Pekmezci, 2023) (Şekil 4-5).

Onarım malzemelerinin seçimi- geri döndürülebilirlik (reversibility), geri işlenebilirlik (retreatability)

Özgün malzeme ile uyumlu (compatible) onarım malzemelerinin seçimi, öncelikle özgün malzemelerin özelliklerinin belirlenmesini gerektirmektedir. Hem geleneksel malzemelerin karakterizasyon analizlerinin nasıl yürütüleceği hem de onarım malzemelerinin nasıl test edilmesi gerektiği üzerine disiplinler arası çok sayıda araştırma tamamlanmıştır. (Tabasso ve diğ., 2006) Bir yapı veya malzeme özelinde uygun bir onarım malzemesini hazır üretilmiş malzemeler arasında bulmak her zaman mümkün olmayabilir. Ya da bu malzemeler, diğer birçok tarihi malzeme ile uyumlu iken, söz konusu proje veya durum için fayda sağlamayabilirler. Onarım malzemelerinin özellikleri, bu malzemeler için yürütülmesi gereken deney yöntemleri gibi konularda, 1980'lerden itibaren devam eden uluslararası çalışmaların katkıları ile kabuller oluşturulmuştur. Deney yöntemlerinin



Şekil 5. Tarihi yapı malzemeleri incelemelerinde taramalı elektron mikroskobu uygulamaları.

standardize edilmeleri yönünde de çabalar gösterilmiş ve CEN TC 436 (European Committee for Standardization Technical Committee -Conservation of Cultural Property) tarafından tarihi yapı malzemelerine yönelik standartlar geliştirilmiştir. (Fassina, 2015) Bilim ve teknolojinin hızla değiştiği düşünüldüğünde, zaman içerisinde ulaşılacak yeni bilgi ve olanaklar ile bugün yapılan uygulamaların değiştirilmesi ya da güncellenmesi gerekebilir. Seçilen malzeme ve tekniğin geri döndürülebilir olması tercih edilmelidir. Ancak taş sağlamlaştırıcılar gibi, kimyasal uygulamaların gerçekleştirildiği uygulamalardan tam bir geri döndürülebilirlik sağlamak mümkün olmayabilir. Bu bağlamda, geri işlenebilirlik kavramı daha geçerli ve uygulanabilir olabilmektedir. (Van Balen ve diğ., 1999)



Şekil 4. Kültürel Miras malzemelerinde kullanılan mikroskobik teknikler üzerine Viyana'da düzenlenen uluslararası çalıştay katılımcıları, Viyana Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, 2018

Önleyici Koruma

Yapıların izlenmesi ve sürekli bakımı, koruma planlarının önemli parçasıdır. Bu adımın iyi yönetilemediği durumlarda, kapsamlı restorasyonlara, yüklü işgücü ve ekonomik bütçelere ihtiyaç doğmaktadır. İç mekânlarda yer alan

önemli sanat ürünleri, kaybedilmesi durumunda yapıların estetik ve tarihi değerlerinin de zarar görmesine neden olacak birçok farklı malzemenin zarar görmeden uzun süreler korunabilmesinin en önemli şartı uygun çevresel koşulların sağlanabilmesidir. Çevresel koşulların kontrol edilemediği, açık hava ortamında yer alan, mezarlıklar, arkeolojik kalıntılarda da, düzenli izleme uygulanmaz ise kayıplar olacağı açıktır. Önleyici koruma çalışmaları, özgün yapı malzemelerinin korunması açısından, özellikle iklimsel değişiklikler ve bunlara bağlı afetler nedeniyle, çok daha dikkatle ele alınması gereken bir konu olarak öne çıkmakta ve bu yönde çalışmalar günümüz teknolojileri ile birleştirilerek sürdürülmektedir. (Polat-Pekmezci, 2018, Masciotta ve diğ., 2019, Angulo-Fornos ve diğ., 2020)

Somut olmayan değerler-evrensellik ve kültürel çeşitlilik

UNESCO'nun 2001'de kabul ettiği, Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi ve 2003'te kabul edilen Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nde geleneksel zanaatların somut olmayan kültürel miras öğelerinden olduğu ve çeşitliliğin korunması gerektiği belirtilmiştir. Restorasyonlar sırasında, tarihi yapı malzemelerini ilgilendiren uygulamalar proje aşamalarından, detaylı laboratuvar analizlerine ve alanda yapılacak ön denemelere kadar birçok safhayı içermekle birlikte, uygulamaları gerçekleştirecek zanaatkar ya da ustaların varlığı, son aşamada oldukça önem kazanmaktadır. Yapı ustalarının ve zanaatkarların, mesleklerini artık icra etmemeleri, bilgilerini yeni nesillere aktarmamaları, uygulamalar yürütülürken zorluklar yaratmaktadır. Yerel olarak kullanılan malzeme bilgisi, malzemenin nereden temin edilebileceği, malzemelerin nasıl karıştırılabileceği, uygulama sıralaması gibi çok sayıda bilgi, bu ustalar ile restorasyonlara taşınabilirken, bunun gerçekleşmesi gittikçe zorlaşmaktadır (Şekil 6).

Venedik Tüzüğü sürecinde, dünyanın farklı ülkelerinde yer alan profesyonellerin ve öncül kurumların tarihi yapı malzemelerinin korunması amacıyla attıkları önemli adımlar, yarattıkları bilimsel ve uluslararası işbirliği ortamı, günümüzde varılan noktaya doğru döşenmiş önemli yol taşlarıdır. Geçirilen sürede, alanın uzmanları, malzeme konularında farklı disiplinlerle işbirliğini genişletmiş, bilimsel ve teknolojik gelişmeleri uzmanlık alanlarına adapte edebilmişlerdir. Tüm bunlar, bu konuda kurulan bilimsel komiteler, onlara sağlanan olanaklar ve bütçe destekleri sayesinde mümkün olabilmektedir. Önümüzdeki süreçte, iklim değişiklikleri ve sürdürülebilir kalkınma amaçlarına uyumluluğa bağlı konular, tarihi yapı malzemelerini ilgilendiren disiplinlerin çalışmalarını yoğunlaştıracak başlıklar olarak öne çıkmaktadır. 



Şekil 6. Açık-Gün Etkinliği, Çocuklarla kerpiç uygulamaları, Kültürel Miras Eğitim Merkezi Mauerbach, Avusturya.

Işıl Polat Pekmezci, Doç. Dr., İTÜ, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü.

Kaynaklar

- Adriens, A. (2004). "European actions to promote and coordinate the use of analytical techniques for cultural heritage studies". *TrAC Trends in Analytical Chemistry*, Volume 23, Issue 8, 2004, 583-586, ISSN 0165-9936.
- Apostolopoulou, M., Aggelakopoulou, E., Bakolas, A., Moropoulou, A. (2008) "Compatible Mortars for the Sustainable Conservation of Stone in Masonries", *Advanced Materials for the Conservation of Stone* (Ed) Hosseini, M., Karapanagiotis, I. Springer, 97-124.
- Angulo-Fornos, R.; Castellano-Román, M. (2020) HBIM as Support of Preventive Conservation Actions in Heritage Architecture. Experience of the Renaissance Quadrant Façade of the Cathedral of Seville. *Appl. Sci.*, 10, 2428. <https://doi.org/10.3390/app10072428>
- Delegou, E.T., Ntoutsis, I., Kiranoudis, C.T., Sayas, J., Moropoulou, A. (2008) "Advanced and Novel Methodology for Scientific Support on Decision-Making for Stone Cleaning", *Advanced Materials for the Conservation of Stone* (Ed) Hosseini, M., Karapanagiotis, I. Springer, 299-324.
- Fassina, V. (2015). "CEN TC 346 Conservation of Cultural Heritage Update of the Activity After a Height Year Period", G. Lollino et al. (eds.), *Engineering Geology for Society and Territory - Volume 8*, DOI: 10.1007/978-3-319-09408-3_3, Springer International Publishing, Switzerland 2015, 37-41.
- Forster, A. 2010. "Building conservation philosophy for masonry repair: part 2 - "principles", *Structural Survey*, Vol. 28 No. 3, pp. 165-188
- Jokilehto, J. (1985). "Authenticity in Restoration Principles and Practices", *Bulletin of the Association for Preservation Technology*, Vol. 17, No. 3/4, Principles in Practice, pp. 5-11.
- Jokilehto, J. (2009). "ICCROM's First Fifty Years", *Museum International*, 61:3, 26-35, DOI: 10.1111/j.1468-0033.2009.01690.x
- Jokilehto, J. (2011) ICCROM and the Conservation of Cultural Heritage. A history of the Organization's first 50 years, 1959-2009, ICCROM Conservation Studies 11, ICCROM, Rome.
- Masciotta, M. G., Morais, M. J., Ramos, L. F., Oliveira, D. V., Sánchez-Aparicio, L. J., González-Aguilera, D. (2019). A Digital-based Integrated Methodology for the Preventive Conservation of Cultural Heritage: The

- Experience of HeritageCare Project. International Journal of Architectural Heritage, 15(6), 844–863. <https://doi.org/10.1080/15583058.2019.1668985>
- Plenderleith, H. J. (1998). "A History of Conservation". Studies in Conservation, 43(3), 129-143. <http://www.jstor.org/stable/1506740>
- Polat-Pekmezci, I. (2018). "Tarihi Yapıların Korunmasında Bir Yöntem Olarak Anıt İzleme Sistemi", Mimarist, sayı: 62, Mayıs, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi, 86-92.
- Polat Pekmezci, I. (2023). "Science and Technology in Architectural Conservation: The role of scientific research on traditional building materials and an evaluation of conservation laboratories". Journal of Technology in Architecture Design and Planning, 1 (2), 106–113. <https://doi.org/10.26650/JTADP.23.004>
- Stovel, H. (2008). "Origins and Influence of the Nara Document on Authenticity", APT Bulletin: The Journal of Preservation Technology, Vol. 39, No. 2/3 (2008), pp. 9-17
- Tabasso, M.L., Simon, S., (2006) "Testing methods and criteria for the selection/evaluation of products for the conservation of porous building materials", Studies in Conservation, 51:sup1, 67-82, DOI: 10.1179/sic.2006.51.Supplement-1.67
- Teutonico, J. M. (2009). The ICCROM Architectural Conservation Course 1982–92: history, evolution, impact. Museum International, 61(3), 49-54. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0033.2009.01693.x>
- Torraca, G. (2009). Science, Technology and ICCROM. Museum International, 61(3), 71-82. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0033.2009.01695.x>
- Van Balen, K., Ercan, S., and Patricio, C. T. (1999) "Compatibility and Retreatability Versus Reversibility: A Case Study at the Late Hellenistic Nymphaeum of Sagalassos (Turkey)," The Use of and Need for Preservation Standards in Architectural Conservation, ASTM STP 1355, L. B. Sickels-Taves, Ed., American Society for Testing and Materials, West Conshohocken, PA.
- Van Balen, K. (2008). "The Nara Grid: An Evaluation Scheme Based on the Nara Document on Authenticity", APT Bulletin: The Journal of Preservation Technology, Vol. 39, No. 2/3 (2008), pp. 39-45
- Zhao, C., Zhang, Y., Wang, C. C., Hou, M., Li, A. (2019). "Recent progress in instrumental techniques for architectural heritage materials". Heritage Science, 7(36), 2-50. <https://doi.org/10.1186/s40494-019-0280-z>

Notlar

- 1- <https://www.icomos.org/fr/a-propos-de-licomos/mis-sion-et-vision/historique/157-articles-en-francais/res-sources/publications/411-the-monument-for-the-man-re-cords-of-the-ii-international-congress-of-restoration>
- 2- <https://www.icomos.org/fr/a-propos-de-licomos/mis-sion-et-vision/historique/157-articles-en-francais/res-sources/publications/411-the-monument-for-the-man-re-cords-of-the-ii-international-congress-of-restoration>
- 3- <https://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Icomostuzukleri&dil=tr>
- 4- <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000183556?posInSet=2&queryId=N-EXPLO-RE-7a73db22-8e04-46b9-9eaf-84286e1d3daa>

Development of principles regarding the importance and protection of materials in safeguarding cultural heritage from the Venice Charter to the present

Europe was endeavoring to overcome the destruction of the Second World War and establish strong institutions in the field of cultural heritage as it approached the drafting of the Venice Charter. The involvement of ICCROM directors, who are experts in the preservation of historical building materials, in the team that drafted the Venice Charter, ensured that the charter incorporated scientific methodologies related to historical building materials with universal values. After the adoption of the charter, it was deemed necessary to establish more detailed regulations for safeguarding historical building materials, such as wood and wall paintings, which are particularly vulnerable to environmental factors. Since research on historical building materials requires interdisciplinary studies, scientific committees and laboratories have been established to support such studies on a national and international scale. The field of material conservation, influenced by scientific research and technological advancements, emphasizes minimal interventions to maintain the authenticity of structures. In-situ analyses and laboratory studies are essential steps for protecting materials. In the selection of repair materials, it is crucial to choose materials and techniques that are compatible with the original material. This process should begin in the laboratory environment and extend to field trials, with an emphasis on adopting the principle of reversibility. Preventive conservation studies aim to regularly monitor historical building materials and take action before deterioration progresses, which has become increasingly important. Materials and construction techniques from different cultures and geographies, as well as the experience of building craftsmen, have become significant issues for material conservation.

Venedik Tüzüğü'nün 60. Yıldönümünde Mirasın Metalaştırılmasına Karşı Koruma Kuramının Açılımları

Zeynep Günay

Her ne kadar kapsamsal ve kavramsal yetersizlikler ile biçimlendirilmiş olsa da (Erder, 1977), anıt kavramının çoğullaştırılması, mirasın anlamının önceliklendirilmesi, mirasın sanat eseri olduğu kadar tarihi belge özelliği nedeni ile de korunması gerektiğinin vurgulanması gibi önemli ilkesel kararlar ile koruma politikası ve pratiğinin temel taşlarından biri haline gelen Venedik Tüzüğü'nün 60. Yıldönümü kutlanırken, yaratım ve üretim yerine yıkım ve tüketim ile tanımlanan bir 60 yılı geride bırakmış olmak alışılması ve kabullenilmesi zor bir gerçeklik. Bu gerçeklik içinde, retrospektif yaklaşımla “mirasın metalaştırılmasına karşı koruma kuramının açılımlarına” dair bir değerlendirmeye odaklanan bu makale, özellikle çatışmalar çağında mekânın değişen bağlamının gölgesinde, mirasın bir olanak alanı olarak yeniden üretiminde koruma politikasının ve politikalarının ayak izini sürüyor.

Bir koruma hareketi olarak “miraslaştırma”

Koruma, geçmişle bağ kurarak değerli olanı muhafaza etmeyi amaçlamaktadır². Özellikle endüstri devriminin ürettiği kapital söylem etkisi ile 19. yüzyıldan itibaren “burjuva fantezisi”, “kaçınılmaz değişimin engelleyicisi” ya da “nostalgik takıntı” gibi ciddi eleştirilere maruz kalmasının temel dayanağı “miraslaştırma” kavramıdır. İlk olarak Francois Hartog tarafından patrimonializasyon olarak türetilen kavram, koruma literatüründe belirli “objelerin” (ki bu objeler sadece kilise, cami, saray gibi anıtları içeriyor) nasıl miras statüsü kazandığını açıklar (Harvey, 2001). Mirasın kendisinin idealleştirilen geçmişin temsili haline gelmesi yönü ile özgünlüğe yönelik tehdit olarak görülmüştür. Bu kapsamda, tarihte ilk koruma çalışmaları ideolojik temellidir; toplumdan çok yönetici sınıf veya ruhban sınıfı gibi gücü elinde tutan sınıfların güçlerini devam ettirmek için uyguladıkları bir güzelleme olagelmıştır (Günay, 2015). Gönül Tankut'un deyimiyle, bu “siyasal silah”, “her ideolojinin kendi varlığını ve gücünü tarihte kalıcı olarak koruyabilmesi için bir araca dönüşür. Bu yüzdendir ki insanıoğlu tarihi ile ve bu tarihin yansıması ve yorumu olan miras ile sürekli savaş içindedir” (Günay, 2017, s.485).

Korumanın objeleri gibi koruma eylemi de belli sınıflara ait bir uygulama biçimiymiş gibi

toplumdan soyutlanmış ya da toplum kendini soyutlamayı, kendini ve kendinin olanı değersizleştirmeyi seçmiştir. Bu çatışma içinde uzun yıllar “müzeciliğe” paralel olarak yürütülen ve fiziksel içeriğe sıkıştırılan koruma, özellikle Venedik Tüzüğü'nün yazılmasına neden olan bağlamsal ilişkiler ve getirdiği kavramsal tanımlamalar ile -ki Erder (1977)'e göre bu bir tamamlama eylemidir- geçmişin devamlılığını sürdürmeye yönelik politikalar ve yöntemler bütünü olarak değerlendirilmektedir. Kuban (1977), korumayı, antik sanat eserlerine duyulan hayranlık ve bağımlılıktan ziyade, insanın yaşadığı çevreyi yorumlamasının çağdaş bir aşaması olarak yorumlamaktadır. Bu tamamlanmış söylem, günümüzde kültürel ve sosyal bir ideoloji, bir yöntem, performatif bir süreç olarak kendini sürekli olarak yeniden üretmektedir.

Günay (2017)'in belirttiği gibi her ne kadar Venedik Tüzüğü, anıtlar kadar toplumun sahibi olduğu sivil mimariyi ve “basit anlamını” da korunmaya değer olarak tanımlamış ve korumanın kendi içinde parçalanarak ve sınıflandırılarak korunamayacağını vurgulamış olsa da, toplumun bu çevrenin parçası olarak okunabilmesi için beklenmesi gerekecektir. Diğer yandan korumanın “objesine” geri dönecek olursak, Wells (2007)'e göre bu dönem, mirasın ve korumanın kendi normatif özelliklerinden kaynaklanan belirsizliklerle de ilişkili olarak “söylemsel kuralları, güç hatlarını, bölünmeleri ve ayrılıkları anlamak” amacı çerçevesinde mirasın anlam(lar)ını kavramak için yeni yolların ortaya çıkmasında itici güç olmaktadır”. Lowenthal (1985), “mirasın bilinçli bir inanç haline gelmesinin” ancak metnin yazıldığı dönemde mümkün olabildiğini ileri sürerken; Graham (2002), benzer şekilde, kavramın ancak 2000'lere yaklaşırken “resmi” (authorised) bir miras tanımından daha fazlasını ifade etmeye başladığını iddia etmektedir. Her ne kadar bir sonraki bölümde miraslaştırma üzerinden “araçsallaştırma” ve “metalaştırma” gibi yıkım ve tüketimle ilişkilendirilen politik ve pratik bir olguya dönüştüğü üzerinde durulsa da, bu anlamsal arayışlar, aynı dönemde “eleştirel miras manifestosunun” (Smith, 2006) kuramsallaştırılması ile, objenin olduğu kadar mirası bir “subjekt / özne” zeminine oturtması yönünden önem taşımaktadır. Çünkü özünde, Venedik Tüzüğü gibi koruma doktrinini oluşturan diğer belgeler gibi mirasın maddi temeli üzerine inşa edilmiş bir kavramsal-

laştırma yerine mirasın aslında soyut olduğu varsayımından yola çıkmaktadır. Doğası gereği uyumsuzdur ve tartışmalıdır. Bu söylemin temelinde yatan güç ilişkileri, Wells (2007)'in de üzerinde durduğu gibi, miras hakkında ve miras için kimin yetkisinin ve yeteneğinin olup olmadığını tanımlamaktadır (Harvey, 2001; Smith, 2006). Harrison (2013)'a göre, bir "şeyi" miras olarak listelemenin etkisi ile onun algılanan önemi ve toplum için önemi arasında diyalektik bir ilişki vardır.

Bir miraslaştırma hareketi olarak "koruma"

Bir koruma hareketi olarak miraslaştırmaya karşı bir miraslaştırma hareketi olarak koruma olgusu irdelendiğinde, yukarıda bahsi edilen anlamsal ilişkilerin bir devamı niteliğinde, geçmişle bağ kurma ihtiyacımızı tanımlayan korumanın, geçen 60 yıl içinde ekonomik kaygıların yönlendirdiği ve bu yönlendirmeye miras deneyimini geçmişin bir adaptasyonuna hapsederek araçsallaştırma eylemine dönüştüğünü söylemek mümkündür (Günay, 2017). Mimar.ist'in 53. sayısında "neoliberal korumanın sürdürülemezliği üzerine bir tartışma" başlıklı incelemede vurguladığım gibi, sermaye-yönelimli kalkınma sürecine bağlı senaryolar çerçevesinde gelişen pazarlama ve yenileme müdahaleleri ile koruma, değerler üzerinde inşa edilen bir (ekonomik) değer yaratma yöntemi ve endüstrisi olarak algılanmaktadır (Günay, 2015, s.19). Stavrides'e (2019, s. 341) göre, "mekânın kapitalist yönetim tarafından dayatılan araçsallığını yok etmek, mekânın olanaklaştırılmasının motoru haline gelebilir." Koruma, rasyonel bir ekonomik ve ticari tercihtir.

Bu yaklaşım, yenilenme ihtiyacına ve sürekli değişime ve tüketime odaklanan temsil biçimleri üretirken, miras da, ekonomik kaygıların ve üretkenliğin yönlendirdiği seçici (ya da seçkin) bir yorumlama ile, hızla değişen sosyo-politik ve ekonomik koşullara yanıt verebilmenin bir aracı ve sahnesi haline gelmektedir. 1964 öncesi "müzecilik" anlayışına yeni bir dönüş olarak da algılanabilir. Lowenthal (1985)'in, koruma pratiğinin geçmişin sahte bir uyarlaması biçimini almasının ve korunanın geçmişle bağlantısının koparılmasının üzerinde durduğu gibi, günümüzde de koruma, ancak yaratılan ekonomik değerın büyüklüğüne bağlı olarak mümkün olabilmekte; Debord (2006)'un işaret ettiği gibi, ekonomik kaygılar ve "üretkenliğin" yönlendirdiği seçici bir yorumla manzara olarak kullanılmaktadır³. Bu, belli bir dönemin sosyo-politik ihtiyaçlarının ve ideallerinin geçmişin yeniden inşasında nasıl rol oynadığını göstermesi yönüyle, özgünlüğün ve tarihselliğin ötesinde üretim ve tüketim ilişkileri ile ilgilidir. Debord'a göre, gösteri, metanın toplumsal

yaşamı tümüyle işgal etmeyi başardığı andır ve görülen dünya, metanın dünyası olmuştur. Miraslaştırma olarak tanımlanabilecek bu süreç, gerçek mekânların, farklı geçmişe dair imgelerin derlenmesi yoluyla değer yaratan olanak mekânlarına indirgenmesi; dolayısıyla tüketime ve sömürüye dayalı "temsil" alanlarına dönüşmesidir (Walsh, 1992; Urry, 2002). Urry (2002)'e göre bu, kültürün yeniden inşasıdır. Baudrillard (2018, s.47)'a referansla, bu olguyu tüketim toplumunun, var olmak için objelere ihtiyaç duyması ile ilişkilendirmek mümkündür: bireyler, tüketimi artırmaya yönelik unsurlardan etkilenerek arzu ettikleri hayatı metalarda arar hale gelmektedir.

Korumanın yükselişi ve düşüşü: Mirasın metalaştırılmasına karşı koruma açılımları

Mirasın ağırlıklı olarak post-modernite ve post-modern ekonomi ile ilişkilendirilmesi (Harvey, 1989; Walsh, 1992; Jameson 1991), tamamen ticari çizgide bir miras tanımını ima etmektedir. Schouten (1995)'nin mirası, "mitoloji, ideoloji, milliyetçilik, yerel gurur, romantik fikirler veya sadece bir metaya pazarlama yoluyla işlenen geçmiş" olarak tanımlamasında olduğu gibi. Mirasın, küresel tüketim sürecinin bir parçası olarak yeni anlamlar yüklenerek metalaştırılmasının, tüketim mekânlarını reforme etme girişimlerine dayanan kavramsal ve kapsamsal dönüşümü çerçevesinde, iktidarların ve toplumun geçmişleri ve bugünleri ile yüzleşmelerine sınırlar getirdiği görüşü hakimdir (bknz. Lowenthal, 1985; Hewison, 1987; Walsh, 1992; Boyer, 1996).

Buna göre, miras kavramının genişlemesi sadece geçmişe yönelik algılanan ihtiyaca bir yanıt değil, aynı zamanda tüketime dayalı sektörlerin genişlemesinin bir ürünüdür. Miras endüstrisi tarafından mirasın metalaştırılması ve araçsallaştırılması, "olanak mekânları" yaratmada belirleyici bir faktördür. Özgünlük değerinin altını çizirken "tarihe karşı miras" (Harvey, 2001) tartışmalarının da odağını oluşturmaktadır. Miras endüstrisi, geçmiş mekân üzerinden yeni biçimlerle metalaştırmakta; tarihi yerleşmeleri soyut ve yapay biçimlerle stilize etmektedir. Miraslaştırma, seçici geçmişlerin kullanılması yolu ile mirasın nasıl manipüle edildiğini göstermekte; miras, tarihin yorumlanması sonucunda günümüz koşullarıyla ilişkilendirilen bir kavrama dönüşürken, aynı zamanda Walsh (1992)'in "tarihin paketlenmesi" olarak tariflediği eylemlerin neticesi olarak küresel tüketim modellerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmektedir. Günay (2016)'ın vurguladığı gibi, mirası günlük yaşamdan kopararak bellek yaratım sürecinde etkili olan müzeler, resmi anıtlar, tema parkları ve hatta yeniden isimlendirme gibi "anımsatıcılar" (mnemonics), olarak tanımlanabilecek

örnekler, miraslaştırma eğilimlerinin etkisini artırmaktadır. Bu eğilim beraberinde mirasın pazarlama değeri dışında anlam taşımayan bir ürüne, bir metaya dönüşme riskini ortaya çıkarmaktadır. Las Vegas Caesar's Palace Forum, İstanbul Viaport Venezia gibi alışveriş merkezleri, Wow Hotels Kremlin Palace ve Abu Dhabi Heritage Village gibi tatil köyleri ve tematik parklar, Rotterdam Le Medi, Bolu Burj Al Babas, İstanbul Bosphorus City gibi konut projeleri ya da Guandong Hallstatt gibi klon kentlerinde olduğu gibi⁴.

Performatik bir kurgunun ürünü olan yaratılan bu yeni miraslar çerçevesinde, farklı anlam katmanlarıyla yüklü bir kentin, barındırdığı tüm toplumsal çeşitliliklerden arındırılmış bir tatil köyüne dönüşmesi olasılığı, kentin ruhunun ve kolektif hafızaya yerleşmiş tüm anlamlarının ortadan kalkması ve "kitsch" olması riskini taşımaktadır. Walsh (1992), bunun sermaye tarafından topluma empoze edilen yapay bir arzu olduğunu belirtmektedir. Lowenthal (1985) gibi Hewison (1987)'a göre de miras endüstrisi, kültürel objelerin kitlesel tüketim için yeniden paketlenmesi nedeniyle anlamlarının değişmesi ve kültürel değerinin düşürülmesinden sorumlu olarak kabul edilmektedir. Korunan geçmiş değil; bugünün değerlerine göre korunmak istenendir.

Bu, yalnızca fiziksel çevre aracılığıyla "deneyimin" klonlanmasında değil, aynı zamanda film ve hediyelik eşya sektörü gibi tüketime dayalı pazarlama eylemlerinin bu deneyimin parçası haline gelmesinde de kendini gösteren ve bugünün geçmişlerinin metalaştırılması sürecinin bir parçasıdır. Urry (2002) bu süreci, "turist bakışı" (tourist gaze) olarak tanımlamaktadır. Mirasa yüklenen yeni anlamlar ve ihraç edilen düşüncelerle ortaya çıkan dansözler ve akrobatlar gibi "klişe" formların kültürü adileştirdiği savunulmaktadır. Bu tür örnekler, daha iyi bir "ziyaretçi" deneyimi için Walsh (1992)'ın deyimi ile "pseudo tarihçilik" olarak da tanımlanabilecek tarihin tekil bir zaman aralığına odaklanan, bir yapıdan, bir mahallenin, kentin, deneyimlerinin ve imgelerinin taklit edilmesine kadar, mirasın nasıl yapay ve sterilize bir ortama dönüştürülebileceğini göstermektedir. Ona göre bu ticarileştirme ve metalaştırma sürecinde her geçen gün miras alanları tüketim mekânı olarak yeni işlevler edinirken, mirası araçsal yarar sağlayacak şekilde üreten, ancak mirasın kendi için önemini kavramsallaştırmaktan uzaklaşan pratikler gelişmektedir.

Boyer (1996) ise, gösterinin mekânının, tüketim için metalaştırılmış bir mekân olduğunu belirtmekte; miraslaştırma uğruna kolektif hafızanın tehlikeye atıldığını vurgulamaktadır. Anti-coğrafi bir mekân olarak yeniden biçim-

lendiren modernist ütopya olarak da tanımlanan "yeni" mekân, Auge (1995)'e göre, ekonomik büyümeden başka anlamı olmayan, anlamı bulunduğu mekândan kopuk olan çevreye gönderme yapan "yer-olmayandır". Süreç, zamansallık, gösterge ve imge özellikleri üzerinden yeniden şekillenirken, bu özelliklere uygun olarak üretilen mekân, yerin ve coğrafyanın sahip olduğu gerçeklikten bağımsızdır. Harvey (1989)'e göre, üretim sisteminin nesneleri olarak görüntülerin kısmen metaların yerini almasıyla karakterize edilir; dolayısıyla tarihin tektipleştirilmesi ile yerini bir "yer duygusu" almaktadır.

Özellikle Mimar.ist'in 56. sayısında "miraslaştırmak anma ve karartarak pazarlama üzerine" başlıklı makalemden vurguladığım gibi, soykırım ve kölelik gibi insanlık ayıplarının emperyalist düşüncelerle pazarlanması ya da ölümün ve ölünün metalaştırılması olarak da sayılabilen (örneğin bkz. Ashworth, 2004; Stone, 2009), ve günümüzde mirasın metalaştırılmasının en önemli odağını oluşturan "karanlık miras" olgusu ise (örneğin bkz. Auschwitz - Birkenau Toplama Kampı, Robben Adası, Çernobil nükleer turları, Budapeşte House of Terror)⁵, çatışma ve ölüm mekânlarından deneyim ve hatta eğlence mekânlarına dönüşüm sürecinde pazarlama ile ilgili en önemli konu miraslaştırmının etiği konusunu gündeme getirmektedir (Günay, 2016).

Türkiye bu açılımın neresinde?

Türkiye'de de koruma, ister yıkım ister muhafaza etme müdahaleleri ile içeriği ve ölçeği değişmekle birlikte her zaman gündemi meşgul eden önemli sorunların içinde yer almıştır. Günay (2015)'ın üzerinde durduğu gibi, Cumhuriyet döneminin modernite projesine karşılık olarak özellikle 2002'den bu yana Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) iktidarının "yeni-osmanlılık" (Walton, 2011) olarak tanımlanan projesinin bir parçası olarak yapay mimari formları ile tematik konut ve peyzaj düzenlemeleri yoluyla politik ve ideolojik değerlerin göstergesi olarak yeniden üretilmeye çalışılan kentlerde öncü rol oynamaktadır. Bir yandan özgün anlam katmanlarına sahip miras alanları, "yenilenme", "tamamlama", "ihya etme" gibi farklı gerekçeler ile yıkılırken ya da yıkım baskısı altında yaşam mücadelesi verirken; kolektif hafızaya yerleşmiş tüm anlamlarının ortadan kalkması ile kitsche dönüşen, kimliksizleşen ve yersizleşen mekânlar, devletin teşvik ettiği emlak şirketleri aracılığı ile her geçen gün yaygınlaşmaktadır (Günay, 2017): İstanbul söz konusu olduğunda, 2006 yılında 5366 sayılı yasa uyarınca yenileme alanı ilan edilen Tarlabası'nın, "Yeni Tarlabası koruyarak mirası yaşatmaktır" sloganı ile yıkıma konu olması, Yenikapı'da inşa edilen

Marmaray Projesi kapsamında latife edilen “asırlık projenin birkaç çanak-çömlek için geciktirilmesi” ya da Türkiye’de siyasi tarihin en önemli parçalarından birini oluşturan 1960 askeri darbesi sonrası yargılamaların yapıldığı ve dönemin Başbakanı Adnan Menderes ve arkadaşlarının hapis yattığı yer olarak hafızalara kazınan Yassıada’nın “yakın türk siyasetine tanıklık etmek ve geleceğe ışık tutmak” olarak pazarlaması yapılan yeni marka adıyla Demokrasi ve Özgürlükler Adası’na dönüştürülmesi örneğinde olduğu gibi⁶. Koruma adı altında ancak koruma amacına aykırı meşrulaştırılan ve yasallaştırılan uygulamalar, bir yandan kentkırım olgusu çerçevesinde mirasın yok edilmesi- nin önünü açarken; diğer yandan da toplumsal ve mekânsal adalet, soylulaştırma ve mülksüzleştirme gibi içeriğe de konu olmaktadır (Günay, 2018).

Son verirken: Venedik Tüzüğü’nün 60. Yıldönümünde mirası ve mirasın mekânını yeniden düşünmek

Miras, mekânın kendisi gibi, içinde politik ekoloji, afet kapitalizmi, göç, şiddet, yoksulluk veya sosyal ve kültürel eşitsizlikler, marjinalleşme, iklim değişikliği ve savaşlar gibi küresel krizleri barındıran çatışmaların izini taşır. Her çatışma beraberinde, yaratıcı olanakların ve olanakların çatışma ve barış arasındaki ince çizgide gerçekleşebilecek etkileşimin önünü açmaktadır, Venedik Tüzüğü’nün yazılmasına iz veren deneyimde olduğu gibi. Venedik Tüzüğü’nün protagonist anıt ve tarihi yerleşmelerin, özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren olanaklar mekânları olarak yeniden üretilme deneyimi irdelendiğinde; ortak miras, haklar ve müşterekler gibi koruma kuramında farklı dönemlerde hâkimiyet gösteren olgularla kavramsallaştırılan mirasın, kültürel varlık tanımından farklı olarak getirdiği belirsizliklerle dönüşümüyle, bir meta veya ürün olarak pazarlanma gereği ve amacı taşıyan bir araca dönüştüğü, bununla beraber mirasın parçası olduğu somut ve soyut mekânsallıkların bu söz konusu dönüşümü ve tüketimi teşvik etmek için yeniden düzenlenen ve örgütlenen bir şey, süreç, duygu, deneyim ve performans olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Miraslaştırma üzerinden araçsallaştırma ve metalaştırma gibi yıkım ve tüketimle ilişkilendirilen politik ve pratik bir olguya dönüşen mirasın, geçmişle olduğu kadar gelecekle de bağ kurabilmesi için, koruma doktrinini oluşturan söylemin mirasın soyut olduğu varsayımı üzerine inşa edilmesi gerekmektedir. Değişen ekonomi-politik gündem çerçevesinde, anıtsallık, özgünlük ve zamansallık gibi ulusal öncelikler ve yargılar çerçevesinde “resmi” değerler sistemi üzerinden hâkimiyet ve statü kuran, dolayısıyla “koruma tekeli” elinde bulunduran iktidar ve uzmanlık üzerinden meşrulaştırı-

lan korumanın, farklı zaman-mekân gerçeklikleri bünyesinde incelikli ve değişken bir söylemi üretebileceğini gözden kaçırmamak önemlidir. Çatışmalar çağında mekânın değişen bağlamının ışığında, mirası karakterize eden sahip olduğu uyumsuzluklar ve belirsizlikler üzerine biçimlenen çeşitlilik, derinlik ve çok katmanlılık, toplumla bağ kurduğu sürece ikna edici güce sahip olabilir.⁷

Zeynep Günay, Doç. Dr., İTÜ, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü.

Kaynaklar

- Ahunbay, Z., 1996, Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, İstanbul: YEM.
- Ashworth, G.J., 2004, “Tourism and the Heritage of Atrocity: Managing the Heritage of South African Apartheid for Entertainment”, T.V. Singh (ed), Tourism Seeks New Horizons: Strange Experiences and Stranger Practices, 95-108, Basingstoke: CABI.
- Auge, M., 1995, Non-Places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity, London: Verso.
- Baudrillard, J., 2018, Tüketim Toplumu, İstanbul: Ayrıntı.
- Boyer, C.M., 1996, The City of Collective Memory, Cambridge: MIT Press.
- Debord, G., 2006, Gösteri Toplumu, İstanbul: Ayrıntı.
- Erder, C., 1977, “Venedik Tüzüğü Tarihi Bir Anıt Gibi Korunmalıdır”, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi 3 (2), 167-190.
- Graham, B., 2002, “Heritage as knowledge: capital or culture?”, Urban Studies 39 (5-6), 1003-1017.
- Günay, Z., 2015, “İstanbul’da neoliberal korumanın sürdürülemezliği üzerine bir tartışma”, Mimar.ist (53), 19-24.
- Günay, Z., 2016, “Miraslaştıran anma ve karartarak pazarlama üzerine”, Mimar.ist (56), 50-54.
- Günay, Z., 2017, “Koruma Planlaması”, Özdemir, S.S., Özdemir Sarı, B., Uzun, N. (Ed), “Kent Planlama: Kavramlar, Konular, Güncel Tartışmalar, Ankara: İmge Kitabevi, 485-506.
- Günay, Z., 2018, “A critical appraisal on Turkey’s neoliberal quest of urban renewal in historic urban landscapes”, J.H. Kruhl, R. Adhikari, U.E. Dorka (Ed), Living with the Threat of Earthquakes, 129-142, Springer International Publishing.
- Harrison, R., 2013, Heritage: Critical Approaches, London: Routledge.
- Harvey, D., 1989, The Condition of Postmodernity, Oxford: Blackwell.
- Harvey, D.C., 2001, “Heritage pasts and heritage presents: temporality, meaning and the scope of heritage studies”, International Journal of Heritage Studies, 7 (4), 319-338.
- Hewison, R., 1987, The Heritage Industry: Britain in a Climate of Decline, London: Methuen.
- Jameson, F., 1991, Postmodernism, or the Cultural Logic of Late Capitalism, London: Verso.
- Kuban, D., 1977, “Tarihi çevrenin geleceği”, 2000 Yılına Doğru Sanatlar Sempozyumu, 24-28 Ekim 1977, İstanbul: DGSA.
- Lowenthal, D., 1985, The Past is a Foreign Country, Cambridge: Cambridge University Press.

- Schouten, F.F.J., 1995, "Heritage as historical reality", D.E. Herbert (Ed), Heritage, Tourism and Society, London: Mansell, 21-31.
- Smith, L., 2006, Uses of Heritage, Milton Park: Routledge.
- Stavrides, S., 2019, Common Spaces of Urban Emancipation, Manchester: Manchester University Press.
- Stone, P.R., 2009, "Dark tourism: Morality and new moral spaces", R. Sharpley, P.R. Stone, eds, The Darker Side of Travel: The Theory and Practice of Dark Tourism, 56-74, Bristol: Channel View Publications.
- Urry, J., 2002, Mekânları Tüketmek, İstanbul: Ayrıntı.
- Walsh, K.T., 1992, The Representation of the Past: Museums and Heritage in the Post- Modern World, London: Routledge.
- Walton, J.F., 2011, "Yeni-Osmanlılık: İstanbul'da mekân ve yeri", D. Göktürk, L. Soysal, İ. Türel (Ed), İstanbul Nereye? Küresel Kent, Kültür, Avrupa, İstanbul: Metis, 127-144.
- Wells J.C., 2007, "The plurality of truth in culture, context, and heritage: A (mostly) post-structuralist analysis of urban conservation charters", City & Time 3 (2), 1-14

Notlar

- [1] Tarihi Anıtların ve Yerleşmenin Korunması Onarımı için Uluslararası Tüzük, II. Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresi, 1964.
- [2] Korumaya yönelik resmi tanımlar için, örneğin bkz. Ahunbay, Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, 1996.
- [3] Korumanın önemine ve rolüne dair nedenleri, mirasın sahip olduğu ve yarattığı 'değerler' üzerinden tanımlamak için bkz. Günay, Koruma Planlaması, 2017.
- [4] Farklı örnekler için bkz. Walsh, Representation of the Past, 1992; Lowenthal, Past is a Foreign Country, 1985; Günay, Miraslaştırmak anma ve karartarak pazarlama üzerine, 2016.
- [5] Karanlık mirasın metalaştırılması ilişkin örnekler için, bkz. Observer, "The Memorial Economy: Never Forget? It'll Cost Ya", 06.09.2011; Auschwitz Memorial and Museum resmi internet sitesi: <http://www.auschwitz.org>; Çernobil nükleer turlarına bir örnek, http://www.ukrainianweb.com/chernobyl_ukraine.htm; Global Exchange'in 'reality tours' başlığı altında yer alan Haiti: Beyond Disaster turu, <http://www.globalexchange.org/tours>.
- [6] bkz. "Yeni Tarlabası koruyarak mirası yaşatmaktır", <https://taksim360.com.tr/>; Diken, "Erdoğan'ın 'Üç beş çanak çömlek' dediği Theodosius limanının devamı ortaya çıkarıldı", <https://www.diken.com.tr/erdoganin-uc-bes-canak-comlek-dedigi-theodosius-limaninin-devami-ortaya-cikarildi/>, 24.12.2015, Demokrasi ve Özgürlükler Adası resmi internet sitesi, <https://demokrasiveozgur-lukleradasi.com.tr/>.

60th Anniversary of the Venice Charter, Commodification of Heritage and Inferences of Conservation Theory

While celebrating the 60th anniversary of the Venice Charter -one of the cornerstones of conservation politics and practice through the fundamental it has brought such as pluralizing the concept of monument, prioritising the meaning of heritage, and emphasizing the role of being a historical document as well as a work of art- it is of difficult reality to comprehend and accept the fact that we have left behind 60 years defined by destruction and consumption instead of creation and production. Within this reality, this paper attempts to trace the footprint of the conservation politics and policies in the re-production and making of heritage as an opportunity space under the shadow of the changing contextualisations on the space. In doing so and with a retrospective approach, it presents a critical inquiry on the inferences of conservation theory as a response to commodification of heritage at the age of conflicts.

Venedik Tüzüğü'nden Günümüze Tarihi Kırsal Peyzajların Korunmasına Yönelik İlkelerin Gelişimi

Emine Çiğdem ASRAV

I. Giriş

Tarihi kırsal peyzaj kavramının ortaya çıkışı ve bu alanların korunmasına yönelik yaklaşımlar, kültürel miras ve peyzaj kavramlarının genişlemesiyle paralel bir gelişim göstermiştir. Miras ve peyzaj çalışmaları, içerik, anlam ve kavramlarının yanı sıra tanımlama, yönetim, planlama ve koruma alanlarındaki metodolojik yaklaşımlarda benzer paradigma değişimleri gösterirler. Bu doğrultuda, Venedik Tüzüğü'nden günümüze uzanan süreçte tarihi kırsal peyzajların korunmasına ilişkin ilkelerin evriminden önce, kültürel miras ve peyzaj kavramlarının gelişimine kısaca değinilecektir. Böylece, her iki alandaki ilerlemeler arasındaki paralellikler aracılığıyla, kırsal peyzajların kültürel miras olarak tanınması ve korunmasının izlediği süreç daha net bir şekilde anlaşılacaktır. Son olarak, bu gelişmelerin uluslararası tüzükler ve ilkelerdeki yansımaları ele alınacak ve günümüzde tarihi kırsal peyzajların tanımı ile korunmasına yönelik yaklaşımlar değerlendirilecektir.

II. Kültürel Miras, Peyzaj ve Tarihi Kırsal Peyzaj Kavramlarının Gelişimi

Miras kapsamı ve anlamı, antikadan tarihi anıtlara, oradan tarihi kentlere ve nihayetinde tarihi peyzajlara doğru genişlemiştir (Şekil 1). Bu gelişim süreçlerindeki kırılma noktaları ve dönüşüm süreçleri, çoğunlukla dünya çapında geniş kitleleri etkileyen önemli olaylarla şekillenmiştir. Bu olaylardan ilki, fiziksel çevre ve yaşam koşullarında büyük değişimlere yol açan Sanayi Devrimi'dir. Sanayi Devrimi, modern koruma hareketinin yükselişini teşvik etmiş ve hızlı endüstriyel değişim karşısında kültürel mirası koruma çabaları, koruma felsefesinin, mevzuatın ve kurumların gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bu dönemde kültürel miras kapsamı, eski eserlerden tarihi anıtlara doğru evrilmiştir. 1820'lerden itibaren "tarihi anıt" kavramı, bu anıtlarla ilişkilendirilen değerler ve koruma uygulamaları sorgulanmaya başlamıştır. Bu süreçte, tarihi anıtların korunması kurumsal bir çerçeveye oturtulmuş, alana yönelik mevzuat hızla gelişmiş ve "restorasyon" bağımsız bir disiplin olarak kabul edilmiştir (Choay, 2001, 83-84).

Dünyayı ve koruma disiplinini etkileyen bir diğer önemli olay da Dünya Savaşları'dır. Dünya Savaşları'nın kentlerde yarattığı yıkıcı etkiler, koruma yaklaşımlarına yeni bir boyut kazandır-

mıştır. Savaş sonrası dönemde bilimsel restorasyon, rekonstrüksiyon, kent arkeolojisi ve kentsel planlama gelişirken, kentsel morfoloji, estetik, modern hareket ve ortak miras kavramları öne çıkmıştır (Jokilehto, 1999).

Bu dönemin ardından, teorik ve pratik gelişmelerin de etkisiyle, tarihi anıtların korunmasına yönelik uluslararası kabul gören temel ilkelere belirleyen Venedik Tüzüğü, 1964 yılında hazırlanmıştır. Eleştirilere rağmen Venedik Tüzüğü, koruma alanının küresel olarak şekillendirilmesinde, koruma ve kültürel mirasın uluslararasılaşmasının teşvik edilmesinde ve bu alanda yeni tartışmaların başlatılmasında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönem, aynı zamanda kültürel miras kavramının tarihi anıttan tarihi çevreye doğru evrildiği bir süreçtir.

Bu gelişmelere paralel olarak birçok uluslararası hükümet örgütü ve sivil toplum kuruluşu kurulmuş, 1965 yılında kurulan ICOMOS bunların en önemli örneklerinden biri olmuştur. ICOMOS, kültürel mirasın korunması, belgelenmesi ve yönetilmesi amacıyla kurulmuş; yayımladığı tüzükler ve bildirilerle kültürel miras alanında öncü belgeler ortaya koymuştur.

Bu süreçte, teorik, felsefi, epistemolojik ve metodolojik alanlarda yeni kavramlar, fikirler ve eleştirel yaklaşımlar gündeme gelmiştir (Orbaşlı, 2017). Böylelikle miras çalışmalarına yalnızca fiziksel çevre ve üstün değerler değil, aynı zamanda somut olmayan değerler, sosyal değerler, özgünlük, kültürel önem, peyzaj, endüstriyel miras, kırsal miras, modern miras ve doğal miras gibi çeşitli konular da dahil edilmiştir. Aynı zamanda, mirasın korunmasına yönelik entegre yaklaşımlar, değer temelli ve sürdürülebilir koruma, miras odaklı planlama, toplum temelli politikalar ve doğa temelli çözümler gibi yeni yaklaşımlar da ortaya çıkmıştır.

Peyzaj çalışmaları, teorik, felsefi, epistemolojik ve metodolojik alanlarda mirasla benzer bir gelişim süreci izlemektedir. Başlangıçta estetik ve doğal güzellik odaklı bir anlayışla ele alınan peyzaj, zamanla farklı disiplinler ve perspektifler doğrultusunda evrilerek çok boyutlu bir anlama kavuşmuştur. İlk çalışmalar peyzajı "fiziksel gerçeklik" olarak ele alarak yapısal ve morfolojik boyutlara odaklanırken (Crumley vd., 2017), son dönemlerde peyzaj araştırmaları, peyzajı "sosyal yapı" olarak ele alarak sosyal, kültürel ve zihinsel boyutlara yönelmiştir. Bu dönemden itibaren insan faktörü peyzaj tartışmalarına daha fazla dahil edilmeye başlanmıştır;

özellikle 1980'lerde gelişen Marksist yaklaşımlar, peyzaj alanlarına bakışı etkilemiştir. Bunun sonucunda, kültürel çeşitlilik, sosyal, kültürel ve politik süreçler, güç, adalet, zenginlik ve toplumsal cinsiyet konuları peyzaj tartışmalarının bir parçası olmuştur (Cosgrove, 1988; Duncan ve Duncan, 2009). 20. yüzyılın sonlarından itibaren ise algı, anlamlar, manevi ve dini yorumlar, geleneksel inançlar, sözlü gelenekler, görsel yönler ve estetik boyutlar gibi somut olmayan anlamlara da odaklanılmıştır (Berleant, 1997; Ingold, 2000).

Zaman içindeki paradigma değişimleri, genişleyen kavramsal tartışmalar ve epistemolojik, ideolojik ve metodolojik değişimler göz önüne alındığında, peyzaj ve miras çalışmaları arasındaki diyalektik ve karşılıklı ilişkilerde bir paralellik görülmektedir (Harvey, 2015). Her

tadır. Kırsal peyzajlar, doğaya yakınlık ve insan-doğa ilişkisini günlük yaşam biçimleri ve inanç sistemlerinde uygulama olguları etrafında tanımlanmaktadır (Singh, 2011).

III. İlkesel Metinler Üzerinden Tarihi Kırsal Peyzajların Korunmasının Gelişimi

Tarihi kırsal peyzajlar başlangıçta ilkesel metinlerin ana konusu olmasa da yerel mimari, küçük yerleşimler ve tarımsal alanlar gibi kırsal peyzajın farklı bileşenlerine yer verilmiştir. Ancak 20. yüzyılın ikinci yarısında, kültürel peyzaj kavramının uluslararası belgelerde tanınmasıyla, tarihi kırsal peyzaj alanlarına kapsamlı bir bakış açısı getiren ve bu alanları kültürel miras olarak değerlendiren, bütüncül yaklaşımlarla korunmasına yönelik ilkeleri belirleyen metinler¹ geliştirilmiştir.



Şekil 1. Zaman içinde değişen miras kavramları ve mirasın korunmasına yönelik yaklaşımlar

iki alanda içerik ve anlam genişlerken, tanımlama ve koruma yaklaşımları da bu kapsayıcı bakış açısıyla paralel bir şekilde gelişmiştir. Sonuç olarak, her iki alanda entegre, kapsamlı, çoklu ve disiplinler arası yaklaşımlar öne çıkmıştır.

Bu kapsamlı çerçeve günümüzde tarihi kırsal peyzaj alanlarının tanınması ve korunmasında da benzeri yaklaşımların gelişmesine neden olmuştur. Başlangıçta kırsal alanlar, tarımsal aktiviteler ve yapısal özellikler üzerinden incelenirken, zamanla bu analizlere kültür ve doğa arasındaki ilişkiler ile tarımsal sorunlara yönelik teknik ve organizasyonel yaklaşımlar eklenmiştir (Vidal de la Blache, 1922). Kırsal peyzajlar, toplulukların kimliğini yansıtan bir ürün olarak değerlendirilmiştir. Batıdaki bu yaklaşımın yanı sıra, Asya ve Uzak Doğu ülkelerinde ise insan ve çevre arasındaki karşılıklı etkileşim öne çıkmak-

Venedik Tüzüğü (1964), anıtlar ve sitlerin korunması ve restorasyonu için temel ilkeleri belirleyen önemli bir belge olup, kırsal peyzajlara özel bir vurgu yapmamıştır. Ancak, kültürel mirasın korunmasını yalnızca yapılarla sınırlamayarak, bu yapıların bulunduğu kentsel veya kırsal bağlamının önemini vurgulamış ve kırsal alanları dolaylı olarak koruma kapsamına almıştır.

1972'de kabul edilen UNESCO Dünya Mirası Sözleşmesi, kültürel ve doğal mirasın korunmasını bir arada ele alan ilk önemli metinlerden olmuş ve kültürel peyzajların koruma altına alınmasını sağlamıştır. Sauer (1925)'in doğa-insan etkileşimi üzerine geliştirdiği peyzaj tanımıyla örtüşen bu sözleşme, insan ve doğa arasındaki dengenin korunmasının önemini vurgular. Bu sözleşme, kırsal peyzajları

insan-doğa etkileşiminin bir ürünü olarak kabul edip, korunması gereken önemli varlıklar arasında kabul etmiştir.

1975 yılında Avrupa Konseyi tarafından Avrupa Mimari Miras Yılı kapsamında yürürlüğe giren Amsterdam Bildirgesi, tarihi kentsel ve kırsal alanlardaki anıtların yanı sıra küçük yapıları da mimarlık mirası kapsamına alır. Bu miras, çevresiyle birlikte ele alınarak kentsel ve kırsal toplulukların sosyal ve fiziksel gerçeklikleriyle uyumlu bir şekilde, mimari mirası insanların yaşamlarıyla bütünleştirerek korumayı hedefler.

1981 yılında kabul edilen Floransa Tüzüğü, tarihi bahçelerin ve peyzajların korunmasına yönelik ilkeleri belirlemiştir. Bu tüzük ile, kırsal alanlardaki tarihi bahçeler ve tarımsal alanlar kültürel peyzajın bir parçası olarak değerlendirilmeye başlanarak, kırsal peyzajların koruma kapsamına alınmasının önü açılmıştır.

1985 yılında Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen Granada Sözleşmesi, kentsel ve kırsal çevrelerin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasını destekleyen kültürel değerlerin aktarılmasına önem vermiştir. Mimari mirasın korunması ve geliştirilmesi için ortak politikaların önemini vurgulayan sözleşme, yalnızca anıtlar ve sit alanlarını değil, kentsel ve kırsal yapıları da mimari miras kapsamında ele alır.

1992 yılında, Dünya Mirası Sözleşmesi kültürel peyzaj kategorisini tanıyan ve koruyan ilk uluslararası yasal araç haline gelmiştir. Komite, kültürel peyzajı “doğa ve insanın birleşik eseri” olarak tanımlamıştır (madde 1)². Bu tanımla birlikte, kültürel peyzajlar UNESCO kılavuzunda miras kategorisinin bir parçası olmuş ve üç alt kategoriye ayrılmıştır: “devam eden kültürel peyzajlar”, “tasarlanmış kültürel peyzajlar” ve “ilişkisel kültürel peyzajlar.” Kültürel peyzaj kategorisinin tanınmasıyla birlikte, kırsal peyzajlar “devam eden kültürel peyzajlar” alt kategorisi altında sınıflandırılmış ve tarihi kırsal peyzajların korunması uluslararası alanda daha fazla önem kazanmıştır (Scazzosi, 2018).

Bu sözleşmeden günümüze, pek çok kültürel peyzaj Dünya Mirası Listesi'ne alınmıştır. Bu alanların çoğu, tarihi kırsal peyzaj olmakla birlikte yerel topluluklar ve yerli halkların yaşamlarını sürdürebilmelerinde hâlâ önemli bir rol oynamaktadır. Bunlara örnek olarak, 2004'de listeye alınan ve doğaya dayalı geçim kaynakları üzerinden sürdürülebilir geçimini sağlayan Norveç'teki Vegaøyan - Vega Takımadaları; biyolojik ve kültürel çeşitlilik ile tarımsal biyoçeşitlilik açısından zengin olan Kenya'daki Kutsal Mijikenda Kaya Ormanları (Şekil 2); kooperatif su sistemi ile insanları, doğayı ve inançları birbirine bağlayan Bali felsefesiyle şekillenen Endonezya'daki Tri Hita Karana Kültürel Peyzajı (Şekil 3) örnek olarak gösterilebilir³.

1996 yılında kabul edilen Cork Deklarasyonu, sürdürülebilir kırsal kalkınma, entegre yaklaşımlar ve toplum temelli politikaların Avrupa

Birliği tarafından öncelikli olarak ele alınması gerektiğini vurgulayan önemli bir belgedir. Bu deklarasyon, “Kırsal Avrupa - Gelecek Perspektifleri” konferansında kabul edilmiş olup, kırsal alanları benzersiz kültürel, ekonomik ve sosyal yapılar olarak değerlendirir ve bu alanları Avrupa Birliği'nin değerli bir varlığı olarak tanımlar. Deklarasyon, Avrupa peyzajının karakterini tarım arazileri ve ormanlarla ilişkilendirerek, insanlar ile çevre arasındaki etkileşimin sürdürülebilirliğini ön plana çıkarır.



Şekil 2. Kutsal Mijikenda Kaya Ormanları (Okoko Ashikoye, <https://whc.unesco.org/en/news/1959>)



Şekil 3. Tri Hita Karana Felsefesinin Bir Tezahürü Olarak Subak Sistemi (Ko Hon Chiu Vincent, <https://whc.unesco.org/en/news/1959>)

1999 yılında yürürlüğe giren Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü (CIAV), yerel mirası, “bir toplumun kültürünün, topraklarıyla olan ilişkisi ve dünyanın kültürel çeşitliliğinin temel ifadesi” olarak tanımlayarak bu mirasın önemine vurgu yapmaktadır. Tüzük, yerel mirasın korunmasında, toplulukların desteği ve katılımına odaklanır ve bu sürecin sürekli kullanım ve bakımın yanı sıra yasal, idari ve mali araçlarla güçlendirilmesi gerektiğini savunur. Ayrıca, koruma çalışmalarında multidisipliner uzmanlık gerektiğini belirterek, yerel mimari miras ile kültürel peyzaj arasındaki bütüncül ilişkiye dikkat çeker. Bu koruma yaklaşımı, yalnızca fiziksel çevreyi değil, aynı zamanda bu çevreyle ilişkili gelenekleri ve somut olmayan kültürel bağları da göz önünde bulundurur.

2000 yılında kabul edilen Avrupa Peyzaj Sözleşmesi, peyzaja bütüncül bir yaklaşım geti-

rerek, peyzajın korunması, yönetimi ve planlanması konusunda temel ilkeleri belirler. Peyzajı, “yerel halk veya ziyaretçiler tarafından algılandığı şekilde, doğal güçler ve insan etkileri sonucunda zaman içinde gelişen bir alan” olarak tanımlar. Halkın aktif katılımını, uzmanlarla yerel halk arasındaki ve her düzeydeki paydaşlar arasında işbirliğini teşvik eder. Peyzajların sürdürülebilir kullanımını teşvik eden bu sözleşme, kırsal alanların yerel topluluklar için hem kültürel hem de ekonomik bir değer taşıdığını vurgulamış, bu nedenle koruma politikalarının kırsal alanları da kapsamaya gerektiğini belirtmiştir.

Peyzaja bütüncül yaklaşım getiren bu sözleşme sonrasında, kırsal alanlar farklı yönleriyle kültürel miras olarak kabul edilmeye başlamıştır. 2002 yılında, çiftçiler, çobanlar, balıkçılar ve ormancılar tarafından sosyal, kültürel, ekolojik ve ekonomik süreçler sonucunda yüzyıllar boyunca geliştirilmiş tarım sistemleri, küresel mirasın bir parçası olarak tanınmış ve Küresel Önele Sahip Tarımsal Miras Sistemleri (GIAHS)⁴ girişimi başlatılmıştır. Bu girişimle, dünyanın çeşitli bölgelerindeki tarım sistemleri kayıt altına alınmış ve bu alanların iklim değişikliği, doğal afetler, değişen sosyal ve politik durumlara karşı dayanıklılığını artırmak, gıda ve geçim güvenliği sağlamak amacıyla dinamik koruma ve yönetim sistemleri geliştirilmiştir.



Şekil 4. Filipinler'deki Cordilleras Pirinç Terasları (Patrick Venenos, <https://whc.unesco.org/en/documents/129330>)

Dünya Mirası Listesi'ne giren ilk kırsal peyzaj, 1995 yılında UNESCO tarafından listeye eklenen Filipinler'deki Cordilleras Pirinç Terasları (Şekil 4) olmuştur⁵. Bu teraslar, Ifugao halkının 2000 yılı aşkın süredir geliştirdiği, yerel bilgi ve uygulamaları doğal çevreyle bütünleştiren sürdürülebilir tarım sisteminin olağanüstü bir örneğidir. İnsan ve doğa arasındaki uyumlu etkileşimi yansıtan bu kültürel peyzaj, bu yönüyle dünya mirası olarak kabul edilmiştir.

Avrupa Peyzaj Sözleşmesi gibi kapsamlı ve bütüncül bir çerçeve sunan bir diğer uluslararası

metin de 2011 yılında yürürlüğe giren UNESCO Tarihi Kentsel Peyzaj Tavsiye Kararıdır. Bu Tavsiye Kararı, insan çevresinin kalitesini korumayı, kentsel alanların üretken ve sürdürülebilir kullanımını geliştirmeyi, dinamik karakterlerini tanımayı ve sosyal ve işlevsel çeşitliliği teşvik etmeyi hedeflemektedir. Bu tavsiye, kentsel mirasın korunmasını sosyal ve ekonomik kalkınma hedefleriyle bütünleştirir. Kentsel ve doğal çevre arasında, geçmişten gelen miras ile şimdiki ve gelecek nesillerin ihtiyaçları arasında dengeli ve sürdürülebilir bir ilişki kurulmasını amaçlar (Bandarin ve van Oers, 2012). Her ne kadar bu karar tarihi kentsel peyzajlara odaklansa da tarihi kırsal peyzajların korunmasına yönelik önemli bir örnek olmuştur.

ICOMOS Kültürel Peyzajlar Bilimsel Komitesi (ISSCL), 2012 yılında Dünya Kırsal Peyzajlar Girişimi (WRLI)'ni⁶ başlatmıştır. Girişim, kırsal peyzajlarını yerin ruhunu ve toplumların kimliğini yansıtan, devamlı kırsal aktivitelerle kazanılan sürdürülebilir arazi kullanımını gösteren, doğayla uyumlu, biyolojik ve zengin kültürel çeşitliliği barındıran miras alanları olarak kabul eder. Girişim, kırsal peyzajların anlaşılması, korunması ve yönetimi için küresel işbirliğini teşvik etmeyi amaçlamaktadır.

2014 yılında düzenlenen 18. ICOMOS Genel Kurulu Bilimsel Sempozyumu, temasını “İnsani Değerler Olarak Miras ve Peyzajlar” olarak belirleyerek kırsal peyzajlara yönelik önemli tartışmaların başlamasına öncülük etmiştir. Bu doğrultuda, yerel topluluklara, geleneksel bilgi ve uygulamalara, yerel değerlere ve sürdürülebilir yerel sosyo-ekonomik kalkınmaya daha fazla önem verilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

2017 yılında ICOMOS-IFLA, “Miras Olarak Kırsal Peyzajlara İlişkin İlkeler”i yayınlarak kırsal peyzajları insanlık mirasının önemli bir parçası olarak tanımlamaktadır. Kırsal peyzajların küresel önemi, kültürel çeşitlilik sunmaları, ekonomik, sosyal ve ekosistem hizmetleri sağlamaları ve kültüre dayalı gıda üretimi ve yenilenebilir doğal kaynakların kullanımını desteklemeleri nedenleriyle kültürel miras olarak kabul edilmiştir. Bu ilkelere göre kırsal peyzajların miras unsurları, arazi kullanımı, doğal çevre, yerleşim alanları ve yerel mimari, ulaşım ve ticaret ağları gibi fiziksel özelliklerin yanı sıra; geleneksel bilgi, kırsal aktiviteler, kimlik ve aidiyet ifadeleri ile kültürel değer ve anlamlar gibi kültürel özellikleri de kapsamaktadır.

2019 yılında ICOMOS Danışma Komitesi Bilimsel Sempozyumu'nun teması “Kırsal Miras” olarak belirlenmiştir. Sempozyumda kırsal peyzajlar, insanlık için hayati öneme sahip, canlı ve dinamik sistemler olarak tanımlanmış; kültürel, sosyal, çevresel ve ekonomik unsurları barındıran bu peyzajlar, insanın doğayla binlerce yıllık etkileşimini ve uyumunu yansıtan ve

geleneksel ile yerli bilginin saklandığı alanlar olarak kabul edilmiştir.

IV. Sonuç Yerine

Kültürel miras ve peyzaj kavramlarının gelişimi, tarihi kırsal peyzajın doğal ve kültürel, somut ve soyut, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik, çevresel ve ekolojik unsurları da kapsayacak şekilde daha kapsamlı bir bakış açısıyla ele alınmasını sağlamıştır. Bu değişim, ilkesel metinlere de yansımıştır. Dünya genelindeki değişen koşullar, bu alanların karşı karşıya olduğu tehditlerin çeşitlenmesine ve bu tehditlerle başa çıkmak için geliştirilen koruma yöntemlerinin de çeşitlenerek gelişmesine yol açmıştır. Günümüzde, özellikle iklim değişikliği ve doğal afetlerin bu alanlar üzerindeki doğrudan yıkıcı ve geri dönüşü olmayan etkileri, uluslararası tartışmaların ve ilkesel metinlerin ana gündem maddelerinden biri haline gelmiştir. Bu doğrultuda, tarihi kırsal peyzaj alanlarının çok katmanlı değer ve sorunlarını derinlemesine inceleyerek, bu alanların geçirdiği tarihsel dönüşümlerin farkında olan bütüncül koruma yaklaşımlarının geliştirilmesi büyük bir öneme sahiptir. 

Emine Çiğdem Asrav, Dr., ODTÜ, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü.

Kaynakça

- Bandarin, F., Van Oers, R. (2012) The Historic Urban Landscape: Managing Heritage in an Urban Century, John Wiley & Sons.
- Berleant, A. (1997) Living in the Landscape: Toward an Aesthetics of Environment, University Press of Kansas.
- Choay, F. (2001) The Invention of the Historic Monument, Cambridge University Press.
- Cosgrove, D. (1988) The Iconography of Landscape: Essays on the symbolic Representation, Design and Use of Past Environments, Cambridge University Press.
- Crumley, C. L., Kolen, J.C.A., de Kleijn, M., van Manen, N. (2017). Studying Long-term Changes in Cultural Landscapes: Outlines of a Research Framework and Protocol, Landscape Research, Sayı: 42+ 8, s. 880-890.
- Duncan, N., Duncan, J. (2009) Doing Landscape Interpretation, the SAGE Handbook of Qualitative Geography, SAGE Publications, s. 225-247.
- Harvey, D.C. (2015) Landscape and Heritage: Trajectories and Consequences, Landscape Research, Sayı: 40+8, s. 911-924.
- Ingold, T. (2021) The Perception of the Environment: Essays on Livelihood, Dwelling and Skill, Routledge, New York.
- Jokilehto, J. (1999) A History of Conservation, Butterworth Heinemann, Oxford.
- Orbaşlı, A. (2017) "Conservation Theory in the Twenty-first Century: Slow Evolution or a Paradigm Shift?", Journal of Architectural Conservation, Sayı: 23+3, s. 157-170.
- Sauer, C.O. (1925) The Morphology of Landscape, University of California Press.
- Scazzosi, L. (2018) Rural Landscape as Heritage: Reasons for and Implications of Principles Concerning Rural Landscapes as Heritage ICOMOS-IFLA 2017, Built Heritage, Sayı: 2, s. 39-52.
- Singh, R.P.B. (2011) (ed.) Rural Cultural Landscapes: Asian Vision of Man-Nature Interrelatedness and Sustainability, A Keynote Address in the International Symposium on Sustainable Rural Landscape & Plan-

ning in Asia Pacific Region, 5-8 December 2011, Seoul National University, Seoul.

Vidal de la Blache, P. V. D. (1922) Principes de géographie humaine, Boulevard Saint-Michel, Paris.

Notlar

- 1- Bu bölümde referans verilen metinlere ulaşmak için: <https://www.icomos.org/en/resources/charters-and-texts>
- 2- <https://whc.unesco.org/en/culturallandscape/>
- 3- <https://whc.unesco.org/en/news/1959>
- 4- <https://www.fao.org/giahs/en/>
- 5- <https://whc.unesco.org/en/list/722/>
- 6- <http://www.worldrurallandscapes.org/>

Development of Principles for the Conservation of Historic Rural Landscapes From Venice Charter to the Presenty

The concept of historic rural landscapes and approaches to their conservation have evolved alongside the broader development of the concepts of cultural heritage and landscape. Both heritage and landscape studies demonstrate similar paradigm shifts in their content, meaning, and methodologies for identification, management, planning, and conservation. This article will first briefly address the evolution of cultural heritage and landscape concepts before exploring the development of principles for the conservation of historic rural landscapes, from the Venice Charter to the present day. By examining the parallels in both fields, the process of recognizing and protecting rural landscapes as cultural heritage will be clarified. Finally, the article will discuss how these developments are reflected in international charters and guidelines, and evaluate current approaches to the definition and protection of historic rural landscapes.

Sanayi-î Nefise Mektebi'nden Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesine: Şehircilik ve Kentsel Tasarım Olgusunun Tarihsel Kökleri¹

Gülşen ÖZAYDIN

Bu yazıda; Türkiye'nin ilk Mimarlık Okulu olan Sanayi-î Nefise Mektebi'nde (bugünkü adıyla MSGSÜ) şehircilik ve kentsel tasarım olgusunun mimarlık eğitimi içinde nasıl geliştiği mercek altına alınmıştır. Bu süreci anlayabilmek için izlenilen yöntem; şehircilik ve kentsel tasarım olgusunun gelişiminin bu kurumda doğurucusu olduğu düşünülen aktörlerin katkısı, kurum tarihine bitişik biçimde ve kaynaklar eşliğinde bir anlatı olarak kurgulanmıştır. Bu anlatı; 1930-1969 yıllarının oluşturduğu dönem için yapılmıştır.² 1930'lar Türkiye'de aynı zamanda Erken Cumhuriyet Dönemi içinde birçok alanda görülen ve devletin bizzat yönettiği modernleşme çabalarına paralel biçimde, üniversiteler için yapılan reformlarla birlikte mimarlık ve sanat eğitiminin de modernleştiril-

diği bir dönemin başladığı yıllardır. Güzel Sanatlar Akademisi'nde de birçok olguya öncülük eden bu dönem; 30 Nisan 1969'da kabul edilen 1172 sayılı Devlet Güzel Sanatlar Akademileri Kanunu ile akademilerin üniversiter bir statü ve işleyişe kavuştuğu ve kürsülerin oluşacağı yeni bir oluşuma kadar devam edecek olan 39 yıllık bir süreci kapsayacaktır (Şekil 1). Türkiye'de o yıllarda daha henüz bir uzmanlık alanı olmayan "Kentsel Tasarım" olgusunun köklerinin, Akademi'deki mimarlık eğitiminin kendine özgü yapısı içinde "Şehircilik" dersleriyle birlikte bu dönemde doğmuş olduğu iddiasında bulunmaktadır. Mimarlık eğitiminin Güzel Sanatlar ile birlikte aynı ortamda ve zaman zaman ortak derslerde (*cours de soir*) sürdürülmüş olması, şehirciliğin hem zorunlu hem de seçmeli bir seminer dersi olarak müfredat içinde yer alması, yabancı uzmanlarla birlikte zengin bir akademik kadronun mesleki ve akademik deneyimlerini mimarlık eğitime yansıtmış olması ve "Beaux Arts" ekolünün eğitimdeki etkisiyle birlikte şehircilik ve kentsel tasarım olgusunun bir arada filizlenmesi ve gelişmesi için uygun bir ortam oluşturduğu düşünülmektedir. Bu dönem için şehircilik olgusunun varlığı bilinirken, kentsel tasarım olgusunun henüz ismi zikredilmese de; gerek mimarlık eğitiminde gerekse mesleki faaliyetlerde bir kavrayış biçimi olarak her ikisinin de varlıklarını gösterdiği görülebilmektedir. O yıllarda şehircilik bilimi konjonktürel olarak; daha çok insanların refahını sağlamak, çevreyi korumak, sosyal ilişkileri geliştirmek, hijyen ve güzel şehirler oluşturmak amacıyla şehirselsel mekânların düzenlenmesi ve geliştirilmesi ile ilgili bilim, teknik ve sanatın bir arada olduğu bir uygulama alanı olarak bilinirken, bu kavrayışa sahip mimarların kendileri için ürbaniist mimar unvanlarını kullandığı görülebilmektedir. Kentsel tasarım ise bir uzmanlık alanı olarak daha ileriki yıllarda ortaya çıkacak olsa da, Erken Cumhuriyet Döneminde mimarlık üretimi içinde nitelikli kentsel mekânlar elde etmek için bir tasarım olgusu olarak ön plana çıktığı ve mimarın tasarım gücünü zenginleştiren bir kavrayış biçimi olarak kendisini daha geniş bir ölçekte var ettiği düşünülmektedir. Akademi'de mimarlık eğitimi içinde bu iki olgunun 1930-1969 yılları olarak ele alınan I. dönemde nasıl geliştiği bu yazının temel hedefi-

D. Güzel Sanatlar Akademisi Y. Mimarlık Bölümü (1883-1983) 100 yıllık süreç		Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi (1983-2007) 25 yıllık süreç	
MİMARLIK EĞİTİMİNDE DERSLER- UZMANLAŞMA		ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMA BÖLÜMÜ YÜKSEK LİSANS VE DOKTORA	
1.DÖNEM	Bölümleşme öncesi 1930- 1969 1.dönem 39 yıl	2.DÖNEM	Bölümleşme öncesi 1969- 1983 2.dönem 14 yıl Kürsileşme Dönemi
Dönem Özellikleri		Dönem Özellikleri	Dönem Özellikleri
YOL GÖSTERİCİLER- ÖNCÜLER DÖNEMİ		ORGANİZASYONEL ÇALIŞMALAR DÖNEMİ	Meslek Eğitimi- Y. Lisans ve Doktora Eğitimi Destek Faaliyetler (Yaygın Eğitim)
Yabancı Eğitimciler		Şehircilik Hareketi (1969- 1983)	I-Lisans Eğitimi
• Ernst Egli (1930- 1936) • Dr. Martin Wagner (1935) • Bruno Taut (1936- 1938) • Henri Prost (1941- 1943) • Gustav Oelsner (1942-1950)		Şehircilik Araştırma Enstitüsü (1974-1976)	Kent Planlama
Türk Eğitimciler			II-Y. Lisans- Doktora
• Celâl Esad Arseven (1924- 1944) • Seyfi Arkan (1935- 1966) • M. Ali Handan (1940-1984) • Mehmet Çubuk (1966-2002)		Dünya Şehircilik Günlü Kolokyumları (1977-1997)	Kent Planlama Kentsel Tasarım Koruma- Yenileme
Dışarıdan Destek			Öneri
• Tarkan Çarım (1961- 1966) (1992-1999) • Kemal Ahmet Aru (1943-1946) (1967-1981) (1983-2002)		Mimarlık Alanında Uzmanlaşma: Kent Tasarımı Eğitimi (1979- 1983)	Kentsel Mikro-Ortam Tasarımı (*)
			III-Diğer Alternatif Faaliyetler
			Tartışma Platformları Dış Atölyeler Koordinatörlük Yurtiçi Yurt dışı Anadolu İş Birliği Protokolleri

Şekil 1. Akademi'de / MSGSÜ'de 1930-2007 yılları arasındaki sürecin rekapitülatif [özetleyici] değerlendirme tablosu Kaynak: Mehmet Çubuk; *Akademi'de Şehircilik Eğitim Tarihi 1930-2002*, Sis Yayınları, İstanbul, 2012 s.76.

ni oluşturmaktadır.

Güzel Sanatlar Akademisi'nde 1930-1969 Yılları: Yol Göstericiler – Öncüler Döneminde Şehircilik ve Kentsel Tasarım Olgusunun Köklerine Bakmak

1930'larda üniversite reformunu gerçekleştirmek amacıyla İsviçre'de eğitim programlarında uzman olan Albert Malche ülkeye davet edilerek, reform sürecinin başlatılmasına dayanak oluşturan bir rapor hazırlar.³ Ardından 1925-29 yıllarında Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati Uğural tarafından çeşitli eğitim kurumlarında reformist uygulamalara geçilir.⁴ Bu bağlamda mimarlık eğitiminin modernleştirilmesi için de çaba harcanır. O yıllarda ülke savaştan yeni çıkmış, şehirler büyük hasar görmüş ve bu nedenle acilen imar faaliyetlerinin yapılması zorunlu hale gelmiştir. Şehirlerin hem imar planlarının yapımında, hem de yeni rejimin ideolojisi doğrultusunda modern binaların üretiminde mimar-şehircilere gereksinim duyulmaktadır. Tam da o sıralarda Almanya'da yaşayan bilim insanlarının dönemin Nazi rejiminin baskısından kurtulmak için yurtdışına yönelme istekleri, yeni Türkiye Devleti'nin beklentisiyle örtüşür ve kendilerine bilimsel ve mesleki çalışmalarını Türkiye'de sürdürmeleri için davet yapılır. Mimarlık eğitiminin modernleştirilmesi amacıyla yurtdışından önce Hans Poelzig ile anlaşma yapılır ama kendisi göreve başlayamadan Almanya'da vefat edince Clement Holsmeister'in tavsiyesiyle daha önce öğrencisi olan Ernst A.Egli (1893-1974) Türkiye'ye davet edilir. Önce Maarif Vekaleti bünyesinde kurulan İnşaat Dairesi'ne 1927 yılında danışman mimar olarak atanır ve 1930 yılında mimarlık eğitimini modernize etmek için Güzel Sanatlar Akademisi Mimarlık Şubesi'ne çağrılır ve 1936 yılına kadar bu görevi sürdürür. 1930 yılında Ernst Egli ile başlayan bu süreçte, Bruno Taut, Celâl Esad Arseven, Martin Wagner, Seyfi Arkan, Mehmet Ali Handan, Henri Prost, Wilhelm Shütte, Gustav Oelsner, Kemal Ahmet Arû, Tarık Carım, Ersen Gürsel ve Mehmet Çubuk yol gösterici-öncü hocalar olarak yer alır.

Yol Gösterici – Öncü Şehircilik Hocaları ve Ders Verdikleri Yıllar:

Ernst Egli ⁵	1930-1936
Bruno Taut	1936-1938
Celâl Esad Arseven	1924-1944
Martin Wagner	1935
Seyfi Arkan	1935-1966
Mehmet Ali Handan	1940-1984
Henri Prost	1941-1943
Wilhelm Shütte	1938-1946
Gustav Oelsner	1942-1950
Kemal Ahmet Arû	1943-1946, 1967-1981
Tarık Carım	1960-1966
Ersen Gürsel	1962-1974

Mehmet Çubuk

1966-2002

Modernist Bir Öncü Mimar-Şehirci Ernst Arnold Egli'nin (1893-1974) Güzel Sanatlar Akademisi'ndeki Reformist Hamleleri ve Şehircilik Dersinin Ders Programına Konulması

Maarif Vekaleti Müşavir Mimarı olarak önce Ankara'da, daha sonra bu göreve ek olarak GSA Mimarlık Şubesi Şefi olarak atanmasıyla birlikte İstanbul'a taşınan Egli yeni görevine başladığında Bakanlığın Tatbikat Bürosu da GSA'ya taşınmıştı. Daha önce Sanayi-i Nefise Mektebi'nde mimarlık eğitimi, Alexander Vallaury'nin koymuş olduğu esaslar üzerinden yönetilmekteydi. Vallaury ve yardımcısı Philip Bello ile başlayan ve daha sonra Guilio Mongeri, Mimar Vedad, Mimar Kemalettin Bey'lerin katılmaları ile devam eden proje atölyelerinde, Rönesans ve Osmanlı eklektik bir mimari üslubun çeşitlemeleri olan projeler yaptırılmaktaydı.⁶ Oysa Egli, çağdaş gelişmeler çerçevesinde radikal değişimler yaparak yepyeni bir eğitim programı hazırlamıştı. Bu durumda mevcut kadroda bulunan ve neoklasik üslubu benimsemiş olan "Guilio Mongeri ve Vedat Tek" hocalık görevlerini bu modernist tutum karşısında sürdürmemişlerdi. 1934'de hazırlanan yeni yönetmelikte; giriş sınavının konulması, eğitim süresinin dört yıldan beş yıla çıkarılarak yüksek mimari şubesi adını alması, iki aşamalı bir eğitim sisteminin getirilmesi, modernizmin biçimsel estetik ilkelerinin tanımlanması, seminerler sisteminin oluşturulması gibi radikal değişikliklerle eğitim programı yeniden ele alınmıştır. Ayrıca dil reformu çerçevesinde mimarlık alanında yeni bir mesleki terminoloji geliştirilmiştir ki, bu durum mimarlık eğitimi için çok temel bir değişimi gösterir.⁷ 1924 ve 1934 tarihli yönetmeliklerin ders programlarında yapılan karşılaştırmalar bu radikal değişimi açıkça ortaya koyar.⁸ Konuya şehircilik açısından bakıldığında bu dersin; eski programda dördüncü yılda "şehir ve bahçeler tanzimi" isimli ders olarak verilirken, yeni programda ilk iki yıldaki hazırlık aşamasının ikinci yılında şehircilik dersi zorunlu ders olarak, 3-4-5'inci yıllara yayılan seminer dersleri içinde ise şehircilik dersinin seçime bağlı olarak yer aldığı görülür. Öğrencilerin İstanbul ve başka şehirler olmak üzere şehircilik ölçeğindeki çalışmalara yönlendirilmesi, mimarlığa daha geniş bir ölçekten bakabilme yetisinin kazandırılması amaçlı olduğu düşünülebilir. Egli'nin getirdiği yeniliklerden bir diğeri; o yıla ait öğrenci projelerinin yer aldığı sergiler açılarak, modern mimarlığın tartışılabilmesi kamuya açık yeni bir ortamın sağlanmış olmasıdır.

Egli'nin mimarlık eğitiminde şehircilik ölçeğini önemsemesi; mesleki yaşamında mimari projelerinin yanı sıra birçok şehir için imar planlarını yapmış olması nedeniyle bu ölçeğe de hâkim bir şehirci-mimar olmasına bağlanabilir. Egli, şehir planlamasını da yeterli görmemekte,

“şehirlerarası alanlarla ve şehirlerin birbirleriyle ilişkileri ile meşgul olan” memleket planlarının yapılmasını istemektedir.⁹ Ayrıca Egli üzerine yapılan çalışmalarda “şehirlerin planlanmasında yerel dinamikleri kullanarak ve şehrin kendi özelliğini tahrir etmeden yeşil kuşağın önemini vurgulayan planlama uygulamaları gerçekleştirmiş ve bu anlamda en çok Howard’ın Bahçe Kenti’nden etkilenmiş olduğu” belirtilir.¹⁰ Egli’nin 1925 yılında Türkiye’ye gelmeden önce iki kentsel ölçekli yarışmada ikincilik ödülü



Şekil 2. (Sol) Kitap Kapağı, Kaynak: Ernst A. Egli, *Türkiye'ye Katkılar-Yerel Yorumlar-Eğitimde Program- Pratiğin Muhasebesi*, Editörler: Ali Cengizkan, Selda Bancı, N.Müge Cengizkan, TMMOB Mim.Odası Yayınları, Ankara 2017, (Sağ) Egli'nin konut yerleşmelerinin düzenlenmesi için önerdiği hiyerarşik yerleşme büyüklükleri¹⁸ Kaynak: İrfan Bayhan, *Şehir Plânlaması*, İst. Devlet Müh.ve Mim. Akademisi Öğr. Üyesi, İstanbul 1969, s.104.

almış olması¹¹ ve Türkiye’de bulunduğu süre içinde de 40 yapı projesi ve 10 kadar kentin imar planını gerçekleştirmesi¹², şehircilik konusunda deneyimli ve bilgili olduğunu göstermektedir.¹³ Egli ayrıca konut sorununa, o dönemin Alman plancılarının benimsediği *siedlung* mahalle planlaması yaklaşımıyla çözüm aramaktadır.¹⁴ Ayrıca 1936 yılında tasarladığı Atatürk Orman Çiftliği projesi Egli’nin Türkiye’de gerçekleştirdiği, içinde barındırdığı yapısal öğelerle birlikte büyük açık alan düzenlemesi olan [günümüz adlandırmasıyla kentsel tasarım projesi] kentsel ölçekli öncü çalışmalarından biridir. Akademide yaptığı revizyonist programın uygulanmaya başladığı yıllarda ilk defa şehircilik projeleri yaptırmaya başlar (Şekil 2). Modernist bir şehirci-mimar olan Egli’yi belki de o dönemdeki çağdaşlarından ayıran en önemli özelliği; modernist olmayı şehrin kültürel ve tarihi dokusunu yok etmeden, dokuyu koruyup, yenileriyle tamamlayarak öne çıkaran, kültüre saygılı bir biçimde gerçekleştiren şehirci-mimar profili göstermesidir. Bu konuda daha sonraki yıllarda kaleme almış olduğu anılarında, retrospektif bir bakışla Türkiye’deki modern kurgusu ile ilişkili olan iki temel konuyu sorunsallaştırmaktadır: “Bir yandan ne işleyen bir endüstri, ne de

mimarlık eğitimi mevcuttur, diğer yandan modern mimarlık ile ülkeye özgü koşullar arasındaki ilişkilerin açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Bu ilişki, 1940’lı yıllara kadar tartışma konusu olmaya devam etmiştir” diyerek, belki de bu dürtüyle ve temel bir veri tabanı oluşturmak üzere akademide daha önce de belirtildiği gibi, asistanı Sedad Hakkı Eldem’i Türk Evi ile ilgili araştırmaları yapması için görevlendirmiştir.¹⁵ Türkiye Mimarlığı’nın başat aktörü olan Sedad Hakkı Eldem, “(...) bir yandan Akademi’de başlattığı “milli mimari seminerleri” ile mimarlığının ana paradigması olarak ileri süreceği “Türk Evi” kavramsallaştırmasının peşine düşüyor, bir yandan da yayımladığı manifesto niteliğinde proje ve metinlerle, “Türk Evi”nin bir prototipi olarak kabul ettiği şemanın mimarlığa yön vermesi gerektiğini ileri sürüyor (...)”¹⁶ idi. Öte yandan Sedad Hakkı Eldem’in mesleki kariyerinin ilk 10 yılında yaptığı mimari üretim ve tasarımları içinde, şehircilik ölçeğindeki çalışmaların da önemli bir yeri vardır. Bunlar; İstanbul’un merkezi yerleri için yaptığı meydan düzenleme projeleri, yapıyı çevresiyle ele alan düzenlemeler ile meydanın tamamlayıcısı olacak biçimde ele aldığı yapı ve yakın çevresini düzenleme projeleridir.¹⁷ Eldem’in gerek ülkenin farklı coğrafyalarındaki kentlerde yaptığı “Türk Evi” analizleri, gerek kentsel düzenleme çalışmaları ile akademide şehircilik kültürünün oluşmasına katkı sağladığı düşünülmektedir.

Egli’nin akademide bulunduğu 1936 yılına kadar, önce kendisinin yönettiği şehircilik dersinde kendisi gibi modernist bir özne olan; Celâl Esad Arseven, Martin Wagner ve Seyfi Arkan’ı görevlendirecektir.

Celâl Esad Arseven’in (1875-1971) Akademideki Şehircilik Dersine Olan Katkısı¹⁹

Arseven’in çok yönlü yapısının yanında, akademide 1924-1941 yılları arasında Mimarlık Tarihi ve Şehircilik derslerini vermiş olması nedeniyle akademi tarihinde çok özel bir yeri bulunmaktadır. Onun 1937 yılında Devlet Basımevi tarafından yayımlanan ve üzerinde Güzel Sanatlar Akademisi Ders Programına göre yazıldığı belirtilen *Şehircilik (Urbanizm)* kitabının yazarı olması çok özel bir anlam taşır (Şekil 3). Bir taraftan kitabın Türkiye’de Şehircilik alanında yazılan bir ilk kitap olması, öte yandan Erken Cumhuriyet Dönemi’nde Şehircilik’in mimarlık eğitimi içinde Güzel Sanatlar Akademisi’nde 1937 yılından itibaren Türkçe bir ders kitabıyla okutuluyor olması öncü bir tavidir.²⁰ Kitabın 1 Kasım 1928 yılında yapılan harf devriminden dokuz yıl sonra, eski Türkçe’den yeni Türkçe’ye geçiş sürecinde yazılmış olmasına rağmen, hem öztürkçe sözcüklerin zaman zaman Fransızca karşılıklarının belirtilerek yazılması, hem akıcı, duru ve temiz bir dil kullanılmış olmasıyla da dikkat çekicidir. Bu nedenle kitap yayımlandığı 1937 yılından bu yana kolaylıkla anlaşılabilir bir biçimde takip edilebilme olanağı sunmaktadır.

Arseven *Şehircilik* kitabından önce, sanayi öncesi kentin erdemlerini yücelten Camillo Sitte²¹ (1843-1903)'den çevirdiği *Şehir Mimarisini* adlı kitabını 1926'da Osmanlıca dilinde yayımlayarak, şehircilikle ilgilenmeye başladığını ortaya koymuştu.²² Arseven, her ne kadar yazdığı *Şehircilik* kitabında Camillo Sitte'ye referans verse de, zaman zaman onu sert bir biçimde eleştirdiğini ve modernist bir tavır içinde olduğunu görebiliyoruz. Şöyle ki; "*fakat Camillo Sitte bir şehrin yalnız pitoresk cihetini düşünüyor onun hayati ve pratik ihtiyaçlarını ihmal ediyordu. Bu eğri büğrü yollarda otomobiller nasıl hareket edebilirdi. (s.74)*" diyerek modern kent planlamasının gerekliliğini vurguluyordu. Tıpkı Le Corbusier'nin *Urbanisme* kitabında Camillo Sitte'yi bu konuda sert bir biçimde eleştirdiği gibi.

Arseven'in *Şehircilik* kitabı oldukça zengin bir içeriğe sahiptir. Kitap 15 bölümden oluşmaktadır.

- Şehir ve Şehircilik
- Şehirlerin Planlamasına Lazım Gelen Bilgiler
- Şehirlerin Genişliği
- Bölgeler
- Yollar
- Meydanlar
- Abide ve Heykellerin Yerleri
- Eğlence ve Hava Alma Yerleri
- Şehrin Taşıma Vasıtaları
- Yürüyüş Cereyanları
- Binalar ve Yapı Adaları
- Şehircilik ve Mimari
- Şehircilik ve Şehir Mühendisliği İşleri
- Kanunlar ve Nizamlar
- Kurma Planlarının Tatbikinde Mali ve İdari Cihetler

Kitapta şehircilikle ilgili temel bilgilerin yanı sıra; güncel şehircilik sorunlarına değinilmekte, modern şehirlerle ilgili olarak dönemin ütöplast yaklaşımları için örnekler verilmekte, ayrıca

Türkiye'deki o tarihlerde planlama gündemi ile ilgili olan Ankara ve İstanbul şehirlerinin planlanması için davet edilen yabancı uzmanlardan bahsedilmektedir. Kitabın "eğlence ve hava alma yerleri" bahsinde bahçe-şehirler örneklerine yer vererek hem literatürü takip ettiği, hem de bizzat seyahat ederek yurtdışı örneklerini yerinde incelediği anlaşılmaktadır.²³ İzlediği literatürün, Le Corbusier (1887-1965)'nin 1925 tarihli *Urbanisme* kitabı, Jean-Arnaud Raymond (1885-1982)'un 1927 tarihli *Urbanism - La Indemana Tuturor* (Şehircilik Rehber Kitabı), Pierre Lavedan (1885-1982)'in 1936 tarihli *Géographie des villes* kitabı, R.Sarée ve G.Vignerun'un asri şehir projeleri, Marcel Poète (1866-1950)'in 1929 tarihli *Introduction à L'Urbanisme* kitabı olduğu görülmektedir.

İşçi evleri bölgesinde Le Corbusier'ye referansla öz bölgelerde bol havanın temin edildiği plân çözümleri örnekleri, göken binalar (gratte-ciel) örnekleri ile modern şehircilik ilkelerini derslerinde ele aldığı anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte kitap içinde yangın alanlarına yer vermiş olmasıyla da, İstanbul'da 1930'lu yıllarda daha önce yanmış olan yangın alanlarının hâlâ boş olduğu için bu alanların planlama açısından çözüm beklediğini ve bu nedenle güncel şehircilik sorunlarına da değinerek bunu eğitime taşıdığı görülmektedir.²⁴

1930 yılında 1580 sayılı "Belediye Kanunu" yürürlüğe girerek bütün belediyelerce imar planı yapma zorunluluğu hüküm altına alınmış, 1933 tarihinde de 2290 sayılı "Belediye Yapı ve Yollar Kanunu" ile kentlerin planlaması çalışmalarını ve imar faaliyetleri düzenleyen yasa yürürlüğe girmiş olduğu için, Arseven "şehir ve kasabaların halihazır haritalarının alınmasına dair şartnameyi" bu kitabın içine koyarak öğrencileri güncel durumdan haberdar etmiş olduğu ve mesleki bilgileri vererek şehirciliğin önemini vurguladığı, kitabın sonunda yer alan "Şehircilikte kullanılan terimler ve Fransızca karşılıkları"



Şekil 3. Celâl Esad Arseven'den öncü bir başyapıtı: *Şehircilik (Urbanizm)* kitabı

(Solda) Arseven, (Ortada) Arseven'in Kitabı: *Şehircilik (Urbanizm)*, Devlet Basımevi, İstanbul 1937(Sağda) Bahçe Şehir Modeli (Kitap içinden bir ayrıntı, s.115)

ile öğrenciyi/okuyucuyu şehircilik terminolojisi ile karşılaştırdığı görülebilmektedir.²⁵

Celâl Esad Arseven'in mesleki pratikleri içinde imar planlarını da yaptığı bilinmektedir. Ancak kendisinin bir uygulayıcı olarak mimar-şehirci yanının, diğer alanlardaki yetkinliği kadar güçlü olmadığı bilinmektedir.

Celâl Esad Arseven 1940 yılına kadar şehircilik dersini Seyfi Arkan'la birlikte verir. Arseven emekliye ayrılınca Mehmet Ali Handan şehircilik derslerini vermekle görevlendirilir. Arseven emekli olduktan sonra üç yıl daha derslerini sürdürür.

şehircilik ölçeğinin gelişmesine katkı sağlayan örneklerdir.²⁹

Martin Wagner (1885-1957)'in Türkiye'de Kısa Süreli Kalışına Rağmen Şehircilik Alanına Bıraktığı Etkili İz

1933 yılında Berlin İmar Müdürlüğü görevinden alındıktan sonra, Türkiye'ye davet edilen Martin Wagner'in 1935-1938 yıllarında üç yıl gibi kısa bir süre Türkiye'de kalmıştır. İlk aşamada kendisine İstanbul Belediyesi'nde teknik danışman statüsünde iki yıllık bir sözleşme sunulur. Bu esnada İstanbul'daki planlama çalış-

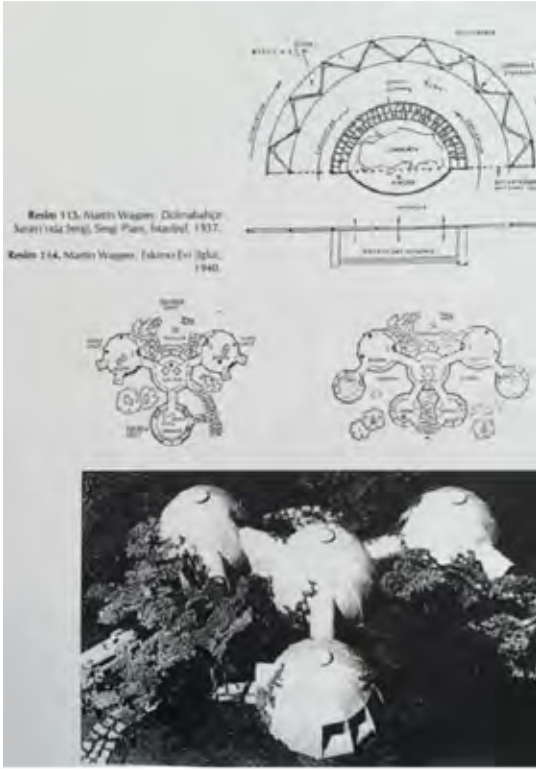


Şekil 4. Bruno Taut ve Türkçe olarak yayımlanmış kitapları

Akademide Bruno Taut (1880-1938) Dönemi'nin Şehircilik Kültürüne Katkısı

Celâl Esad Arseven, Akademi'de derslerini sürdürürken, 1936 yılında Egli'nin Güzel Sanatlar Akademisi'ndeki (GSA) görevinden ayrılmasından sonra Bruno Taut'un aynı yıl Mimari Şubesi Şefi ve Tatbikat Bürosu Şefi olarak göreve başlamasıyla birlikte Akademi'deki müfredatın geliştirilmesine katkı sağlamış olduğu bilinmektedir. 1938 yılında Güzel Sanatlar Akademisi yayınları içinde Taut'un *Mimarî Bilgisi* kitabı yer alır.²⁶ (Şekil 4). Bruno Taut'un İstanbul'da bulunduğu 1936-1938 yıllarında tuttuğu *İstanbul Günlükleri* kitabı da, dönemi anlamak açısından önemli bir kaynaktır.²⁷ Taut'un üretimleri ve düşünce dünyası, salt mimari ölçek üzerinden değerlendirilemeyecek derinliktedir. Taut'un Türkiye'ye gelmeden önce konut yerleşimleriyle ilgili yaptığı projeler ki bunlar arasında en bilineni, Berlin'in periferisinde yer alan ve Wagner ile birlikte 1925-33 yıllarında gerçekleştirdiği *Hufeisensiedlung* at nalı biçimli toplu konut yerleşimiyle²⁸ kazandığı mesleki deneyimlerin, akademideki mimari proje atölyelerinde büyük ve geniş programlı projeleri yaptırmasıyla ilişkilendirilebilir. Nitekim Bruno Taut atölyesinde Ankara için memur evleri projesi ile, İstanbul-Fatih bölgesinde yapılan konut yerleşkesi projeleri; dönemin konut sorununa ilişkin çağdaş yaklaşımlarla

malarındaki eksiklikleri eleştirirken, öte taraftan Avrupa modernitesinin Türkiye'deki genç mimarlar tarafından yeterince anlaşılmadan uyarlandığı iddiasında bulunarak sert eleştirilerini ödünsüz bir biçimde sürdürür. Belediyede çalıştığı ilk yıllarda; bir nazım plan ve imar yasa-sının temel prensiplerini ortaya koyar, ancak her şeyin çok ağır ilerlemesinden yakını. Bu sırada İstanbul'un planlaması için davet edilen yabancı meslektaşlarının önerilerini, renkli resimler dışında bir şey olmadıklarını belirterek sert bir biçimde eleştirir. Wagner, modern kent planlamasının prensiplerini savunmuştur. İstanbul Yarışması sonrasında belediye Prost'u çağırınca onunla birlikte çalışamayacağını belirtmiş ve Prost'un planlamasını da eleştirmiştir. Prost'un modern şehir planlaması anlayışında olmadığını, bir önceki yüzyıla ait beaux-arts yaklaşımıyla çalıştığını söyler. Burada şehir mühendisliği ile şehir estetiği arasındaki gerilimleri eleştiri konusu olarak ortaya koyar. Mimar Emin Onat ile birlikte, 1937'de İstanbul için Prost'un eksenel planına karşı duran bir dolaşım analizi önermiştir (Şekil 5). Wagner; mimarlık ve planlama ortamındaki mesleki uygulamanın içine giremeye-yince, gitgide daha fazla yayıncılık alanına kayar ve belediye ile yaptığı sözleşme süresinin bir kısmını Akademi'de geçirerek, "Şehir İnşası" adıyla verdiği dersin³⁰ notlarını Arkitekt dergisinde peş peşe yayımlar. Yazılarının bazılarının başlıkları şöyledir:



Şekil 6. Martin Wagner'in Mimari Ölçekli Çalışmaları. Üstte Dolmabahçe Sarayında Sergi Planı, İstanbul 1937, altta Eskimo Evi (İglu) 1940. Kaynak: Bernd Nicolai,; *Modern ve Sürgün, Almanca Konuşulan Ülkelerin Mimarları Türkiye'de (1925-1955)*, Çev.Yüksel Pöğün Zander, TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, İstanbul, 2011, s.190. Ülkelerin Mimarları Türkiye'de (1925-1955), Çev.Yüksel Pöğün Zander, TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, İstanbul, 2011, s.188.

- Büyük şehirler nasıl tadil edilir?
- Şehir inşası ne demektir?
- Şehir inşaatında sermayenin rolü,
- Şehircilikte sermayenin yanlış idaresi,
- İstanbul şehrinin düzeltilmesi meseleleri,
- İstanbul'un seyrisefer meselesi,
- İstanbul havalisinin planı.

Wagner akademideki derslerinde şehir inşasının ne demek olduğunu anlatırken; şehir inşasının aslında hayat yaratmak ve iktisat vücuda getirmekten başka bir şey olmadığını, kente toplumsal boyutuyla bakılması gerektiğini ve Avrupa'ya öykünen yaklaşımların Türkiye kentlerinin gerçekleri ile uyumadığını söylemiştir.

Martin Wagner'in Türkiye'de gerçekleştirdiği tek somut proje, 1937 yaz aylarında Dolmabahçe Sarayı'nda kısa süren bir Kemalizm sergisinin mekânsal düzenlemesidir.³¹ 1937 başlarında Wagner Ankara ile ilişkisini güçlendirmiş ve Ankara Siyasal Bilimler Yüksek Okulu'nda şehir planlaması üzerine sunumlar yapmış ve şehir planlaması ile ilgili yeni bir enstitünün kurulması aşamasında Ernst Reuter'i bir uzman olarak önermiştir. 1938'de Siyasal Bilimler Yüksek Okulu'nda ilk kez şehircilik dersleri veren Reuter özellikle mahalli idareler, mahalli idareler maliyesi, kent içi ulaşım konusunda yayınlar yaparak, şehircilik alanında etkili olmuş önemli bir aktördür.³²

Wagner 1938'de Harvard'a gittikten sonra

Türkiye ile yeniden ilişki kurmuş ve genişletilebilen prefabrik konut projeleri önermiştir. Bu konutlar, asıl afet bölgeleri ile askeriye için düşünülmüştür. Bu önerisi 1939'da Doğu Anadolu'da 20 bin kişinin öldüğü deprem felaketinden sonra bir sonuç getirmemiş, Amerika'da bulunduğu yıllarda Washington'daki Türk Büyükelçisine eskimo evleri (ıglu) önerisini sunmuştur. Bu öneri 1940 yılında Arkitekt dergisinde yayımlanarak proje düzeyinde kalmıştır.³³ (Şekil6).



Şekil 5. Martin Wagner'in Emin Onat'la birlikte yaptığı İstanbul ulaşım analizi. Kaynak: Bernd Nicolai,; *Modern ve Sürgün, Almanca Konuşulan Ülkelerin Mimarları Türkiye'de (1925-1955)*, Çev.Yüksel Pöğün Zander, TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, İstanbul, 2011, s.188.

Akademideki Şehircilik Derslerinde Başat Bir Aktör Seyfi Arkan (1904-1966)³⁴ın Kentsel Tasarım Ortamını Oluşturucu Rolü

GSA'daki öğrenciliği 1924-28 yılları arasında geçen Seyfi Arkan; daha sonra her biri mimarlık dünyasında güçlü birer aktör olacak Sedat Hakkı Eldem, Burhan Arif, Şevki Balmumcu, Abidin Mortaş, Salim Akkaynak, Zeki Sayar'la aynı esnada mezun olmuştu. Akademiden Sedat Hakkı Eldem ve Burhan Arif 1928 yılında, Seyfi Arkan ise 1929 yılında (Çanakkale Şehitleri Abidesi yarışmasını birincilikle kazandıktan sonra) Bakanlık tarafından eğitim amaçlı yurtdışına gönderilmişler, Seyfi Arkan 1929'da Berlin'de Poelzig'in bürosuna girmiş ve 1933'te ülkeye geri dönmüş, 1934 yılında Kültür Bakanlığı İnşaat Dairesi Mimari Bürosu'nda çalışmış, 1935 yılında da Egli'nin yardımcısı olarak Güzel Sanatlar Akademisi'ne şehircilik öğretmeni olarak atanmış ve bu görevini 1966 yılına kadar sürdürmüştü³⁵, sadece 1937-1939 yılları arasında askerlik görevi nedeniyle kesintiye uğramıştır.³⁶ Arkan, çeşitli vesilelerle zaman içinde yurt dışına gidiyor ve şehircilikle ilgili araştırmalar yapıyordu. Nitekim 1936 yılında şehircilik bilgisini geliştirmek için Egli'nin isteği üzerine, Paris'e Henri Prost'un yanına gönderilmiş³⁷, 1939'da Stockholm'de 17. Ev ve Şehir Planları Beynelmül Mimari Kongresi'ne Türk delegesi olarak katılmıştı.³⁸ 1955 yılında "Şehir Planlarında

Ucuz Mesken Siteleri ve Evleri” konusunda hazırladığı rapor, mesleki çalışmaları için hazırladığı kitap içinde yer alır.³⁹ Akademideki mimarlık şubesinde Seyfi Arkan Şehircilik 1’i, eş zamanlı olarak Mehmet Ali Handan Şehircilik 2 dersini veriyordu.

Seyfi Arkan’dan önce GSA’da şehircilik derslerinde görev almış olan Ernst Egli, Bruno Taut, Celâl Esad Arseven ve Martin Wagner’in her birinin şehircilik kültürünün oluşmasındaki katkılarından ardından, Seyfi Arkan’ın GSA’da oluşturduğu etki çeşitli açılardan ele alınabilir:

V.Şehirleşme sürecindeki insan topluluklarının farklı bilim dalları tarafından incelenmesi

VI.Şehirli insan topluluğunun genel karakteristikleri

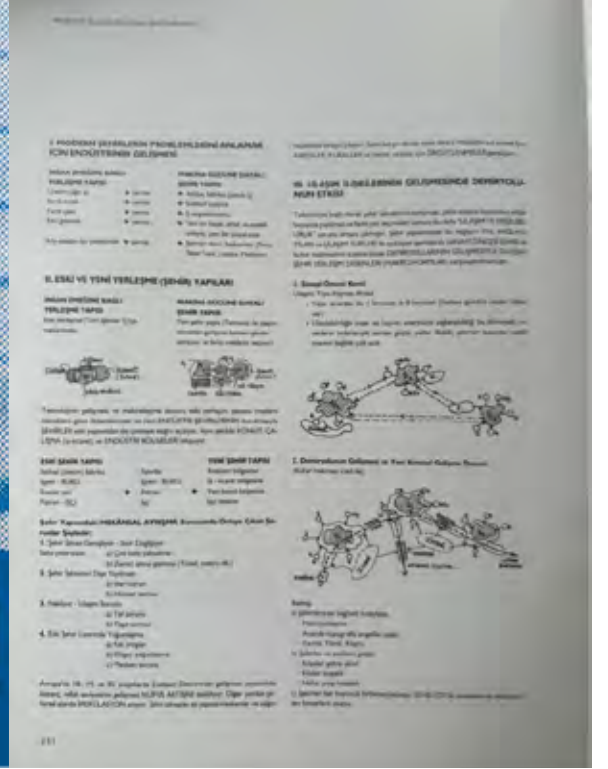
VII.Şehirleşme ve şehirlerin oluşumunda çeşitli tesirler

VIII.Şehirleşmenin getirdiği sonuçlar

IX.Şehir planlarında ortak kullanışlara ait pratik bilgiler

X.Şehirlerin altyapı elemanları

XI.Bina yüzlerinin (cephelerin) güneşlenmesi, ışıklandırılması.



Şekil 7. Seyfi Arkan ve şehircilik ders notlarından bir örnek Kaynak: Özcan Altaban, Ersen Gürsel, "Ders Notları Üzerinden Güzel Sanatlar Akademisi Şehircilik Hocası Olarak Arkan", *Modernist Açılımda Bir Öncü Seyfi Arkan Mimarlık-Değişim-Özerklik*, Editörler: Ali Cengizkan, A.Derin İnan, N. Müge Cengizkan, Ankara, 2012, s.254.

1) Şehircilik Ders Notlarının Geliştirilmesindeki Rolü

Arkan'ın, Arseven gibi yayımlanmış bir şehircilik ders kitabı olmadığı için şehircilik derslerindeki yaklaşım biçimini anlayabilme konusunda kişisel arşivlerde bulunan ders notları üzerinden bir değerlendirme yapılabilir. Bu değerlendirmeye üç tür ders notu kaynaklık edecektir: İlki Arkan'ın 1948-1956 tarihli özgün olduğu tahmin edilen, kendi ders notlarına sadık kalarak, başka bir öğrencisinin el yazısı ile birkaç kopya çoğalttığı, düzenli ve oldukça sistematik ders notlarıdır.⁴⁰ Şehircilikle ilgili konular ve başlıkların şöyle ele alındığı ders notlarından anlaşılmaktadır: (Şekil 7)

I.Modern şehirlerin problemlerini anlamak için endüstrinin gelişmesi

II.Eski ve yeni yerleşme yapıları

III.Ulaşım ilişkilerinin gelişmesinde demiryolunun etkisi

IV.Ulaşımın gelişmesinde karayolunun etkisi

İkinci kaynak ise, öğrencisi Mehmet Çubuk'un 1958 yılında derste tuttuğu notlardaki konu başlıkları şöyle belirtilmektedir⁴¹:

- Şehir Planı ve Halkla olan Münasebetler
- Şehir Planı Tersimatı ve Ölçüleri
- Şehir Planlarının Analizleri
- Şehircilik Tarihi: Tarih Öncesi Dönemler, Mısır ve Yunan Şehirciliği, Roma Şehirciliği, Ortaçağ Şehirciliği, Rönesans ve Barok Şehirlerin Hususiyetleri, 19. Asır Şehirciliği ve Hususiyetleri, Modern Şehircilik Vazifesi
- Şehirler ve Doğurucuları
- Şehirlerin Plan Muhtevası
- Şehirde Arazi Taksimatı
- Yollar, Meydanlar, Yolların İnşa Sistemleri, Yolların Kanalizasyon ve Diğer Yeraltı Tesisatı, Yolların Nevileri, Yolların Fonksiyonlarına Göre Aldıkları İsimler
- Özel Şehircilik İşaretleri – Yol Profillerine Ait Şemalar
- Hükümet ve Umumi Binalar Bölgesi-Hükümet Bölgesinde Diğer Binalar

- Ticaret Bölgesi- Oturma Bölgesi - Spor Sitesi - Büyük Sanayi Bölgesi - Şehirde Yeşil Bölge

- Şehircilik Projesine Giriş

Ders notları ile ilgili üçüncü tür kaynak; öğrencisi Süreyya Güran'ın 1959-1961 yılları arasında derslerde tuttuğu el yazısıyla yazılan notlardır.⁴² Bu ders notlarından haftalık konuların şöyle ele alındığı görülmektedir:

1.Ders: Şehircilik Nasıl Bir İlimdir? Şehir Nedir? Şehir Hayatı Ne demektir? Şehirlerin Kuruluş ve Sebepleri Nelerdir? Şehirlerin Kuruluş Nedenlerine Bağlı Olarak Farklılaşmaları, Yerleşme Alanlarının Mekân İçindeki Boyutlarının Konut Adetlerine Göre Belirlenmesi

2.Ders: Şehirlerin Yerleşme Düzeni, Şehir Planlarını Belirleyen Sosyal Yaşam Biçimi İle Şehirlerin Kalitesi, Planlama İlişkileri.

3.Ders: Şehircilik Tarihinde Eski Çağ, Yunan, Roma, Ortaçağ, Rönesans ve Barok Dönemi İle Şehir Örnekleri, 19. Yüzyıldan Günümüze Gelen Farklı Şehircilik Örnekleri.

4.Ders: Şehirlerin Doğurucu Unsurları

5.Ders: Toplumun Sosyal ve Ekonomik Yapısının Sağlıklı Gelişmesinde Şehir Plancılığı'nın Rolü Nedir, Rolü Var mıdır? Şehirlerin Canlı Bir Varlık Gibi Yaşayan, Değişen ve Gelişme Gösteren Bir Organik Yapıya Sahip Olduğu İle Sosyal Yaşam Alanı İle Şehir Planlama İlişkileri.

6, 7, 8, 9, 10. Dersler: Ulaşım Planlaması

11.Ders: Oturma Bölgeleri, Mekân Düzeni Planlamalarında Ulaşım Sisteminin Önemi, Yerleşme Alanlarıyla İlişkilendirilmesi, Yerleşme Alanlarının Kademelendirilmesi

(Daha sonraki haftalardaki dersler için, haftalara ayrılmadan toplu bir açıklama yapılıyor)

- Şehir Planlarının Toplumun Gelişimindeki Önemi ve Rolü

- Yerleşme Alanlarının Yer Seçiminde Kullanılan Kriterler

- Şehircilikte Özel ve Kamusal Alanlar

- Kamusal Alanların Öncelikli Planlanması ve Bu Alanların Birbirleriyle İlişkilendirilmesi

Bu üç farklı kaynaktan elde edilen notların, özünü korumakla birlikte tıpatıp birbiriyle aynı olmadığı görülmektedir. Buradan da hocanın yıllara göre ders notlarına bazı ekleme veya çıkarmalar yaptığı anlaşılmaktadır.

2) Seyfi Arkan'ın GSA'da Kentsel Tasarım Olgusunun Temellerinin Atılmasındaki Rolü

Her üç kaynaklı ders notlarında da eğitimci Seyfi Arkan'ın, mimarlık öğrencilerini şehirciliğin farklı ölçekli ve içerikli konularıyla karşılaştırmakla kalmayıp, planlama ve mimarlık arasında ilişkilenecek bir ara ölçek tanımlamaya çalıştığı da görülebilmektedir. Bu ara ölçeğin kentsel tasarım olarak adlandırılması sonraki yıllarda gündeme gelse de, kentsel tasarımın içerik olarak bu yıllarda akademide bahis

konusu olduğu aşikârdır. Nitekim Arkan'ın teorik konuları şemalaştırıp tahtaya çizerek anlatması, öğrencilerin bu çizimleri ve anlatımları kendi defterlerine not etmelerini sağlayıp ardından kontrol etmesiyle şemalaştırma becerisini kazandırması ve o yıllar için çok erken sayılabilecek kamusal alan-özel alan konularını gündeme getirmesiyle kentsel tasarım olgusunun o yıllara özgü belirtilerini göstermektedir.

Bu düşüncüyü destekleyen bir başka saptama; Ali Cengizkan'ın "Adana ve Kocaeli'nde Kentsel Tasarım: Jansen ve Arkan Hem Mimarlık, Hem Kent Düşünüyor" başlıklı yazısında da görülmektedir.⁴³ Cengizkan; mimarlık ve kent planlama disiplinlerinin tarihini yazarken, bu iki disiplinin karşılıklı paslaşma ve paylaşım içeren iletişimin temelinde, her iki pratiğin bütünleşmesine vurgu yaparak bu bağlamda Jansen ve Arkan'ın yollarının Adana ve Kocaeli'nde kesiştiğini belirtir. Jansen'in burada bir plancı olarak hazırladığı Adana Atatürk Parkı planında önerdiği şehir oteli ve gazino lekelerinin, bir mimar olarak Seyfi Arkan'ın projelendirdiği mimari projelerle örtüştüğünü belirterek şehir planlama ile mimari tasarım arasındaki diyaloga çok iyi bir örnek olduğunu söyler. Yine aynı metinde kendi yorumunu, U. Tanyeli'nin şehir plancısı ile mimar arasındaki ilişkinin, iki aktör arasındaki uyum ve dayanışma olabileceği kadar, usta ile çırak, ya da hoca ile öğrenci arasındaki bir haberleşme ve paslaşma olabileceği düşüncesiyle destekler. Bir başka örnek olan Kocaeli halkevi binasında da; Arkan'ın Jansen'in plan kararıyla uyum içinde, o kararı geliştirmeye yönelik adımlar attığını, özellikle kamusal bir sahil şeridinin düzenlenmesinde öncü rol oynadığını belirtir. Bu mesleki uzlaşma ve dayanışmaların, hem mimarlık alanı içinde ayrılmaya başlayan ve daha sonra bir uzmanlık alanı olacak kentsel tasarımın filizlenme belirtilerini, hem de iki mesleğin birlikte üretim yapabilme ortamını gösterdiğini ifade eder.⁴⁴

Görüldüğü gibi donanımlı bir mesleki formasyona sahip Seyfi Arkan'ın hiç şüphesiz bu deneyimleriyle öğrencilerine gerek şehircilik dersi ve gerek mimari proje atölyelerinde kentsel tasarım düşüncesini taşıdığı ve mimarlık eğitimi içinde içselleştirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

3) Seyfi Arkan'ın İmar Planları Yapma Deneyiminin Mimarlık Eğitimindeki Etkileri

Arkan'ın akademide 31 yıl verdiği şehircilik dersleriyle eş zamanlı olarak, kendi ofisinde birçok yerin imar planını yapmış olmasının kendisinin bir mimar kadar planlama konusundaki yetkinliğini de gösterir. Arkan'ın Türkiye'nin farklı yerleşmeleri için 1938-56 yılları arasında yoğun bir biçimde imar planı/mevzi imar planı/ucuz evler mahallesi planlaması/işçi evleri planlaması/oto sanatkârları sitesi ve atölyeleri

gibi imar etkinlikleri içinde olduğu görülür:

İmar Planları

- Konya-Aksaray (1938-39)
- Urfa- Birecik (1938-39)
- Urfa-Siverek (1939-43)
- Balıkesir-Edincik (1939-43)
- Gaziantep-Nizip (1942-43)
- Balıkesir-Bandırma (1942-45)
- Yozgat (1943-46)
- Kırklareli (1943-46)
- Manisa-Kula (1948-49)
- Karadeniz Ereğlisi (1944)

Mevzi İmar Planları

- Zonguldak Üzülmüş Kömür Havzası (1934-36) Amele evleri mahallesi umumi planı
- Zonguldak Kozlu-Kılıç-İncirharmanı (1935-37) Amele evleri mahallesi umumi planı
- Kadıköy Koşuyolu (1955, İstanbul Belediyesi Mesken Planlama Müdürlüğü'nde)
- Üsküdar Selâmsız (1955, İstanbul Belediyesi Mesken Planlama Müdürlüğü'nde)
- Üsküdar Nakkaşbaba (1955, İstanbul Belediyesi Mesken Planlama Müdürlüğü'nde)
- Beyoğlu Darülaceze (1955, İstanbul Belediyesi Mesken Planlama Müdürlüğü'nde)
- Emirgan Üstü İstinye (1955, İstanbul Belediyesi Mesken Planlama Müdürlüğü'nde)
- Florya (1955, İstanbul Belediyesi Mesken Planlama Müdürlüğü'nde)
- Paşabahçe Ucuz Evler Siteleri (1955, İstanbul Belediyesi Mesken Planlama Müdürlüğü'nde)
- Oto Sanatkârları Sitesi ve Atölyeleri (1956)

Ayrıca 1933-53 yılları arasında “Şehircilik”, “Şehircilik Elemanları”, “Bugünkü ve Yarınki Türk Köyleri ve Gelişmeleri” konularında üç önemli rapor hazırladığı bilinmektedir.⁴⁵

nebilmektedir.⁴⁶ Kentsel tasarım ölçeğindeki bu özellikli yaklaşımının gerek kendi ofisinde çalışan öğrencileri üzerinde, gerekse verdiği şehircilik dersindeki içerikte etkili olduğu düşünülmektedir.

Mehmet Ali Handan (1915-1990); şehircilik mimari ürünle biter...

1938 yılında Bruno Taut'un Mimari Şubesi şefi olduğu dönemde Akademiyi bitiren Mehmet Ali Handan, S.H.Eldem'in yönettiği mimari proje atölyesine asistan olarak girdikten kısa bir süre sonra 1939 yılında yurtdışına giderek önce Berlin, daha sonra Paris'te Auguste Perret'nin yanında çalışmış ve 1941 yılında Akademi'ye geri dönmüştür. 1950 yılında Gustav Oelsner'in akademideki şehircilik dersinden ayrılması üzerine, Seyfi Arkan şehircilik-I dersini verirken, kendisi de şehircilik-II dersini vermek üzere görevlendirilmiş, bu derste kentin işlevleri ve planlamasını anlatırken; kavşak çözümleri, meydan düzenlemeleri ile ilgili şematik çözüm örnekleri göstermiştir. Prost'un İstanbul planlama çalışmalarında yardımcı olarak çalışmış, İstanbul İmar Komisyonu'nda Emin Onat, Mukbil Gökdoğan ve Kemal Ahmet Arû ile birlikte görev almıştır. Ayrıca başka bir ekiple kurdukları mimarlık-şehircilik bürosunda yarışma projeleri, Tekirdağ ve Isparta illerinin imar planlarını hazırlamışlar, diğer büyük kapsamlı projeler olarak da Eskişehir Otogar Projesi, İstanbul Sheraton Otel projesini yapmışlardır. Handan'ın ne yazık ki; mimarlık ve şehircilik konularında yayını bulunmamaktadır. Kendisini yakından tanıyan meslektaşları, onun şehirciliğin mimari ürünle sonuçlandığı yaklaşımının, Arseven'in anlayış ve yaklaşımını yansıttığını belirtmektedirler.⁴⁷



Şekil 8. Shütte'nin İstanbul'da bulunduğu sıralardaki fotoğraflar (sol ve orta), 2019 tarihli hakkında yayımlanmış olan bir kitap (sağ).

Bu çalışmaların bir kısmında örneğin Balıkesir – Edincik imar planı, Koşuyolu ve Üsküdar-Selâmsız Ucuz Evler Mahallesi mevzi imar planlarında görülebileceği gibi, bu tavrının bir taraftan toplumsalcı mimar yanını gösterirken, öte yandan o dönemin bir imar planlama yaklaşımı olarak da gerekli görüldüğünde kentin özellikli alanları için 1/500 kentsel tasarım ölçeğinde daha detaylı çalışmalar yapıldığı izle-

Henri Prost (1874-1959)'un GSA'da verdiği şehircilik konferansları...

1936 yılında İstanbul planlamasını yapmak üzere İstanbul'a gelen Prost 15 yıl boyunca kaldığı İstanbul'da; belediye'deki çalışmalarının yanı sıra 1941-1943 yılları arasında GSA'da daha çok konferanslar biçiminde şehircilik dersleri vermiştir. Henri Prost'un Belediye'de bulunduğu sırada, 1941 yılında mezun olduğu GSA'da asistan olarak göreve başlayan Feridun Akozan'ın aynı zamanda İstanbul Belediyesi İmar Müdürlüğü'nde Henri Prost'un yardımcısı olarak çalışması⁴⁸, zaman zaman akademi-belediye arasındaki ilişkilere bir örnek oluşturur. 1951 yılında Türkiye'den ayrılan Prost, 1957 yılında İstanbul Valisi Başkanlığında oluşturulan Şehircilik Komitesi tarafından yeniden İstanbul'a davet edilmiş, İstanbul'da planlama eyleminin bölgeye yayılmasını ve bunun da ülke düzenleme çerçevesinde yapılmasını önerdiği, İmar ve İskân Bakanlığı'nın kuruluş çalışmalarına katkısı olduğu bilinmektedir.⁴⁹

Wilhelm Shütte (1900-1968)

Holzmeister'in asistanı olarak GSA'da 1938-1946 yılları arasında bulunan Wilhelm Schütte'nin⁵⁰ şehircilik derslerine bir süre katkı oluşturduğu belirtilse de, ne yazık ki konuyla ilgili ayrıntılı bilgiler bulunmamaktadır. "Shütte Arkitekt dergisindeki birçok makalede, örneğin deprem bölgelerinde yapı tarzı gibi kentsel tasarrım meseleleri üzerine düşüncelerini aktarmıştır."⁵¹ Shütte'nin yayımladığı diğer makaleleri, hocası Theodor Fischer, Adolf Loos ve Karl Friedrich Schinkel üzerinedir. Yaşadığı şehir Münih'ten sonra Frankfurt, Moskova, İstanbul ve en sonunda döndüğü kent Viyana'da mimar eşi Margarete Shütte-Lihotzky ile birlikte yaşamış olduğu bilinmektedir. Hakkında 2019 yılında yayımlanmış bir kitap, bu hareketli kariyerine odaklanmıştır.⁵² (Şekil 8)

Gustav Oelsner (1879-1956)

Esas olarak Yüksek Mühendis Mektebi'nde (İTÜ) Şehircilik dersleri veren Gustav Oelsner, bu okulun üniversiteye dönüşümünde Şehircilik kürsüsünü kurarak bir süre görev yapmıştır. GSA'da ise 1942-50 yıllarında Şehircilik derslerine gelmiş ve 1944 yılına kadar Kemal Ahmet Arû kendisine asistanlık yapmıştır. Arû'nun ayrılmasıyla Ahmet Suphi Tevetoglu, Oelsner'in tercüman asistanı olmuş, 1950'den 1951'e kadar (3 ay) Oelsner'in okuttuğu programı sürdürmüştür. 1950 yılında Oelsner, Hamburg planlaması için Almanya'ya geri dönünce Tevetoglu, Oelsner'in programını bir yıl devam ettirmiştir. Oelsner'in gerek İTÜ, gerek GSA'da bulunduğu yıllarda şehircilikle ilgili çalışmalara yenilik getirmiş, şehirlerin sorunlarını gerçekçi bir yaklaşımla inceleme fikrini yerleştirmiştir.⁵³

Kemal Ahmet Arû (1912-2005)

1937 yılında Egli'nin yürüttüğü reform programının ilk mezunlarından olan ve şehircilik dersini Celâl Esad Arseven ve Seyfi Arkan'dan alan Kemal Ahmet Arû GSA'dan mezun olduktan sonra Yüksek Mühendis Mektebi'nde Oelsner'in asistanı olarak çalışmaya başlamış ve yine Oelsner'e asistanlık yapmak üzere GSA'ya şehircilik dersi için gelmiş, daha sonra aralıklarla 1943-1946, 1967-1981, 1983-2003 yıllarında GSA ve MSGSÜ'de hizmet vermiştir. 1967 yılında Tarık Carım'ın Şehircilik Uygulama Atölyesi'nden ayrılması üzerine, Mehmet Ali Handan'ın önerisi ve davetiyle Y.Mimarlık Bölümü Şehircilik Uygulama Atölyesi'ne yeniden gelmiştir. Arû'nun verdiği şehircilik dersleri dışında, 1975 yılında Akademi'de başlatılan Şehircilik Hareketi'ni ve Akademi Şehircilik Araştırma Enstitüsü kuruluşunu destekleyerek, Enstitü'nün ikinci başkanı olmuştur. Dünya Şehircilik Günü Türkiye Daimi Komitesi Başkanlık Sekreterya'sının da Akademide kurulmasını desteklemiş, bu kapsamda sürdürülen kolokyum ve kongreler düzeni içinde yer almış-

tır⁵⁴.

K.A.Arû'nun, mesleki uygulamaları içinde mimarlık uygulamalarından çok, hazırladığı imar planları, çevre düzeni planlaması, kampüs planlamaları, toplu konut yerleşmeleri, sahil seridi / kültür park düzenlemelerinin önemli bir yeri vardır⁵⁵:

- 1944 İsparta İmar Planı
- 1945 Kayseri İmar Planı
- 1945 Ödemiş İmar Planı
- 1946 Tekirdağ İmar Planı
- 1946 Söke İmar Planı
- 1946 Malkara İmar Planı
- 1947 Babaeski İmar Planı
- 1947 Bandırma İmar Planı
- 1947 Gönen İmar Planı
- 1947 Finike İmar Planı
- 1947 Burdur İmar Planı
- 1947 Serik İmar Planı
- 1947 Biga İmar Planı
- 1947 Tokat İmar Planı
- 1947 Kars İmar Planı
- 1947 Turhal İmar Planı
- 1947 Levent İşçi Mahallesi Projelendirmesi
- 1948 Gaziantep İmar Planı
- 1950-1960 1.2.3.4. Levent Mahalleleri Projelendirmeleri
- 1950-1960 Koşuyolu Mahallesi Projelendirmesi
- 1951 Etiler Şeker Sitesi Yapı Kooperatifi
- 1952 İzmir Planı Yarışması Birincilik Ödülü
- 1970 Tavşanlı İmar Planı (Emin Canpolat ile)
- 1970 İTÜ Ayazağa Kampüsü Planlaması
- 1971 Diyarbakır Dicle Üniversitesi Kampüsü Planlaması
- 1977-1983 Urfa Ziraat Fakültesi Kampüsü Planlaması
- 1970'ler Kağıthane Kültür Parkı Planlaması
- 1980 Florya Sahil Şeridi Turistik Amaçlı Yerleşme Düzeni
- 1982 İskenderun Çevre Düzeni ve Nazım Plan Araştırması

Rebiî Gorbun ile birlikte 1947 yılında başlayan İstanbul'daki ilk toplu konut örneği olan Levent İşçi Mahallesi projelendirmesi işi, öncü bir çalışmayı ve uygulamayı oluşturur.

Çalışmaları arasında Şehircilik ile ilgili konular daima ön planda olmuştur. Hazırladığı kitaplar arasında, *İkinci Dünya Harbinden Sonra Garp Avrupa'sında Mesken Problemi*, İstanbul Matbaacılık 1950, *Memleketimizde İmar Planı Çalışmaları ve Tersim Esasları Hakkında Teklifler*, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul 1955 (Gündüz Özdeş ile birlikte), *Yayalar Taşıtlar Şehir Dokusunda Yeni Ulaştırma Düzenleri*, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul 1963, *Şehircilik Konferansları 1965-1966 Yaz Yarıyılı*, İTÜ Mimarlık Fakültesi Şehircilik Kürsüsü Yayınları, İstanbul 1972, *Şehircilik Enstitüsü Dergileri*, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul 1969-1970, *Karachi Metropolitan Bölge Master Planı Raporu*, İTÜ Mimarlık Fakültesi Şehircilik Enstitüsü 1973, *Türk Kenti Türk Kent Dokularının İnce-*

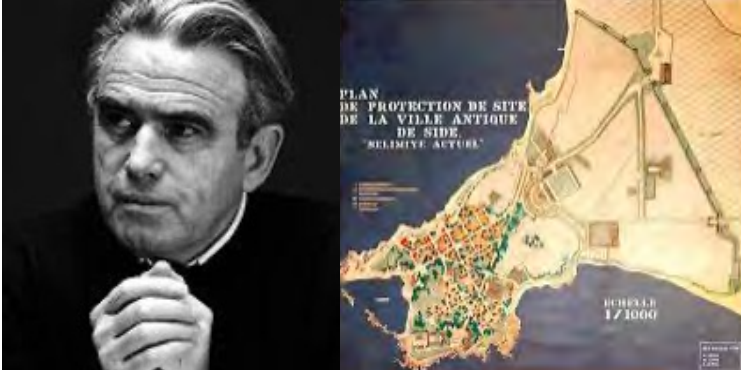


Şekil 9. Kemal Ahmet Arû'nun Türk Kenti Kitabı

Kaynak: *Türk Kenti Türk Kent Dokularının İncelenmesi ve Bugünkü Koşullar İçinde Değerlendirilmesine İlişkin Yöntem Araştırması*, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, 1998.

lenmesi ve Bugünkü Koşullar İçinde Değerlendirilmesine İlişkin Yöntem Araştırması, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, 1998, *Kemal Ahmet Arû Bir Üniversite Hocasının Yaşamının 80 Yılı*, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, 2001.

K.A.Arû'nun 1943-1946, 1967-1981, 1983-2003 yıllarında GSA ve MSGSÜ'de şehir-cilik kürsüsü ve bölümüyle sürdürdüğü ilişkinin, kentsel tasarım olgusunun kurum içinde gelişmesinde çok önemli katkısı olmuştur (Şekil 9).⁵⁶



Şekil 10. Uluslararası Side ve Çevresi Turizm Planlama Yarışması Birincilik Ödülü (Mehmet Çubuk ve Nihat Güner ile)

Tarık Carım (1923-1990)

Mimarlık eğitimini Paris'te Ecole Nationale des Beaux-Arts'da, Şehircilik eğitimini Paris Şehircilik Enstitüsü'nde 1955'de tamamlayan Carım, mekânların algılanmasında yeni yorum, teknik ve yöntem geliştirmiş⁵⁷, Le Corbusier ve Jean Prouvé'nin yanında çalışmıştır. Bauhaus ekolünü benimseyen Group Espace'ın etkisinde kalan Hadi Bara ve İlhan Koman'la birlikte Türkiye'de Grup Espas'ı kurmuşlardır. Kuramsal çalışmalara yoğunlaşan ekip, plastik sanatların sentezi konusu üzerinde durmaktaydılar. Çok çeşitli ölçeklerde ve konularda çalışan Carım,

1961 yılında Doğu Marmara Bölge Planlama Bürosu Müdürüyken kendisini GSA'ne Utarit İzgi davet etmiş ve Şehircilik Uygulama Atölyesi'nde görev almıştı (1960-1966). Carım, İstanbul'un sorunlu bölgeleri üzerinde öğrenci gruplarına analitik çalışmalar yaptırmış, planlama sistematığını Doğu Marmara Bölge Planlama örneği üzerinde kurmuş, bu çalışmalarda ekip çalışmasını ve böyle bir ekip içinde mimarın üstlenebileceği rolü derslerinde vurgulamıştır. Hem Paris Şehircilik Enstitüsü'nde yaptığı tezin konusu hem de görev aldığı Birleşmiş Milletler Örgütü'nde uygulanan yeni yaklaşımda kentsel tasarım yöntemi ve tekniğiyle ilgili dersler, konferanslar vermesi için daha sonraki dönemlerde de davet edilmişti. Akademide bulunduğu iki farklı dönemde analitik şehircilik ve kentsel tasarım eğitiminin gelişmesine katkı sağlamıştır.⁵⁸

Ersen Gürsel (1939-)

GSA Yüksek Mimarlık Bölümü'nü 1962'de bitirdikten sonra aynı yıl Mehmet Ali Handan Mimari Proje Atölyesi'ne sınavla asistan olarak giren Ersen Gürsel, aynı zamanda Seyfi Arkan'ın Şehircilik I ve Mehmet Ali Handan'ın Şehircilik II derslerinde görev almış, 1966-67 yıllarında İspanya'da bulunmuş, Şehircilik Kürsü'sünde 1963 ile 1973 yılları arasında asistanlık görevini sürdürmüştür.⁵⁹ Mesleki kariyeri çerçevesinde gerçekleştirdiği mimari proje ve uygulamalarının yanı sıra; birçok yerleşim yerinin şehir planlaması ve kapsamlı programı olan kentsel tasarım projeleri, çevre düzenleme projeleri ve büyük ölçekli mimari projeler ile yarışma projeleri gerçekleştirmiştir: (Şekil 10)

- 1963-67 Çal, Devrekani, Yalova İmar Planları
- 1969 Uluslararası Side ve Çevresi Turizm Planlama Yarışması- Birincilik Ödülü (Mehmet Çubuk, Ersen Gürsel, Nihat Güner ile)
- 1974 Adana Karataş Turizm Planlaması Yarışma Projesi - Birincilik Ödülü
- 1977 Haliç ve Çevresi Master Planı ve Uygulama Programı (Mehmet Çubuk, Haydar Karabey ile)
- 1978-80 Sultanahmet ve Çevre Düzenleme Projesi
- 1980 İstanbul Florya Kıyı Düzeni ve Turistik Tesisler Projesi
- 1981 Kariye Camii ve Çevresi Tarihi Düzenleme Çalışmaları
- 1986 Bodrum, Bitez-Yahşi-Ortakent İmar Planı (Haydar Karabey, Betül Sayın, Oya Erar, Gönül Şahin, Orhan Demir, Yücel Ünal ile)
- 1988 İstanbul Yeşilyurt – Yeşilköy Sahil Düzenlemesi,
- 2002 İzmir Konak Meydanı Düzenlemesi (Haluk Erar ile)
- 2005 Fethiye – Göcek Merkez Meydan Düzenleme Projesi
- 2005 Yalova Fatih Caddesi ve Sahil Alanı Düzenlemesi (Korhan Kalaycıoğlu ile)
- 2010 Bodrum Gümbet Meydanı ve Çevresi düzenlemesi

- 2010 – 2014 Bodrum Çevre Düzenlemesi
 - 2015 Kastamonu Nasrullah Camii ve Çevresi Projesi (Oya Erar ile)
 - 2015 Ayvalık Kırilangıç Sit Alanı, Sosyal, Kültürel rekreasyon amacı projesi (Oya Erar ile)
- Ersen Gürsel Şehircilik Kürsüsü'nde bulunduğu dönem içinde; şehircilik ölçeğinin mimarlık eğitiminde önemsenmesine, planlama ve mimarlık alanındaki mesleki deneyimleriyle bu iki alan arasında köprü oluşturacak kentsel tasarım olgusunun gelişimine katkıda bulunmuştur. Gürsel için; editörlüğünü N. Müge Cengizkan ile Gizem Albayrak'ın yaptığı, *Yere Ait: Ersen Gürsel Mimarlığı* isimli kitap 2017 yılında Mimarlar Odası tarafından yayımlanmıştır.

Mehmet Çubuk (1935-)

1955-1961 yıllarında GSA'da eğitim alan ve 1961'de mezun olur olmaz İstanbul Belediyesi'nde uzmanlar olarak Turgut Cansever, Tuğrul Akçura ve Tarık Carım'ın bulunduğu Metropolitan Planlama Bürosunda çalışmaya başlayan Çubuk; 1962'de bakanlık bursuyla Paris'e giderek Sorbonne Üniversitesi Beşerî Bilimler Fakültesi Şehircilik Enstitüsü'nde Şehircilik uzmanlık eğitimini tamamlamış, ardından 1966'da GSA'nda Şehircilik Dersine asistan olarak atanmıştır. Çubuk; kendisinin şehirciliğe ve akademik hayata yönelmesinde Utarit İzgi'nin büyük bir rolü olduğunu belirtir.⁶⁰

Çubuk'un Paris'te bulunduğu sırada Ecole Nationale des Beaux-Arts'da Tony Garnier şehircilik seminerlerine devam etmesi, André Gutton ve Robert Auzelle'in yürüttüğü çalışma ekibi içinde olması, kentsel alanlardaki sorunlarla ilgili yöntem, teknik ve düşünce geliştirme, proje analizleri, alternatif çözümler arama daha sonra Akademi'de gerçekleştireceği eğitim faaliyetlerinin ana fikrini oluşturacaktır.

Çubuk'un asistanlığa başladığı 1966'da Seyfi Arkan'ın vefat etmesi üzerine Mehmet Ali Handan'ın yürüttüğü Şehircilik I - II derslerini ve Tarık Carım'ın yürüttüğü Şehircilik Atölyesi'ni, diğer asistan Ersen Gürsel ile birlikte asiste etmeye başlamıştır. Bu ikilinin daha sonraki yıllarda birlikte girdikleri ve ödül aldıkları yarışmalar⁶¹ ile birlikte kurdukları bürolarında elde ettikleri deneyimleri eğitime aktararak, şehircilik eğitiminin geliştirilmesine katkıda bulunmuşlardır. Birlikte organize ettikleri şehircilik seminerlerinde öğrencileri de organizasyon tarafına katarak daha aktif bir yapıyla birlikte, seminerleri destekleyici alan gezileriyle dinamik bir ortamın oluşmasını sağlamışlardır.

Mehmet Çubuk; GSA ve MSGSÜ'de emekli olduğu 2002 yılına kadar büyük bir varlık göstermiştir. Gerek akademyada, gerek akademya dışında çok farklı ortamlarda şehirciliğin ve kentsel tasarım olgusunun gelişmesi ve kurumsallaşması için büyük bir çaba göster-



Şekil 11. Akademi Tarihinde Kentsel Tasarımın Bir Olgusu ve Yüksek Lisans Programı Olarak Ortaya Çıkmasında Mücadeleci Varlığıyla Ön Plana Çıkan Bir Aktör: Mehmet Çubuk. Kaynak: Mehmet Çubuk; *Akademi'de Şehircilik Eğitim Tarihi 1930-2002*, Sis Yayınları, İstanbul, 2012

miştir. Çubuk'un asistan olarak görev aldığı birinci dönem yıllarındaki (1966-1969) çalışmaları; daha sonraki kürsüleşme dönemine doğru giden süreç için adeta yol gösterici bir nitelik taşır. Nitekim bu çabalar; bildirinin kapsamı dışında kalan ve 1969'dan sonraki dönemde yaşanacak olan Şehircilik Araştırma Enstitüsü'nün kurulması, Dünya Şehircilik Günü Türkiye Daimi Komitesi Başkanlık Sekreteryalığı'nı da uzun yıllar Akademi sürdürerek Şehircilik Kolokyumları için farklı platformların oluşturulması, Mimarlık Eğitimi Programı İle Bütünleşik Kentsel Tasarım Uzmanlık Eğitim Modeli'nin oluşturulması gibi eylemlere hazırlık niteliği göstermektedir (Şekil 11).

Sonuç Yerine

Türkiye'de *Şehircilikle* birlikte *Kentsel Tasarım* düşüncesinin köklerinin; MSGSÜ'nün kendine özgü yapısı içinde, eğitim reformunun yapıldığı 1930-1969 yılları arasındaki 39 yıllık süreçte doğmuş ve gelişmiş olduğu ve Türkiye'deki kentsel tasarım ortamının gelişmesine hazırlayıcı bir dönem oluşturduğu görülmüştür. Bu hazırlayıcı dönemle birlikte; sözü edilen aktörlerin aldıkları eğitim ve mesleki pratikler, mimarlık ile daha sonra kurumsallaşacak olan planlama arasında bir köprü oluşturacak kentsel tasarım olgusunu geliştirmiş, daha sonraki yıllarda bu olgunun birçok ortamda varlık göstermesinin tetikleyicisi olmuştur. Nitekim kentsel tasarım; yüksek lisans programı olarak birçok üniversitede kurumsallaşmasının yanı sıra, yarışmalarla da ülke gündemine yerleşmiştir. 1980'li yıllardan itibaren ilk defa açılmaya başlayan kentsel tasarım yarışmalarında bu kurumun hocalarının hem jüri üyesi olması, hem de yarışmaların içeriğini oluşturması, kentsel tasarım yarışmalarının kurumsallaşmasında da öncü bir rol oynamış olduklarını gösterir.⁶²

Hiç şüphesiz bu süreç, Türkiye'deki diğer akademik çevrelerin varlığıyla gitgide güçlenmekte ve kentlerin yaşam alanlarının niteliklerinin artırılmasında önemli bir alan oluşturmaktadır.

Not: “Şehircilik ve Kentsel Tasarım Olgusunun Tarihsel Kökleri”ni konu edinen bu yazı 1930-1969 yılları arasındaki döneme odaklandığı için, bu dönemin hemen ardından gelen 1969-1983 yılları arasındaki ikinci dönem bu yazı kapsamı dışında kalmıştır. Dolayısıyla kentsel tasarımın gerek kurum içinde gerekse kurum dışında gelişmesine büyük katkı koyan Haydar Karabey, Aykut Karaman ve Güzin Yüksel Konuk’un, DGSA Şehircilik Kürsüsü ve MSGSÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü’nün öncüleri olarak ayrı bir araştırma kapsamında ele alınmaları gereklidir. Böylelikle çağdaş kentsel tasarım sürecine getirdikleri kazanımlar, yeni araştırmalar için yol gösterici olacaktır.¹¹

Gülşen Özaydın, Prof. Dr., MSGSÜ, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü.

Notlar

1: Bu inceleme yazısı, yazarın 25 Mayıs 2023 tarihinde 31. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu -MSGSÜ Sedat Hakkı Eldem Oditoryumu’nda sunmuş olduğu “Sanayi-î Nefise Mektebi’nden Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesine: Kentsel Tasarım Olgusunun Tarihsel Kökleri” isimli bildiri ile yazarın 25 Aralık 2023 tarihinde MSGSÜ Mimarlık Fakültesi Şehir Ve Bölge Planlama Bölümü, Kentsel Koruma Ve Yenileme Bilim Dalı’nın “Cumhuriyetin 100.Yılında Şehircilik Konferansları” bağlamında organize ettiği konferanslar dizisi çerçevesinde MSGSÜ Mim. Fak. Ernst Egli Konferans Salonu’nda sunmuş olduğu “Sanayi-î Nefise Mektebi’nden MSGSÜ’ye Şehircilik Bölümü’nün Tarihsel Kökleri” isimli konferans metinlerinin geliştirilmiş halidir.

2: Mehmet Çubuk; *Akademi’de Şehircilik Eğitim Tarihi 1930-2002*, Sis Yayınları, İstanbul, 2012. MSGSÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Başkanlığı’nı 1982’den 2002’ye kadar hiç kesintisiz 20 yıl yapmış olan Mehmet Çubuk’un; Akademi’deki Şehircilik Eğitim Tarihi’ni incelediği bu kitabında üç dönem üzerinde durmaktadır. 1930-1969 yılları arasında mimarlık eğitiminde reformist bir müdahalenin yapıldığı ve şehirciliğin hem zorunlu hem de bir seminer dersi olarak müfredat içinde yer aldığı yıllar birinci dönemi; 1969-1982 yılları arasında gelişen kürsüleşme yapısı içinde şehircilik kürsüsünün de aktif olarak yer aldığı yıllar ikinci dönemi; tüm ülkede üniversiteler için bir dönüm noktası oluşturan 1981 yılındaki Yüksek Öğrenim Kanunu ile başlayan süreçle birlikte bölümleşmenin olduğu yıllar da üçüncü dönemi oluşturmaktadır. Bu yazıda şehircilik ve kentsel tasarım olgusunun köklerinin oluştuğu, 1930-1969 yılları arasındaki Yol Göstericiler- Öncüler’le oluşan Birinci Döneme odaklanılmıştır.

3: Albert Malche’nin verdiği rapor doğrultusunda 1933 tarih ve 2252 sayılı çıkarılan kanunla, 1933’te İstanbul Dârülfünunu kapatılarak yerine İstanbul Üniversitesi kurulmuş, Almanya’dan göç ederek Türkiye’ye gelen hocalar üniversite anlayışının yerleşmesinde etkileri olmuş, üniversite, fakülte, rektör gibi kavramlar 1933’teki reform hareketiyle oluşmuştur. Almanya’dan gelen hocalarla ilgili detaylı bir araştırma için bkz.: Selman Yaşar; *1933 Üniversite Reformu Sürecinde Ankara’da Görevli Alman Uzmanlar ve Yaptıkları Çalışmalar*, İKSAD Yayınları, Ankara 2021

4: Bernd Nicolai; *Modern ve Sürgün, Almanca Konuşulan Ülkelerin Mimarları Türkiye’de (1925-1955)*, Çev.Yüksel Pöğün Zander, TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, İstanbul, 2011, s.141. Reformlarla ilişkili tüm planların uygulamaya geçirilmesinin, yaklaşık 1933’den itibaren Yüksek Öğretim ve Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü’nde bulunan Cevat Dursunoğlu’na bağlı olduğu ve bu yıllarda projelerle

ilgili kararlar üzerinde yüksek bürokrasinin oluşturulduğu vurgulanmıştır.

5: Egli’nin asistanları olan Sedat Hakkı Eldem ile Arif Hikmet Holtay, her ne kadar doğrudan şehircilik dersi vermemiş olsalar da, akademide şehircilik kültürünün oluşmasına katkıda bulundukları düşünülmektedir. Egli’nin genç asistanı Sedat Hakkı Eldem’i geleneksel Türk Evi ile ilgili yapısal kayıtlar ve sistematik analizler yapmak üzere görevlendirmiş olduğu bilinmektedir. Böylelikle Sedat Hakkı Eldem’in Türk Evi konut mimarlığı üzerine yapacağı geniş çaplı bir yayının zemini hazırlanmıştır. Ayrıca; Arif Hikmet Holtay’ın da, hem tasarım atölyesinde hem de “kentsel tasarım derslerinde” Egli’nin hedeflediklerini uygulamaya koyduğu belirtilmektedir. Bu nedenle, Egli’nin yol açtığı farklı yönelimlerin akademinin bu iki genç asistanının hem proje atölyelerindeki yaklaşımlarında, hem eğitimle paralel biçimde yürüttükleri akademik ve mesleki uygulamaları üzerinde etkili olduğu kanaatine varılmıştır. Bu konu ile ilgili daha detaylı açıklama, bir sonraki başlık altında yapılacaktır.

6: Demir, Ataman Demir; *Arşivdeki Belgeler Işığında Güzel Sanatlar Akademisi’nde Yabancı Hocalar “Philipp Gint-her’dan (1929) – (1958) Kurt Erdmann’a Kadar”*, MSGSÜ, İstanbul, 2008, s.25.

7: Nicolai, a.g.e. s.54.

8: Neslinur Hızlı, Nezir R. Aysel, “Ernst Egli’nin Güzel Sanatlar Akademisi Mimarlık Eğitimi Reformu Çalışmaları”, *Ernst A. Egli, Türkiye’ye Katkıları-Yerel Yorumlar-Eğitimde Program-Pratiğin Muhasebesi*, Editörler:Ali Cengizkan, Selda Bancı, N.Müge Cengizkan, TMMOB Mim. Odası Yayınları, Ankara 2017 s.75-84.

9: İlhan Tekeli, *Türkiye’nin Kent Planlama ve Kent Araştırmaları Tarihi Yazıları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011, s.109. Tekeli, ayrıca Egli’nin daha sonraki yıllarda Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsünde ders verirken memleket planlaması konusunda, *Şehirciliğin ve Memleket Planlamasının Esasları*, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara, 1957, künyeli bir kitap yayımladığını belirtir.

10: Murat Erdal Dere; *Türk Modernleşmesi ve Mimarimiz – Erken Cumhuriyet Mimarisini Ernst Egli Üzerinden Okumak*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul 2021, s.132-133. Dere’nin bu kitabı, Egli üzerine yaptığı doktora tezinin kitaplaştırılmış halidir.

11: Dere; a.g.e. s.132. Egli’nin ödül aldığı yarışmalardan ilki Osmanlılar Dönemi’nde Belgrad’ı savunmak için toplanın yerleştirildiği Topçu Dere Kalesi, ikincisi 1926’da Macaristan’ın Esseg kenti için düzenlenen bir yarışma olarak belirtilmektedir.

12: Dere; a.g.e. s.140-153. Egli’nin gerçekleştirdiği imar planları; Niğde (1936-40), Samsun (1939-41), Balıkesir (1940-41), Edirne (1940), Denizli ve Denizli’nin ilçeleri (1939): Kızılcabölük, Çal, Tavas, Kale Tavas, Çivril, Yeşil Yayla’dır.

13: Dere; a.g.e. s.133. Egli, “Şehirlerin Tarihi *Geschichte des Stadtebaues* isimli kitabında şehir fikri üzerine; *Şehir canlı bir organizmadır, belirli bir yerde ve şekilde büyür. *Şehrin silüetinden doğayı çıkarmamız ne hakkımızdır, ne de görevimizdir.*Şehir planlarının bilincinin artması ve doğa koşullarının da imkânıyla şehrin düzeni üst bir ifadeye bürünür. Böylelikle etkileyici bir silüet ortaya çıkar.*Şehri, içinde yaşayanların vakit geçirdikleri bir mekân olarak algılamak yerine, dünyaya ve insana hizmet eden, nesillerin beden ve ruhlarını kendi evinde hissettikleri bir mekân olarak görüldüğünde ancak onu iyi ve hakiki bir şehir olarak niteleriz.” demektedir.

14: Tekeli, a.g.e. s.98. Tekeli, 1933-1945 yılları arasında Türkiye’deki kent planlarının karmaşıklık düzeylerine göre beş farklı düzeyde yapıldığını, bunların 1.Mahalle (siedlung), 2.Köy, 3.Eskiden var olan kentler, 4.Yeni kentler, 5. Bölge planları olduğunu belirtir. Mahalle planlamasının

1930'lar sonrasındaki gelişmelerin ortaya çıkardığı gereksinimlerden doğduğunu, konutların teker teker yapılması yerine, belirli bir örgütlenme içinde çok sayıda ve bir elden yapılması gereksinimi ile ortaya çıkınca mahalle planlarını yapılmaya başladığını söyler.

15: Sedad Hakkı Eldem, uzun yıllara yayılan bu araştırmasını “*Türk Evi Plan Tipleri*”, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Yayını, İstanbul, 1. Baskı 1954, 2. Baskı 1968 olarak İTÜ’de basılmasını sağlamıştır. Kitabın 1954 baskısının önsözünde Eldem; bu etüdü 1940 yılında GSA Millî Mimarî çalışması olarak tamamlandığını, fakat o zamandan beri çeşitli nedenlerden dolayı bu çalışmanın yayımlanamadığını, Teknik Üniversite Mimarlık Fakültesi’nin dostane ilgisi sayesinde basılabildiğini, Türk evinin incelenmesinde plan tiplerinin ele alındığını ve bunun için büyük miktarda dokümandan istifade edildiğini, planların bir kısmının GSA Millî Mimarî seminerinde yetişmiş olan genç mimarlar tarafından, diğerlerinin ise kendisi tarafından yapıldığını, planların 400 yıllık bir devre karşılık gelen Osmanlı Türk sivil mimarisi çerçevesinde kaldığını belirtmektedir.

16: Aykut Köksal; “Cumhuriyet Mimarlığı ve Sedad Hakkı Eldem”, *Anlamanın Sınırı*, Arketon Yayınları, İstanbul, 2022, s.47.

17: Bülent Tanju, Uğur Tanyeli (Editörler), Sedad Hakkı Eldem Bir Katalog Denemesi, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul, 2009.

18: Egli’nin konut yerleşmelerinin düzenlenmesi için önerdiği hiyerarşik yerleşme büyüklüklerini (konut, konut grubu, küçük komşuluk, komşuluk, semt) GSA’da verdiği şehircilik derslerinde kullanmış, daha sonra bu norm günümüze kadar geçerliliğini korumuştur. Egli’den sonraki yıllarda İrfan Bayhan’ın da, İstanbul Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi’nde 1969 yılında, “yüksek dereceli meslek okulları, plâncılar ve Belediyeler için şehircilik konularını kapsayan bir el kitabı” olarak hazırladığı kitapta, bu şemaya yer verdiğini görüyoruz. Bu durum Bayhan’ın hem Alman Ekolünden gelmesi nedeniyle Egli’den haberdar olduğunu, hem de Egli’nin Türkiye’de tanınırlığını göstermektedir.

19: Ölümünden 1 yıl sonra 1972 yılında Semavi Eyice, Arseven hakkında kapsamlı bir yazı yazmıştır. Semavi Eyice, Celâl Esad Arseven (1875-1971) *Belleken Dergisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Sayı: Nisan 1972, Cilt 36 Sayı 142, s.173-201.

20: Şehircilik dersinin ilk olarak Celâl Esad Arseven tarafından 1924 yılından 1941 yılına kadar, Sanayi-i Nefise Mektebi’nde verilmiş olduğunu İlhan Tekeli de belirtmektedir. Bkz. *Türkiye’nin Kent Planlama ve Kent Araştırmaları Tarihi Yazıları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011, s.105.

21: Camillo Sitte’nin *Der Städte bau nach seinen künstlerischen Grundsätzen*’i (1889) kitabı, Türkçe’ye Janus Yayıncılık tarafından 2020 yılında “Sanatsal İlkelerine Göre Kent İnşa Etmek” ismiyle çevrilerek yayımlanmıştır. Sitte’nin bu kitabının özgün dilinden yapılan diğer bir çevirisinin; Arketon Yayınları tarafından “Sanatsal İlkelerine Göre Şehirlerin İnşası” ismiyle yakın bir tarihte yayımlanacağı bilinmektedir.

22: Arseven; şehircilik kitabının yanı sıra sanat ve mimarlık kitapları da yazmıştır. *Yeni Mimari* kitabının kapağında, isminin altında kendisini “Güzel San’atlar Akademisi Mimari tarihi ve şehircilik muallimi” olarak belirtmiştir. Buradan 1931 yılında GSA’da şehircilik derslerini verdiğini açıkça görülebilmektedir (İstanbul, Ağâh – Sabri Kitaphanesi, 1931).

23: Almanya’daki Badische Soda Fabrikası işçilerine ait bahçeli evler, Fransa’daki Tergnier bahçe şehrinin planını kullanmış olması o dönemin literatürünü çok iyi izlediğini de göstermektedir. Jardin de Tergnier şehri, Aisne senatörü ve aynı zamanda 15 Ağustos 1920 tarihli yeniden yapılanma kooperatifleri yasasının ustası olan Marquis de Lubersa-

c’ın kuzey ağına devretmeyi kabul ettiği tarım arazisi üzerinde işçiler için kurulmuş olan bir bahçeşehir örneğidir.

24: Yangın yerleri ve tarla haline konulan arazide yeni ifrazlara ait proje taslağı, s.291-299.

25: Tekeli, Türkiye’de 1933-1945 döneminde yapılan imar planları ve imar yapımının örgütlenmesi konusunu çok boyutlu ele alırken, dönemin planlamasına hâkim olan değer yargıları içinde tarihi ve doğal değerlere saygılı olmanın bulunduğunu ve bu nedenle de eski ve yeni kent için farklı planlama tutumları olduğunu belirtir. Ancak uygulamada her zaman bu ilkenin işlemediğini de ekler ve Celâl Esad Arseven’i örnek olarak gösterir. “Örneğin Camillo Sitte’nin kitabını çeviren, kendisi bir şehircilik kitabı yazarın Celâl Esad Arseven’in yapmış olduğu Kütahya planının bu ilkelere göre tamamen ters olarak yapılmış, şematik ve çevresine duyarlı olmayan bir plandır” eleştirisinde bulunur. Bkz. İlhan Tekeli, *Türkiye’nin Kent Planlama ve Kent Araştırmaları Tarihi Yazıları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010, s.110.

26: Bruno Taut’un 1938 tarihli Mimarî Bilgisi kitabı, *Mimarlık Öğretisi* ismiyle Arketon yayınları tarafından 2021 yılında özgün dilinden yeniden çevrilmiş ve görselleri yeniden ele alınarak yayımlanmıştır. Yine aynı yayınevi tarafından Taut’un diğer kitabı *Şehrin Tacı* 2022 yılında yayımlanmıştır.

27: Günlükler kitabının önsözünde Esra Akcan; “Bruno Taut’un Küresel Adalet ve İklim Adaleti Açısından Süregelelen Önemi” başlıklı yazısıyla, Bruno Taut’un mesleki duyarlılığını vurgular. *Bruno Taut İstanbul Günlüğü 10.11.1936-13.12.1938*, Çev. Tevfik Turan, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2021.

28: Hufeisensiedlung, Berlin’de 1925-33 yıllarında inşa edilmiş bir toplu konut yerleşmesidir. Mimar Bruno Taut, belediye imar müdürü ve mimar Martin Wagner, peyzaj mimarı Leberecht Migge ve Neukölln bahçeleri müdürü Ottokar Wagler tarafından tasarlanmış ve 1986 yılında Unesco tarafından mimari kültürel mirasın korunması altına alınmıştır. Bu yerleşmenin günümüzdeki kullanım işlevini, özgün karakteriyle birlikte devam ettirmiş olduğu görülmektedir.

29: Bernd Nicolai; *Modern ve Sürgün, Almanca Konuşulan Ülkelerin Mimarları Türkiye’de (1925-1955)*, Çev. Yüksel Pöğün Zander, TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, İstanbul, 2011, s.204.

30: Bernd Nicolai; a.g.e. s.201’de, Bruno Taut’un kendi çalışanları arasında adı geçen Magdeburglu Konrad Rühl’ün Türkiye’ye geliş tarihini 1938 olduğunu ve Wagner’in şehircilik derslerini de sürdürmüş olduğunu belirtir.

31: Bernd Nicolai; *Modern ve Sürgün, Almanca Konuşulan Ülkelerin Mimarları Türkiye’de (1925-1955)*, Çev. Yüksel Pöğün Zander, TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, İstanbul, 2011, s.188-189.

32: Tekeli, a.g.e. s.118.

33: Nicolai; a.g.e., s.190

34: Seyfi Arkan için TMMOB Mimarlar Odası Genel Merkezi 2008-2010 dönemi içinde Seyfi Arkan’ı Anma Programı çerçevesinde bir dizi etkinlik gerçekleştirmişti. *Modernist Açılımda Bir Öncü Seyfi Arkan Mimarlık-Değişim-Özerklik*, Editörler: Ali Cengizkan, A.Derin İnan, N. Müge Cengizkan, Ankara, 2012 tarihli kitap bu etkinliklerin bir parçası olarak yayımlanmıştır.

35: İlhan Tekeli, “Seyfi Arkan’ın Yaşamı ve Mimarlığının Toplumsal Bağlamı”, *Modernist Açılımda Bir Öncü Seyfi Arkan Mimarlık-Değişim-Özerklik*, Editörler: Ali Cengizkan, A.Derin İnan, N. Müge Cengizkan, Ankara, 2012, s.15-32. Bu süreçte şehircilik muallimi, urbanizm öğretmeni, urbanizm muallimliği, şehircilik öğretmeni gibi birbirine benzeyen adlandırmalarla unvanını kullanmıştı. O yıllarda Türkiye’de henüz kent planlama eğitimi olmadığı için, çağdaşları olan mimarlar da yaptıkları projelere unvanlarını

çoğu kez “ürbanist mimar” olarak belirtiyorlardı.

36: Esin Boyacıoğlu, “Seyfi Arkan’ın Bruno Taut’un Günlüğü’ndeki İzleri”, *Modernist Açılımda Bir Öncü Seyfi Arkan Mimarlık-Değişim-Özerklik*, Editörler: Ali Cengizkan, A.Derin İnan, N. Müge Cengizkan, Ankara, 2012, s.85.

37: Tekeli, a.g.e. s.25.

38: Ataman Demir, “Güzel Sanatlar Akademisi’ndeki Belgelerde Seyfi Arkan”, *Modernist Açılımda Bir Öncü Seyfi Arkan Mimarlık-Değişim-Özerklik*, Editörler: Ali Cengizkan, A.Derin İnan, N. Müge Cengizkan, Ankara, 2012, s.79. Demir, MSGSÜ Personel Dairesi Arşivi’ndeki kişisel dosyasında yer alan belgeler içinde, 15 Mart 1939 tarihli bir yazıda “harcırah istememek şartıyla” bu talebin GSA Müdürlüğü tarafından uygun bulunduğunu belirtmektedir.

39: Seyfi Arkan, *Seyfi Arkan ve Eserleri:1933-1956*, Türk Himark Plan Yapı Müessesesi, İstanbul, 1956.

40: Özcan Altaban, Ersen Gürsel, “Ders Notları Üzerinden Güzel Sanatlar Akademisi Şehircilik Hocası Olarak Arkan”, *Modernist Açılımda Bir Öncü Seyfi Arkan Mimarlık-Değişim-Özerklik*, Editörler: Ali Cengizkan, A.Derin İnan, N. Müge Cengizkan, Ankara, 2012, s.251-268. O dönem akademide öğrenci olan Ersen Gürsel ve Özcan Altaban’ın elde ettikleri iki belgenin değerlendirilmesiyle bu konuya ışık tutulmuş oluyor. Bu belgelerden biri, Özcan Altaban’ın 1959-1960’lardan bu yana arşivinde sakladığı ders notları olup söz konusu değerlendirmenin ilk kısmına kaynaklık etmektedir.

41: Mehmet Çubuk, a.g.e. s.93.

42: Ersen Gürsel, “Ders Notları Defteri”, *Modernist Açılımda Bir Öncü Seyfi Arkan Mimarlık-Değişim-Özerklik*, Editörler: Ali Cengizkan, A.Derin İnan, N. Müge Cengizkan, Ankara, 2012, s.269-273. Arkan’ın o yıllarda öğrencisi olan Süreyya Güran’ın 1959-1961 yılları arasında derslerde tuttuğu el yazısı notları, Ersen Gürsel’in sınıf arkadaşı olan Mimar Serpil Sönmez’in kitaplığında bulması ile ortaya çıkmış olup, hem şehircilik dersinin bir öğrenci tarafından nasıl algılandığı, hem de o derse ait belge niteliği olması açısından önem arz ediyor.

43: Ali Cengizkan, “Adana Ve Kocaeli’nde Kentsel Tasarım: Jansen ve Arkan Hem Mimarlık, Hem Kent Düşünüyor”, *Modernist Açılımda Bir Öncü Seyfi Arkan Mimarlık-Değişim-Özerklik*, Editörler: Ali Cengizkan, A.Derin İnan, N. Müge Cengizkan, Ankara, 2012, s.137-140.

44: Cengizkan, a.g.e. s.140.

45: Mehmet Çubuk, a.g.e. s.93.

46: Mehmet Rifat Akbulut, Zafer Akay, “Halk İçin Tasarlamak: Seyfi Arkan’ın Şehirciliği ve ‘Ucuz Konut’ Projeleri”, *Modernist Açılımda Bir Öncü Seyfi Arkan Mimarlık-Değişim-Özerklik*, Editörler: Ali Cengizkan, A.Derin İnan, N. Müge Cengizkan, Ankara, 2012, s.231-248.

47: Çubuk; *Akademi’de Şehircilik Eğitim Tarihi 1930-2002*, Sis Yayınları, İstanbul, 2012, s.95.

48: Ahmet Öner Gezgini (Editör), *Akademi’ye Tanıklık 2, Güzel Sanatlar Akademisi’ne Bakışlar*, içinde Feridun Akozan’la yapılan söyleşi bölümü, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2003, s.21

49: Çubuk, a.g.e., s.87.

50: Gezgini, a.g.e., s.23. Feridun Akozan kendisi ile yapılan söyleşide, yabancı hocalardan Holzmeister’in asistanı olarak Shütte’den bahsederken, kendisinin ters bir adam olduğunu, pek anlaşılmadığını, Shütte’nin az bildiği Fransızca’yla iletişim kurabildiklerini belirtmiştir.

51: Nicolai; a.g.e., s.242.

52: ÖGFA und Ute Waditschatka, *Wilhelm Schütte Architekt. Frankfurt – Moskau – Istanbul – Wien* Buchgestal-

tung: Gerda Wimmer, Parks Books, Zürich 2019.

53: Çubuk, a.g.e., s.88.

54: Çubuk, a.g.e., s.102.

55: Nuran Zeren Gülersoy, Turgay Kerem Koramaz (Editörler), *Kemal Ahmet Arû Kentsel Planlama ve Kentsel Tasarım*, Doğumunun 100.Yılına Anma Etkinlikleri, İTÜ Vakfı Yayınları, İstanbul, 2016, s.49.

56: Daha sonraki yıllarda Kemal Ahmet Arû başkanlığında 1985’de, MSGSÜ Mim. Fak. Şehir ve Bölge Planlama Bölümü’nde o dönemin bölüm başkanı Mehmet Çubuk, kentsel tasarım uzmanları Güzin Konuk, Aykut Karaman ve bölümün kentsel tasarım bilim dalında uzmanlaşmakta olan araştırma görevlileri ile birlikte, “Kentsel Tasarım Ölçeği’nde Beyoğlu’nun Restorasyonu Projesi” hazırlanmış, hem eğitim ortamında hem de Beyoğlu Güzelleştirme Derneği’nde de tartışılarak, kentsel tasarım yaklaşımının geliştirilmesi ile ilgili geniş katılımlı bir platform oluşturulmuştu.

57: Carım’ın, Ecole Nationale des Beaux-Arts Paris Şehircilik Enstitüsü’nde 1955 yılında Prof. Robert Auzelle’in yönetiminde yaptığı doktora tezinin konusu; “Les Vides dans L’Art Urbain” (Kentsel Sanatta Boşluk Kavramı).

58: Çubuk, a.g.e., s.101-102.

59: Çubuk, a.g.e., s.100.

60: Çubuk, a.g.e., s. 96.

61: 1969’da Birincilik Ödülü aldıkları Uluslararası Side ve Çevresi Turizm Planlama Yarışması (Ersen Gürsel ve Nihat Güner ile)

62: Gülşen, Özaydın, “İstanbul’da Kentsel Tasarım Yarışmalarına Bir Bakış”, *Mimarist Dergisi*, Sayı 29 Güz 2008. Bu yarışmaların aslı jüri üyeleri arasında bulunan Mehmet Çubuk kentsel tasarımla ilgili düşüncelerini o yıllarda, bu konuda çalışan kürsü arkadaşlarıyla birlikte farklı platformlarda dile getirmiştir. *Mehmet Çubuk - Güzin Yüksel, “Şehircilikte Yeni Bir Disiplin: Kentsel Tasarım/Urban Design – Bir Yaşam Sorunu Olarak Kentsel Tasarım Gerekliği”, 24-25-26 Mayıs 1982, 1. Ulusal Tasarım Kongresi, İTÜ Mim. Fak., Planlama ve Kentsel Çevre Oluşumu Üzerine Ortak Bildiriler, MSÜ Mim. Fak. Şehircilik Araştırma Merkezi Yayını, s.39-47. * Mehmet Çubuk - Güzin Yüksel, Haydar Karabey, 1978, “Yapılanmamış Kentsel - Kamusal Dış Mekânlar”, *Taşı Dergisi*, s.30.

20.yy Başında Müslüman Çocuklar İçin Bir Okul: Tekirdağ Menba-i İrfan Mektebi

Nuriye Sündüz Erşen – Deniz Mazlum

14. yüzyılda Osmanlı hâkimiyetine giren Tekirdağ'ın farklı dönemlerdeki başkentler Edirne ve İstanbul'a yakın olması buraya birçok yarar sağlamıştır. Tanzimat Fermanı ve Meşrutiyet'in ilanı ile yapılan reformların diğer pek çok yerleşimden önce buraya yansması da bu yararın bir göstergesidir. Eğitim alanında da görülen bu yansımalar bölgede farklı seviyelerdeki eğitim yapılarının yapılmasını sağlamıştır. Bu nedenle Tekirdağ'da inşa edilen anıtsal kültür varlıkları arasında eğitim yapıları da önemli bir yer tutmaktadır. Rum (Mavridis, 2017), Ermeni ve Müslüman tebaaya ait olan ve çok azı günümüze ulaşan bu okulların (Resim 1) bazılarına geri çevrilemeyecek müdahaleler yapılmış ve özgün detaylar kaybedilmiştir.

Varlığını sürdüren okullardan biri de, Müslüman çocuklar için yapılmış tek okul olan Menba-i İrfan Mektebi'dir. Çalışma kapsamında başka vilayetlerde Menba-i İrfan / Menbaülirfan Mektebi adına sahip okullar olduğu tespit edilmiş (Güçtekin, 2012) ve bu okulların birbiri ile bağlantısı olduğu düşünülmüştür. Ancak bu okullardan birinin özel teşebbüse ait olduğu, Tekirdağ Menba-i İrfan Mektebi'nin ise Cemaat-i İslamiye ve halkın desteği ile açılmış olduğu bilgisi göz önüne alınarak aynı isme sahip okullarla bir bağlantısı bulunmadığına karar verilmiştir.

Bu makale, 1910/11 yılında inşa edilen ve daha önce kapsamlı bir çalışmaya konu olmayan Menba-i İrfan Mektebi'ni bütüncül olarak belgeleyerek detaylı bir arşiv çalışmasıyla yapının tarihini ve mimari özelliklerini aydınlatmayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda da, 2011 yılından beri anaokulu olarak kullanılan yapı için, kültür varlığı değerlerini dikkate alan koruma önerileri ve doğru müdahale kararları geliştirilerek yapının hayatına devam etmesi hedeflenmiştir.

Tekirdağ'ın Kısa Eğitim Tarihi

Tekirdağ'ın eğitim tarihi ile ilgili ulaşılabilen en eski kaynak Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'dir. Bu kaynakta, bölgede üç darülhadis, üç darülkurra, kırk iki sıbyan mektebi olduğu kaydedilmiştir. Fakat bunların yerleri tespit edilememektedir. Bu dönemden sonraki eğitim yapılarının varlığı ise vakfiyeler aracılığı ile saptanabilmektedir. 1876 yılından sonra yeni okulların yapımı ve mevcut okullara maddi destekte bulunabilmek için Cemaat-i İslamiye'nin çalışmaları olduğu belirlenmiştir. Cemaat-i İslamiye (İslam

Cemiyeti), Balkanlar'da Hristiyanlarla birlikte yaşayan Türkler'in haklarını korumak için açılmıştır. Tekirdağ'da da cumhuriyetin ilanına kadar faaliyetlerini sürdürdüğü bilinmektedir (Çevik, 1949). Dernek, kentin çeşitli yerlerinde dükkânlar açarak okullara gelir sağlamayı amaçlamıştır. Benzer durum tüm cemaatler için mevcuttur. Rum ve Ermeni cemaatleri de kendilerine ait okulların masraflarını karşılamakla görevlendirilmişlerdir (Kanal, 2015).



Resim 1. Bölgedeki güncel isimleri ile birlikte, tarihî okulları gösteren harita.

1854 yılında Tekirdağ Rüstem Paşa Külliyesi içinde bulunan okul genişletilerek rüştiyeye dönüştürülmüştür (Ünal, 2014). Daha sonra bu rüştiyenin idadiye çevrilmesine karar verilmiştir (Topal, 2012). 1893 yılında Sultan II. Abdülhamit döneminin ilk idadilerinden olan Tekfurdağı İdadisi (Mekteb-i İdadî-i Mülki) de burada açılmıştır. Bu dönemde ülkede açılan idadilerden birinin Tekirdağ'da bulunması, Osmanlı'nın buraya verdiği önemi göstermektedir.

1901-1904 yılları Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyyesi'nde de Tekirdağ merkezinde bir idadi mektebi (lise), rüştiye (ortaokul) derecesinde iki Rum okulu, bir Müslüman kız ve beş iptidai mektebi; Çorlu'da, bir erkek rüştiyesi, rüştiye derecesinde bir Rum okulu, bir iptidai inas (kız) mektebi, bir iptidai mektebi; Malkara'da bir erkek rüştiyesi, bir iptidai mektebi, bir medrese; Hayrabolu'da bir erkek rüştiyesi olduğu belirtilmiştir. Bunların dışında çeşitli köylerde iptidai mektepleri olduğu görülmektedir (Cumhuriyetin 50. Yılında Tekirdağ – 1973 İl



Resim 2. Vaziyet planı, mektep ve mektep bahçesine sonradan eklenen Süleymanpaşa İlköğretim okulu olarak kullanılan okul.



Resim 3-4. Zemin kat ve birinci kat planı (pembe, idari birimleri; mavi, ıslak hacimleri; sarı, sınıfları; kırmızı, ek yapıyı göstermektedir).



Resim 5. Kuzey-güney (1-1) kesiti.

Yılığı). II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte bölgedeki eğitim yapılarının sayısının arttığı bilinmektedir. Cumhuriyetin ilanına kadar geçen süreçte ise eğitim yapıları ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bu durumun Birinci Dünya Savaşı'nın zorlu ekonomik koşullarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Cumhuriyetin ilanından sonra ise bölgedeki her kademedeki okul sayısı hızla artmıştır.

Çalışma kapsamında, Süleymanpaşa ilçesine bağlı olan eğitim yapıları araştırılmış, Namık Kemal İlkokulu (Theodoridia Kız Okulu), Ertuğrul İlkokulu (Georgiadio Erkek Okulu), Yahya Kemal Beyatlı Anaokulu (Hisousian Okulu), İnönü Ortaokulu (Hovnanian Okulu) ve bu çalışmanın konusu olan Süleymanpaşa Anaokulu (Menba-i İrfan Mektebi)'nin günümüze ulaştığı tespit edilmiştir. Namık Kemal İlkokulu olarak kullanılan yapı 1876 yılında Rum kız çocukları için Rum tüccarlar Konstantinos ve Georgios Theodoridis'in maddi destekleri ile yaptırılmış ve Theodoridia Kız Okulu olarak adlandırılmıştır. Rum erkek çocukları için 1912 yılında yapılan Georgiadio Erkek Okulu günümüzde Ertuğrul İlkokulu olarak hizmet vermektedir ve günümüze ulaşana kadar farklı işlevlerle de kullanılmıştır (Mavridis, 2017. Çevik, 1949). Bölgede yer alan diğer iki okul ise Ermeni okuludur. Hovnanian Okulu, 1866 yılında tamamlanmıştır. Günümüzde İnönü Ortaokulu olarak hizmet veren yapı, Birinci Dünya Savaşı boyunca hastane ve darüleytam (yetimhane) olarak kullanılmıştır. Diğer Ermeni okulu olan Hisousian Okulu'nun kuruluş tarihi bilinmemekle birlikte 1860'ların ikinci yarısında var olduğu belirlenmiştir (Çevik, 1949). Diğer okullar özgün detaylarını kaybetmişken, Yahya Kemal Anaokulu olarak kullanılan bu yapının çan kulesine çıkan merdivenlerini ve bodrum katın özgün detaylarını koruduğu tespit edilmiştir.

Menba-i İrfan Mektebi'nin Güncel Durumu

Günümüzde Süleymanpaşa Anaokulu olarak kullanılan Menba-i İrfan Mektebi, 1990'larda bahçesine eklenen Süleymanpaşa İlköğretim Okulu ile aynı parseli paylaşmaktadır ve her iki okul da aktif olarak eğitime devam etmektedir (Resim 2). İki kattan oluşan tarihî okulun, kuzey ve güney cephelerinde, zemin kat koridoruna açılan girişleri mevcuttur (Resim 3). Zemin kat güneyden kuzeye devam eden bir koridora bağlı mekânlardan oluşurken üst katta farklı olarak bu koridorun uçlarında da odalar yer almaktadır (Resim 4).

Zemin katta, giriş holü, yönetici odası, çay ocağı, merdiven kovası, tuvaletler, yemekhane, memur odası, masal odası; birinci katta altı sınıf, merdiven kovası, yönetici yardımcısı odası, koridor vardır. Ayrıca zemin katta yapıya bitişik olan bir ek yapı bulunmaktadır (Resim 5).

Zemin katının tamamı ile birinci katın dış duvarları kâgır, birinci katın iç duvarları ahşap karkastır. Beşik çatılı yapının döşemeleri ahşap kirişli, tavanları ahşap kaplıdır. Birinci kat yüksekliği yaklaşık 3,7 m, zemin kat yüksekliği ise yaklaşık 3 m'dir. Yapı sade ancak özenli bir işçiliğin ürünüdür.

yüksektir. Bu pencereler batı cephesini doğudan ayırmaktadır ve batı cephesindeki zemin kat pencerelerinin de söveleri yoktur ancak doğu cephesinin aksine köşeler dışında da pilastırları vardır (Resim 9).

Yapı küçük yaştaki çocuklar için eğitim yapısı olarak kullanılması nedeniyle düzenli bakım



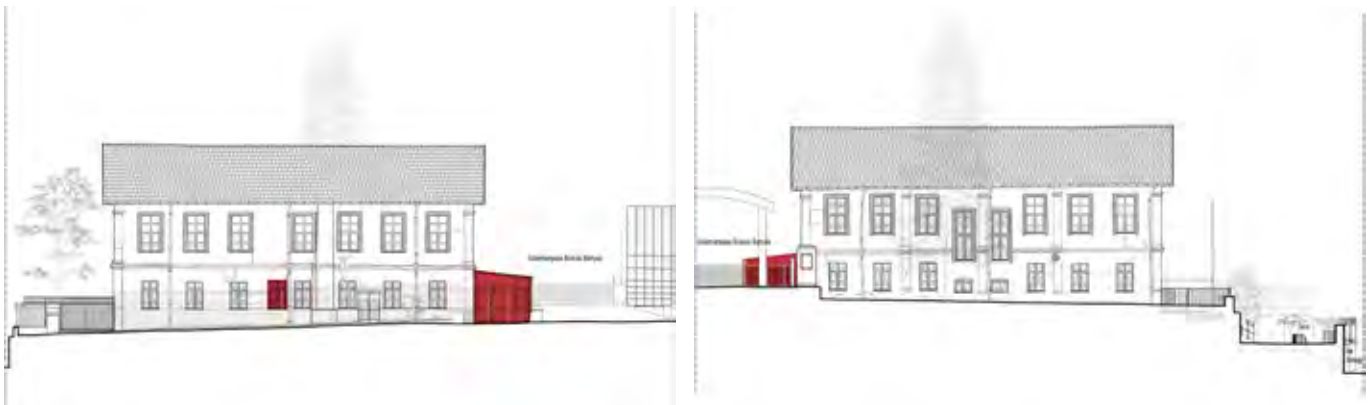
Resim 6-7. Kuzey ve güney cepheleri.

Yapının güney ve kuzey cepheleri simetrik, ancak kuzey cephesinde bulunan ek yapıdan dolayı bu simetri algılanmamaktadır. Kuzey cephesinde pencere açıklıkları sövelidir, köşelerde ve cephede pilastırlar yer almaktadır ve katlar arasında silme mevcuttur. Ayrıca üst kat pencerelerinin özgün denizlikleri vardır (Resim 6). Güney cephesinde kuzeyden farklı olarak yapının kitabesi bulunmaktadır. Kitabesinde 'Tekfurdağı Menba-i İrfan Mektebi 1328' yazmaktadır. Güney cephesinin üst kat pencereleri kuzeydekiler gibi sövelidir, alt katta ise girişin sağında yer alan pencere açıklıklarının farklı söveleri vardır. Soldakilerde ise söve yoktur. Bir onarıma işaret eden bu detay farklılaşmalarıyla ilgili bir kayda ulaşılamamıştır (Resim 7).

gördüğü anlaşılmıştır. Bu nedenle ciddi bir strüktürel sorun veya bozulmaya rastlanmamıştır. Ancak bu işlevinin gereği olarak bir takım özgün malzemeler değiştirilmiştir.

Mektebin Tarihini Aydınlatan Belgeler

Mektep hakkında araştırma yapılırken birçok farklı kaynak ve arşiv incelenmiş ve çeşitli belgelere ulaşılmıştır. Değişik kaynaklarda yapının farklı tarihlerde inşa edildiğine dair bilgiler mevcuttur ancak yapım tarihi olarak, yapının kitabesinde belirtildiği üzere Hicri 1328 yani 1910/11 yılı kabul edilmiştir. Osmanlı arşivinde yapıyla ilgili ulaşılabilen en eski belge Tekfurdağı'nda bulunan Menba-i İrfan Mektebi mualimleri Agah ve Ömer efendilerin maaşlarının



Resim 8-9. Doğu ve batı cepheleri.

Doğu ve batı cepheleri ise birbirinden ve diğer cephelerden farklıdır. Doğu cephesine bakan zemin kat pencereleri sövesizdir, sadece köşelerde pilastır vardır. Bu cephede yapıya sonradan eklenmiş bir baca ve bir pencere açıklığı bulunmaktadır (Resim 8). Batı cephesinde bulunan merdiven kovasının pencere açıklıkları diğer cephelerdeki pencere açıklıklarından daha

artırılması ile ilgili 17 Nisan 1912 tarihli (BOA, MF.İBT, 368/71, H 29.04.1330). Bu bilgi yapının 20. yüzyıl başında inşa edildiğini doğrulamaktadır. Osmanlı arşivinde mektebe ait belgeler 1912 yılının sonuna kadar devam etmektedir, bu da okulun 1912 yılında aktif olarak eğitim verdiğini göstermektedir. Bu tarihten sonra 21 Temmuz 1913'e kadar başka bir evrak

bulunamamıştır. Bu durumun, belirtilen tarih aralığının Balkan Savaşlarına (8 Ekim 1912 – 10 Ağustos 1913) denk gelmesi ve buna bağlı olarak okulun eğitime devam edememesinden kaynaklandığı düşünülmüştür.



Resim 10. Kuzey ve doğu cephelerini gösteren, 1928 tarihli fotoğraf.

Ayrıca ulaşılan arşiv kayıtlarında mektep için, Tekfurdağı Menba-i İrfan İbtidai Mektebi, Tekfurdağı Menba-i İrfan Mektebi, Tekfurdağı Menbaülirfan Mekteb-i İbtidaisi, Tekfurdağı Menbaülirfan Mektebi şeklinde farklı isimlerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Cumhuriyetin ilanımdan sonra, 1931 senesine ait bir diploma, okulun adının, Süleymanpaşa İlkmektebi/İlko-



Resim 11. Süleymanpaşa İlkokulu batı cephesi, 1990-91, işaretli yer yeni betonarme okulun yapılacağı alanı göstermektedir.

kulu olarak değiştirildiğini ortaya koymaktadır.

9 Ağustos 1912 tarihinde, merkez üssü Şarköy-Mürefte olan şiddetli bir deprem yaşanmış ve en çok Tekirdağ ile Gelibolu sancakları bu depremden etkilenmiştir (Karacakaya, 2001, s.205). Depremin gerçekleştiği tarihte mektep yeni tamamlanmış olmalıdır. Depremin okulda bir hasar yaratıp yaratmadığı ile ilgili bir bilgiye ulaşılamamıştır ancak Tanin Gazetesi muhabiri 5 Eylül 1912 tarihli yazısında depremin bölgedeki okulları nasıl etkilediği bilgisine yer vermiştir. Yazıya göre halk tarafından inşa ettirilmiş olan ibtidai mektebinin sadece sıvalarının

döküldüğü ifade edilmiştir (Kanal, 2015, s.249). Bahsedilen mektebin Menba-i İrfan Mektebi olduğu düşünülmektedir, çünkü o dönemde merkezde inşa edilen başka bir mektebin varlığına dair bir kayda ulaşılamamıştır.

16 Ağustos 1913 tarihli belgede de, savaş dolayısıyla Dersaadet'e hicret eden Tekfurdağı Menba-i İrfan Mektebi Müdürü Hasan Asaf Efendi'nin ... emekliye ayrılmak istediği, bunun da mümkün olmadığı belirtilmektedir (BOA, MF.İBT, 448/21, H 13.09.1331). Bu belge Balkan Savaşları döneminde okulun bir süre eğitime ara verdiğini, öğretmenlerin de nakledildiğini düşündürmektedir. 27 Ağustos 1913 tarihli belgede (BOA, MF.İBT, 449/84, H 24.09.1331) ise Balkan Savaşları'ndan sonra Tekirdağ İdadisi'nin kullanılamayacak durumda olduğu, bu nedenle Cemaat-i İslamiye'ye ait Menba-i İrfan adıyla anılan iptidai mektebinde eğitime devam edilmesine karar verildiği belirtilmiştir (Çinko Arslan, 2022, s.100). Bu belge ile okulun bir süreliğine idadi binası olarak kullanıldığı ve yapının savaştan etkilenmediği anlaşılmakta, ancak bu kullanımın ne kadar sürdüğü bilinmemektedir. Ayrıca birçok kaynakta belirtildiği üzere okulun yapımında Cemaat-i İslamiye'nin desteğinin olduğu doğrulanmaktadır. 11 Temmuz 1914 tarihine ait belgeden okulun tekrar ibtidai mektebe döndüğü anlaşılmaktadır (BOA, MF.İBT, 507/75, H 17.08.1332). 1914 yılından 1920 yılına kadar geçen süreye ait bir belge bulunamamıştır. Bu dönem Birinci Dünya Savaşı'na (1914) ve buna bağlı olarak Çanakkale Savaşı (1915) ile Yunanlılar'ın Tekirdağ'ı işgaline (1920) kadar geçen süreye denk gelmektedir. Osmanlı arşivinde bu döneme ait herhangi bir evraka ulaşılamamış olması mektebin eğitim dışında başka bir işlevde kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir.

20 Temmuz 1920 günü Tekirdağ Yunan kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir. Bir Osmanlı arşiv belgesi, işgalden sonra okulun başöğretmeni ile beş öğretmeni ve bir hademesinin işgal sebebi ile görevlerinden ayrılarak Dersaadet'e gittiklerini ortaya koymaktadır. Okulun eğitimci sayısı göz önüne alındığında döneminde merkezdeki önemli mekteplerden biri olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı arşivinde erişilebilen belgeler 1920 senesi ile son bulmaktadır. İşgal dönemi boyunca mektebin eğitime devam edip etmediği veya işlevinin değişip değişmediği ile ilgili bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bu zaman aralığından sonra yapı hakkında ulaşılan en erken tarihli belge yapının Koruma Kurulu dosyasında bulunan 1928 tarihli fotoğraftır (Resim 10).

Bu fotoğrafta yapının çatı altında bir bezemesi, kuzey cephesinde aleme benzer bir elemanı, çok sayıda bacası, özgün taş denizlikleri olduğu görülmektedir. Yine bu fotoğrafta yapının doğu cephesindeki pencere düzeni, memur odasında bulunan pencerenin sonradan açıldığını kanıtlamaktadır.

1991 yılına kadar yapıya ait yazılı bir belgeye ulaşılamamıştır ancak mezunların oluşturduğu gruplara ait fotoğraflar ile yapının geçirdiği değişim tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu zaman aralığında yapının pencerelerinin ahşap giyotin pencereden ahşap çift kanatlı pencereye çevrildiği, doğu cephesine baca kanalı ve bir pencere açıklığı eklendiği tespit edilmiştir.

1991 yılına gelindiğinde okulun dosyasında yer alan raporda, okulun yeterli gelmediği ve şehir merkezinde yeni bir okula ihtiyaç duyulduğundan ve bunun için de en uygun yerin Süleymanpaşa İlkokulu'nun bahçesi olduğundan bahsedilmiştir. 1991 yılında ilkokulun bahçesinde yer alan depoların ve tuvaletlerin yerine yeni bir okulun yapılmasına karar verilmiştir (Resim 11) ve eski mektebin pencere doğramaları yeni okulun pencereleri ile aynı profile sahip plastik doğramalar ile değiştirilmiş, dışarıdaki tuvaletler mektebin içine alınmıştır. Yeni ilkokul tamamlandıktan sonra mektep binası ek bina haline gelmiştir. 2001 yılının sonlarına doğru ek bina olarak kullanılan mektebin fiziki koşulları yeterli gelmemeye başlamış ve onarıma ihtiyaç duyulduğundan bahsedilmiştir. Bu nedenle yapı 2001-2002 yılları arasında esaslı bir onarım geçirmiştir ve bu kapsamda yapının çatısı onarılmış, çatıdaki tüm bacalar kaldırılmış, dış ve iç cepheler çimento esaslı sıva ile sıvanarak boyanmış, camlı sınıf kapıları ile bina giriş kapıları değiştirilmiş, ahşap tavanlar onarılmış ve boyanmış, elektrik tesisatı yenilenmiş, tuvalet zeminini onarılmış, ahşap merdiven yeniden yapılmış, zemin koridorunun kuzey ucundaki derslik ile üst kat koridorunun kuzey ucundaki depo kaldırılmış, üst kat doğu cephesinde bulunan iki sınıf (106 ile 105) birleştirilerek tek bir sınıf haline getirilmiştir. Onarımdan sonra 2011 yılına kadar ek bina olarak kullanılmaya devam edilen eski mektep binası bu tarihte anaokuluna çevrilmiştir.

Z05A ve Z05B olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Merdivenlerde çocukların düşmemesi için önlemler alınmış ve alt kotlara onlar için bir küpeşte daha yerleştirilmiştir. Üst katta geçmiş dönemlerde birleştirilen sınıflar ayrılarak iki sınıf oluşturulmuş, koridorun kuzey ucu ahşap bölücü ile bölünerek bir sınıf eklenmiştir. Tüm bu uygulamalardan sonra okul anaokulu işlevi ile kullanılarak günümüze kadar ulaşmıştır.

Kullanım Önerileri

Çalışma kapsamında geliştirilen restorasyon önerisi ile yapının işlevine devam etmesine karar verilmiştir. Bu sayede bölgenin eski eğitim yapılarından olan okulun somut olmayan miras değerinin korunması hedeflenmiştir. Ayrıca okul bir eğitim yapısı olarak tasarlandığı için anaokulu olarak kullanılmaya elverişlidir. Farklı bir işlev önerisinde, yeni işlevin ihtiyacına göre çeşitli müdahaleler yapılması gerekecek ve bu durum yapının karakterinin ve plan şemasının değişmesine yol açabilecektir.

Eğitmciler, okul öncesi dönemin, çocuk gelişiminde ve yaşamın sonraki yıllarını etkileme konusunda çok önemli olduğunu belirtmektedir. Menba-i İrfan Mektebi'nin anaokulu işlevinde kullanılmaya devam etmesi, çocukların bu önemli döneminde, tarihî bir yapıyla ilişki kurmalarını ve eski yapılara sahip çıkılması bilincini kazanmalarını da sağlayacaktır. Bu sayede bu kültür varlığı geleceğe yaşatılarak aktarılacak ve fiziksel sürdürülebilirliğin yanında sosyal sürdürülebilirlik de sağlanmış olacaktır.

Ancak yapı, işlevini devam ettirirken mevcut mekânlar yeterli gelmediği için zorlanmaktadır. Bu nedenle yapının güney bahçesine bir ek yapı yapılarak bazı işlevlerin bu ek bölüme aktarılması ve kuzey cephesine bitişik niteliksiz ekin kaldırılması önerilmiştir. Venedik Tüzüğü'nün tarihî yapılara gelecek eklerin niteliklerini tanımlayan 13. Maddesi uyarınca, mektebin güney



Resim 12-13. Güney cephesi ile doğu ve kuzey cepheleri.

Anaokulu olarak kullanılırken çocuklara uygun hale getirmek için zamanla yapıya birtakım ekler ve değişiklikler yapılmış, kuzey cephesine boydan boya bir bölüm eklenmiş (Resim 13 - 14), özgün zeminler üzerine laminat parke kaplanmıştır. Giriş holü alçıpan ile bölünerek

cephesinin önünde yer alan setler arasına, üstü batı cephesinin önündeki bahçenin devamı olarak kullanılabilen, tarihî mekteple yarışmayan, cephelerine müdahale etmeyen, ilk bakışta göze çarpmayan ve bu sayede yapının önüne geçmeyecek bir ek yapı tasarlanmıştır (Resim 15-16).





Resim 14. Kuzey-güney (2-2) kesiti, işaretli alanlar ek yapıyı ve sonradan açılan pencere açıklığını göstermektedir.



Resim 15-16. Restorasyon projesinde geliştirilen ek yapı önerisi.

Tasarlanan yapı hacimce küçüktür ancak okul binasının ihtiyaç duyduğu alanları kısmen karşılayarak onu ferahlatabilecektir. Bunun dışında yapının niteliksiz eklerden ve malzemelerden arındırılarak, restitüsyon çalışması ile belirlenen birtakım mimari elemanların yeniden üretilmesine ve gerekli bütünlemelerin yapılmasına karar verilmiştir.

Değerlendirme ve Sonuç

Tekirdağ, Osmanlı döneminde önemsenen bir vilayet olmuş, bunun sonucu olarak yeniliklerden ve imar faaliyetlerinden yararlanmıştır. Ancak devlete ait yapıların büyük bir kısmı günümüze ulaşmamıştır ve kaynaklarda yapıların çoğundan kısaca bahsedilmekte, ya da bu yapıların adları hiç anılmamaktadır. Bu kadar eski bir kentin tarihine dair belgelerin kısıtlı olması ve hakkında yapılmış yayınların az olması üzücüdür. Bu durum bölgede kalan yapılar için çalışma yapılmasını zorlaştırmakta ve bu yapılar

için belgelenmeden yok olma tehlikesi ortaya çıkmaktadır. Öte yandan, günümüze ulaşmış az sayıdaki yapının çoğu nitelikli bir belgeleme ve arşiv çalışması yapılmadan hızla ve özensizce onarılmakta ve böylelikle yapılar özgün niteliklerini yitirmektedir.

20. yüzyıl başlarında inşa edilen Menba-i İrfan Mektebi de ne yazık ki bu restorasyonlardan payını almıştır ancak geçmişten günümüze kadar aralıksız şekilde eğitim yapısı olarak kullanılmasının etkisi ile mevcut yapı sistemini ve özgün plan şemasının büyük ölçüde korumuştur. Çatı alınlığı, silmeleri, söveleri ve pilastırları ile özenli bir işçiliğin ürünü olan mektep, bölgenin geçmişten günümüze kadar varlığını ve işlevini sürdürebilmiş az sayıdaki okulundan biridir ve somut olmayan miras değerine sahiptir.

Bu makale kapsamında tanıtılan Tekirdağ Menba-i İrfan Mektebi için yapılan kapsamlı çalışmayla yapının mevcut durumu belgelenirken aynı zamanda ulaşılabilen kaynaklar derlenerek bir arşiv oluşturulmaya çalışılmış ve bunun bölgedeki diğer yapılar için de örnek olması hedeflenmiştir. Bu özel yapının özgün nitelikleriyle korunmasına ve yaşatılmasına katkıda bulunmanın, ülkemizdeki eğitim mirası envanterinin hatırlanmasına ve değerinin bilinmesine katkı sağlaması umulmaktadır.

Son not: Prof. Dr. Deniz Mazlum danışmanlığında İTÜ Restorasyon Programı'nda hazırlanan "Tekirdağ Süleymanpaşa Anaokulu (Menba-i İrfan Mektebi) Koruma Projesi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir. 

Nuriye Sündüz Erşen, Y. Mimar.

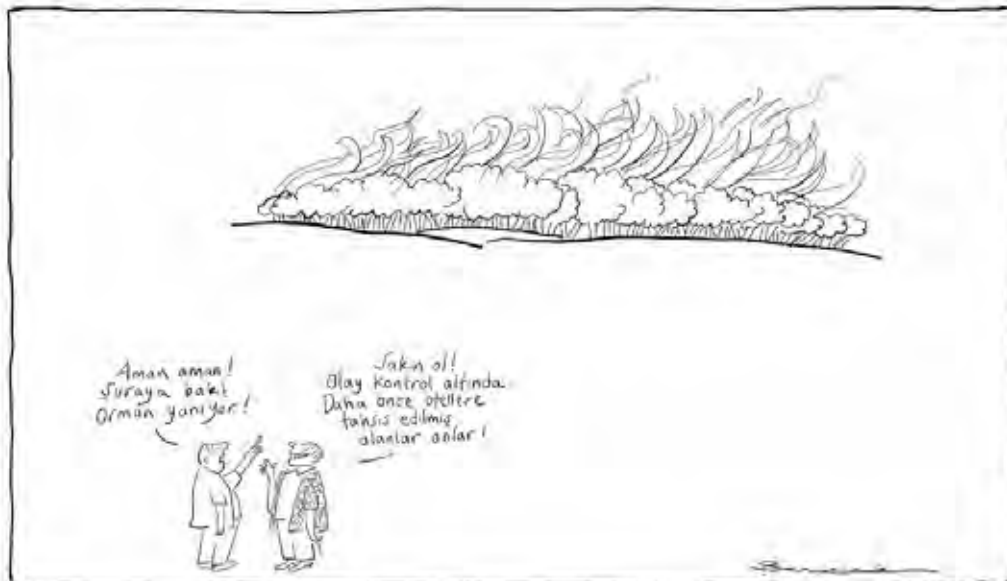
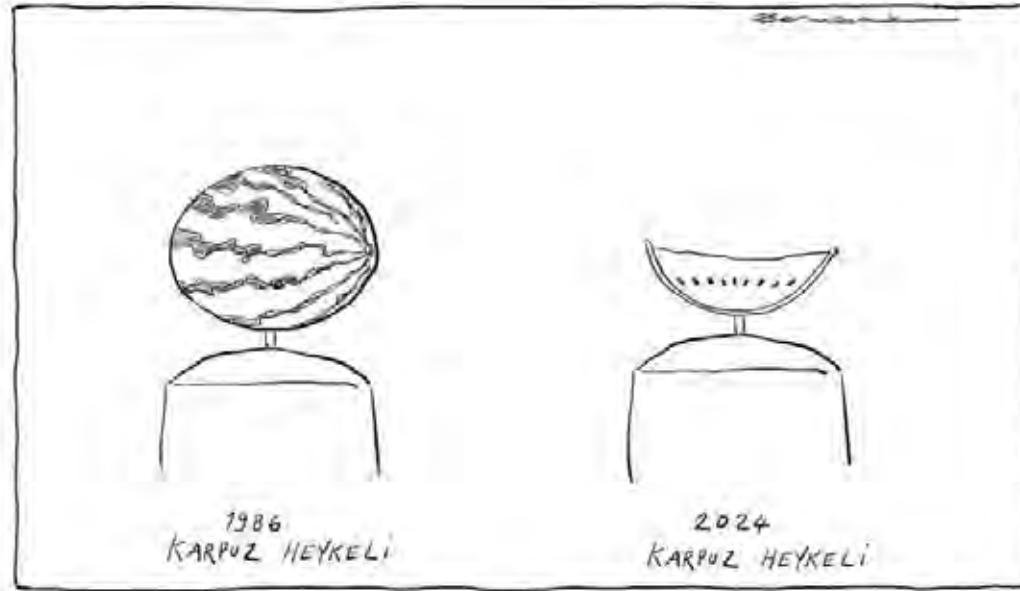
Deniz Mazlum, Prof. Dr., E. Öğretim Üyesi, İTÜ, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü.

Kaynaklar

- Cumhuriyetin 50. Yılında Tekirdağ – 1973 İl Yıllığı. (1973). Tekirdağ Valiliği. Tekirdağ.
- Çevik, H. (1949). Tekirdağ Tarihi Araştırmaları. Ahmet Sait Basımevi. İstanbul.
- Çinko Arslan, M., Eres, Z. (2022). Arşiv Belgeleriyle 19-20. Yüzyıl Edirne Vilayeti'nin Eğitim Tarihi ve Yapıları Üzerine Değerlendirmeler. Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi. Cilt; 11. Sayı; 1, s: 73-124.
- Kahraman, S. A. (Haz.), (2011). Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Gümüllüce, Kavala, Selanik, Tırhala, Atina, Mora, Navarin, Girit Adası, Hanya, Kandiye, Elbasan, Ohri, Tekirdağı. Kitap; 8. Cilt 2. YKY Yayınları. İstanbul.
- Güçtekin, N. (2012). İstanbul'daki Özel İslam Mektepleri (1873-1922). Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi. Yıl 2012. Sayı 22. s; 1-40.
- ICOMOS, (1964), Venedik Tüzüğü.
- Kanal, H. (2015). 20.Yüzyıl Başlarında Tekirdağ Sancağı (1900-1912). Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı. Sakarya.
- Karacakaya, R. (2001). Şarköy- Mürefte Depremi. Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Afetler ve Deprem Semineri, 22-23 Mayıs 2000. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi. Globus Dünya Basımevi. İstanbul.
- Marmara'nın İncisi Tekirdağ. (2003). Tekirdağ Valiliği. Tekirdağ.
- Mavridis, D. A. (2017). İstanbul'dan Tekirdağ'a Çağdaş Yunan Kimliğinin Arayışında. Süleymanpaşa Belediyesi Yayınları. Tekirdağ.
- Topal, M. (Ed). (2012). Osmanlı Belgelerinde Tekirdağ. Kaptan Şirketler Grubu.
- Ünal, U. (Ed). (2014). Belgelerle Osmanlı Döneminde Tekirdağ. Namık Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yayını.
- URL 1: Harita altlığı, <https://yandex.com.tr/harita/21033/tekirdag/satellite/?ll=27.515015%-2C40.975902&z=17> (erişim tarihi: 25 Kasım 2023).
- TC Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Belgeleri (BOA)
- BOA, MF.İBT, 368/71, H 29.04.1330
- BOA, MF.İBT, 448/21, H 13.09.1331
- (BOA, MF.İBT, 449/84, H 24.09.1331
- (BOA, MF.İBT, 507/75, H 17.08.1332

A School for Muslim Children at the beginning of the 20th century : Menba-i Irfan Mektebi

Tekirdağ is an important province of the Ottoman Empire and as a result, it has had its share of innovations and construction activities. However, most of the state-owned buildings have not survived to the present day, and no comprehensive study has been carried out on the ones that continue to exist. Some of the surviving buildings have undergone irreversible interventions and have lost their original details. This situation carries the risk of losing the original details of the buildings and the buildings disappearing without being documented. With this study, it is aimed to document the Menba-i Irfan School, dating back to 1910/11, and carry out a detailed archival study, thus encouraging similar research to be pursued for other educational buildings in the region. The study also aims the building to continue its life by developing proper functional suggestions and correct intervention decisions that will enable users to stay in the building.



[illegible]

100 Yıllık Marka 100 Yıllık Gurur

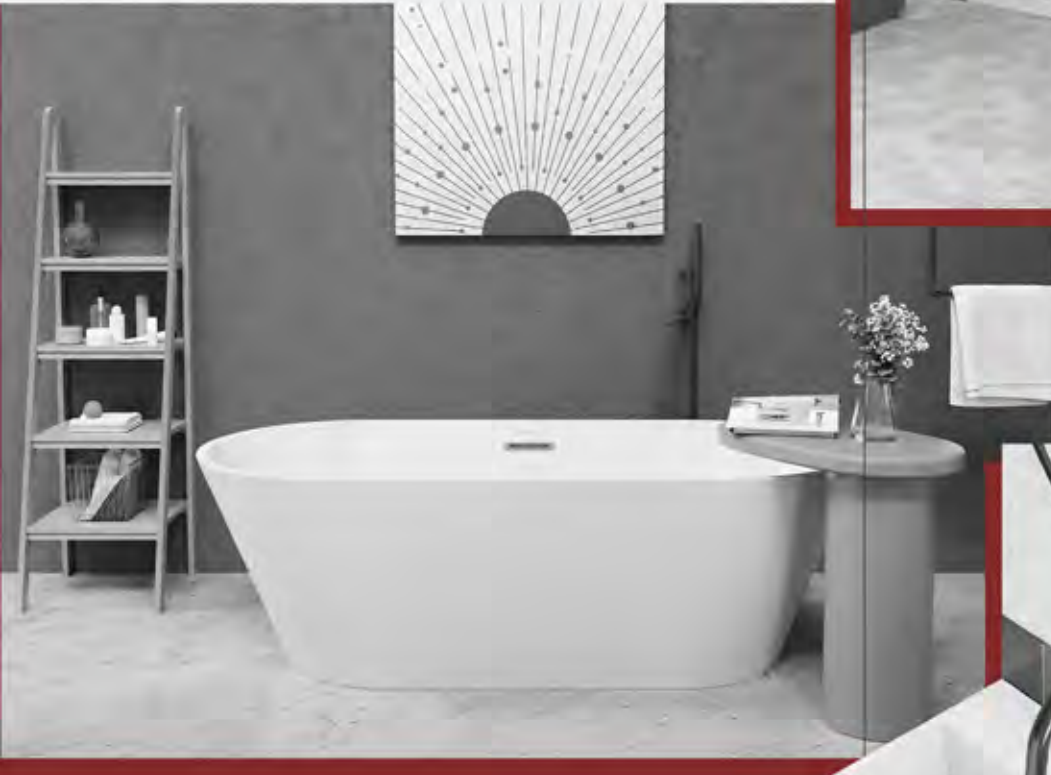
170'den fazla ülkede; yaşadığınız, ürettiğiniz, dinlendiğiniz, eğlendiğiniz her yerde, her iklimde, soluduğunuz her nefesteyiz. 100 yıldır çığır açan buluşlarımızla, yepyeni teknolojilerimizle bugün dünyanın 1 numarasıyız.

**Daikin, iklimlendirme teknolojilerinde
100 yıllık tecrübe.**



Zarif Dokunuşlar

İlham Veren
Tasarımlar



Banyo
Artemis